

Makra László - Gál András

A VARÁZSLATOS KÍNA

Útikönyv

1996

ELŐSZÓ

Az útikönyv szerzői - Dr. Makra László, a szegedi József Attila Tudományegyetem Éghajlattani Tanszékének adjunktusa, valamint Gál András, a szerencsi Bocskai István Gimnázium igazgatóhelyettese - tudományos kutatóútjaik során e távoli országban szerzett élményeiket, tapasztalataikat mesélik el a következőkben könnyed, élvezetes stílusban.

A szerzők - kínai tartózkodásaik során - összesen mintegy 50 ezer km-t utaztak szerte az országban. Bejárták Kína nagy tájait, utaztak vonattal, buszon, személygépkocsival, hajóval, repülőgéppel, terepjáróval, biciklivel, riksával - sőt számárvontatta taxival, lóháton és teveháton is.

A magyar földrajzos szakemberek közül - Stein Aurélt is beleértve - először utaztak és tanulmányozták körül a Takla Makán sivatagot. Dolgoztak 3000 méter fölött hóviharban, csakúgy mint tengerszint alatti mélyföldön, este 7 órakor is 40 Celsius fok hőségben.

Az útleírásban a szerzők beszámolnak a szakmai programok mellett szerzett személyes élményeikről, tapasztalataikról, különös tekintettel Kína egyedülálló történelmi, építészeti, kulturális emlékeire, a zsúfolt nagyvárosok jellegzetességeire, az egyszerű kínaiak hétköznapi életének mozzanataira, s a különleges szépségű kínai tájak sajátosságaira.

Bemutatják:

- a fővárosban, Pekingben a legújabb kori Kínára emlékeztető építmények (Tienanmen tér, Mao elnök emléksarnoka) mellett az egykori császárok rezidenciáit (Tiltott Város, Nyári Palota), s Peking közelében minden kínai örök szimbólumát, a Nagy Falat,
- a világ második legnagyobb városának, Sanghajnak modern, európaias arculatát, itt Kína legnagyobb forgalmú tengeri kikötőjét, az örökké zsúfolt, lüktető belvárost,
- a közeljövőben a birodalomhoz visszatérő ősi földeket, vagyis a ma még brit Hongkongot, s a ma még portugál fennhatóság alatt álló Macaut,
- a világ legnagyobb kiterjedésű, legsokoldalúbb formagazdagságú, s legszebb trópusi karsztvidékét Dél-Kínában,
- az örök tavasz városát, Kunmingot a Himalája keleti lejtőin, s közelében a "Kőerdő"-t, a mészkőnek ilyen nagy összefüggő területen a világon egyedül itt megfigyelhető különleges lepusztulásformáját, Kína egyik legvonzóbb természeti látványosságát,

- a világ egyik leghosszabb folyóját, a Jangcét, a hatalmas forgalmú folyót, amely mentén sok helyütt még ma is az ősi halászat a megélhetés alapvető forrása,
- az ország legnagyobb, legnépesebb, s egyúttal egyik leggazdagabb tartományát, Szecsuánt,
- Földünk legnagyobb kiterjedésű magasföldjét, ahol mindenütt szinte karnyújtásnyira van az ég - a kopár hegyek, a terméketlen talaj és a nehezen elviselhető éghajlat jellemezte Tibetet - az elpusztított és még élő lámakolostorokat - a lámák országát és fővárosát, Lhaszát,
- Hsziant, az ősi várost, a valamikori császárság fővárosát, történelmi emlékeit, utcai árusokkal, kifőzdékkel, magánkézben lévő kis üzletekkel, széles sugárutakkal, felhőkarcolókkal,
- Lancsou városát, Kína egyik modern metropoliszát,
- Urumcsit, Északnyugat-Kína fővárosát, s e térség jellegzetes nagy tájait,
- a teljesen kopár, zöld növény nélküli, csupasz Nyugat-Tiensant,
- az alpi legelőkkel, hatalmas fenyőkkel, tökéletes tisztaságú, mélykék hegyi tavakkal tűzdelt Kelet-Tiensant,
- a Dzsungáriai medence sztyeppéit,
- a Takla Makán sivatag végeláthatatlan homokját,
- az élet cseppjeit: az örökzöld oázisokat, köztük Turfánt, mely Földünk tengerszint alatti egyik legmélyebb, s egyúttal Kína legforróbb vidéke,
- Csarklik, Csercsen, Nija, Kerija oázisait: ahol szinte megállt az idő 1-2 ezer évvel ezelőtt,
- Hotan és Kasgar bazárjait, melyek az egész iszlám világ legősibb hangulatú kereskedelmi központjai,
- sivatagi romvárosokat,
- több száz éve elhagyott "Ezer Buddha" templomokat,
- a kínai embereket, a nemzetiségeket, a reggeltől estig faekével iszapban túró parasztokat - aratókat - gabonát az úttesten cséplő, s a járdákon szárító falusiakat - naphosszat görnyedő rizsültetőket,
- s mindazokat a különös, meghökkentő, az európai ember számára rendkívül furcsa dolgokat, melyek ebbe a bevezetőbe nem férhetek bele, melyek a kínaiak számára természetesek, nagyon fontosak, s amelyek nélkül nem érthetjük meg Kínát, a kínai embereket.

Szeged-Szerencs, 1996. október

A KIADÓ

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	6
2. ELŐKÉSZÜLETEK	8
3. TÖRTÉNELMI VISSZAPILLANTÁS	14
4. ÁLTALÁNOS ÁTTEKINTÉS	19
4. 1. FÖLDRAJZI VISZONYOK - A NAGY FOLYÓK	19
4. 2. ÉGHAJLAT	20
4. 3. GAZDASÁG	22
4. 4. A SELYEM ÉS A PORCELÁN	25
4. 5. NÉPESSÉG - A LEGNAGYOBB GOND KÍNÁBAN	27
4. 6. A VALLÁS	28
4. 7. A NYELV	30
4. 8. A KÍNAI EMBEREK, ÉLET- ÉS LAKÁSKÖRÜLMÉNYEK	32
4. 9. ÉLELMEZÉS ÉS ÉTKEZÉS	38
4. 10. KÖRNYEZETI ÁRTALMAK A MEZŐGAZDASÁGBAN	41
4. 11. A KÍNAI KONYHA - A SZÜKSÉG KONYHÁJA	42
5. PEKING	47
5. 1. SZEMELVÉNYEK A VÁROS TÖRTÉNETÉBŐL	47
5. 2. FALAK	48
5. 3. ÉLVEZETEK	48
5. 4. VÁROSKÉP	49
5. 5. PEKING KLÍMÁJA	51
6. SANGHAJ	54
6. 1. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS	54
6. 2. KÖZLEKEDÉS	55
6. 3. GAZDASÁG	55
6. 4. NÉHÁNY HELYI VONATKOZÁSÚ POLITIKAI ESEMÉNY	55
6. 5. VÁROSKÉP	56
6. 6. SANGHAJ ÉGHAJLATA	57
7. HOGYAN KÖZLEKEDÜNK KÍNÁBAN?	58
8. A VISSZATÉRŐ BIRTOKOK: HONGKONG ÉS MACAU	62
8. 1. HONGKONG	62
8. 1. 1. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS	62
8. 1. 2. GAZDASÁG	63
8. 1. 3. VÁROSKÉP	65
8. 1. 4. ÉGHAJLAT	66

8. 2. MACAU	66
8. 2. 1. PILLANTÁS A MÚLTBA	66
8. 2. 2. GAZDASÁG	68
8. 2. 3. VÁROSKÉP	69
9. UTAZÁS A TRÓPUSOKON - DÉL- ÉS DÉLNYUGAT-KÍNÁBAN	71
9. 1. ÉGHAJLAT	71
9. 2. A RIZSTERMESZTÉS	72
9. 3. A TEAIVÁS	73
9. 4. A DÉL-KÍNAI SZUBTRÓPUSI KARSZTVIDÉK	74
10. TIBETBEN - A FELHŐK FÖLÖTT	79
10. 1. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS	79
10. 2. DOMBORZAT	80
10. 3. ÉGHAJLAT	81
10. 4. A HEGYIBETEGSÉG	82
10. 5. NÉPESSÉG	85
10. 6. A VALLÁS	86
10. 7. KOLOSTOROK	86
10. 8. LHASZA	88
10. 9. A POTALA	89
10. 10. A NORBULINGKA	90
11. A KÖZÉP-KÍNAI LÖSZFENNÍK	91
12. KÍNAI TURKESZTÁN - AZAZ A HSZINCIANG-UJGUR AUTONÓM TERÜLET	96
12. 1. MEGÉRKEZÉS AZ UJGUROK FÖLDJÉRE - URUMCSI	96
12. 2. LEGBELSŐBB ÁZSIA - MADÁRTÁVLTATBÓL	98
12. 3. A BELSŐ-MONGÓLIAI PUSZTÁK - A DZSUNGÁRIAI-MEDENCE	101
12. 4. A TIENSAN ÉSZAKI OLDALA	104
12. 5. A DÉLI TIENSAN	106
12. 6. A SELYEM ÚTJA	110
12. 7. FÖLDÜNK LEGRETTEGTESEBB SIVATAGJA - A TAKLA MAKÁN	118
12. 8. OÁZISFÜZÉREK A SIVATAG PEREMÉN	138
12. 8. 1. TURFÁN - AZ UJGUR KATLAN	138
12. 8. 2. HOTAN - A JÁDE, A SELYEM ÉS A SZŐNYEG ŐSI VÁROSA	146
12. 8. 3. KASGAR - AZ OÁZISOK GYÖNGYSZEME	151
12. 9. A TITOKZATOS LOP-NOR	155
12. 10. KISZÁRAD-E BELSŐ-ÁZSIA?	160
12. 11. A VILÁG TETEJE - A PAMÍR	162
12. 12. EPILÓGUS	168
IRODALOM	172

1. BEVEZETÉS

Ez a könyv műfaját tekintve útleírás. 1990 és 1995 között összesen hat alkalommal voltunk Kínában. Az 1990., illetve 1994. évi két nagyobb lélegzetű expedíciónk során - melyek 2, illetve 4 hónaposak voltak - műszeres terepi méréseket végeztünk Kínai Turkesztánban a levegő háttérszennyeződésének megállapítására. A többi alkalommal konferencián, valamint tanulmányutakon vettünk részt Kína különböző városaiban.

Kínai tartózkodásaink során Mandzsúria kivételével bejártuk egész Kínát, összesen 8 hónapot töltöttünk e távoli országban, s mintegy 50 ezer km-t utaztunk. Részét képezi beszámolónknak Hongkong és Macau, hiszen e területek 1997-ben, illetve 1999-ben térnek vissza a brit, illetve portugál fennhatóság alól az anyaországhoz és Kína szerves részét alkotják. Mivel számos helyen több alkalommal is voltunk, s oda eltérő utakon és módokon jutottunk el, ezért leírásunk nem időrendi sorrendben történik. Visszaemlékezésünkben szükségesnek láttuk, hogy ne csak a kínai emberekkel, hagyományokkal, szokásokkal, a városokkal, s a dinamikusan fejlődő kínai gazdasággal kapcsolatos élményeinket, tapasztalatainkat, s észrevételeinket tegyük közzé, hanem mutassuk be az általunk bejárt kínai tájakat, s azok jellegzetes természeti jelenségeit is. Fontosnak tartottuk, hogy különösen egyes, csak Kínában megfigyelhető természeti jelenségek, illetve folyamatok esetében - pl. a Dél-Kínai Szubtrópusi Karsztvidék, a jelenkori löszképződés Közép-Kínában, a Lop-tó vándorlásának rejtélye, majd kiszáradásának, s ezzel együtt Belső-Ázsia kiszáradásának problematikája - ne elégedjünk meg azok tényszerű leírásával, esetleg a látvány dicséretével, hanem elemezzük azok hátterét, esetleg okait is.

Kelet- és közép-kínai tapasztalatainkat - történeti visszapillantásokat is téve - leíró módon adjuk közre. A könyv második fő részét a Kínai Turkesztánnal kapcsolatos fejezet képezi. Kína ezen legbelsőbb ázsiai területének a bemutatása, ahol a legtöbb időt (csaknem pontosan három hónapot) töltöttünk, ahol éjjel-nappal úton voltunk, ahol a terepjáróval a sivatagi homokban, út nélküli átjárókon, csúszás- és omlásveszélyes helyeken, magashegységi viszonyok között, s csak ritkán aszfaltozott utakon összesen csaknem nyolcezer kilométert tettünk meg, ahol olyan vidéken is jártunk (a Kunlun északi térségében) amelyen fehér ember valószínűleg még nem fordult meg előttünk, ahol ha elhagytunk egy oázist, csak egy kívánságunk volt: hogy a következőt minél hama-

rabb elérjük - jóval részletesebb és személyesebb jellegű. Másrészt részletesebb a Belső-Ázsiával kapcsolatos fejezet annak okán, hogy a klasszikus természeti földrajz számára igen érdekes, jórészt már értelmezett természeti jelenségeket és folyamatokat a személyes tapasztalás révén más oldalukról mutatjuk be, s elemzésükkor sok esetben új információval szolgálunk.

A természeti jelenségek és folyamatok alakulására jelentős hatással lehet a társadalmi környezet. Különösen ott - a sivatagperemi oázisokban - ahol a víz élet és halál kérdése, s minden cseppjéért keservesen meg kell küzdeni, a viszálykodások, háborúk tönkreteszhetik az öntözőrendszert, elpusztíthatják az egész oázist. A túlzott vízkihasználás folyókat sorvaszthat el, tavakat ítéltet pusztulásra - végérvényesen megváltoztatva ezáltal a természetes környezetet. Kínai turkesztáni tapasztalataink közreadása akkor lehet teljes, ha bemutatjuk az itt élő embereket szokásaikkal, életmódjukkal, akik formálják környezetüket, alakítják történelmüket, akiknek korai elődei évezredekkel ezelőtt nyugat felé vándorlásukban eljutottak Európába is.

A könyv harmadik szerkezeti egységét képezi a nagy számú színes fénykép. Fontosnak tartottuk a részletes képaláírást a látvány jobb megértése és a részletesebb információszerzés érdekében. A legjobb információforrás - a személyes tapasztalás mellett, természetesen - maga a fénykép. Ahogy a kínai mondás tartja: "Jobb egyszer látni valamit, mint százszor hallani róla."

A könyvben szereplő kínai, valamint ujjur neveket, szavakat és kifejezéseket a Magyar Tudományos Akadémia úgynevezett népszerű átírásában közöljük.

Két expedíciónk, s a többi szakmai utunk nem jöhettek volna létre, ha nem kapunk segítséget a legkülönbözőbb fórumoktól. Ezúton mondunk köszönetet mindazon cégeknek, intézményeknek, alapítványoknak, s egyéb szervezeteknek, akik támogatásukkal hozzájárultak programunk sikeréhez, s így közvetve e könyv megjelenéséhez.

2. ELŐKÉSZÜLETEK *

Miért éppen Kínába? Sokakban kimondva-kimondatlanul megfogalmazódott a kérdés a körvonalazódó terv első hallatára. Mészáros Ernővel, a szakterület akadémikusával folytatott többszöri konzultációk során merült föl annak a gondolata, hogy lakott területektől távoli vidékeken háttérszennyeződésméréseket végezzünk. E vizsgálatoknak az a célja, hogy helyi szennyező forrástól mentes területeken megállapíthassuk a légáramlatokkal nagy távolságból, esetleg több ezer km-ről odaérkező parányi szilárd anyagoknak, az ún. aeroszoloknak a jellemzőit, s következtethessünk azok eredetére. Az ilyen irányú kutatásokkal földgömbi méretekben térképezhető a légköri szennyezőanyagok áramlása, aminek ismerete a légszennyeződés globális csökkentését célzó tervek megvalósításának előfeltétele.

A fent említett céllal végezhetünk volna kutatásokat akár Szibériában, Grönlandon, a világóceánon (teherszállító hajók fedélzetén), s Földünk számos egyéb térségében - így természetesen Kínában is. (Az 1990., illetve 1994. évi expedícióink során Kínai Turkesztánban végzett műszeres terepi méréseink szakmai szempontból egyedülállóak voltak.) Tehát miért éppen Kínát választottuk? Erős kötődést jelentettek számunkra azok az olvasmányok, melyek a legbelsőbb Ázsiának, éppen az általunk kiszemelt kutatási területnek a feltárásával kapcsolatosak. A klasszikus földrajz nagy felfedezőinek a könyvei ezek, akik a legtöbbet tették Ázsia megismeréséért és megismertetéséért a 19. század második felében, s a 20. század elején. Életművük, tudományos és ismeretterjesztő könyveik alapján a következők voltak ránk a legnagyobb hatással. Az orosz Przsevalszkij, aki elsőként állapította meg, hogy a Lop Nor - ez az akkoriban titokzatos belső-ázsiai tó - változtatja helyét. A svéd Hedin, aki térképezte a Tárím-folyót, a Takla Makán sivatagot és Észak-Tibetet. Az ő "mélyen tisztelt és hírneves barátja", akinek "mély tisztelettel, csodálattal és hálával" tartozik: gróf Széchenyi Béla, aki rengeteg gyakorlati tanáccsal és útmutatással segítette Hedint, annak belső-ázsiai útja előtt. Ugyanis Széchenyi vezette 1887-1890 között az első magyar Kína-expedíciót, melynek során munkatársaival ténylegesen másfél évet töltöttek Kínában, ahol földrajzi-geológiai feltárásokat,

---

* Az itt leírtak a két nagy, műszeres terepi expedícióink közül jórészt az 1990. évre vonatkoznak.

műszeres méréseket végeztek országszerte, s eljutottak egészen Tibet kapujáig. Lóczy Lajos, aki a Széchenyi-expedíció tagjaként még Indiában, pusztán elméleti úton arra a következtetésre jutott, hogy a Himalájától északra lennie kell még egy, vele párhuzamos ívű, hatalmas hegyvonulatnak, melyet ő Transzhimalájának nevezett el. E hegyvonulat létezését Hedin igazolta először a valóságban, s azt ma is így hívják. A Kínából hozott tudományos anyag feldolgozását követően Lóczy az addigi egyetlen és igen alapos geológiai leírást jelentette meg Kínáról. Stein Aurél, aki magyar származásúként, brit szolgálatban - Lóczy tanácsára is hallgatva - három kínai expedícióján olyan hatalmas anyagot gyűjtött, olyan nagy jelentőségű felfedezéseket tett, amiket őelőtte, s utána sem senki. A ragyogó térképész, régész és nyelvész tekinthető Ázsia legsikeresebb felfedezőjének. Cholnoky Jenő, aki különösen a Kínai-alföld nagy folyóit, a Sárga-folyót és a Jangcét, az öntözéses gazdálkodást, az árvíz és az özönár elleni védekezés módozatait tanulmányozta 1896-1898 között, kétéves kínai tanulmányútja során. Prinz Gyula - később a szegedi József Attila Tudományegyetem Természeti Földrajzi Tanszékének professzora - aki kétszer járt Belső-Ázsiában, kínai területeken is, s aki föltárta a Pamír fehér foltjait, geológiai szelvényezéseket végzett, térképezett, s a jég felszínformáló tevékenységét tanulmányozta Belső-Ázsia magashegy-ségeiben.

Hogy Kína mellett döntöttünk, abban szerepet játszott Földünk legrégibb óta fennálló birodalma, s az ötezer éves kínai kultúra iránti, régtől fogva meglévő érdeklődésünk is, amit csak fokozott az 1970-es évek végéig tartó elzárkózási politika.

Kína 1979-ben végre újra megnyílt a külvilág számára. Egy olyan hatalmas országba készültünk, mely akkora, mint Európa, de csaknem két és félszer annyian lakják, mint az öreg kontinenset, s ahol a keleti területek hihetetlen népsűrűsége ugyanolyan nehézségeket idézhet elő az utazó számára, mint az úgyszólván néptelen nyugati országrész, ahol csak az oázisokat lakják. A Kínában végzendő kutatómunka gondolata hol halványabban, hol erőteljesebben már az 1980-as évek elején fölmerült beszélgetéseink során, míg végre 1988-ra a terv élesen kirajzolódtól és végleges formát öltött.

A fokozatosan ismét élénkebbé váló kínai-magyar tudományos kapcsolatok keretében az 1980-as évek elején több magyar földrajzos szakember - így mások mellett Pécsi Márton és Enyedi György akadémikusok, valamint Schweitzer Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézetének igazgatóhelyettese - járt már Kínában, azonban műszeres terepi kutatómunkát folytató expedíciók

nem szerveződtek. A felkészülés jegyében Kínában járt kollégák, ott tanuló magyar diákok és kirándulók élményeit, tapasztalatait és tanácsait hallgattuk, kínai tárgyú irodalmat olvastunk és filmeket néztünk. De hogyan tegyünk szert szakmai kapcsolatra? Ezek a negyed évszázados kínai elzárkózás időszakában ugyanis teljesen megszűntek. Ezekhez nagy segítséget kaptunk Gööz Lajos professzortól, a nyíregyházi Besse-nyei György Tanárképző Főiskola Földrajzi Tanszékén. Az ő közbenjárásával ismerkedtünk meg Csang Feng-csü úrral, első tanácsossal, majd később Fu Csiliang úrral, konzullal, valamint Csen Kuojen úrral, első tanácsossal és Ma Jü Csi úrral, kultúrattal, a Kínai Népköztársaság budapesti nagykövetségének munkatársaival, akikhez napjainkig tartó baráti kapcsolatok fűznek bennünket. Közülük Csen Kuojen úr 1996-tól a Kínai Népköztársaság budapesti nagykövete. Az ő közbenjárásukkal szereztük meg kínai felsőoktatási intézmények és kutatóintézetek címeit, s kerültünk kapcsolatba kínai földrajzos szakemberekkel. Az idők folyamán különösen hasznos együttműködést alakítottunk ki a kantoni Dél-Kínai Tudományegyetem Földrajzi Intézetével, a Kínai Tudományos Akadémia Hsziani Löszkutató Intézetének, valamint a Hszincsiang-Ujgur Autonóm Tartomány székhelyén, Urumcsiban működő Földrajzi Intézetének munkatársaival. Közös kutatási projektek jöttek létre, rendszeresen a társszerzésben írt publikációk és a kölcsönös látogatások. Együttműködésünk eredményeként a szegedi József Attila Tudományegyetem fennállása, azaz 1921 óta tudomásunk szerint először jártak itt földrajzos szakemberek - két alkalommal, összesen négy fő - akik az egyetem Éghajlattani Tanszékén több alkalommal előadást is tartottak.

Milyen műszereket, felszerelést, személyes holmit vigyünk magunkkal? A kutatás tárgya eleve behatárolta a technikai igényeinket. Mivel az Országos Meteorológiai Szolgálat akkoriban csupán egyetlen igen korszerű levegőszivattyúval rendelkezett, amit nem nélkülözhetett, nekünk vásárolnunk kellett egy készüléket. Ezt a bécsi *Millipore* cégtől rendeltük meg, akik dicséretes gyorsasággal - egy hónapon belül - le is szállították. A levegőszűrők és egyéb tartozékok beszerzését követően a hordozható, *Honda*-típusú generátort, a levegőszivattyú működtetéséhez a József Attila Tudományegyetem bocsátotta az expedíció rendelkezésére. A ruhaneműk és a lábbelik összeállításánál figyelembe kellett venni, hogy a Takla Makán sivatag forró nyarától egészen a 4000 méternél magasabban fekvő hegyvidékek helyenként viharos és esetleg télies időjárásáig minden szélsőségre számítani lehetett. Több kartondobozt töltöttek meg az ajándékok, valamint a terepi mérések időtar-

tamára szánt konzervek és egyéb élelmiszerek. Teherpoggyászunk tömege megközelítette a 200 kg-ot. A *MALÉV TNT Air Cargo* a rakományt jóval odaérkezésünk előtt Urumcsiba továbbította, ahol az a tartományi vámhivatal raktárában "post restant" várta érkezésünket.

A kutatási program, majd azt követően az expedíció költségvetésének megtervezésekor már látszott, hogy a legnagyobb gondot a szükséges anyagiak előteremtése fogja okozni. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium, valamint a József Attila Tudományegyetem jelentős anyagi és erkölcsi támogatása mellett segítségünkre volt a Magyar Földrajzi Társaság Teleki Sámuel Alapítványa. Utóbbi két intézmény magára vállalta adminisztrációs ügyeink intézését. A szponzori támogatások azonban az expedíció iránt tanúsított megkülönböztetett figyelem és érdeklődés ellenére is csak lassan csörgedeztek. Az 1989-re tervezett indulást egy évvel el kellett halasztani. Végre 1990-ben összeállt a programunk végrehajtásához minimálisan szükséges 1,5 millió Ft. Ennek az összegnek kerekén egyharmadát a foto- és filmes felszerelések és tartozékaik vásárlása, s az útról készült film utófeldolgozási munkálatai tették ki. A maradék összeget az utazás, a teherpoggyász szállítása, a terepjáró bérlete, s a különféle engedélyek és illetékek költségei emésztették föl.

Több szponzorunk azzal a kéréssel fordult hozzánk, hogy nyújtsunk számukra segítséget üzleti partnerek, üzleti kapcsolatok felkutatásában. Ennek érdekében egy alkalommal meghívásunkra, a budapesti kínai nagykövetség munkatársainak kíséretében kínai üzleti delegáció érkezett Szegedre. Itt bemutatkozó fórumon vettek részt, majd üzleti vacsora keretében ismerkedtek szegedi és dél-alföldi vállalkozókkal. Ezen a vacsorán született meg többek között az a gondolat, hogy szorosabb kapcsolatot kellene létrehozni egyrészt Szeged, illetve Csongrád megye, másrészt valamely kínai tartomány között, mely kulturális és gazdasági együttműködést ölelne föl. Néhány hónappal később Szegeden létrejött egy találkozó ennek az elképzelésnek a konkretizálására, melyen részt vettek: Dr. Farkas László köztársasági megbízott, címzetes államtitkár, Csen Kuojen első tanácsos, Fu Csiliang konzul - a budapesti kínai nagykövetség munkatársai - valamint Makra László. A megbeszélést konkrét lépések követték, s tudomásunk szerint ma is gyümölcsöző a kapcsolat Csongrád megye, valamint a közép-kínai Senhszi tartomány és székhelye, Hszian között. Számos Csongrád megyei vállalkozó a mi közvetítésünkkel került kapcsolatba senhszi-tartománybeli cégekkel, s együttműködésük azóta is zavartalan.

Az előkészületek, az adminisztratív ügyintézés, a személyes találkozók, a levelezések hihetetlen energiát igényeltek - gyakorlatilag naponta több órás lekötöttséggel jártak a szervezés egész időtartama (kb. 2 év) során. Nap mint nap bőrünkön éreztük a vidékiség óriási hátrányait. Jónéhány alkalommal kis túlzással csupán azért kellett Budapestre utazni, hogy az igen sürgős budapesti telefonhívásokat elintézhessük. Szegeden ez akkoriban saját telefon hiányában, valamint működés- és vonalképtelen utcai telefonok mellett rendszerint lehetetlen volt. Később a szegedi MATÁV munkatársaitól rengeteg segítséget kaptunk hivatalos telefonjaink intézésében.

Folyamatosan tartottuk a kapcsolatot a Művelődési és Közoktatási Minisztériummal, valamint a Külügyminisztérium Távolkeleti Főosztályával, sőt a budapesti kínai nagykövetségen keresztül a pekingi Külügyminisztériummal is. A pekingi magyar követség munkatársai, valamint Halász András, sanghaji magyar főkonzul jelezték, hogy tudnak rólunk és várják érkezésünket. Kapcsolatunk a kínai magyar képviselőkkel azért volt fontos, mert jóllehet a MTESZ kínai társszervezetének, a nankingi és a sanghaji egyetemek, a hsziani akadémiai löszkutató intézet, valamint az Urumcsiban működő akadémiai földrajzi kutatóintézet meghívására érkezünk Kínába, s expedíciónk hivatalos küldöttségnek számított, a kint tartózkodásunk során bármely velünk kapcsolatos probléma esetén számíthattunk kínai képviselőink segítségére. Tudtuk jól, hogy az első hosszabb, több hónapos külföldi tartózkodásunk alkalmával egy ilyen távoli, hatalmas országban, ahol a szokások, hagyományok, az emberi kapcsolatok, maguk az emberek, s minden egyéb annyira más, mint Európában, fokozott körültekintésre van szükség.

Az expedíció potenciális résztvevőinek száma az előkészületek során többször változott. Végül is hárman indultunk útnak. Dr. Makra László, a szegedi József Attila Tudományegyetem Éghajlat-tani Tanszékének adjunktusa, az expedíció vezetője, aki a tudományos program végrehajtásáért, s a szakmai kapcsolatokért volt felelős. Gál András, a szerencsi Bocskai István Gimnázium igazgatóhelyettese fogta össze az expedíció pénzügyeit, ő volt a krónikás, továbbá az út jelentős részében az operatőri feladatokat is ellátta. Gregus Dezső a szegedi TELIN Televízió operatőre, aki kint-tartózkodásunk utolsó harmadára érkezett Urumcsiba, s átvette az operatőri teendőket ellátását Gál Andrástól.

Végre, 1990. április 28-án elérkezett a várva várt nap - útra kelt a Kína-expedíció. Budapestről Moszkván át Ulánbátorig repülővel utaztunk, ahonnan néhány napos tartózkodás után vonattal folytattuk tovább utunkat Pekingig. A mongóliai magyar követség munkatársai értesültek érkezésünkről. A repülőtéren Budavári Emil, a követség orvosa fogadott minket, aki a szállásunkra kísért, s később is különösen sokat segített ulánbátori programunk megvalósításában és kellemes eltöltésében.

Négynapos ulánbátori tartózkodás után vonattal indultunk tovább. Két nap az út Pekingig, melynek felét a reménytelenül sivár és unalmas Góbi-sivatagon való áthaladás teszi ki. Az egyetlen említésre méltó látványosság a sivatagban a mongol-kínai határ, melyet két sorban magas szögesdrót kerítés jelez. Hogy ebben a rettenetes sivatagban melyik ország védi ennyire magát a másiktól, nem sikerült megállapítanunk. Átkerültünk a drótkerítés másik oldalára. "Vajon megkönnyebbülhetünk-e?" Erről is szól ez a könyv.

3. TÖRTÉNELMI VISSZAPILLANTÁS

Kína - Oroszország és Kanada után - a Föld harmadik legnagyobb országa. Népességével azonban világszerte - Földünkön minden negyedik-ötödik ember kínai. A leghosszabb ideje folyamatosan fennálló civilizáció, melynek építészete, kultúrája egy több ezer éves - egyes források szerint kb. ötezer éves - birodalom valamikori fejlettségét tükrözi.

Az ország történetében mérföldkő a Csin-dinasztiát megalapító Csin Sihuang császár uralkodása az i.e. 3. században (a "Csin" szóból származik a "Kína" elnevezés). Ő az országot egyetlen hatalmas birodalommá egyesítette. Egységesítette a súlyokat, mértékeket, pénzüreméket és írásrendszereket. Hatalomra jutásakor elrendelte: "Írni csak ugyanazokkal az írásjegyekkel, haladni csak ugyanazon az úton lehet." Nagy hódító és nagy uralkodó volt, egyúttal kegyetlen és kiegyensúlyozatlan zsarnok, aki legfontosabb gondjának azt tartotta, hogy örökké éljen. Mintegy óvatosságból azonban, arra az esetre, ha netán mégsem lenné meg az örök élet titkát, 13 éves korában munkához látott, hogy egy hatalmas mauzóleumot hozzon létre. Elődei, halálukkor katonáikat, rabszolgáikat és ágyasaikat élve szokták magukkal temettetni, hogy azok segítségükre legyenek földi életük után. Csin Sihuang császár ezt a barbár gyakorlatot nem folytatta. Lényegében véve praktikus szempontok vezérelték. Halálakor csupán rabszolgáit és ágyasait záratta élve sírkamrájába, s ítélte őket örök túlvilági szolgálatra. Katonáit életben hagyta - hogy rendelkezésre álljanak a birodalom védelmére. Saját védelmére pedig a császár élethű terrakotta hadsereget rendelt agyagból készült lovakkal, azzal a céllal, hogy azokat hadrendben a saját sírja mellé temessék. A szobrok a megszólalásig tükrözik a modellt álló harcosok vonásait. A terrakotta katonák teljesítették feladatukat - a császár sírját ez idáig nem tártá föl senki, s nem teszi azt a Népköztársaság kormánya sem. Az oly megfontoltan hátrahagyott élő katonák azonban nem végeztek ilyen jó munkát - a Csin-dinasztiát Csin Sihuang császár halálát követően csaknem azonnal megbukott. A terrakotta szobrok nyomára a régészeket kútásó parasztok vezették, akik alatt a munkagödör beomlott. Az eddig feltárt leletek méreteihez és jelentőségéhez csak a római és egyiptomi civilizációk nagy feltárásai hasonlíthatók. Csin Sihuang császárnak a vele egyidőben - több mint 2100 éve - eltemetett több ezer fős agyaghadserege ez. Az egyik feltárt sírgödör fölé kiállítócsarnokot emeltek, mely a nagyközönség számára állandóan nyitva áll. A lelet méltán tarthatna igényt a világ nyolcadik csodája címre.

Csin Sihuang császárt erős és gyenge uralkodók, fényes és szürke dinasztiák követték a trónon. A Kínai Birodalom virágkorát a Han-, majd az azt követő Tang-dinasztia idején érte el, kb. kétezer évvel ezelőtt. Később felkelések, belháborúk, belső bizonytalanság. A múlt század második felében a birodalom már romjaiban hever. Fölgyorsulnak a társadalmi, politikai változások. Kína megnyílik a külföld előtt.

1949-et, vagyis a Kínai Népköztársaság kikiáltását követő újjáépítés és gazdaságfejlesztés sikereit látva a kínai vezetés Mao Ce-tung köré tömörült szárnya már 1955-56-ban jelentősen meggyorsította a korábban elfogadott ütemtervet, majd 1958 elején kibontakoztatták a "nagy ugrás"-t, azaz a gyorsított ütemű fejlesztés programját. A külföldi technika és a hazai termelési módszerek együttes felhasználását hirdető "két lábon járás" politikájának eltorzításával országszerte megindították a "népi kohó" mozgalmat, melynek során hatalmas emberi és anyagi ráfordítást pazaroltak el hasznavehetetlen kohászati termékek előállítására. Mao elnök gyakran hangoztató jelszava ebben az időszakban: "Három év kemény munka, ezer év boldogság." A várt eredmény azonban elmaradt. Sőt, az egyensúly fölborítása már 1959 közepétől kezdve az ipari és mezőgazdasági termelés csökkenéséhez vezetett. Ezért a "nagy ugrás" előírányzatait fokozatosan módosítani kellett, majd 1960-ban végleg levették a napirendről.

Belpolitikai feszültségek, s külpolitikai kudarcok közepette - miközben a gazdaság alacsony hatékonysággal fejlődött - a vezetés Mao Ce-tung és Lin Piao köré csoportosult szárnya 1966-ban kirobbantotta az ún. "kulturális forradalmat", amelynek során az ideológiai tisztogatás zászlaja alatt megpróbálták leszámolni politikai ellenfeleikkel. (Ennek esett áldozatul Liu Sao-csi államelnök is, akit ellenforradalmárnak, revizionistának bélyegeztek - ő volt a kínai "Hruscsov".) Megfelelően adagolt jelszavakkal és irányelvekkel a forradalom katonáinak - a "vörösgárdisták"-nak - a közreműködésével kívánták elérni céljaikat. Mao tanítása szerint: "A forradalom nem díszvacsora és nem csipkehímezés." Továbbá figyelmeztetett: "Sokan, akik hősiiesen helytálltak az ellenség acélgolyóival szemben, el fognak bukni a burzsoázia cukrozott lövedékeitől." A Mao tanításain, s az általa kiadott jelszavakon csüngő vörösgárdista fiatalok 1966-tól szabályos pogromhullámot teremtettek az egész országban - embereket kínoztak halálra, könyveket égettek, műemlékeket pusztítottak el. Az állami és pártszervek szétzúzását követően a hatalom az ún. "forradalmi bizottságok" kezébe - lényegében a hadsereg felügyelete alá - került. Az 1956-57-ben létrehozott ún. "virágozzék száz virág" mozgalom, mely az értelmiség szabadabb véleménynyilvánítása érdekében született, ekkorra már természetesen rég a múlté. Sőt, azt hirdették - többek között - hogy a virágtermesztés revizio-

nista dolog, s mellé adták a jelszót: “A virágcserepek szétverésével szolgáljuk a forradalmat!” A kulturális forradalom idején Mao elnök ugyanakkor az emberek börtönbe zárása ellen lépett föl, mivel: “A börtönből szabadult fogolynak semmi hasznát nem lehet venni. Bármennyire is igyekszik az illető, több brosúrával elmaradt az élettől, évekkel azelőtti jelszavakat ismételtet.” Ebben az időszakban megszívlelendő utasítások és irányelvek voltak a következők: “Meg kell őrizni a forradalmi fegyelmet, ne játsszunk, ne labdázunk, ne rendetlenkedjünk, őrizzük meg a tisztaságot, legyünk fegyelmezettek, legyünk éberek, akadályozzuk meg az ellenség szabotázsát!” A kulturális forradalom idején a kínai vonatokon működő rádió bemondóinak gyakorta elhangzó tanácsai így szóltak: “Ne feledkezzünk meg az osztályharcról! Az utazás alatt gondoljunk a biztonságra, a fontos iratokra vigyázzunk! Vigyázzunk a gyerekekre, ne hagyjuk őket a folyosókon szaladgálni! Ha a vonat megáll valamelyik állomáson és leszállunk, figyeljünk az indulást jelző csengőre! A vonaton tilos robbanóanyagot és gyúlékony anyagokat szállítani - akinél mégis lenne, adja le a kalauznak! Irtsuk a négy veszélyes állatot - a szúnyogot, a legyet, a poloskát és a patkányt! Ne köpjünk! A vécék a kocsi végén található.”

Mao elnök egyik jelszava így hangzott: “Ássunk mély alagutakat, tároljunk mindenütt gabonát és sohase törekedjünk hegemoniára!” A felhívás első harmada Mao azon tételén alapszik, miszerint a III. világháború kitörése elkerülhetetlen, s ezért atombiztos földalatti bunkereket kell készíteni. Pekingben a metró építésével egyidejűleg hatalmas, több százezer ember befogadására alkalmas földalatti várost hoztak létre - utcákkal, üzletekkel, lakásokkal, melyet a kíváncsi turista bármikor könnyen meglátogathat.

A kulturális forradalom időszakában, mely 1976-ig tartott, nemcsak százmillió embert hurcoltak meg, s jutott a közigazgatás, az oktatás, s a gazdaság a teljes összeomlás szélére, hanem a rémuralom időszaka volt ez a kultúrában, a művészetekben, s a történelmi emlékhelyeken is.

A kulturális forradalom hosszú évtizedekre kiható súlyos károkat okozott az országnak. 1976-ot követően Kína elindult a kulturális forradalom keserű öröksége felszámolásának útján.

A legújabb kori Kína történelmének kétségkívül legnagyobb hatású politikusa Mao Ce-tung, a Kínai Kommunista Pártnak haláláig első számú vezetője. Mao elnök a kínai tradíciókra épülő és a sajátosan értelmezett kínai ideológia segítségével kívánt egy új kínai világhatalmat fölépíteni. Tekintélye és népszerűsége minden korábbi császárt felülmúlta. Nincs a kínai történelemben még egy személy, aki önála nagyobb hatást gyakorolt volna az egyszerű kínai emberek mindennapi életére, az ország gazdasági fejlődésére. Mao politikájának óriási tömegbázisát az a felismerése adta

meg, hogy öelötte minden császár kénytelen volt tanulni és törődni az alattvalókkal: "Az uralkodó a hajó, az egyszerű emberek pedig a víz" - figyelmezteti a régi kínai mondás a vezetőket. "A víz a felszínen tarthatja a hajót, de föl is boríthatja azt."

Mao Ce-tung ellentmondásos politikus volt. Ma úgy értékelik Kínában, hogy útmutatásai 70 %-ban helyesek, 30 %-ban pedig hibásak voltak.

20 év elszigeteltség után, az 1980-as évek elején újra kitértek a nagy vörös kapuk. Felismerve, hogy csak akkor maradhat fenn, ha a legfejlettebb technikát beengedi, az ország elindult a modernizálódás útján.

Kína azonban még ma is sok szempontból titokzatos és különleges ország. Ennek oka nyilván az európaiakétól eltérő társadalmi értékrend, a kínai emberek gondolkodásmódja, s természetesen az a több ezer éves elzárkózási politika, mellyel az ország védekezni kívánt a külső támadásoktól, a külvilág káros hatásaitól. Persze ezzel az ösztönző tényezők is kívül maradtak, Kína megrekedt a fejlődés adott szintjén, a külvilág elszaladt mellette. Az ország titokzatosságát fokozták ezer éveken át megközelíthetetlen szárazföldi határai: a Himalája hétezer méteres gerincvonulata - a kopár, járhatatlan magashegységek - a végeláthatatlan sivatagok. Ahol pedig könnyebben átjárhatóak voltak a határok, oda egy hosszú védelmi rendszert építettek. Ez a híres Nagy Fal.

A kínaiak úgy mondják, hogy: "Aki nem látta a Nagy Falat, az nem is járt igazán Kínában". 1949-től a Népköztársaság kormánya teljesen helyreállította a Nagy Fal egy szelvényét a Pataling környéki hegyekben - főként a külföldi látogatók csodálatára. A Nagy Fal kínai nevének szó szerinti fordítása: "A tízezer li hosszú fal". A kifejezés nagy kiterjedésére, semmint pontos hosszára utal (1 li 570 méternek felel meg). Légvonalban mérve Sanhajkuantól Csiajükuanig, Kanszu tartomány északi részéig kb. 3000 km hosszú, ha azonban hozzávesszük teljes kiterjedését összes kanyarulataival, hossza csaknem eléri a 6500 km-t. A valamikori katonai főútvonal elsődlegesen védelmi rendszernek épült, teljes hosszában egymást sűrűn követő megfigyelő- és őrtornyokkal. A katonák ezeken az őrpontokon füstjeleket használtak külső veszély esetén. Építőinek célját a kínai mondás szimbolizálja: "A nagy fa felfogja a szelet." Valódi célját, a birodalom védelmét azonban sohasem sikerült maradéktalanul teljesítenie. A Nagy Falat méltán hívják a világ leghosszabb temetőjének. Csak egyetlen év során Csin Sihuang császár 300 ezer katonát és 500 ezer parasztot küldött a Fal építésére, s később a császár még több embert ítelt erre az elviselhetetlenül kemény munkára, melyet gyakran csak az ott dolgozók fele élt túl. Néhány helyen méterenként vésték a Falba a halottak nevét. A Nagy Fal az ember által épített leghatalmasabb építmény a Földön. Ismeretes továbbá, hogy -

az egyiptomi piramisok mellett - ez az egyedüli emberi alkotás, mely a világűrből (300-350 km magasságból) szabad szemmel is látható. Ezt a megállapítást Farkas Bertalan magyar űrhajós szíves szóbeli közlésével személyesen is megerősítette.

4. ÁLTALÁNOS ÁTTEKINTÉS

4. 1. FÖLDRAJZI VISZONYOK - A NAGY FOLYÓK

Óriási különbségek vannak Kína nyugati, illetve keleti felének földrajzi viszonyaiban, s ennek következtében népességében is. Míg Nyugat-Kínában a lakhatatlan sivatagi és magashegységi területek túlsúlya miatt alig 20 millió ember él, addig Kína keleti felében - főleg a folyóvölgyekben és a Kínai Alföldön - zsúfolódik össze csaknem 1.2 milliárd ember! Mezőgazdasági művelésre az ország túlnyomó része alkalmatlan, ahol viszont megfelelőek a feltételek, ott az aszály, az árvizek, a talajerózió okoz hatalmas károkat. A művelhető földek az összterületnek csupán 10 %-át teszik ki. És ennek a területnek kell eltartania 1.2 milliárd embert!

A kínai kultúra kezdetei - a birodalom bölcsői - a folyóvölgyekhez kötődnek, elsősorban a Sárga-folyó vidékéhez, de jelentős szerepe volt az ország őstörténetében a Jangcénak és a Gyöngy-folyónak is.

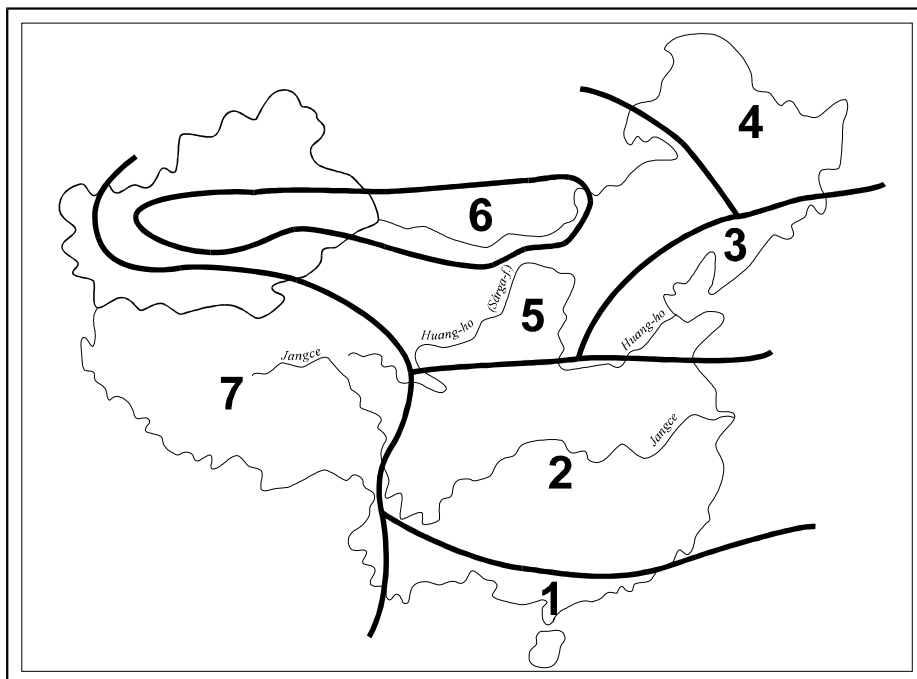
A Sárga-folyó Kelet-Tibetben, a Tanggula-hegységben ered, s a közép-kínai löszvidéken - Kanszu, Shenszi és Shanszi tartományokon - áthaladva, 5500 km-t megtéve, fáradtan ömlik a Sárga-tengerbe. A folyó megannyi áldást és csapást hozott már az itt élőknek. Az áldást az általa szállított temérdek, s igen termékeny lösziszap adta - a csapást pedig szeszélyesen érkező hatalmas árvizei jelentették. Az árvizek és katasztrofális mederváltozásai miatt az itteniek a Sárga-folyót Kína szerencsétlenségének hívják. A múlt század második felében bekövetkezett legutóbbi nagy áradása során több magyarországnyi terület került víz alá. Nemcsak a termés pusztult el, a természeti csapás több mint egymillió halottat is követelt, s a folyó eredeti medrétől északra, tőle több száz kilométer távolságra talált új utat a tengerhez. Nincs a Földön még egy ennyire szélsőséges mederváltozásokat mutató folyó. A folyamágyszintje az erőteljes iszaplerakódás miatt évente több cm-t emelkedik. A gátakat állandóan emelni kell - alsó szakaszán a folyó vízszintje több méterrel a környező síkság fölött húzódik. Emiatt az a furcsa helyzet áll elő, hogy a mederágyszintje nem befogadó, hanem vízválasztó. A magas gátak mindkét oldalán vízfolyások indulnak, melyek folyóvá szélesedve érik el a Sárga-tengert. A szállított hordalékot tekintve Földünkön az elsők közé számít, esése alacsony, alsó szakaszán szigeteket, gázlókat képez, hajózásra nem alkalmas.

A Jangce kínai neve “Csang-csiang”, azaz Hosszú folyam - s erre a névre méltán rá is szolgált. Egy régi kínai mondás úgy említi, hogy “messziről ered, s messzire folyik”. Kína leghosszabb folyója, világviszonylatban pedig a harmadik: 6400 km-es hosszát csupán a Nílus és az Amazonas haladja meg. A hófödte Tanggula-hegységben ered (a Sárgafolyó forrásától alig néhány száz km-re), majd Tibetet és hét kínai tartományt átszelve ömlik Sanghajnál a Kelet-Kínai tengerbe. A folyó vízgyűjtő medencéje a szubtrópusi moszunklíma hatása alatt áll - kiadós az évi csapadékmennyiség, a terület vízkészletei bőségesek. Fengcsie és Jicsang városok között a Jangce három festői szépségű szoroson hatol át, melyek Kína legkülönlegesebb látnivalói közé tartoznak. A három szoros hossza együttesen kb. 200 km. Szélességük a legkeskenyebb szakaszokon 100 méternél is kevesebb, másutt eléri a 300 métert is. A piszkos-sárgán csillogó, rohanó víz - a 900 méter fölé magasodó függőleges mészkősziklák, a teraszosan művelt, meredek partok számos költőt és festőt megihlettek már. Azok számára azonban, akiknek hajózni kell a szeszélyes vizeken, sokkal nyersebb a valóság. Egy német utazó, aki embervontatta dzsunkán járt egykor a Jangcén fölfelé, így ír utazásáról: “Az egész folyó völgy visszhangozta a felügyelő bösz kiáltásait, a kulik monoton válaszát, a gongütéseket a partról, s a dobpergéseket a fedélzetről.” A jangcei hajózás mindig is kemény és veszélyes vállalkozás volt. A kiismerhetetlenül örvénylő, s a szorosokban rohanó víz és a sekély sziklazátonyok olykor az örületbe, olykor a halálba kergették a hajósokat. A veszélyes zátonyokat fölrobbantották, s a biztonságosan hajózható sávot csónakra épített bójákkal jelölték. Ezek éjszaka világítanak, így ma már a hajózás éjszaka is biztonságos a Jangcén. A folyó felső szakaszának települései mind az övező meredek hegyoldalakra kapaszkodnak. Életük minden rezdülésével a Jangcéhez kötődnek. A folyó partján élőknek a megélhetés alapvető forrása ma is a halászat. A feketeponty, a kínai jászkeszeg, a spratt híres és kedvelt csemegék. A Jangce középső és alsó szakaszának klímája kedvező lehetőségeket biztosít a rizs, a gyapot és a többi szubtrópusi növény évenként kétszeri betakarításához.

4. 2. ÉGHAJLAT

Az Európa-méretű országnak igen változatos a klímája - a Föld 16 éghajlati típusa közül itt 7 megtalálható. A rendkívül zord hidegtől az elviselhetetlen forróságig, a száraz levegőtől a fojtó párásáig minden klímaelem-érték előfordul. A legszélsőségesebb Mandzsúria, azaz Északkelet-Kína, valamint az ország nyugati felének éghajlata. E zö-

mében sivatagi és magashegységi területeken hosszú, hideg a tél (4-5 hónapig tart, s a -40 Celsius fok alatti hőmérsékletek sem ritkák), viszont a sivatagok kivételével rövid, alig kéthónapos a nyár. Kína keleti felének középső részén húzódik a Csinlingsan hegység, mely éghajlati választóvonal. Egyrészt a hegyvonulat gátat vet a délről származó meleg, páradús szubtrópusi légtömegeknek, másrészt pedig megakadályozza az észak felől érkező hideg, kontinentális levegő továbbhaladását. Politikai szempontból azonban a Jangce a határ. A kínai kormány a folyótól északra még engedélyezi télen a szénrel való fűtést, a Jangcétól délre élők azonban kénytelenek melegen öltözve átvészelni a meglehetősen hűvös, bár rövid - másfél-kéthónapos telet.

Kína éghajlati körzetei

1. szavanna éghajlat
2. csapadékos nyarú szubtrópusi éghajlat
3. nedves kontinentális éghajlat hosszabb meleg évszakkal
4. nedves kontinentális éghajlat rövidebb meleg évszakkal és hideg télel
5. mérsékelt övi sztyepp éghajlat
6. mérsékelt övi sivatagi éghajlat
7. magashegységi éghajlat

4. 3. GAZDASÁG

1949 október 1-e, a Kínai Népköztársaság kikiáltása után az ország gazdasága teljesen új alapokra helyeződött. Szovjet mintára, szovjet tanácsadókkal és szovjet anyagi segítséggel erőteljes és erőltetett iparosítás indult meg. Amíg az ipar látványosan fejlődött, az ipari termelés a többszörösére nőtt, addig a mezőgazdaság csak vegetált, az egy főre jutó megtermelt gabona mennyisége ezekben az években erősen visszaesett. Ez nem meglepő, ha tudjuk, hogy az ipar erőteljes fejlesztéséhez a pénzeszközöket a mezőgazdaságtól vonták el. A rogyadozva működő mezőgazdaságot az 1959-60. évi szélsőséges aszályok és nagy árvizek teljesen tönkretették. Éhínség pusztított az országban. Amerikai szakértőknek az 1982. évi megbízható népszámlálási adatokon alapuló következtetései szerint Kína lakosságából hiányzik 30 millió ember. Ennyi áldozata volt a katasztrófának. Sehol még ilyen pusztító éhínség nem lépett fel a Földön. A népgazdasági sokkot fokozta, hogy 1960-ban, egyik napról a másikra visszavonták az addig már évek óta folyamatos és igen jelentős szovjet segítséget. Ez utóbbi tény nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Mao elnök a minimálisra csökkentette Kína nemzetközi gazdasági kapcsolatait. Cél - az önellátás: Kína bezárkózott a külföld előtt. Mindehhez társult Mao Ce-tung feltételezése a szuperhatalmak (a Szovjetunió és az Egyesült Államok) Kína-ellenességéről, s arról, hogy hamarosan kitör a harmadik világháború. Erre az időszakra datálódik ipari üzemek ezreinek lakatlan vidékekre telepítése (amiatt, hogy az elsősorban a nagyvárosokra irányuló potenciális atomtámadások esetén a kínai ipar működőképessége megmaradjon), s a nagyvárosokban az óvóhelyek építése.

Amíg Mao idejében, majd a kulturális forradalom zavaros időszakában a kapitalizmus csökevényeit tűzzel-vassal üldözték, pl. a magánvállalkozókat agyonverték, addig az azt követő fordulat legnagyobb politikusának, Teng Hsziao-pingnek egyik gyakran idézett jelmondata: "Gazdaggá válni dicsőség." Teng a Mao-korszak gazdasági önellátási politikáját elvetve, 2000-re meghirdette a külföldi technológia importján alapuló ún. "négy modernizáció"-t (az ipar, a mezőgazdaság, a honvédelem, valamint a tudomány és technológia modernizálását), s ezzel együtt a termelés megnégyszerezése, a személyi jövedelmek ugrásszerű növelése, Kína modern állammá alakítása volt a kitűzött cél.

A reform előtt az üzemek által termelt profitot a minisztérium elvonta, csupán az üzem fenntartására, fejlesztésére utalt vissza bizonyos összeget. 1978 óta a vállalatok érdekeltek a hatékony termelésben, a minél nagyobb profit megszerzésében. Azóta ugyanis nincs elvonás, az

állam csak adót vet ki. A vállalatok teljesen önállóak a termelés-szervezésben, a fejlesztésben, határozott időtartamra alkalmazhatnak munkásokat, a dolgozók túlórázhatnak, de el is bocsáthatják őket.

A mezőgazdaságban 1949 után szigorúan kollektivizált rendszert vezettek be. Ennek lényege, hogy egy brigád, vagy család leszerződött egy állami parcella művelésére. Meghatározták nekik, hogy mit és mikor termeljenek, s a leszerződött mennyiséget az államnak kellett átadniuk. Ha fölöslegük volt, akkor azt szabadpiaci áron értékesíthették, csak ezzel növelhették bevételeiket.

1958 és 1978 között az ipar látványosan fejlődött - az egy főre jutó (egy évben megtermelt) GDP (hazai össztermék) a duplájára nőtt. Ám ez idő alatt az egy főre számított élelmiszerfogyasztás változatlan maradt, sőt valamelyest még csökkent is. Az 1970-es évek végén a mezőgazdaság a kétszeresét termelte, mint 20 évvel korábban, de közben a lakosság létszáma is a duplájára emelkedett. Újabb ösztönzőkre volt tehát szükség, a termelés hatékonyságának növelésére. 1984-től a parasztok haszonbérletbe vehették a földeket, a bérleti jogot meghosszabbíthatták, sőt át is ruházhatták másokra is. Megszűnt a beszolgáltatási rendszer, a parasztok a piacra termeltek, azóta a piaci viszonyok alakítják az árakat, azok hívják életre az áruk, termékek iránti keresletet. Kétféle termék a kivétel: a gabonafélék és a gyapot. Ezek termelése ma is állami ellenőrzés mellett folyik.

Egy régi kínai mondás szerint: "Ha tágasra nyitod az ablakot, a friss levegővel együtt beröpülnek a legyek is." A reformnak vannak kellemtelen velejárói, pl. rossz minőségű, hibás, esetleg életveszélyes és hamisított termékek. A termelés fölfutásával együtt ugrásszerűen nő a hibás termékek - eredeti kínai kifejezéssel: a "piszkos retkek" száma. Egyes becslések szerint arányuk az össztermelés egyharmada. A hamisításnak Kínában is régi hagyományai vannak. A kínai és külföldi cigaretták, hamisítása általános: de hamisítják a gyógyszereket, szeszes italokat, órákat, márkás cikkeket, műtárgyakat, stb.

Kínában 1993-ban 12 % volt a GDP növekedése, az előző évihez képest a világon a legnagyobb. 1994-re azonban már mérsékelni akarták a gazdasági növekedést, csak 9 %-os növekedést terveztek. A gyors növekedésnek ugyanis számos hátulütője van. (Pl. az erős gazdasági növekedés nagy építkezésekkel jár, növekszik az építési telkek iránti igény. Megindulnak a telekfelvásárlások, telekspekulációk. A telekárak az égisz szöknek, s ez a folyamat az infláció növekedését vonja maga után.) Az infláció mértéke jelenleg magas - évi 20 % körüli (nagyjából annyi, mint nálunk). A lakosság életszínvonala - legalábbis ami a nagy-

városokat illeti - az utóbbi négy évben látványosan emelkedett. Míg 1990-ben a havi átlagfizetés Pekingben 130 jüan volt, mára ez kb. 400 jüanra nőtt. A Nemzetközi Valuta Alap (IMF) ajánlásának megfelelően 1994 január elsejétől megszűnt Kínában a kétféle fizetőeszköz, a külföldiek által váltható, illetve a kínaiak számára használatos jüan - maradt az utóbbi. Ennek közvetlen következményeként az árak rögtön kb. 50 %-kal emelkedtek.

A kínaiak úgy tartják, hogy aki fehér ember, az mind nagyon gazdag, s ez a szemlélet érvényesül mindenütt. Az állami szektorban a múzeumi belépőktől kezdve a repülő-, s a vonatjegy vásárlásokig a külföldi 6-8-szoros árat fizet a kínaihoz képest. A magánszektor is csillagászati árakkal indul, viszont ott lehet alkudni. Attól függően, hogy milyen termékről, vagy szolgáltatásról van szó, esetenként az induló ár-ajánlat 6-od, 8-ad, esetleg 10-ed részéért is lehet vásárolni.

Kínában Magyarországot ma is baráti országnak tartják - függetlenül a hazai politikai változásoktól (bár a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokban ma már Kínában is csak egy mérce létezik - ha a magyar termék kiállja a piaci versenyt (minőség, ár, stb.), csak akkor vásárolnak belőle). A magyar-kínai politikai kapcsolatok ma jók, rendezettek. Gyakran hallani, hogy a két ország gazdasági átalakulása hasonló cipőben jár, hasonló problémákkal küzd. A tény azonban az, hogy Kínában a gazdasági reformok jóval előrébb tartanak, mint Magyarországon. 1984-től különleges gazdasági övezeteket hoztak létre a Kelet-kínai-tenger partvidékén. A Tiencsintől Sanghajon át Kantonig - ma már minden nagyobb tengerpart menti városban - bevezetett szabályozók óriási lehetőséget kínálnak a külföldi befektetőknek. Az olcsó ipartelepítés, az olcsó kínai munkaerő, a nagy belföldi felvevőpiac, a több éves adómentesség, a megtermelt tiszta nyereség bármikor, USA-dollárban történő, korlátozás nélküli azonnali kiviteli lehetősége óriási vonzerő. A legnagyobb cégek, s akik még időben léptek, már rég jelen vannak a kínai piacon.

Kínában a privatizáció már jóval korábban elkezdődött, mint nálunk a rendszerváltás. Ez egy lassú folyamat itt, ágazatonként szakaszosan hajtják végre. A gyárak, mezőgazdasági üzemek magánkézbe adása már jó néhány év óta folyamatban van, s a tervek szerint kb. tíz év múlva fejeződik be. Hosszabb idő óta folyik a közlekedés privatizációja is. Pekingben pl. a buszok magánosítása a félidejénél tart. Többnyire a sofőrök és a kalauzok veszik meg a járművet, nagyjából a havi átlagfizetés 10-szeresének megfelelő áron. Pekingben 1992-ben - a tömegközlekedés javítására - kb. 100 ezer minibuszt - a mikrobusznál kisebb

méretű kis sárga járműveket - hoztak forgalomba, taxiként való használatra. Ezek kategóriájukban a legolcsóbbak.

A taxizás Kínában is keresett szakma. Ahhoz, hogy valaki elvégeztesse egy taxivezetői tanfolyamot, egyévi átlagfizetésnek megfelelő tandíjat kell fizetnie. Sikeres vizsga esetén havi átlagfizetésének kb. 200 (kettőszáz!)-szorosát kell letennie ahhoz, hogy minitaxit vásárolhasson. Ez az összeg viszont már Magyarországon is sok pénznek számít, s csupán a gazdag rokonok segítségével válhat elérhetővé a cél.

Kínában mesterségesen igen magasak az autóárak. Egyrészt nagy a kereslet (a magas árak ellenére), másrészt viszont nincs - sem a nagyvárosokban, sem vidéken - jól kiépített úthálózat. Rengeteg a gyalogos, a biciklis és a triciklis. Mindezek ellenére a kínai autógyártás csak manapság van "feljövőben", főként a még csak néhány éve működő külföldi-kínai vegyes vállalatok termelésének kezdődő felfutása révén. Ily módon még mindig a hagyományos járműveket, illetve a tömegközlekedési eszközöket részesítik előnyben, a többnyire sok autó által okozott folytonos közlekedési dugók, s a forgalmi káosz mérséklése céljából.

4. 4. A SELYEM ÉS A PORCELÁN

Ezek több ezer éve a kínai ipar leghíresebb termékei, legnevesebb exportcikkei. Mindkettő Kínából indult el világhódító útjára.

A selyem előállításához a legjobb feltételek Dél-Kínában találhatóak. A selyem maga a selyemhernyó gubójának burkolója, melyet a selyemhernyó nyálkamirigye választ ki. Egy átlagos méretű selyemgubón kb. 500 méter hosszú szál van. A selyemszál erős, elszakítása komoly erőfeszítést igényel.

Sokféle lepke hernyója gubózza be magát selyemszálakkal. Többel is próbálkoztak, de igazán csak a japán selyemhernyó, a *Bombyx Mori* tenyésztése gazdaságos és sikeres. Csak ennek van igazán jó selyme. Eredetileg csak Kínában élt. A Birodalom évkönyvei már az i.e. 2640-ben is megemlítik a selymet, mely évezredek óta kizárólag kínai terméknek számított. A selymet Kínában mindig is tisztelték - a császári udvar kedvelt szövetének tekintették. Az előkelő fogadásokon való részvétel elképzelhetetlennek tűnt selyemöltözék nélkül. A Tang korban élt Jong Taj hercegnő síremlékén egy ismeretlen költő sorai olvashatók:

*"A selyem egy csodálatos dolog
leheletszerű, mint amikor vadlibák
röpülnek az őszi égbolton,*

s a színe, mint a tóban visszatükröződő forrás.”

Az ókorban a selyem eredete Európában még ismeretlen volt, bár rendkívül becsülték. Tudták, hogy a lakható világ keleti szélén készítik az elegáns selyemszöveteket, s rendkívül nehéz úton hozzák át Belső-Ázsián keresztül a Földközi-tenger vidékére. A selyemnek, csakúgy mint a selyemszállító kereskedőnek a latin neve “seres” (görög eredetű szó), a selyemszövet “sericum”, s az országot, ahonnan a selymet hozták, “Sericia”-nak nevezték, bár szinte semmit sem tudtak róla. Még Vergilius is - az i.e. 1. században - a következőképpen írt a selyemről: “A selymet az erdő fainak leveleiből készítik.”

A selyem az i.u. 1. század során jutott el Rómába, ahol sok más dologgal együtt luxuscikknek számított. Mivel nagyon drága volt, kezdetben csak a ruhákat, köntösöket díszítették vele, de az idő múlásával kimondottan selyemruhákat is készítettek. Egy régi krónika szerint nemcsak a nők, hanem a férfiak is el voltak ragadtatva ettől a légiiesen könnyű, átlátszó anyagtól. Azonban Senecát és később Soniust felháborította ez az erkölcstelen ruházat. Tacitus, római szenátor pedig i.u. 16-ban rendeletben tiltotta meg, hogy a férfiak selyemöltözékben járjanak. Ám minden hiábavaló volt. A lehetővékony selyem divatja tovább tartott.

A nevezetes “selyemút” Hszianból, az ősi császári fővárosból, Lancsoun, s a belső-ázsiai sivatagperemi oázisokon át vezetett nyugat felé, majd több irányban elágazva ért el Európába, s a Földközi-tenger keleti, délkeleti partvidékére. (A selyemútról a későbbiekben még részletesen szó lesz.) A selyemszállítás több ezer éves gyakorlata az 5-6. században megszűnt, mivel a selyemhernyót és az eperfát “átvitték” Kínából a Bizánci Birodalomba. Állítólag két görög szerzetes Justinianus császár kívánságára vitte haza a tenyésztés ismeretét, majd magát a hernyót és az eperfát is. Annyi bizonyos, hogy a 7. században a selyem gyorsan elterjedt Perzsiában, Kis-Ázsiában és Görögországban. Kevéssel később eljutott Spanyolországba és Itáliába is.

A kínai selyem ma is világhírű és felülmúlhatatlan. Olyan erős, tartós, finom szövésű és esztétikus selymeket sehol sem tudnak készíteni, mint Kínában. Ma is a kézi szövésű selymek azok, amelyeknek nincs párja. Kínában Szucsou és Sanghaj a selyemszövés legnagyobb központjai a Jangce torkolatvidékén. A legszebb selymek és a legnagyobb választék természetesen ezekben a városokban, valamint Pekingben láthatók.

A porcelán égetett, fehér, finom agyagáru, melynek anyaga tömör, kagylós törésű és áttetsző. Annyira tisztán kínai termék, hogy még an-

gol elnevezése is megegyezik az ország nevével: "china". Megkülönböztetünk kemény, vagy földpátos porcelánt és puha porcelánt. Kínában a kemény porcelánt találták föl. Ezt kaolinból készítik, melyhez földpátot, kvarcot és esetleg kevés meszet is kevernek.

A kínai porcelángyártás központja a dél-kínai Csingtöcsen városa. Jó kétezer éve készítenek már kerámiát a mai várostól délkeletre emelkedő Kao-Ling (Magas Csúcs) kőzetanyagából (innen ered a "kaolin" elnevezés). A rézhiány miatt már az első évezred végén megtiltották, hogy rézből pénzen kívül mást (pl. rézedényeket) készítsenek, ezenkívül elterjedt a teaivás szokása is. Mindezek kedveztek a kerámiagyártásnak. A 11. század elején már finom porcelánedényeket készítettek itt az udvar számára. Leghíresebbek a 14. századtól itt előállított Ming kori, fehér alapon kék dekorációval ellátott porcelánok. A csingtöcseni porcelán messze földön híres, mert ahogy egy régi kínai mondás tartja: "tisztá, mint a nefrit - fényes, mint a tükör - vékony, mint a papír - s úgy szól, mint a harangjáték".

4. 5. NÉPESSÉG - A LEGNAGYOBB GOND KÍNÁBAN

Az 1995. évi hivatalos adatok szerint a kb. Európa-méretű ország népessége 1 milliárd 200 millió - s a lakosság egyötöde város lakó. A népesség eloszlása azonban rendkívül egyenlőtlen. Földművelés az ország területének csupán 10 %-án végezhető, s ennek a területnek kell eltartania 1200 millió embert!

A születésszabályozási program Kínában az 1950-es évek elején kezdődött, azonban Mao elnök utasítására néhány éven belül eltörölték. Egybehangzó értékelések szerint ez volt Mao legrosszabb döntése. Ő úgy gondolta, hogy a születésszabályozás kapitalista csökevény, ami gyengíti Kínát. Szerinte a vidék ereje a nagy népességben van - a paraszt munkáját könnyebbé teszi a sok kéz a földeken. 1973-ban indult az új születésszabályozási program, melynek fő irányelvei szerint 2000-re az ország lakossága nem lehet több 1,25 milliárdnál. Távlatos cél a népesség 700 millióra történő csökkentése - a születésszabályozás és a természetes halálozás révén - , ami becslések szerint ideális lenne Kína számára. A városokban nagy plakátok közvetítik a követendő példát - mosolygó fiatal házaspár egyetlen gyermekkel, leggyakrabban kislánnyal. Pekingi beszélgetőpartnereim szerint, bár a hivatalos politika a kínai házaspárok számára csak egyetlen gyermeket engedélyez, nagyon nehéz ezt az elvárást egymilliárd emberen ellenőrizni. Újabb anyagi ösztönzőkkel támogatják az "egy-gyerek" politikát. Így például, ha a szülők egy gyermeket vállalnak, a gyermek 14 éves koráig 13. havi fi-

zetést, továbbá négytagú családnak megfelelő méretű lakást kapnak. Ha viszont megszületik a második gyermek, a kedvezményeket megvonják, a szülőket a munkahelyükön nyilvánosan kipellengérezik, alacsonyabb beosztásba kerülnek, sőt munkahelyvesztéssel is sújthatják őket.

A születésszabályozási módszerek gyakorlatilag csak a városokban "élnek" - nehéz megmondani, mi történik vidéken. A több ezer éves hagyomány ugyanis nagy úr. Egyrészt a parasztnak az a célja, hogy sok gyereke legyen - minél könnyebbé tegyék munkáját a földeken. Másrészt Kínában - főleg a távoli vidékeken - hagyományosan csak a fiúgyermeket veszik emberszámba, a megszületett leány nagy csapásnak számít. Ennek oka, hogy a fiú a szülők támasza öreg napjaikra, ő dolgozik a földeken. Kínában a parasztnak nincs, vagy jelképesen alacsony a nyugdíja. A lány pedig házasságkötéskor elkerül a szülői háztól. Még az 1980-as években is előfordultak esetek, hogy az apa megfojtotta csecsemő leánygyermekét. A leánygyermek társadalmi elfogadtatása érdekében hosszú évtizedek óta kampány folyik. Az utóbbi években elfogadott gyakorlat szerint ha az első gyermek leány, a hatóságok külön kérényre általában hozzájárulnak a második gyermek vállalásához.

Kínában még ma is gyakori eset, hogy a nők második terhesség esetén - főleg, ha az első gyermek fiú - vidékre utaznak, s ott szülik meg "feketén" gyermeküket. Ha kiderül az eset, a nőt súlyosan megbüntetik. Ezek a gyermekek általában nincsenek anyakönyvezve, így nem járhatnak iskolába, állami juttatásokban nem részesülhetnek, semmilyen állampolgári joguk nincs. A kínai állam számára ők hivatalosan nem is léteznek, mintha meg sem születtek volna.

4. 6. A VALLÁS

Kínában a vallást alapvetően az emberi gondolkodás három nagy áramlata befolyásolta: a taoizmus, a konfucianizmus és a buddhizmus. Alapítóikat a kínaiak istenként tisztelik.

Úgy mondják Kínában, hogy a taoizmus az egyetlen igazi kínai vallás, ugyanis a buddhizmus Indiából származik, a konfucianizmus pedig lényegében filozófia. Alapítója Lao-ce (magyarul: öreg mester), aki az i.e. 5. században élt.

A *taoizmus* középpontjában a *tao* fogalma áll. A tao nem érzékelhető, mert minden érzenen, gondolaton és elképzelésen túl létezik - csak a szavakkal ki nem fejezhető misztikus belsőn keresztül ismerhető meg. A tao a világmindenség útja, a természetet irányító erő, a minden élet mögötti rend, maga a kimeríthetetlen szellem. A tao az az út, amely mentén minden embernek az univerzum természetes rendjével harmó-

niában kell leélnie életét. A taoizmus népszerű és általánosan elterjedt Kínában.

A *konfucianizmus*, mely bár inkább filozófia, mint vallás, szorosan összefonódott a kínai vallási hiedelmekkel. Mao Ce-tung nevén kívül talán a Kung-ce, azaz latinosan a Konfuciusz név az, melynek hallatán rögtön Kína jut mindenkinek az eszébe. Konfuciusz egyszerű családból származó közhivatalnok volt, Lao-ce kortársa. 50 éves korában ráértett isteni küldetésére, s a következő 13 évben járta az országot, s tanácsokat adott a helyi uralkodóknak, hogyan javítsák kormányzati munkájukat.

A konfucianizmus szerint a család a társadalom alappillére. Az általa elképzelt ideális személy udvarias, önzetlen, nagylelkű és szorgalmas. Tanításai szerint az engedelmesség elválaszthatatlan része a kínai társadalomnak. Alapvető az ősök megbecsülése, a hagyományok tisztelete. Halála után valóságos kultusza alakult ki egész Kínában. Tanításai máig meghatározzák a kínaiak társadalmi, viselkedési normáit.

A *buddhizmus* alapítója Siddhartha Gautama hindu herceg, aki az i.e. 6. században élt. Kb. 30 éves korában szakadt el az anyagi világtól. A történet szerint egyik este egy banyanfa alatt ült, amikor mély meditáció állapotába jutott. Innen "megvilágosodott" emberként került vissza a valós világba. Nevének jelentése "Buddha", azaz "megvilágosodott ember". Siddhartha Gautama szerzetesrendet alapított, s haláláig terjesztette tanításait.

A buddhista filozófia sarokköve, hogy minden élet szenvedés. Minden ember ki van téve a születés, a betegségek, az öregkor, s a halál traumáinak, vagy pl. annak, hogy gyakran nem csinálhatja azt, amit szeretne. A szenvedés oka a vágy - elsősorban a testi vágyak, s a személyes érvényesülés utáni vágyakozás. A boldogság csak akkor érhető el, ha már ezek a vágyak teljesültek. A buddhista akkor éri el célját, ha eljut a "nirváná"-ba. Köteteket írtak már arról, hogy mi a nirvána. A "sutta"-k (Buddha beszédei) egyszerűen úgy jellemzik, hogy a pénz utáni vágytól, a haragtól, a tudatlanságtól, s a létezés egyéb béklyóitól való teljes mentesség állapota.

A buddhizmus az i.u. 3. században, indiai kereskedők által került be Kínába. Ettől az időszaktól kezdve hihetetlen gyorsasággal terjedt, s fejlődött. I.u. 845-ben a buddhizmus rohamos terjedése miatt az akkori Tang-uralkodó - veszélyben érezvén a Birodalom három alappillérét (egység, biztonság, társadalmi rend) - rendeletet adott ki, hogy a dolgozat a helyükre tegye: "... A városokban és a hegyekben szinte kizárólag buddhista papok és papnők vannak. A kolostorok száma napról napra

nő. ... Hatalmas mennyiségű aranyat pazarolnak a díszítésükre. Az emberek elfelejtik hagyományos uralkodójukat - csak azért, hogy egy főpapot szolgáljanak. ... Lehet-e ennél veszedelmesebb dolgot elképzelni?"

Kínában a legfőbb vallás ma is a buddhizmus. Ha egy buddhista szerzetes fölesküszik, szigorúan véve csupán három világi eredetű tárgyat birtokolhat: palástját, pálcáját és élelmiszeres edényét. A buddhista templomok, kolostorok, szentélyek ma is rengeteg zarándokot és turistát vonzanak.

Az ország belső-ázsiai területein élő kis létszámú nemzetiségek *iszlám* vallásúak, csakúgy mint az összlakossághoz képest töredék létszámú (3 millió) han-kínai.

A nagy vallások közül létezik még Kínában a *kereszténység* egyes adatok szerint 3 millió katolikus és 4 millió protestáns hívővel. A keresztény hittérítők, azaz misszionáriusok a jezsuiták révén kerültek először Kínába a 16. században. A császári udvar engedélyével Dél-Kínában, Kanton környékén építették ki bázisukat. A keresztény hittérítők másik, már nagyobb hulláma a 19. század második felében, a nyugati hatalmak kínai invázióját követően került az országba. Kínában ma is többfelé - nemcsak a nagyvárosokban, hanem Közép-Kína vidéki területein is - láthatók katolikus, vagy protestáns templomok.

A Kínai Népköztársaság, megalakulása óta alapvetően vallásellenes. Mao szerint a vallás a nép ópiuma, s a régi uralkodó osztály eszmei támasza. A vallásellenesség a kulturális forradalom idején kulminált. Ekkor a kolostorokat, templomokat lerombolták, szerzeteseket gyilkoltak meg, vagy küldték őket vidéki munkára, esetleg átnevelő táborokba. Mao halálát követően a vallásellenesség észrevehetően visszaszorult. Templomokat építenek újjá, mindenki szabadon gyakorolhatja vallását, de a Kínai Kommunista Pártnak ma is csak az lehet a tagja, aki ateista.

4. 7. A NYELV

Az országban a hivatalos nyelv természetesen a kínai, de ennek országszerte 8 fő dialektusa létezik. Közülük a pekingi dialektus (vagy másképp: a mandarin dialektus) az elfogadott, ezt népszerűsíti a kínai kormány. A lakosságnak kb. 70 %-a beszéli a mandarin-kínait saját dialektusuk mellett. Akik viszont kevésbé képzettek (Kínában a lakosság 25 %-a írástudatlan), azok nem értik a mandarint, csak saját tájnyelvüket használják. Az egyes dialektusok között ugyanis óriási eltérések vannak. A pekingi mellett a másik fő dialektus a kantoni. Amíg az előzőt Peking környékén, Északkelet- és Délnyugat-Kínában beszélnek,

addig az utóbbi Dél-Kínában (Hongkongot is beleértve) használatos. E két tájnyelv között olyan nagy az eltérés, hogy művelőik egyáltalán nem értik egymást. Emiatt - kellő öntudatuk és felsőbbrendűségi érzésük lévén - kölcsönösen műveletlennek mondják a másikat.

A kínai nyelvtan (ragozást, igeidőket, stb. tekintve) jóval egyszerűbb, mint az angol, a magyarról nem is beszélve. Ami a beszélt nyelvben az egyik nagy gondot okozza, az az, hogy több mint száz ún. osztályozó szót ismer a kínai (mint pl. a magyarban: darab, szelet, stb.), s ráadásul ezek megadott szempontok szerint csak adott főnevekhez kapcsolhatók. A másik lényeges tényező: az intonáció. Kínában ugyanis a szó jelentésének meghatározó eleme a hanghordozás. Az európai fül számára érzékelhetetlenül eltérő hanglejtés értelmetlenné teszi a mondatot, rosszabb esetben értelmezhető, de zavaró helyzetkomikum jöhet létre. Pl. az a mondat kínaiul, hogy: "Meg szeretném kérdezni Önt." - árnyalatnyi intonációs eltéréssel a következővé alakulhat: "Meg szeretném csókolni Önt."

Ezek után nyugodtan mondhatjuk, hogy egyrészt a kínai dialektusok, másrészt az európai nyelvek intonációja nagyon különböző. Ezért van az, hogy kölcsönösen igen nehéz egymás nyelvét megtanulni. Ezzel kapcsolatosan létezik egy kínai mondás: "Nincs szörnyűbb annál, mint hallgatni egy külföldit, aki kínaiul beszél."

Az írott kínai is megér egy misét. Valószínű, inkább a nyelvnek ez a területe az, amely elriasztja az érdeklődőt és a tanulni vágyót a kínaitól. A régi Kínában a császár egy alkalommal megkérdezett egy bölcset, hány írásjelet ismer? A bölcс így válaszolt: "Ha annyi kínai írásjegy létezik, mint ahány szőrszála van az ökörnek, én csupán annyit ismerek közülük, amennyi az ökör egyik lábán található."

Kínában 1989-ben megjelent egy nyolckötetes szótár, mely több mint négyszáz szakember sokéves munkájának eredményeként az eddig feldolgozott összes - 56 ezernél több - írásjegyet tartalmazza. Ezek több mint négyötöde ma már egyáltalán nem használatos, csupán régi könyvekben, vagy történelmi emlékhelyeken, műemlékeken lelhető fel. A mai kínai nyelvben és írásban használt 10-12 ezer írásjegy közül a nagyméretű idegennyelvű szótárak is csak 6-8 ezer írásjegyet és ezek - 60-80 ezer szót kitevő - összetételeit tüntetik fel.

A kínai gyerekek is 6 éves koruktól járnak iskolába, de a szülők már kb. 4 évesen elkezdi tanítani nekik az írásjegyeket. A tanítás elég módszeres. Többször megfigyeltem, hogy nagyokat suhintanak kézzel, vagy pálcával a gyerekre, ha nem igyekeznek. Az iskolában aztán folyamatosan tanulják az írásjegyeket. A többség a 10 éves elemi iskolai

képzés után nem tanul tovább, akik viszont egyetemmet végeznek, még 24 évesen, utolsó éves korukban is úgy készülnek a vizsgákra, hogy előttük a jegyzet, a tankönyv, de a kínai nyelv értelmező szótára is, ha netán némelyik írásjegy jelentésével nem lennének tisztában.

A főbb napilapok, mint pl. a Kínai Kommunista Párt központi lapja, a Zsenmin Zsipao, 3-féle kiadásban jelennek meg. Az újság első oldalán egy csillaggal jelölt kiadás 1500 írásjeggyel készült - az alapfokú képzésben részesültek számára. A kétszavas kiadás, mely kb. 3000 írásjegy ismeretében olvasható - a középkaderek orgánuma. A háromszavas kiadás pedig - melyet kb. 4000 írásjeggyel a felsőfokú végzettségűeknek szánják - a hírek és események jóval árnyaltabb megfogalmazását teszi lehetővé.

1958-ban Kínában hivatalosan elfogadták, s azóta alkalmaznak egy módszert a hivatalos kínai dialektus, tehát a mandarin-kínai latin betűs átírására. Ez az ún. "pinyin" átírás. A nagyobb kínai városokban az eredeti kínai írásjegyek alatt azok latin betűs átírása is föl van tüntetve. Külföldi szövegek környezetben a kínai nevek vagy szavak, külföldi Kínatérképeken a tulajdonnevek mind "pinyin" átírásban íródtak.

4. 8. A KÍNAI EMBEREK, ÉLET- ÉS LAKÁSKÖRÜLMÉNYEK

Mao halálát követően, kb. 1979 óta Kína nyitott a külvilág felé. Rengeteg a turista, akik már nemcsak az ismert nagyvárosokat, hanem Kína belső területeit is látogatják. Ennek ellenére - talán a több ezer éves elzárkózásból adódóan - a fehér embert még ma is nagyon megnézik a kínaiak. Tény, hogy le sem tagadhatnánk, hogy nem vagyunk odavalósiak. Más a bőrszínünk, nagyobb az orrunk, dúsabb a szőrzetünk. Közismert, hogy a fehér embernek dús szakálla van, s figyelemre méltó szőrzet a végtagjain. A kínai ezen csak ámul és csodálkozik. Többször megtörtént velünk - pl. vendéglőkben, vagy utazás közben - hogy karunkat végigsimogatták. A dús szőrzet, az erős mellkas, a vastag izmok Kínában is a férfiasság szimbólumai. Ezért nézik itt a nők hosszasan, a férfiak pedig irigykedve az ilyen tulajdonságokkal megáldott fehér embert.

A fehér ember fölkészülhet arra, hogy Kínában mindenütt kitüntető figyelem kíséri. Belső-Kínában, ahol kevesebb a turista, ez fokozottabban is megnyilvánul. Az utcán sétálva gyakran vettük észre, hogy egy nagyobb embercsoport követ minket. Ha megálltunk, ők is megálltak - majd újra követtek bennünket. Máskor, kirakatot nézegetve csődület támadt mögöttünk. Hamar kiderült, hogy nem a kirakatot nézik, hanem minket figyelnek. Üzletekben többször is előfordult, hogy miután vásároltunk, az utánunk következők - többen is - vettek ugyanabból az áruból.

Kínában a külföldi technika iránt nagy az érdeklődés. A fényképezés nemzeti hobbinak számít, s ha egy külföldinél meglátnak egy fényképezőgépet, rögtön körbeállják, megnézegetik, s lefényképeztetik magukat.

Az országban nagy az elvárás és az igény is az angol nyelv tanulására és gyakorlására. A külföldiekkel való kapcsolatteremtésnek azonban - a hosszú elzárkózás miatt - nincsenek hagyományai. A kínaiak arcán a mosoly nem mindig a felszabadult jókedv jele - átmeneti zavarokat is leplezhetik vele. Ugyanakkor a mosoly a konfuciuszi tanításban a mások iránti bizalom, empátia és segítőkészség megnyilvánulása. Nem nélkülözheti a mosolyt az üzletember sem. A régi kínai mondás szerint: "Ha nem tudsz mosolyogni, ne nyiss magadnak üzletet."

Udvariasságot és segítőkészséget tapasztaltunk mindenfelé, amerre jártunk. Készséggel igazítottak útbá többször bennünket, jóllehet nem mindig értették, mit keresünk - vagy nem minden esetben tudták, merre irányítsanak. Egy alkalommal Közép-Kínában, a 3 milliós lakosú Hszian városában egy helyi buszra szálltunk. A buszon hatalmas tömeg. Egyszer csak az egyik ülésről fölállt egy első látásra is 70 év fölötti kínai, s nyilvánvaló mozdulatokkal jelezte, hogy átadja a helyét. Bár az öreg nagyon gyenge fizikai állapotban volt, mi ellenben jól álltunk a lábunkon, mégis elfogadtuk a felkínált helyet. Elfogadtuk, mert Belső- és Kelet-Ázsiában - amerre jártunk - ha megkínálják az embert valamivel, vagy fölkinálnak valamit, azt el kell fogadni, mert ha nem, az igen nagy sértésnek számít. Az öreg azzal fejezte ki tiszteletét a külföldi iránt, hogy hellyel kínálta.

Azt mindnyájan tudjuk, hogy őseink Ázsiából származnak. Vannak olyan föltevések, melyek szerint a Kína belső-ázsiai, Csinghaj tartományában élő egyik alig 50 ezres lélekszámú népcsoport (a jogurok) a Kárpát-medencében élő magyarokkal rokon nemzetiség. Amikor gróf Széchenyi Béla az 1877-1880 közötti két és fél esztendő távol-keleti földrajzi expedícióján munkatársaival Kínában járt, fogadta őket a miniszterelnök, s a miniszterek tanácsa is. Engedélyt kívánt szerezni tibeti utazásukhoz és Kína belső-ázsiai területeinek tanulmányozásához. A miniszterek komoly és rezzenéstelen arccal figyelték gróf Széchenyi okfejtését, de amikor arra tért ki, hogy a magyarok Ázsiából származnak, s a magyar és a kínai rokon népek, a miniszterek arca kikerekedett, megenyhült, s rögtön érezte, hogy segítő tekintetek veszik körül. A kutatásokhoz szükséges minden engedélyt rövidesen megkapták. Kínai beszélgetőpartnereink mindegyike tudott a magyar-kínai rokonságról. Náluk ugyanis ezt az iskolában tanítják.

Kína annyira más, mint a mi európai világunk, hogy az életnek szinte nincs egyetlen területe sem, ahol azonosság lenne. A csempét a falra fölülről kezdik ragasztani, az épületek külső vakolását fölülről kezdik, a csavar balmenetes, ha magukhoz hívnak valakit, lefelé fordított tenyérrel teszik, ha valakivel találkozót beszél meg a kínai, arra percnyi pontossággal érkezik, a nőknek nem szokás átadni a helyet a helyi és távolsági járműveken, és még sorolhatnám. Kis túlzással élve, jóformán csak a közlekedési lámpák színének jelentése azonos Kínában és az európai emberek világában - bár ez sem volt mindig így. A kulturális forradalom idején egyes politikai vezetők felháborítónak tartották, hogy a forradalom színére, a pirosra a közlekedésben meg kell állni - arra igenis menni kell és a zöld lesz a tilos. Egyik napról a másikra be is vezették az új szisztémát, de az ezt követően fellépő óriási közlekedési káosz miatt nem sokkal később visszavonták ezt a rendeletet.

Kínában tisztelik az időseket - sokkal inkább, mint a nyugati világban. Ez a magatartásforma a hagyományok több ezer éves tiszteletén alapszik. A kínaiak időtlen idők óta nagycsaládokban élnek. Szükség van a legöregebb családtag tapasztalataira, tanácsaira, s ezt ma is, s a város lakó kínaiak is - fontosabb döntések előtt - rendszeresen kikérik. Étkezéskor a legöregebb családtag ül az asztalfőn, ő neki merítenek először, ő kapja a legfinomabb falatokat, s az étkezést csak akkor lehet elkezdni, ha ő már nekilátott. A figyelmesség számos egyéb apró jellel látják el, jelezve, hogy - bár megöregedett - jelenléte és szerepe ma is fontos a családban.

A kínaiak korán kelők, de korán is fekszenek. A fő étkezésnek az ebéd és a vacsora számít. Ebédelni 12 órakor, vacsorázni 6-kor szoktak, s ezeket az időpontokat szertartásszerűen be is tartják. Déli 12 órakor hivatali ügyet intézni Kínában nem érdemes, mert az ilyenkor teljességgel lehetetlen. Az egy főre jutó élelmiszer mennyiség kalóriában kifejezett értéke jóval a nyugati országoké alatt van. Talán ez az oka annak, hogy a kínaiak nagyon szeretnek enni, s ha tehetik, nagyon sokat esznek. Az 1980-as évek végén a Kínai Kommunista Pártnak volt egy országos fölhívása, miszerint a vállalati vezetők kevesebbet költsenek állami pénzekből vendéglői lakomákra. A kínaiak, ha meghívnak valakit ebédre, vagy vacsorára, mindenre ügyelnek a legapróbb részletekig - különösen ügyelnek arra, hogy a vendég jól érezze magát. Magunk is többször vettünk részt nappali és esti fogadásokon csillogó vendéglőkben, elegáns szállodákban. A fogadásokat általában a vendéglő elszeparált helyiségében, illetve szálloda esetén különteremben bonyolítják le. A meghívottak kör alakú asztal köré ülnek, melynek közepén egy ten-

gely körül körbeforgatható kisebb asztallap található. A teríték személyenként általában a következőkből áll: egy kistányér, egy pálinkás-, egy boros-, egy söröspohár, egy papír-, vagy szövetszalvéta, s az evőpálcika. A fogadás azzal kezdődik, hogy a vendéglátók legtekintélyesebbike pohárköszöntőt mond, s erre mindenki pálinkával koccint. A további pohárköszöntők történhetnek a felszolgálásra kerülő fogások előtt, illetve azok közben is. A fogadásokon a közismerten híres kínai konyha remekei szerepelnek. A vendégek fontosságának, illetve az irántuk való tisztelet jeleként 10, 15, esetleg 20, sőt még annál többféle étel is "felvonultathatnak" az asztalon. A forgatható középső lapra helyezett ételekből aztán sorban, ki-ki ízlése és étvágya szerint választhat a tányérjára. Kínában a megkülönböztetett tisztelet jele, hogy a vendéglátó az első falatokat maga választja ki a vendég tányérjára. Ezt ugyanúgy illik viszonzni is. Az igazán elegáns fogadásokon rizst nem szolgáltatnak föl, ugyanis az mindenki tápláléka - a legolcsóbb élelmiszer, amihez mindenki hozzájuthat. A záróakkord, az utolsó fogás, a különböző módokon elkészíthető, de mindenképp egészben tálalt hal. A hal ugyanis Kínában a szerencse, a jólét, s a gazdagság szimbóluma. Egy fogadás általában több óra hosszát tart, és mindig eléri célját. Elsősorban a vendégek, de a vendéglátók is feszülő gyomorral, több kilóval terhelt vonulnak vissza, s néznek az elmúlt napéhoz hasonlóan mozgalmas és fárasztó következő nap elébe.

Az étkezések alatt, de főleg a végén hallható egyre gyakoribb böfögések a kínaiak részéről egyáltalán nem számítanak udvariatlanságnak. Sőt, inkább a jóízű ételek utáni elégedettség, a jó közérzet, a jóllakottság jele.

Kínában, sőt egész Délkelet-Ázsiában az előzőhöz hasonlóan elterjedt a krákogás és a köpködés. Krákognak és köpködnek az utcán, a szállodákban, a lakásban, a buszon (a sofőr percenként köp nagyokat a busz nyitott ablakán át), a munkahelyeken, a rizsföldeken, mindenütt. Krárog és köpköd a vendég a vendéglőben, az étkezés alatt, előtte és utána, a szállodai portás, miközben az érkező vendéghez beszél, az egyetemi előadó, miközben előadását tartja, mindenki. A szállodai szobákban és a folyosókon külön köpöcsészéket helyeznek el. Azok a kínaiak, akik hivatalos útra külföldre utaznak, központi tájékoztatókon vesznek részt, melyeken megtudják, hogy mit illik és mit nem külföldön. Ugyanazok az emberek, akik odahaza megszokásból és önkéntelenül is krákognak, s köpködnek, külföldön ezt egyetlen egyszer sem teszi. Ezt magam is tapasztaltam azokon a kínaiakon, akikkel Magyarországon újra találkoztam.

Kínában nem láttam olyan embert, aki zsebkendőbe fújta volna az orrát. A járda szélén állva, két ujjuk közé fogják az orrukat, s úgy fújják. Ez itt Kínában nem számít neveletlenségnek.

Angol WC csak a komolyabb komfortfokozatú szállodákban található. A városokban mindenütt - a lakásokban is - ún. dobbantós vécék vannak. Ez porcelán készítmény, melyre rá kell állni, vagy guggolni - ülőkéje nincs. Faluhelyen még egyszerűbb a WC. A papírt, használat után nem szokás az emésztőbe dobni, azt külön gyűjtik. Az emésztő tartalmát rendszeresen ürítik - a termőföldet trágyázzák vele.

Kínában nincsen borralaló. Az alkudozás pedig - igaz, az állami üzletekben nem létezik - sokkal szélesebb körben tapasztalható és sokkal eredményesebben üzhető, mint mifelénk.

Súlyos gond Kínában a lakáshiány. A legnagyobb nehézségek e téren a milliós nagyvárosokban vannak, melyek vidékiek százezreit vonzzák munkalehetőségekkel, de megfelelő lakást nem tudnak biztosítani. A lakások kicsik és zsúfoltak. A nagyvárosokban 4-5 ember lakik egy 12-14 négyzetméteres lakrészben. Az egy-gyermekes család rendszerint a szülőkkel, nagyszülőkkel, s a testvérekkel él együtt. Kint tartózkodásunk során lehetőségünk volt több kínai családot is meglátogatni lakótelepi lakásában. Még mielőtt bemutatnánk ezeket a lakásokat, megjegyezzük, hogy a lakótelepi lakások nem átlagos kínai lakások, s ezek a családok sem tekinthetők átlagos kínai családoknak. Kínában a lakótelepi lakások zöme kétszobás. Amelyekben jártunk, a vécé önálló helyiség és dobbantós. A többi helyiség - méreteivel - megfelel egy magyarországi kétszobás lakásnak. Berendezése egyszerű, nem hivalkodó, de otthonos. Nálunk az 1950-es évek hangulatát idézik a régiesnek ható rádió, a politúrozott bútorok, a szőnyegek. A rádió, a tévé, a mosógép, s a varrógép státusszimbólumnak számít a kínai lakásban, de ma már egyre több helyen megtalálhatók.

Sok családban van ma már színes tévé. A középkategóriájú szállodákat egy országos program keretében néhány éve szerelték föl tévékészülékekkel. Ma már ezek mindegyik szobájában színes tévét nézhet a vendég. Az 1990. évi kínai expedíciónkon a Himalája keleti lejtőin fekvő Kunmingban, Jünnan tartomány székhelyén napi munkánk végeztével este a szállodai szobánkban bekapcsoltuk a tévét. A film kínaiul beszélt, de a fehér szereplők nagyon ismerősnek tündek. Egy jó félóra elteltével döbrentünk rá, hogy a kb. negyed évszázaddal korábban forgatott "Az oroszlan ugrani készül" című magyar filmet vetítik. A pekingi központi tévécsatornák mellett minden kínai tartománynak is vannak saját tévécsatornái. A tévé programjában természetesen sok a

tradíciókon alapuló történelmi műsor, a történelmi dráma. A régi történetek előadása monológ formájában, anekdotázó stílusban történik. A tévéreklámok - hongkongi és tajvani mintákon tanulva - nyugodtan mondhatjuk, európai színvonalúak. Megjelentek ma már a nyugati, sokrészes tévésorozatok is, pl. a "Dallas". Érdekesség, hogy e folytatásos filmeket alkalmanként 3 részt is levetítve tűzik műsorra.

Kínában ma mindenkinek van munkahelye. Ez persze egy ekkora népességű országban azt is jelenti, hogy rengeteg "fal"-állás létezik, ahol az alkalmazott gyakorlatilag semmilyen hasznos munkát nem végez. Találkoztunk nagyvárosokban olyan emberekkel, akiknek napi munkája abból áll, hogy piros zászlóval lengetnek a buszmegállóban, hogy a közeledő busz álljon meg - s miután a le- és felszállás megtörtént, ismét lengetnek, hogy a busz indulhat. Mintha mindezeket a sofőr és a két kalauz nem tudná.

Mivel munkát találni nehéz, az a szokás alakult ki, hogy az állás örökölhető. Apától fia, anyától lánya veheti át a szülők nyugdíjba vonulása után a pozíciót.

A kínai fizetésekről már elmondtuk, hogy 1990 óta számottevően emelkedtek a bérek. A területi szóródás azonban nagy - vidéken fele-, harmadannyi fizetésért is dolgoznak ugyanabban a munkakörben, mint a nagyvárosokban. A havi fizetéshez jelentős kedvezmények is járnak. Pl. ingyenes az orvosi ellátás, az oktatás, az óvoda, kedvezményt kapnak a dolgozók munkahelyüktől a tömegközlekedési eszközök használatára, s kedvezményes a munkahelyi étkezés is. A lakbér annyira alacsony, hogy gyakorlatilag ingyenes a lakáshasználat. A villany és a gáz kínai szemmel nézve is nagyon olcsó.

A kínai lakásokban 30 wattnál nem nagyobb teljesítményű izzók égnek. Amikor fölkapcsolják, esti félhomály borítja be a szobát. Ilyen fénynél olvasni nehéz. Nem biztos, hogy kizárólag emiatt, de tény, hogy a felsőfokú végzettségűek szinte mind szemüveget viselnek.

A kínai egyetemek - mindenütt nagy fallal körülvéve - egyetemi várost, "campus"-t alkotnak, amelyekben a diáklétszám több tízezer. A "campus"-on belül minden megtalálható, ami diák és oktató mindennapi munkájához, pihenéséhez, szórakozásához szükséges. Itt vannak a tantervek, az előadótervek, a kollégiumok, s az oktatói lakások is. De található a campuson belül könyvtár, mozi, étterem, diszkó, szép parkok csendes sétánnyal, kis tavacsok fákkal, délen pálmákkal, s vendégház is.

Az üzletek mindennap, tehát vasárnap is nyitva vannak. Munkahelyenként a hét más és más napján kapják meg a dolgozók heti egy pihe-

nőnapjukat. A napi munkakezdés viszont ugyanúgy lépcsőzetes, mint nálunk. E milliárdos lakosságú országban ugyanis leírhatatlan káoszhoz vezetne a mindenki számára azonos pihenőnap, csakúgy mint a napjában azonos időpontban történő munkakezdés. 1994 májusától kísérleti jelleggel az egész országban bevezették a szabad szombatot.

Pihenőnapon a család az egy gyerekkel jó időben kirándul, esetleg parkokban, tó mellett töltik szabadidejüket. Népszerű a horgászat, s gyakran látni a parkokban, s nagy tereken, pl. Pekingben a Tienanmen téren sárkányeregetőket. Több száz méter hosszú zsinóron papírsárkányokat eregetnek, de gyakran papírmadarakat is, melyek lenről a megtevesztésig hasonlítanak az eredetire.

4. 9. ÉLELMEZÉS ÉS ÉTKEZÉS

Az elmúlt évtizedek számos megtorpanás után Kína mezőgazdasági termelése ma már fedezi az ország élelmiszer-szükségletét. Az egyensúly fenntartása attól függ, hogyan képes az ország megbirkózni néhány gonddal. A kérdés globális jelentőségű: milyen mértékben képes a Föld megművelhető területének csupán egytizenötöd részén gazdálkodó Kína élelemmel ellátni a világ lakosságának több mint egyötödét? Jelenleg az ország helyzete kedvező. Hogy így marad-e a 21. század folyamán is, az többek között attól függ, hogyan fejlődik tovább a teljes egészében magánvállalkozók kezébe adott mezőgazdaság, hogyan küszöbölik ki a talajerózió, s a környezetszennyezés okozta egyre nagyobb problémákat.

Mindenesetre óriási javulás történt 1978 óta. 1978 és 1984 között az ország mezőgazdasági termelése évente átlag 8 %-kal emelkedett, s azóta is rohamléptekben halad előre. Az említett időtartamok között az egy főre jutó legfontosabb gabonafélék mennyisége 30 %-kal növekedett, a növényi olajoké csaknem megháromszorozódott, a cukorgyártás és a húsfogyasztás pedig közel megkétszereződött. Ez a mind méreteiben, mind ütemében példátlan növekedés a már korábban említett két fő okra vezethető vissza. Ezek egyrészt az új, reformbarát politika, mely több eszközt, nagyobb piacot és magasabb árakat biztosít a vállalkozóknak, másrészt pedig a teljes kínai mezőgazdaság magánvállalkozásként történő üzemeltetése.

1982 óta a kínai mezőgazdaság átlagosan elegendő élelmiszert termelt ahhoz, hogy fedezze a normális növekedéshez, valamint az egészséges és tevékeny élethez elengedhetetlen energia- és fehérjemennyiséget. Az "átlagosan elegendő" kifejezés azonban elmosza az élelmiszerellátás óriási szélsőségeit. Az egyik központi folyóirat 1984-ben arról

írt, hogy “a vidéki lakosság 11 %-a még mindig nem oldotta meg a meleg öltözködés és a kielégítő táplálkozás problémáját”. Az adat azt jelzi, hogy 1984-ben kb. 90 millió ember táplálkozása volt hiányos akár mennyiségi, akár minőségi tekintetben.

Ma még mindig számottevő a különbség a városi és a falusi táplálkozás között. A városiak irigyelhetik ugyan az újonnan meggazdagodott parasztokat, különösen nagy, új házaikat, de általában véve ők még mindig sokkal jobban táplálkoznak, mint a vidékiek. Miként másutt, Kínában is az jellemzi a városi lakosság választékosabb táplálkozását, hogy kevesebb gabonaterméket fogyasztanak, de több zsírt, húst, tojást és cukrot. Ugyanakkor még a városiak étrendje is túl kevés értékes fehérjét tartalmaz.

Kínában - számunkra talán meglepő módon - a legdrágább az élelmezés. Beszélgetőpartnereink mesélték, hogy havi fizetésük 70-, esetleg 80 %-át költik élelmiszerre. Melyek a leggyakrabban fogyasztott élelmiszerek? Megközelítő fontossági sorrendben ezek e következők: rizs, savanyított káposzta, zsíros és izomrostot szinte alig tartalmazó disznóhús, északi zöldhagyma, babsajt-pogácsa, körte és datolyaszilva, pekingi kacsa, friss ponty, gyömbérgyökér, gomba, főzelékrepce, friss és tartósított tojás. A kínai étrendben a rizs a legfontosabb gabonanemű, a legfőbb zöldségféle a káposzta, a hús 92 %-a disznó, a leggyakoribb halétel pedig a ponty. A kacsa a legnépszerűbb baromfi, a zöldhagyma és a gyömbér a legelterjedtebb fűszer, a gomba és a datolyaszilva pedig a legközkedveltebb ínycségek közé tartoznak. További igen gyakran fogyasztott élelmiszerek még Kínában a metélttészta, a “kilométer hosszúságú” babfajták, a csíráztatott bab, a mangó, a mandarin, a szárított hal, a vízigesztenye, a téli dinnye, az ánizs és a fokhagyma.

Hogy mennyire egyoldalú a kínaiak táplálkozása, azt jelzi, hogy az energiának csak kb. 6 százaléka, a fehérjének pedig mindössze 15 százaléka származik állati eredetű táplálékból, melyből az egy főre eső fogyasztás évente átlagosan mintegy 25 kg. A színhús-fogyasztás több mint 90 %-át a disznóhús fedezi. A disznó fontosságát a kínai mezőgazdaságban az is mutatja, hogy a “háromszorosan hasznos” jelzővel illetik: hasznos a húsa, a zsírja és a trágyája - talán elsősorban az utóbbi. A Mao elnöknek tulajdonított mondás szerint: “A disznó élő trágyagyár.” A jelszó pedig: “Minden kommuna-tagra, minden mu (1 mu = 6600 négyzetméter) földre egy sertést!” A kulturális forradalmat követően Kínában rőfög a legtöbb disznó a világon - több, mint 600 millió. A hal, a kagyló és a rákfélék a második legfontosabb állatifehérje-forrás az országban - évi átlagban valamivel több mint 3 kg-ot fogyasztanak

belőlük. A pekingi kacsa (de még az egyszerű párolt csirke is) ritka ingyencsúszásnak számít: az átlagos fogyasztás belőlük évente 3 kg körüli. (Ezek az adatok 1984-ből származó hivatalos információk, tehát mostanra már sokat változhattak és bizonyosan változtak is. A fogyasztási arányok azonban most is aktuálisak.)

Kína fogyasztási szerkezete lényegesen eltér a ma legfejlettebb országnak tekinthető Egyesült Államokétól. A különbségeket érdemes kicsit jobban szemügyre venni. Kínában jóval nagyobb a fogyasztásban a gabonaneműek, a zöldségek és a gumósok aránya, mint az USA-ban. Ugyanakkor a cukor, az olaj és zsír, az állati termékek, a zöldség és gyümölcs Kína teljes fogyasztásában töredékrészt képviselnek, szemben az Egyesült Államokkal, ahol ezek az élelmiszerek - a zöldséget, gyümölcsöt kivéve - adják a fogyasztás túlnyomó részét. A felhasználatlan, tehát veszendőbe menő élelmiszerek aránya Kínában (és az ázsiai fejlődő országokban) jóval kisebb, mint az Egyesült Államokban (és a többi fejlett tőkés országban).

4. 10. KÖRNYEZETI ÁRTALMAK A MEZŐGAZDASÁGBAN

A kínai mezőgazdaságban, a megfelelő árak és a rugalmas piaci rendszer mellett is fontos feladat a termelésszerkezetnek a környező természettel összhangban történő optimális átalakítása. A gabonatermesztés és a helyi élelmiszer-önellátás oly egyoldalú szorgalmazását Mao idejében nyilvánvalóan az 1959-61. évi nagy éhínség idézte elő, ám ez a politika súlyos következményekkel járt. Az erdőkben korábban is szegény országban az 1960-as és -70-es évek "gabonakampánya" mértéktelen erdőirtáshoz vezetett. A két legjobban érintett tartomány - Szecsuan és Jünnan - egy emberöltő alatt erdeinek 30, illetve 45 %-át vesztette el. Az északi füves területek gabonatermesztésre történő felhasználása elsivatagosodáshoz vezetett. A hordalékos alföldeken fekvő tavak hasonló célból történő feltöltése súlyosbította az időszaki árvizeket. 1978 óta a tavak feltöltését és a füves területek mezőgazdasági célra történő felhasználását már nagyrészt leállították, de az erdőirtás ma is folytatódik.

Kínának csak korlátozott lehetősége van az évenkénti aratások számának növelésére. A többszöri aratás országos indexe, amelynek akkor 100 az értéke, ha egy hektáron évente egyszer aratnak, már meghaladja a 150-et. Az északi száraz és hideg területeken az index értéke közelítően 100, míg a Jangce alsó folyása mentén majdnem eléri a 220-at. A keleti és déli területeken 1978 előtt nyakra-főre szorgalmazott évi háromszori aratás valójában csak néhány helyen valósítható meg.

Kiemelt feladatot jelent Kínában a művelhető mezőgazdasági területek megtartása, s a terméshozamok növelése. Valójában azonban az ország termőföldje 1957 és 1984 között kb. 11 %-kal csökkent a talajerózió, az elsivatagosodás és a nem mezőgazdasági célra történő hasznosítás következtében. A magas terméshozamok biztosítása és az erózió megakadályozása érdekében a szerves anyagokat feltétlenül vissza kell juttatni a földbe. Bár a hagyományos kínai mezőgazdaságban ez így is történt, a mérgező, vagy biológiai úton nem lebontható hulladékok növekvő mennyisége és a szintetikus műtrágyák elterjedése azonban háttérbe szorította ezt az ősi eljárást, ezáltal csökkentve a talaj termékenységét és művelhetőségét. Különösen sok kívánnivalót hagy maga után a növényi hulladékok visszajuttatása a talajba, ami pedig elengedhetetlen a talaj karbantartásához, nedvességének megőrzéséhez és az erózió megakadályozásához. Míg az amerikai farmerek a növényi hulladékoknak (elsősorban a szalmának) kb. 70 %-át juttatják vissza a földbe, Kínában a szalma 75 %-át tüzelőanyagként használják.

A mezőgazdasági termelés környezeti feltételeit veszélyeztető másik igen káros folyamat a vízszennyeződés. Előidézői a nagyrészt feldolgozatlan városi hulladékok, a nagyipar, a falvakban található csaknem ötmillió kisüzem, és egyre fokozódó mértékben a nitrogéntartalmú műtrágyák. Mivel a termőföldeknek csaknem a felét öntözik, a nehézfémekkel, olajhulladékokkal, fenolvegyületekkel, klórozott szénhidrogénekkal, arzénnel és nitrátokkal szennyezett vizek azzal a komoly veszéllyel fenyegetnek, hogy megmérgezik az élelmiszereket és az ivóvizet. A mezőgazdasági termelésnek a következő néhány évtizedre tervezett hatalmas növekedése csak súlyosbíthatja a helyzetet.

1984-es adatok szerint az ország évi 400 milliárd köbméter vizet, az összes vízfogyasztásnak több mint 80 %-át fordítja öntözésre. Az ezredfordulóra ez a mennyiség várhatóan egyharmadával növekszik.

Nyilvánvaló, hogy az elkövetkező évtizedekben a romló környezeti feltételek egyre súlyosabban érintik Kínát. Bár ezek jelentős mértékben enyhíthetők - pl. hatékonyabb vízfelhasználással, egyes területeken a legnagyobb termést hozó növények optimális kiválasztásával, a szerves anyagoknak a földbe való gyors visszajuttatásával, a termőföld védelmét szolgáló szigorú intézkedésekkel, stb. A mezőgazdaság helyzetének gyökeres javításához azonban - az imént említettek mellett - kétségtelenül megoldásra vár számos nagy horderejű probléma is. Közülük csupán a legfontosabbakat megemlítve, ezek a következők. A hatékonyabb öntözés megkövetelte öntözőberendezések és öntözési rendszerek még hiányoznak, telepítésük óriási beruházásokat igényel. Évente visszatérő gond a termés szállítása és megfelelő tárolása. Óriási és egyre növekvő a vidék és a mezőgazdaság energiaigénye, ugyanakkor a kínai mezőgazdaságban nagy az energiapazarlás. A legjobb termőföldek területe tovább csökken, hiszen helyet kell biztosítani a gyarapodó népességnek.

4. 11. A KÍNAI KONYHA - A SZÜKSÉG KONYHÁJA

Elismerten a világ legjobb konyhájának tartják a kínait. Valamikor, a kínai császárok szakácsai minden nap 100 fogást szolgáltak fel és egy éven belül sohasem ismételhették magukat. A legenda szerint az ismétlődésért halálbüntetés járt - ami persze nyilvánvalóan túlzás, mert ételért csak akkor szoktak ölni, ha nincs.

Persze, ha Kínában járunk, nem várhatunk minden utcasarkon különlegességeket, annak ellenére sem, hogy egyfajta alapanyagból számtalan ízletes ételt el tudnak készíteni. (Kantoni kollégáink mesélték, hogy csak a csirkét Kantonban 100-féle módon tudják elkészíteni.) Uta-

zásaink során számos tapasztalatot szereztünk a kínai konyháról, az alapanyagokról, az elkészítés módjairól, az étkezési szokásokról.

Kínában a legáltalánosabb táplálék természetesen a rizs, amely még ma is sok százmillió embernek a legfontosabb élelemforrása. Emellett általánosan megtalálni még a sült húsok különböző változatait, zöldségféléket, tofu-t (egyfajta szójaétel, nálunk is ismert, s ugyanígy hívják), tésztákat, leveseket, stb.

Van egy régi mondás Kínában: “A kínai mindent megeszik, ami repül és nem repülőgép, ami úszik és nem hajó, s aminek négy lába van és nem asztal.” Olyan növényi és állati eredetű szervekből, melyeket gazdag nemzetek a szemébe hajítanak, itt ízletes ételek készülnek. Ehhez persze át kell alakítani őket, mivel esetleg ízetlenségük miatt csak ímmel-ámmal fogyasztanak, vagy pl. pusztán ránézésre nyílt undort váltathatnának ki. Ezért játszanak fontos szerepet a kínai konyhában a mártások és fűszerek. Amit mi a kínai konyha kuriózumainak tekintünk, az valójában nem más, mint erőfeszítés az összes lehetséges élelemforrás hasznosítására. Ez a szándék, illetve kényszer szült néhány különleges ételt, mint például: halféjek, kacsalábak osztrigamártásban, madárnyál, libabél chilivel, roston sült szopós malac, cserépedényben párolt teknősbéka, fecskéfészekleves, kígyóleves, csirkeszelet bambuszrügyekkel, sült meztelen csiga, sült béka, s még sorolhatnám.

Kína Európa-méretű ország, így nyilvánvaló, hogy az ételek alapjében területenként lényeges eltérések vannak. Ezt jól tükrözi egy másik mondás, miszerint: “Kínában az étel délen édes, északon sós, keleten csípős, nyugaton savanyú.” A hagyományos kínai ételek négy fő csoportba oszthatók. Ezek a pekingi, a sanghaji, a kantoni és a szecsuanai konyha termékei. A pekingi konyhára jellemző a sok fűszer és a chili - rizs helyett gyakran kenyeret és tésztákat esznek. Első számú specialitása a pekingi kacska, melyet vízzel töltve sütnek órákon át, míg kívülről zománcosra pirul, belül pedig valósággal megfő. Majd apró szeletekre vágva, különleges szójamártásban fürdetik meg. Ezután zöldhagymával és uborkával együtt palacsintatésztába, vagy szezámospogácsába csomagolják. E főfogás előtt is tucatnyi ételt hordanak föl, amelyek mind a kacska különböző részeiből készülnek. Néhány további itteni specialitás: csirke-, vagy disznóhús szójaszószban, madárfészekleves. A sanghaji konyha tengeri ételeiről nevezetesen - sok chilit és fűszert használnak, s több olajjal sütnek. Helyi különlegességnek számít a sonka-dinnye leves, a sült húslabdák és a részeges csirke, melyet sütés előtt alkoholban áztatnak, majd különböző fűszerekkel megtömik, s lótsuszlevélben több órán át párolják, míg teljesen átveszi az ízesítőket

finom aromáját. A szecsuáni konyha a legcsípősebb, rengeteg fűszert és borsot használnak. Specialitásaik a békacombok, a füstölt kacska. Szecsuáni különlegesség, hogy a fűszerekkel ízesített levet edényben kihozzák, s az asztalra épített gázfőzővel fölforraltják. A vendég elé kikészített, és alig fogpiszkáló méretű pálcikára fölfűzik az apró, nyers halakat és különböző húsdarabkákat, majd a pálcikát bele kell tartani a forró folyadékba. Hagyományosan hatig kell elszámolni, s a hús máris megfőtt. Mártásokkal ízesíthető, s máris fogyasztható. A szecsuáni csípős, ízes ételekhez kötődik egy régi kínai mondás, miszerint: "Aki eszi izzad, aki nézi, annak csorog a nyála." A kantoni konyha használja a legkevesebb olajat. Az ételeket enyhén sűtik és nem annyira fűszerezik, mint Kína többi területein. Sok a tengeri étel, a zöldségféle, a csirke. Helyi specialitás az "ezeréves" tojás, melyet lótrágyában érlelnek - a cápauszonyleves - valamint a "sárkány küzdelme tigrissel" fantáziánévű étel, melyet macska és kígyó húsból pörköltszerűen készítenek el. A béka udvariasabb elnevezése a dél-kínai étlapokon: "mezei csirke".

A kantoni konyha egyik híres-hírhedt fogása volt valamikor a majom-agyvelő, amelyet úgy találtak, hogy az élő majom fejét egy különleges satuszerkezetbe fogták, majd kendőt borítva rá, elfűrészték a koponyáját. Ezután a koponyából, mint természetes kehelyből kanalazták a velőt az ínycenc vendégek. A "fogás" leírva riasztóbb, mint az életben, ahol a fogyasztók elől magát az állatot szépen eltakarták. 1949 után a majom-agyvelő fogyasztását hatóságilag megtiltották a Kínai Népköztársaság területén. (Egyesek szerint ez a "menü" egy ideig Hongkongban még megmaradt.)

Sanghajban egy alkalommal egy helyi üzletember barátunk meghívott minket vacsorára a Csincsiang (Aranykapu) Hotelbe. A város sétáló utcájában, a "Nanking Lu"-n található szálloda hetedik emeletén, a "Velence" nevű különteremben terítették meg számunkra. Az általunk fogyasztott fogásokat az étlappal, az alábbiakban mutatjuk be.

A fej nélküli, nyúzott, roston sült kutyák, édesvízi és tengeri teknőcök, a legkülönfélébb békák mindennapos látvány a kínai piacokon, csakúgy mint a palacsintává lapított csontos disznófejek, s egyéb disznóhúsok. Több helyütt a disznófejet szurokkal leöntik, megvárják, míg az megszilárdul, s ezután távolítják el a fejről. A szurok magával rántja a szörzetet - visszamarad a csupasz disznófej, mely már levesbe, s egyéb ételek készítéséhez fölhasználható. A választékot és az árumenyiséget tekintve az összes kínai piacok közül a leghíresebb a kantoni. Sok piacot megnéztünk a nagyvárosokban, kisebb településeken, falvakban, s a kantont is láttuk. Az utóbbi méltán nagy hírét személyesen

is megerősíthetjük. Csak néhány mondatban idézzük föl azt a kavalkádot, ami ott van. Óriási tömeg, haladni csak araszolva lehet, meg kell szenvedni minden látványért. A piac bejáratánál a reform szele - plakát hirdeti: "Hízlj kutyát - és gazdagodj!" Számunkra különös és meghökkentő látványok a polipok, tintahal, a rengeteg rákféle, óriáskagylók - mindegyikében több kilónyi hús, osztriga, a legkülönfélébb halak - melyeket élve kibeleznek, s egyik oldalukról lehúzzák a húst - mind egyik csurom vér és még mozognak - így kínálják őket. Egy helyütt újszülött borjú levágott fejét teszik az asztalra a belsősegeivel. Másutt frissen, s élve megnyúzott nyulat kínálnak eladásra, mely még fél óráig agonizál, s utána múlik ki - mögötte a sorsára váró többi. Állítólag ebben az állapotban a nyúl adrenalinszintje megnő, húsa vérbővé válik, ami megsütve porhanyós és élvezetes ízt ad neki.

A délnyugat-kínai Jünnan tartományban - sok egyéb mellett - olajban ropogásra sült csupasz verébfiókák számítanak ínycsalatoknak. A dél-kínai vendéglők előtt ketreche zárva igen gyakori látvány a macska, sündisznó, fűrj, bagoly, kígyó, vagy bambuszpatkány. A vendég rámutat a számára kedves példányra, a szakács jön, s rögtön, frissen el is készíti a csemegét. Egy tréfás kínai mondás szerint: "A dél-kínaiak minden munkára alkalmasak, kivéve az állattartást." A bagoly, a fűrj, s a többi védett madár drágábbak, mint az egyéb szárnyasok. A vendéglőkben választható kígyók jelentős része kobra. Ez igen veszedelmes mérges kígyó. Az itteniek "ötlépéses" kígyónak is hívják. Akit ugyanis megmar, annak talán annyi ideje van még, hogy öt lépést tegyen, s utána holtan esik össze. A kígyót fogóval, fejénél fogva veszik ki a ketrecből. A dél-kínai Kujlin városában kollégák mesélték, hogy többször előfordult már baleset - a szakács elhibázta a mozdulatot, s életével fizetett érte. A bambuszpatkány növényevő. Előzetesen kövérré hízlalják, úgy teszik a vendéglő elé a ketreche. Állítólag finom, fehérjedús húsa van. A dél-kínai Kujcsou tartomány egyes részein csemegének számít a vendéglőkben a "három vinnyogás" fantázianevű patkányétel. A fogás: tányéron föltálalt újszülött patkányok szójamártással. Állítólag az első vinnyogás akkor hallatszik, amikor a mindenre elszánt vendég evőpálcikájával megfogja a patkányt, a második, amikor a szójamártásban meghempergeti, s a harmadik pedig, amikor a szájába veszi.

Egy kétezer éves kínai könyvben olvasható a következő találós kérdés: "Két testvér, egyszerre kelnek, együtt mennek aludni, s étkezés közben semmi sem kerül a gyomrukba. Mi az?" A válasz - evőpálcika. A kínai étkezés már 3000 éve elválaszthatatlan az evőpálcikától. Annak

ellenére, hogy egy időben a Párt néhány reformere a kés és a villa használatára buzdított, úgy tűnik, az evőpálcika mint hagyományos étkezési eszköz - megmarad. Emellett szól az a tény is, hogy míg a kínai gyerekek már 4 éves koruktól ragyogóan használják az evőpálcikát, addig nálunk a gyerekek csak 8-9 éves korukra tanulják meg tökéletesen a kés és a villa használatát.

5. PEKING

Peking Kína fővárosa. Sok kínai számára ez az ígéret földje. Az itt lakók szerint mindenből - talán az időjárást kivéve - Pekingben található a legjobb Kína-szerete.

5. 1. SZEMELVÉNYEK A VÁROS TÖRTÉNETÉBŐL

Az első feljegyzések az i.e. 1000 körüli időszakban említik a várost. A település határ menti kereskedővárosként fejlődött, bár történelme során több alkalommal fölgyújtották és földig rombolták. Kiemelkedik a város és egész Kína történelmében Kublaj kán uralkodásának időszaka, aki - mint a nagy hódító, Dzsingisz kán unokája - a 13. század végén került trónra. Óriási palotát építtetett magának, őt és környezetét hihetetlen pompa és fényűzés vette körül. Marco Polo - a nagy utazó - aki éveket töltött Kublaj kán udvarában, a tatár újév megünneplése kapcsán beszámolt arról, hogy " ... ilyenkor a Nagy Kánnak nagy számú, gyönyörű fehér lovat ajándékoznak, ő felvonultatja mind az ötezer elefántját, a résztvevők mindegyikén gazdagon díszített selyemköntösök vannak, sok arannyal ékesítve". Marco Polo a kán udvarában ismerte meg többek között a puskaport, s a papírpénzt is.

Bár Kublaj kán gyönyörűséges palotája leégett, a helyén emelt palotaegyüttes volt a mindenkori császárok lakóhelye. A Peking központjában 1949 után eredeti szépségében helyreállított császári palotában 5 évszázadon át laktak két dinasztia (a Ming- és a Csing-dinasztiák) uralkodói - akik csak akkor hagyták el palotájukat, ha feltétlenül muszáj volt. Az épületegyüttes közkeletű neve "Tiltott Város". Ugyanis még 200 évvel ezelőtt is halállal fizetett az, aki engedély nélkül lépett a falai közé. Hatalmas méreteit jelzi, hogy alapterülete 720 ezer négyzetméter, 800 épülete 9000 szobát foglal magába. A palota komplett renoválása (újrafestés, javítások) becslések szerint kb. 10 évet vesz igénybe, aztán kezdődhet újra az egész.

A palota most látható épületei többnyire a 18. századból valók. Mivel a császári lakóhelyen és a fővárosban minden épület fából készült, állandó volt a tűzveszély. A különböző fesztiválokra használt fáklyák lángja a Góbi-sivatag felől érkező hirtelen szélrohamok hatására könnyen belekapott a száraz faépületekbe, s máris égett az egész város. Voltak persze szándékos gyújtogatások is a császári udvarban, főként eunuchok és más magas beosztású tisztviselők részéről, akik elég vagyonosak voltak ahhoz, hogy a helyreállítás költségeit fizessék. A palota körüli úgynevezett várak ugyan mindig tele volt vízzel, a helyi tűzoltóbrigád azonban túl közönségesnek tartotta onnan oltani a fenséges császári lángokat. Némelyik császár még külön élvezettel is figyelte az elharapódzó, s egyre inkább tovaterjedő tüzet.

5. 2. FALAK

Minden nagyobb kínai települést négyzet alaprajz szerinti nagy falak vettek körül - védekezésül rablók és fegyveres hordák támadásaival szemben. Pekingben ezen belül még századunk elején is külön fal választotta el az egykori mandzsu hódítók leszármazottai lakta északi, illetve a kínaiak által lakott déli városrészt. Az északi falon belül további külön fal választotta el a nemzetközi negyedet, azaz a külföldi képviselők területét. Külön fal övezte az északi városrészben a császári palotaegyüttest, azaz a Tiltott Várost, s azon belül is magas falak különítették el a császár lakóházait az egyéb célokra szolgáló épületektől. (E falak mindegyike nem holmi kis kerítések, hanem 6-8 méter magas és 2-3 méter széles igazi erődök voltak.) De magas téglafalakkal vették körül, s veszik körül ma is a földszintes lakóházakat, azonos célokra szolgáló épületek együttesét, lakótömböket, vidéki parasztházakat. Mielőtt a kínai építkeznek, lakótelkét téglából épített magas fallal övezi - s ugyanígy magas falakkal, a "Nagy Fal"-al övezték az egykori Kínai Birodalom északi határait is. A falak elsősorban természetesen védelmi célból épültek. Széleskörű előfordulásuknak azonban szimbolikus jelentése is van - ne zavarja senki a társadalom különböző szintű csoportjai mindennapi életének harmóniáját.

5. 3. ÉLVEZETEK

A mindenkori császár mindig is sokat adott az élvezetekre. A császár lefekvése előtt a fenséges hálószoba bejárata elé, jáde-táblára helyezték a császári feleségek és ágyasok nevét - nemritkán egyszerre 50-et is. A császár választott a nevek közül, s az eunuch feladata volt azután minél hamarabb előkeríteni a szerencsés hölgyet. Az eunuch följegyezte az időpontot, hogy igazolhassa a lehetséges gyermek törvényességét.

Szabadidő viszonylag bőven lévén a császári udvarban, egyéb szórakozási módokat is űztek. Többek között különböző kínzási eljárásokat dolgoztak ki, s igen magas szintre fejlesztették azokat. A pekingi "Népi Egyetem" egyik oktatójának kutatási területe éppen a császári udvarban használatos kínzási eljárások.

A császári udvartartáshoz több ezer udvarhölgy tartozott, akik feladatkörükénél fogva mindig készséggel álltak a császár rendelkezésére, úgy ahogyan éppen kívánta. A Kínai Birodalom különleges társadalmi jelensége azonban az eunuchok intézménye volt. A kínaiak etikai-bölcséleti tudományukat hagyományosan sokkal mélyebbnek és szerteágazóbbnak tartották annál, semhogy kínai nő - akinek a neveltetése egyébként is a lehető legegyszerűbb volt - annak megvitatásában és meghallgatásában egyáltalán részt

vehessen. Hogy tehát a szellemi érintkezés bizalmasabb jellege létrejöhesse a kínai társadalomban, a vagyonos arisztokraták, kereskedők, hivatalnokok fiatal férfiakat kértek föl erre a szerepre, akiket azonban erre a célra - ugyancsak hagyományosan - operáció útján át kellett alakítani. Külső nemi szerveik kioperálásával eunuchá tették őket - részben azért is, hogy a finom művészetek műveléséhez a nőies tulajdonságok alkalmasabbá tegyék őket. Az operációt a Tiltott Város közelében lévő "eunuch kliniká"-n végezték. A jelöltet speciálisan kiképzett, alul lyukas székbe ültették, s az éles, fűrge kés hamar elvégezte feladatát. Az operáció fájdalmas volt - minden érzéstelenítés nélkül, és annyira gyökeres, hogy az illető a férfinemre utaló minden szimbólumától megfosztatott. A műtét - bár egyszerűen hajtották végre - erősen megviselte a pályázó szervezetét. Sokan nem éltek túl, de a lábadozás, a gyógyulás is 3-4 hónapot vett igénybe. Mégis sok fiatalember vállalkozott rá - ezt az egyetlen módját találták a hihetetlen nyomorból való kikerülésre és később esetleg tisztas szerzésére. Az eunu-chok közül sokan derekukon, bőrzacsokban hordták kioperált tartozékaikat, hogy megtévesszék a szellemeket. A túlvilágon ugyanis csak az juthat egy újabb földi élet lehetőségéhez, aki nem csonka, vagyis egyetlen testrésze sem hiányzik.

A császári udvartartásnak összesen 3000 eunuchja volt - a hercegek legfőljebb 30, a távoli rokonok 10 eunuchot tarthattak. Törvény írta elő, hogy minden hercegnek ötévenként 8 eunuchot kellett prezentálnia a császári udvar számára, spirituszban megörökített tartozékaikkal együtt.

Az udvar szórakozásainak finanszírozása jelentősen megterhelte az államkasszát. Az eunuchok és az ágyasok ezrein túl el kellett tartani több ezer császári elefántot is, melyek Burmából ajándékként érkeztek. (Az elefántrágját előszeretettel használták samponként az udvarhölgyek - úgy hitték, különlegesen szép fényt ad a hajnak.) A költségvetést azonban nem kurtították. A császár sürgősségi adót vetett ki, valahányszor szűkében volt a pénznek.

5. 4. VÁROSKÉP

Peking városképe a hagyományok ereje folytán ezer éveken át nem változhatott. A Tiltott Városon kívüli Pekinget a sűrűn egymáshoz épített, földszintes, elkerített kőházak jellemezték. Magas házakat a jómódúak sem építhettek, mert az elhomályosíthatta volna a császár fényét és hatalmát. A régi házakat nem engedték csupán azért lerombolni, hogy újak épüljenek helyettük. A hiedelem szerint ugyanis, ha változik a vidék képe, az istenek eltévednek útjukban. A házak kapuja elé kőfalat építettek, hogy megtévesszék a gonosz szellemeket. A gonosz szellem tudvalevőleg csak egyenes irányban tud haladni - mihelyt meg kell kerülnie valamit, irányt téveszt.

Ebben a már évszázadokkal ezelőtt több százezres lélekszámú városban köztisztaság egyáltalán nem volt - csatornázás sem volt. Nyíltvízi csatornák behálózták ugyan a várost, de a házak udvarán tilos volt szennyvízelvezetőt készíteni. Akik mégis engedtek a kísértésnek, azok ténykedését Kanghszi császár például 40 botütésre méltatta. A szennyvíz és a szemét tekintetében a császári udvarnak azonos gondjai voltak az alattvalókkal. A megtelt szennygödörök tartalmát förtelmes bűz kíséretében kétkerekű kordék szállították a város határain kívülre. Peking mai egyszintes kerületeiben még ma sincs csatornázás - még ma is az ürítés több száz éve bevált módját alkalmazzák.

1949 után óriási rekonstrukció kezdődött a fővárosban. A földszintes kerületek jó részét legyalulták, új többszintes lakótelepek épültek, a város központja azonban továbbra is a Tiltott Város és környéke maradt. Az 1950-es évek elején munkához láttak a várostervezők. Csou En-laj, akkori miniszterelnök külön utasítására a régi városfalon belül nem volt szabad 45 méternél magasabb épületet emelni, tehát ott semmi sem lehetett magasabb a Tienanmen kapubástyánál. Kiszélesítették a "Csangan"-t - Peking legnagyobb sugárútját, megnagyobbodott a Tienanmen tér, lebontották a főváros külső falait. S miközben tömegével áramlott be a szovjet segítség szakértők, tervezők révén is, szovjet típusú épületek születtek. A főváros addig jelentéktelen ipara rohamléptekben fejlődött. Textil-, vas- és acél-, petrol-kémiai- és gépgyártó üzemeket építettek. Peking nagy ipari város lett, sajnos a hozzá tartozó nagy levegőszennyeződéssel.

1982-ben egy új városrendezési programot fogadtak el. Egyrészt folytatni akarták az új utak építését, szélesíteni a régi utakat, másrészt meg akarták őrizni a régi városképet, a történelmi emlékeket. A gyors ütemben felépült lakótelepek nem tudták követni a népesség ugrásszerű növekedését. A lakóépületek minősége elég gyenge. Gyakori, hogy a felső emeleten kellő nyomás hiányában nincs víz, több magas épületben nincs lift, vagy ha van, akkor elegendő áram hiányában nem működik.

A főváros lélekszáma megközelíti a 12 millió főt. Eredetileg 10 millió lakosra kívánták korlátozni Peking népességét. Ezt a célt azonban már nehéz lesz 2000-re megvalósítani. Bár ma is érvényben van az a törvény, miszerint vidékről tilos a fővárosba költözni - a hangsúly ma a nehézipar korlátozásán, s az önellátó élelmiszertermelés fejlesztésén van a fővárosban és a zöldövezetében is. Az építkezések 1990-től vettek igazán nagy lendületet és mutatnak igazán minőségi javulást.

1990-ben jártunk először és 1994-ben negyedik alkalommal Kínában. Saját tapasztalataink alapján számolhatunk be azokról az óriási változásokról, amelyek azóta egész Kínában, s természetesen a fővárosban is végbe mentek. Peking nemhogy négy év alatt, de hónapokon belül is rengeteget

változik. Legutóbb, 3 hónapos vidéki tartózkodás után visszatérve a fővárosba - kis túlzással - nem ismertünk rá arra a kerületre, ahol korábban jártunk. A földszintes lakótelepek helyén lakótömbök épülnek toronyházakkal, s a reform konkrét megnyilvánulásaiként a legmodernebb nyugati technológiával épülő irodaházak és szállodák magasodnak és sűrűsödnek a belvárosban.

Néhány évvel ezelőtt városszerte, minden középületen virított a jelszó: "Egy nyitottabb és modernebb Kína várja a 2000. évi olimpiai játékokat." Ma már ezek a transzparensz lekerültek a falakról. Ezzel szemben egy felirat olvasható a Peking Hotel - Kína első számú szállodája - előtt: "Egy nyitottabb és modernebb Kína várja Önt 2000-ben." Azzal, hogy nem Peking kapta a 2000. évi olimpia rendezési jogát, a hatalmas szállodaépítési program ugyan némileg módosult, de az építkezések üteme nem csökken. A pekingi tévé 1994 februári tudósítása szerint 300 ezer embert irányítottak vidékről a főváros nagyarányú építkezéseire.

A tervszerű városrendezésnek egyre inkább látszik az eredménye. A főváros első látásra is rendezett - széles sugárutakkal, utcákkal, fákkal, terekkel. Nincsen sűrűn lakott centruma, mint pl. Sanghajnak, vagy Kantonnak - ugyanakkor rengeteg az ember. A már-már kaotikusnak tűnő közlekedést, az egyre növekvő autóforgalmat 3 körgyűrűvel, s a szélesebb utcákkal megrendszabályozták. Ezáltal az autók átlagsebessége a 4-5 évvel ezelőtti 30-40 km-ről 50-60 km-re nőtt óránként. A körgyűrűk pedig szinte gyorsforgalmi utaknak számítanak.

A Peking körüli zöldövezet - úgy tűnik - megoldja a 12 milliós világváros élelmiszer-ellátását - a lakásgondok pedig átmenetileg ugyan, de a szőnyeg alá söpörhetőek. A vízellátás azonban mindennapos és kikerülhetetlen problémája a túlnépesedett városnak. A vízellátást jelenleg a Pekingtől északra található hegyekből eredő folyókra telepített óriási víztározók biztosítják. Túlságosan hosszú száraz periódusokban azonban - ami az utóbbi években egyre gyakrabban tapasztalható - a biztonsági tartalékok a kritikus szint alá süllyednek, s ez veszélyezteti a város életét. Éppen emiatt már elkészültek a tervek arra vonatkozóan, hogy Pekingtől több száz km-re, Vuhan város térségéből csővezetéken szállítják majd a vizet a főváros szükségleteinek kielégítésére. A csővezeték építése azonban még nem kezdődött el.

5. 5. PEKING KLÍMÁJA

Pekingben az év 12 hónapjából 6-nak a klímáját személyesen is tapasztaltuk már. Tény, hogy ennél kellemesebb éghajlatú várost nagyon könnyű találni. Peking ugyanazon a földrajzi szélességen fekszik, mint Nápoly,

mégis kevés két olyan város létezik, melyek éghajlata ennyire különbözne egymásétól. Itt csak azt emelnék ki, hogy a pekingi tél jóval hidegebb, mint Nápolyé.

A legkellemesebb ősszel (szeptember, október hónapokban) idelátogatni. Ekkor már kevés az eső, kellemes a levegő, csekély a napi hőmérsékleti ingás. A tél ellenben száraz és rendkívül hideg. A hőmérséklet minimuma minden télen eléri a -30 Celsius fokot, sőt jóval az alá is száll. A helybelieknek ez nem okozhat meglepetést. Ilyenkor 6-8 réteg ruhát is magukra vesznek. A tavasz rövid, száraz és poros. Áprilisban és májusban tapasztalható az ún. "sárga szél" jelensége Pekingben. Ilyenkor az erősen és tartósan fújó északnyugati szelek finom porszemcséket szállítanak a Góbi-sivatag felől, melyek tömegükben beborítják, s ellepik az egész várost. Ekkor a látástávolság 200 méter körülire csökken - úgy érezzük, mintha köd lenne, de mégsem az, mert maga a levegő száraz. A sivatagi por fojtogatja a várost. Két-három óra kint tartózkodás is elegendő ahhoz, hogy kabátunkon, nadrágunkon lerakódjon a por, azt szinte söpörni lehet róluk. Sok kínai kendőt köt az arca elé, így védekezik a por ellen. A szünni nem akaró, süvöltő hideg szél még kellemetlenebbé teszi a kintléteket a szabadban. A fővárosban több diplomáciai képviselő pótlékot fizet dolgozóinak a rossz klíma miatt. A "sárga szél" jelensége egyébként viszonylag új keletű Pekingben. Előfordulása az 1960-as évek elejétől vált jellegzetessé. Létrejöttének hátterében az áll, hogy az 1950-es évek végén - az 1960-as évek elején jórészt időjárási szélsőségek miatt igen alacsony terméseredmények születtek, óriási éhínség pusztított az országban. Mao elnök utasítására - hogy az ilyen kockázatot a minimálisra csökkentsék - minden talpalatnyi földet - még erdők kiirtása árán is - termelésbe vontak. Pekingtől északra is kivágtak több százezer hektár erdőt, ami korábban a sivatagi port megkötötte, sőt mérsékelte a főváros klímáját is. Kimutatták, hogy az utóbbi 30 évben átlagosan 1 Celsius fokkal lettek melegebbek az amúgy is forró pekingi nyarak, így e csekély klímaváltozás is tovább fokozza itt az emberi szervezet nyári hőterhelését. A nyár (június, július, augusztus) átlaghőmérséklete 26 Celsius fok. Jellemzői: tűző napsugárzás, heves esőzések és - rengeteg szúnyog. Peking a trópuson kívüli monszun területéhez tartozik. Ezt nyáron az óceán felől érkező monoton-szürke esőfelhők, az éjjel-nappal fojtó párásság és a menetrend szerint 2-3 naponként az 1950-es évek óta tartó szélviharok okozták. Ekkor született a Pekingben élő madarak kiirtására. Ez azonban a rovarok elszaporodásához vezetett. A következő rendelet - logikusan - a rovarok élőhelyeinek (fű és egyéb zöldek) eltüntetését, elásását írta elő. Ez viszont tovább növelte a fővárost ellepő pormennyiséget. A helytelen rendeleteket idővel korigálták. Utóbb

évekig tartó faültetési kampányt tartottak Pekingben. Ma már mindenütt sok a fa, a zöld. A kormány elképzelései szerint 2000-re a főváros közigazgatási területének felét - akár a mezőgazdasági területek kárára is - rekreációs területté alakítják rengeteg fa és bokor betelepítésével. A Góbi-sivatag felőli irtás újraerdősítése azonban komoly probléma. Megváltozott az éghajlat, a talajvízszint mélyebbre süllyedt, meg kell küzdeni minden facsemetéért. Itt a visszatelepítés sikere nagyon is kérdéses.

6. SANGHAJ

Utunk következő nagy állomása Sanghaj. A várost számos jelzővel illették már: “Kelet Párizsa”, “A Távol-Kelet Királynője” - vállalkozók, szerencsejátékosok, selyemfiúk, prostituáltak, tengerészek, kábítószer-fogyasztók városa. Ez az a város melynek neve hallatán a pekingi bürokraták mindig megborzongtak. Sanghaj ugyanis sajátos módon “magába szívta” a nyugati gondolkodást.

6. 1. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A város legújabb kori története az 1840-es években kezdődött. Akkoriban Sanghaj virágzó - bár meglehetősen jelentéktelen - textil- és halászáros volt. 1842-ben, az első ópiumháborút követően a britek erőszakkal koncessziót szereztek itt, majd őket követték a franciák, végül egy nemzetközi település is létrejött Sanghaj szívében.

A hatalmas külföldi tőkebefektetések, a kimeríthetetlen és olcsó kínai munkaerő a várost nagy ipari központtá és óriási kikötővé tették a Jangce torkolatában. A 18. században még alig 50 ezer lakosú település 1900-ra milliós nagyvárossá nőtt. Az 1930-as években kb. 60 ezer külföldi élt Sanghajban. Ez az az időszak, amikor Sanghaj Ázsia legvirágzóbb városa. Itt voltak a legmagasabb épületek, a legnagyobb mozik egész Ázsiában. Több autó közlekedett itt, mint bármely kelet-ázsiai metropoliszban és több, mint Kína egyéb területein összesen. Csak az angolok több, mint 400 millió fontot fektettek itt be. Sanghaj volt egyúttal Ázsia legnagyobb gyárvárosa, több mint 200 ezer ipari alkalmazottal. Általános volt a gyerekek foglalkoztatása, akik napi 12-13 órát dolgoztak 4-5 éves munkaszerződésekkel, s csak különleges engedéllyel távozhattak a szigorúan őrzött gyárépületek területéről. A külföldi koncessziók területeiket magas kőfallal vették körül. Kínaiaknak csak külön engedéllyel lehetett belépni, s itt a külföldiek saját törvényeiket érvényesítették. A parkok bejáratánál ott volt a figyelmeztető tábla: “Kínaiaknak és kutyáknak belépni tilos!”

A Kínai Népköztársaság megalakulása óta Sanghaj sokat változott. Ma, amikor ugyan a lakáshoz jutás, az egészségügy, a vízellátás és a szennyeződés (levegő-, víz- és talajszennyeződés) még mindig komoly probléma a városban, fontos megjegyezni azt is, hogy az új lakótelepek építése, a nyomortanyák eltörlése, a gyermekmunka megszüntetése óriási vívmányok. Sanghaj lakosainak száma ma kb. 14 millió. Kína leg-

népesebb városa, belső magjának népsűrűsége pedig alighanem a legnagyobb a világon. A kulturális forradalom idején kb. 2 millió fiatal telepítettek innen vidékre, részben a hihetetlen népsűrűség mérséklése céljából. Ennek azonban nem volt eredménye, egyrészt mert lassan visszaszivárogtak, másrészt mert igen erős és jelenleg is tapasztalható a bevándorlás vidékről.

6. 2. KÖZLEKEDÉS

A belváros közlekedése kaotikus. Rengeteg az autó, a bicikli. A belvárosban biciklivel - esetleg gyalog - rendszerint gyorsabb célba érni, mint autóval. Minden közlekedési lámpánál rendőr is segít a forgalomirányításban. A városközpontban folytonosak a közlekedési dugók - éjszaka is. Sanghajnak sokáig nem volt metrója. 1994 áprilisában adták át a földalatti első szakaszát. Építése egyesek szerint Peking féltékenysége miatt késett. A nagy népesség miatt a munkahelyeken a heti pihenőnapot - csakúgy mint a többi milliós kínai városban - a hétnek más és más napján adják ki. Ennek ellenére a vasárnapok mindig komoly problémákat jelentenek a város működésében.

6. 3. GAZDASÁG

A város óriási szerepet játszik Kína nemzetgazdaságában. Az 1960-as években hatalmas beruházások történtek itt. Az ipar mindkét ága dinamikusán fejlődött. Az 1980-as évek elején azonban a város vezetése a könnyűipar intenzív fejlesztése mellett döntött annak okán, hogy ez az iparág háromszor annyi munkaerőt szív föl, mint a nehézipar. A sanghaji jáde-faragások, kézzel szőtt selymek és szőnyegek nemcsak Kína-szerte a legjobb minőségűek, hanem híruk nagy a világban is. Ma Sanghaj adja Kína teljes ipari termelésének 15 %-át, Kína teljes exportjának 20 %-át. Sanghaj ma - talán Kanton kivételével - a legkapitalistább és a leginkább fogyasztó-orientált város Kínában. Ez az ország egyik kirakatvárosa. Még ha túlnépesedett is Sanghaj, a kínai átlaghoz képest itt jóval magasabb az életszínvonal - ami a fizetéseket, a fogyasztási javak választékát és az oktatási lehetőségeket illeti.

6. 4. NÉHÁNY HELYI VONATKOZÁSÚ POLITIKAI ESEMÉNY

A város politikai szempontból is Kína egyik legfontosabb központja. Itt tartották azt az összejövetelt, amelyen megalapították a Kínai Kommunista Pártot 1921-ben. Mao elnök Sanghajban vetette el a kulturális forradalom első kövét azzal, hogy a városi újságokban megjelente-

tett egy cikket, melyet Pekingben nem voltak hajlandók leközölni. Ami még különösebb, a kulturális forradalom idején - az 1871. évi Párizsi Kommün mintájára - egy népi kommuna irányította Sanghaj életét - igaz, csak egy hónapig. De az ún. "négyek bandájá"-nak, s Mao elnök feleségének is Sanghaj volt a hatalmi bázisa.

6. 5. VÁROSKÉP

A városközpont rendkívül zsúfolt. Itt a tervszerű városrendezés nyomait sem lehet fölfedezni. Ennek ellenére Sanghaj varázsát és vonzerejét épp ez a része, a "City" adja meg. A Dunánál jóval szélesebb Huangpu-folyó a parti sétánnyal - a "Bund"-dal, a valamikori koncesz-sziók területén a britek, a franciák, az amerikaiak által épített európaias stílusú épületek, melyek egykor bankoknak, szállodáknak, kereskedelmi központoknak adtak otthont, gyönyörű látványt nyújtanak, s valami különleges hangulatot árasztanak. Ez Sanghaj szíve. Ez az a látvány és hangulat, melyek a leginkább európaias jellegű várossá teszik Sanghajt, Kína talán összes városa közül.

A folyóparti sétány másik oldalán a Huangpu-folyó, mely - nyugodtan állíthatjuk - túlszúfolt a legkülönfélébb úszó járművek (tengerjárók, komphajók, katamaránok, dzsunkák, vitorlás lélekvesztők) százaitól. Mindegyikük szállít valamit. A dzsunkák egy része egymáshoz sorba van kötve, s mindegyik túlterhelve, olyannyira, hogy a fedélzeten minduntalan átcsap a víz. A folyón állandó túlkölés, óriási hangzavar. Sanghaj a világ egyik legnagyobb kikötője. 2000 óceánjáró és 15 ezer folyami gőzös fordul meg itt évente. A folyó túlszúfolt, daruk, tartályok, dokkok. Ugyancsak a túlszúfolt áll a város új szimbóluma, az 1994-ben épült, 400 m magas TV-torony.

A folyóparti sétányra nyílik a város egyik ékessége, a Nanking Lu - azaz a Nankingi utca. Ez Sanghaj Váci utcája, Kína legnagyobb bevásárló utcája, mely egy kilométer hosszan húzódik végig a belvároson. Az üzleteket 1990 óta mind átalakították. Nyugatias, elegáns belső tereket alakítottak ki bennük. Óriási az áruválaszték és az árubeség. Minden megtalálható itt, ami Hongkongban - csak alacsonyabb áron.

Éjszaka alig mérséklődik az a hihetetlen zsúfoltság, ami egész nap tapasztalható. Bár igaz, ezt csak a Nankingi utcára és környékére tudjuk biztosan állítani. Gazdag és színpompás - kínai és latin betűs - fényreklámok, fényújságok, s a díszkivilágítás teszi vonzóvá az esti sétát - igaz, csak este 9 óráig. Utána maradnak a hétköznapi fények.

Sanghaj belvárosának - első látásra - legnagyobb problémája a már-már szinte elviselhetetlen zsúfoltság. Emellett azonban van még egy,

ami ugyan nem látható, de az előzőnél sokkal komolyabb gond. 1920 és 1965 között a City átlagosan több métert süllyedt. A város vezetőinek szeme előtt egy távol-keleti Velence képe látszott már kirajzolódni. A problémát azonban - átmenetileg ugyan, de - sikerült megoldani. Vizet préseltek vissza a talajba. Ennek ellenére a belváros toronyépületeinek alapjait pótlólagos betoncölöpökkel kellett stabilizálni, nehogy az átázott talajban elmozduljanak.

6. 6. *SANGHAJ ÉGHAJLATA*

A klíma itt nem olyan szélsőséges, mint Pekingben. A belső-ázsiai hideg téli áramlatoktól távol vagyunk, ugyanakkor a Kelet-kínai-tenger közelsége is mérsékli a téli lehűlést. Sanghaj a legkellemesebb tavasszal és ősszel. Télen jóval fagypont alá száll a hőmérséklet - nedves és hideg a levegő. A nyár forró, párás, fülledt, s a hőmérséklet gyakran 40 Celsius fok fölé emelkedik. Mindegyik évszakban van csapadék, de nyáron valamivel több hullik.

7. HOGYAN KÖZLEKEDÜNK KÍNÁBAN?

Kínai tartózkodásunk során majdnem minden közlekedési eszközt igénybe vettünk már. Utaztunk busszal, vonattal, hajóval, használtunk biciklit, riksát, utaztunk repülőn, terepjárón, valamint teve-, ló- és számrháton is.

Az első nagy közlekedési rendszert a Kínai Birodalom 2000 éve hozta létre, amikor megépítették a Nagy-csatornát a Kínai-alföldön. Persze, ekkor már régóta működött Földünk valaha is létező leghatalmasabb közlekedési útvonala, mely kultúrákat, birodalmakat kötött össze. Ez volt az ún. "selyemút", mely Kína ősi fővárosából, Hszianból indult ki és Belső-Ázsia kietlen tájain, sivatagokon, Kis-Ázsián, a görög városállamokon keresztül jutott el egészen Libanonig, illetve Rómáig. Nevét onnan kapta, hogy egyebek között Kína legértékesebb exportcikkét, a selymet szállították rajta óriási tételekben, katonai támaszpontok védelme alatt nyugat felé. (A selyemútról a későbbiek során még részletesen is szó lesz.) Igazán nagy változások azonban csak századunk 20-as éveitől kezdődtek, amikor elkezdődött a nyugati területek bekapcsolása az ország gazdasági vérkeringésébe. Ekkor indult meg az úthálózat kiépítése egyrésztől Északnyugat-Kína és a történelmi Kína, másrésztől Tibet és a történelmi Kína között.

A vasúthálózat létrehozása jóval később indult meg és csak nemrég, az 1970-es évek elején fejeződött be. Egy stratégiai jelentőségű vasútvonal építése azonban jelenleg is tart. Ez a Tibet északkeleti részén, Csinghaj tartományban található Golmud városát köti majd össze Lhaszával, Tibet fővárosával. A vasút már évtizedek óta épül - a munkálatok rendkívül nehéz körülmények között és rendkívül lassan haladnak. Mindenesetre, ha elkészül, Lhasza rengeteget veszít majd a még ma is ható megközelíthetlenségének varázsából. Azt a várost, ahová Sven Hedin, a legnagyobb Ázsia-felfedező egyike még csak be sem léphetett, vasúton - viszonylag könnyű és egyszerű utazással - tízezerrel fogják majd ellepni a kíváncsi turisták. A vasútépítés más területeken is hihetetlen nehézségekkel járt, s rendkívül lassan haladt előre. A legdrágább vasútvonalak mindezidáig a Kujjang-Kunming, a Kunming-Csengtu, illetve a Csengtu-Hszian közötti, egyenként kb. 1100-1200 km-es szakaszokon épültek. Mindhárom vonalon 200 fölötti az alagutak száma és rengeteg a viadukt.

Kínában is - mint majdnem mindenütt - a legnagyobb közlekedési üzem a vasút. A vasútállomásokat a nagyvárosok legterjedelmesebb épületei foglalják magukba. Kelet-Kínában mindenütt hihetetlen zsúfoltság van, de annál több embert még elképzelni sem lehet, mint amennyit a nagyvárosok - elsősorban Peking, Sanghaj és Kanton - vasútállomásain látni. És mindegy, hogy mikor kívánunk erről meggyőződni - délelőtt, délután, késő este, vagy kora hajnalban. A vasútállomások területe - kis túlzással - akkora, mint nálunk egy kisvárosé. Széles sorokban hömpölyögnek az épületbe az utazni kívánók és távoznak a megérkezők. Közben az épület előtti téren csomagjaikon fekvő emberek ezrein kell átvergődniük. Ők vidékről érkeztek a nagyvárosba és alkalmi munkára várnak. Sokszor hetekig sem jutnak valamire való munkalehetőséghez. Nagyobb városokban az utazók csomagjait átvilágítják, ugyanis többször előfordult már robbantásos merénylet a kínai vasutakon. A peron mindig zárva van - a tömeg az állomás épületében várakozik. A vonat indulásának közeledtével a hosszú, tömött sor összeáll a jelzett kapu elé, s csak kb. 10 perccel az indulás előtt nyílik meg a kapu, s indul meg az áradat a peron felé. A vasútállomás épületében nagyon nehéz tájékozódni. Egyik alkalommal egy Pekingben tanuló és kínaiul tökéletesen beszélő magyar egyetemista barátunk kísért ki a pályaudvarra bennünket, amikor Sanghajba készültünk. Őneki kb. fél órába tellett, hogy megtudja, melyik vágányról indul a vonat.

A vasúti személyforgalomban valószínűleg csak Kínában, vagy csak Ázsiában ismeretes különleges osztályok vannak. Ezek: a "puha ülő", "kemény fekvő" és "puha fekvő" kategóriák. A "puha ülő" a nálunk is ismert vasúti másodosztály. Kényelmes, de a gyakori másfél-, kétnapos utazásoknál nem biztos, hogy ez a jó. Egyébként létezik a "kemény ülő", azaz a nálunk valamikori harmadosztály, a "fapados". Ezeket a kocsikat azonban néhány éve már kivonták a nagyvárosok közötti forgalomból. Mindegyik vasúti osztályon utaztunk már. A legnehezebb utunk alkalmával Kantonból Pekingbe utaztunk "puha ülőn" úgy, hogy a 33 órás út két vonaton töltött éjszakát is magába foglalt. A "puha ülő" és a "kemény ülő" osztályokon nincs helyjegy. Itt leírhatatlan a zsúfoltság, a kosz, a bűz. Zsúfoltak a folyosók, állnak az ülések között, egymás hegyén-hátán fekszenek a padlón, az ülések alatt, a csomagtartókon, s 5-6 ember utazik a mellékhelyiségben is - többen már nem férnek be. Ráadásul az ülések keskenyebbek, ezeknél ugyanis kétoldalt nem két-két ülés van, mint nálunk, hanem két ülés az egyik és három ülés a másik oldalon. A "kemény fekvő" a hosszú utazásoknál már kényelmes, helyjegyes fekvőhelyet biztosít. A fülkében kétoldalt

három szinten két-két ágy van, viszont a fülke a folyosó felé nyitott, nem lezárható. A "puha fekvő" kategória a legmagasabb szint. Légkondicionált, négyfekhelyes, lezárható fülkéket jelent. Ezek a legdrágábbak, amelyekre a nyári hónapokban szinte lehetetlen jegyet kapni.

A mai Kínában tömegközlekedésen a szó szoros értelmében tömegek közlekedését kell érteni. A nagyvárosokban leírhatatlan a zsúfoltság.

A leggyakrabban használatos tömegközlekedési eszköz természetesen a bicikli. 220 millió db közlekedik belőle az utakon. Kína a világ legnagyobb bicikligyártója és -exportőre. A legyártott kerékpároknak csupán a töredéke kerül exportra, mégis állandó hiány van belőlük. A bicikli ára egyhavi átlagkeresetnek felel meg. Több hónapos - szegényebb területeken esetleg több éves - szigorú takarékoság után tudják csak megvásárolni. A kínai átlagember ma is igen büszke kerékpárjára. A kínai biciklik rendkívül tartósak. Átlagosan 10-15 évi fokozott igénybevétel elviselésére készültek. Utazik rajta a három-, esetleg négytagú család - szállítanak vele mázsás disznót, kisebb csirkefarmot, szobabútorokat, s amit még el lehet képzelni. A bicikliknek a legtöbb városban rendszámtáblájuk van, s tulajdonosaiknak hajtási igazolványuk. A biciklikben nincs lámpa, így sötétedés után elég veszélyes használni - bár a nagyvárosi bicikliutakat a gépjárműforgalomtól kétoldalt korlátok különítik el. A kerékpárosokat a rendőrök gyakran ellenőrzik, s a gyorsbajtókat - akik a kb. 5 km/óra sebességnél szemlátomást gyorsabban hajtanak - megbüntetik.

A városi autóbuszok hatalmas tömegeket szállítanak. A tömegközlekedés - a benne résztvevők nagy száma miatt - lassúbb, mint Európában. A buszok agyonhasználtak, kb. 30 km/óra sebességgel haladnak. Amikor a busz beérkezik a megállóba, a várakozó s egyébként békés és nyugodt kínaiak között megindul a közelharc a főlshállásért. Az első egy-két alkalommal még udvariaskodtunk, de mire észbekaptunk, már a lépcsőre sem fértünk föl. Hamar rájöttünk, ha föl akarunk jutni, egyetlen hatékony eljárás van - ugyanaz a könyöklő, előrenyomuló technika, mint a kínaiaké.

Kína középső részén, Északnyugat-Kínában és Tibetben ugyan még ma is épülnek utak, de a közúti közlekedési hálózat kiépítése az országban már lényegében befejeződött. A közlekedésfejlesztési program keretében - ami a gazdasági reform része - már több mint egy évtizede folyik a tartományi székhelyek közlekedését javító és azokat a környező gazdasági centrumokkal összekötő autópályák építése. A meglévő autópálya-szakaszok rövidek, 50-60 km hosszúak. Az építkezések - ahogy

tapasztaltuk - a legmodernebb, s egyúttal a legrégebb technika bevonásával folynak. A nyugati útépitő gépektől nem messze ásóval és kapával dolgozó munkások százai láthatók. 1995-ben átadták a forgalomnak a Macau és Kanton közötti 130 km hosszú autópálya teljes szakaszát. Ottjártunkkor az aszfaltozó munkagépek teljes intenzitással dolgoztak. A két nyomvonal közötti sávban pedig kínai munkások tépték kézzel a gázt, kb. 100 fős brigádokban.

8. A VISSZATÉRŐ BIRTOKOK: HONGKONG ÉS MACAU

8. 1. HONGKONG

A legtöbb ember számára Hongkong egy nagy bevásárlóközpont. A valóságban azonban sokkal több annál. Egy csodálatos városállam, ahol bepillantunk a 21. századba, megláthatjuk az emberiség jövőjének egy részletét. Hongkong a pénz, a gazdagság, a ragyogás országa, ahol szélvészgyors az élettempó, s ahol az átlag hongkongi polgárt olyan civilizációs szakadék választja el a tőle alig húsz-egynéhány kilométerre élő kínai paraszttól, mintha két különböző bolygó szülőttei volnának.

8. 1. 1. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Hongkong a létét az állami szintre emelt kábítószer kereskedelemnek köszönheti. A Nagy-Britannia és Kína közötti kereskedelem jó 300 éves múltra tekint vissza. Az igazán nagy fellendülés azonban a kereskedelmi kapcsolatokban az 1700-as évek elején indult meg. A britek részéről egyre nőtt az igény a kínai tea és selyem iránt. A császári udvar csak ezüstöt fogadott el fizetőeszközü. Mivel a brit kincstárból egyre nehezebb volt ezüstöt szerezni, jött az "isten szikra" - Indiában termesztett ópiummal fognak fizetni az importált árukért. Kína fokozatosan "kimerült" a kábítószerrel, s bár elég későn ugyan, de a császár betiltotta a kábítószer-kereskedelmet Kínában. Ez "casus belli", azaz háborús ok volt a britek számára. 1842-ben, az első ún. "ópiumháború"-t követően megszerezték maguknak örökös koronagyarmatként Hongkong szigetét, majd 1860-ban, a második "ópiumháború" után ugyanígy hozzájuk került a közeli kontinensnyelv, s végül 1898-ban szerződéssel 99 évre bérbe vették a Kínával határos ún. "Új Területek"-et. A szerződés tehát 1997-ben lejárt. Hongkong az "Új Területek"-kel együtt 1997 július 1-én került vissza Kínához. Mindig is nyilvánvaló volt azonban, hogy Kína nemcsak az "Új Területek"-et akarja visszakapni, hanem Hongkong többi részét is. Végül is 1984-ben, Pekingben a kínai és a brit kormány képviselőinek tárgyalásán kompromisszum született. Kína visszakap mindent, cserében vállalja, hogy 50 évig nem fogja megváltoztatni Hongkong kialakult tőkés gazdasági rendszerét, pénznemét, szabadpiaci politikáját. Ez elemi érdeke Kínának, ugyanis Hongkong

nemcsak a közvetítő kereskedelemben, hanem az új műszaki-technológiai megoldások importjában is igen fontos szerepet tölt be.

8. 1. 2. GAZDASÁG

Hongkongnak nincs más természeti erőforrása, mint stratégiai fekvése - egy tökéletes, természetes kikötő, valamint szorgalmas és vállalkozó lakossága. Hongkong gazdasága - mely a 10. legnagyobb a világon - csaknem teljes egészében a gyáriparra és a kereskedelemre épül. A teljes ipari termelés 90 %-át exportálják. Hongkong a világ elsősorú játék-, óra-, rádió- és ventilátor-exportőre. A szolgáltató szektor szintén fejlett és alapvető része a gazdaságnak.

Hongkong ma Ázsia vezető kereskedelmi központja. Ahhoz, hogy ezt a vezető szerepét megtarthassa, az áruszállítás és a közlekedés fejlesztésére nagy formátumú tervek megvalósításához kezdtek azon célból, hogy a kereskedelem és az üzleti élet számára egy különlegesen fejlett infrastruktúrát hozzanak létre. A politikai gondok ellenére a munkálatokkal jól haladnak. Földünk valaha is elképzelt legnagyobb és legmodernebb repülőtere épül Lantau szigetén, mely teljes egészében 2040-re készül el. Építési költsége mai áron számítva 12 milliárd USD lesz. Évi 87 millió utas és 9 millió tonna teheráru szállítására, illetve fogadására válik alkalmassá. Az építkezés első fázisa 1997-ben fejeződött be. A repülőtér infrastruktúrájához kapcsolódó új utak és vasutak építését is tervezik. Mindezek mellett természetesen megmarad a hajózás hagyományosan fontos szerepe. Hongkong kikötője a legforgalmasabb ma a világon.

A "Nyitott Kapuk" politikájának meghirdetése óta Kína óriási szerepet játszik a Hongkonggal való kereskedelemben, s Hongkong is ezer szállal kötődik Kínához. Túl azon, hogy Hongkong vízellátását Kína biztosítja (évente 600 millió köbméter víz jut el csővezetékén Hongkongba), a koronagyarmaton a legnagyobb külföldi tőkebefektető - Japánt is megelőzve - ugyancsak Kína. Ugyanakkor Hongkongból származik Kína 1979-1992 közötti összes külföldi tőkebefektetéseinek kb. kétharmada. 1992-ben a kínai-hongkongi kereskedelmi forgalom értéke 80 milliárd USD volt. Ezzel a kereskedelmi növekedéssel párhuzamosan tízezernyi hongkongi cég alapított leányvállalatot Kínában, illetve kínai cégekkel vegyes vállalatot létrehozva telepítették át gyáraikat a határ kínai oldalára, zömében a Gyöngy-folyó deltavidékére, ahol - mint Kínában általában - igen alacsonyak a telekárak, valamint bőséges és igen olcsó a munkaerő. 1984-1994 között közel 30 ezer hongkongi cég jelent meg ebben a térségben, s teremtettek 3 millió kínai számára munkalehetőséget. A nemzeti össztermék (GDP) évi növekedése napjainkban a Gyöngy-folyó deltájában a legnagyobb a világon

- az elmúlt néhány évben 15 %-os szinten kulminált, s az előrejelzések szerint a növekedés évi üteme átlagosan 13 %-os lesz az évezred végéig.

Hongkong a térség fő légi- és tengeri kikötője, pénzügyi, biztosítási és szolgáltatási központ, a térség gyors iparosításának irányítója. Annyira gyors a gazdasági fejlődés a Gyöngy-folyó deltájában, hogy ezt a fél magyarországnyi területet egyre gyakrabban emlegetik úgy, mint az ötödik "kis tigris"-t, a világ legdinamikusabban fejlődő gazdaságaival rendelkező négy kis tigris - Hongkong, Szingapúr, Tajvan és Dél-Korea - után. Újabbban mind többször említik a kis tigrisek neve mellett Thaiföldet, Malajziát és Indonéziát, mint a térség további, rendkívül dinamikusan fejlődő országait. 1994 őszén ezek az országok és Kína politikai és gazdasági vezetői összeültek Dzsakartában, s megállapodtak az ún. "Délkelet-Ázsiai Szabadkereskedelmi Övezet" megalakításában. E szervezet létrehozása mintegy demonstrálja a világ országai számára azt az egyébként már régóta ismert tényt, miszerint a világkereskedelem központja áttevődött Európából Délkelet-Ázsiába, s hogy a világgazdaság motorja napjainkban Délkelet-Ázsia - élen az említett országokkal és Kínával.

1998-ban az említett "kis tigris"-ek gazdasági fejlődése hirtelen megtorpant. A jelenség Hongkongban kezdődött. Annak feltételezésével, hogy hétévenként válságba jut a világgazdaság (1998 épp egy hetedik év volt a sorban), a tőzsdéi befektetők kezdték kivenni tőkájüket a hongkongi tőzsdéről. A folyamat továbbgyűrűzött, melynek eredményeként a "kis tigris"-ek országaiból is kivonták a befektetett külföldi tőke jelentős részét. A következmény: a gazdaság összeomlott ezekben az országokban, s rendkívül szigorú állami intervenciókra volt szükség a válság enyhítése érdekében. Azóta ezen gazdaságok újra növekedési pályára léptek, azonban a válságot a mai napig nem sikerült teljes mértékben kiheverniük.

A gazdasági hajtóerő túlnyomórészt az ún. "különleges gazdasági övezetek"-ből származik, melyeket 1979 után hoztak létre Kína keleti, tengerparti területein a külföldi tőkebefektetések előmozdítására. Ezen övezet két legjelentősebb városa a Gyöngy-folyó deltájában: Sencsen és Dzsuhaj. Sencsenben jött létre az első különleges gazdasági övezet. Sencsen - mely Hongkonggal határos - a kínai kormány óriási anyagi támogatásával a háta mögött a legfejlettebb és a legsikeresebb az összes különleges gazdasági övezet közül. A város 1992. évi egy főre eső becsült nemzeti összterméke (GDP) 2000 USD - Kanton tartományban, ahol Sencsen található, 630 USD (itt a legnagyobb ez a mutató az összes kínai tartomány közül), ugyanez az érték Kínában átlagosan 380 USD volt. 1992-ben Sencsen ipari exportjának közel felét külföldi cégek, főként hongkongiak adták. 1992-ben itt járt Teng Hsziao-ping, Kína legtekintélyesebb politikusa, aki kije-

lentette: "Sencsenből szocialista Hongkong lesz." A városban gomba módra nőnek ki a földből a házak, a gyárok. 1991-ben átadták a forgalomnak repülőterét, mely a pekingi után a második legnagyobb Kínában. A várost érinti egy 1995-ben átadott autópálya, mely Kantont köti össze Hongkonggal. Megkezdődött kikötőjének bővítése, amely Kína első nemzetközi szabad kikötője lesz.

Dzsuhaj Macau-val határos, tőle északra található. A város szédületes tempóban fejlődik. 1995-ben elkészült az a Dzsuhajt érintő autópálya, mely Macau-t köti össze Kantonnal. A város új kikötőt és vasutat is épít, sőt szó van arról, hogy egy 45 km-es híd köti majd össze Hongkong nyugati részével.

Hongkong maga a kapitalista álom. Laza az állami ellenőrzés, a maximális adósáv 18 %-os. Aki itt vállalkozik, könnyen és gyorsan vagyontokat halmoz föl, s teszi, amíg teheti - ki tudja mit hoz a holnap. Soha nem látott épület- és autócsodák, először itt bevezetett műszaki és elektronikai cikkek, vagyontokat érő ékszerek, nemesfémek a kirakatokban. Érezni a levegőben a "pénz szagát". Az árak magasak. Ennek oka a folyamatos gazdasági növekedés, az állandóan emelkedő telekárak.

Hongkong 1997-ben visszakerül Kínához. Mint minden változást, ezt is bizonyos fokú nyugtalanság előzi meg. Sok helyi üzletember fekteti be tőkét a világ más pontjain. Jelenleg éppen valamelyest csökkennek a telekárak, s valószínűleg meg fog indulni egy kivándorlási hullám. Hongkong lendületes fejlődése azonban nem áll meg. Ez egyrészt Kína létérdeke, másrészt a Hongkong által eddig kiépített gazdasági, pénzügyi és kereskedelmi pozíciók is ezt determinálják.

8. 1. 3. VÁROSKÉP

Az első, ami a kínai-hongkongi határ felé haladva szembetűnő, a megerősített szögesdrót kerítés. Régen nagy volt a csábítás átjutni a fény és a jólét országába. Persze ma is nagy a különbség, de a Hongkonggal határos különleges gazdasági övezetben (ez ma Földünk legintenzívebben fejlődő térsége) gyors a termelés növekedése, s hasonlóan jelentősen emelkedik az életszínvonal is.

Hongkong területe alig több mint ezer négyzetkilométer. Neve magyarul "Illatos Kikötő"-t jelent. Ez az a szűk szoros, mely elválasztja Hongkong szigetét az ázsiai földnyelvtől. Sokak szerint ez a szoros a környezetével együtt a világ egyik legszebb látványossága. Két helyről lehet igazán gyönyörködni a látványban. Az egyik a szárazföldi parton lévő sétány, ahonnan pillantást vehetünk a túlparton lévő Hongkong-szigetre, mely egyúttal pillantás a 21. századba. Ultramodern felhőkarcolók, a jövő építészeti megoldásai és építőanyagai a túlparton. Előttünk hajók és a legkülön-

félébb vízi járművek lüktető forgalma élénkíti a képet. A másik hely Hongkong szigetén van. A Viktória kilátóban élénk tárul egész Hongkong. Lenyűgöző látványt nyújt alattunk a világ talán legmodernebb, hatmillió metropolisza.

Hongkong - főleg Hongkong szigete - nemcsak Kínához képest mutat erős kontrasztot, hanem még nyugat-európai összehasonlításban is. Üveg-beton paloták, 21. századi technológiák, fedett sziklakertek és sétányok, csöppnyi helyre a legteljesebb szabad természetet varázsolva, a legkülönbözőbb helyekről előbukkanó vízfolyások - források látszatát keltve meghökkentő, szemre tetszetős és kellemes látvány, de - egy mesterséges világ. Előrevetíti a jövő városát és a jövő emberét, aki mesterséges közegben éli le életét az odatelepített természettel - s ez riasztó. Hongkong maga a fény, a pompa, a ragyogás. De nem emberközeli, ami a méreteket, a város modernségét, s az általa jelzett távlatokat illeti.

8. 1. 4. ÉGHAJLAT

Mivel Hongkong a trópusi övben található, ott soha sincs igazán hideg. A tél közepe (január és február) azonban valamelyest hűvösebb itt, mint Délkelet-Ázsia többi részén. A nyár forró és nedves, különösen a július és az augusztus. Ilyenkor úgy érezni, mintha gőzfürdőben volnánk, s jólesik a légkondicionált üzletek kellemes hűvösében a fölfrissülés. Júniustól októberig alkalmanként tájfunok söpörnek végig e területen. A tájfun - a trópusi viharok kelet-ázsiai megfelelője - kínai eredetű szó: "ta fung" - jelentése: nagy szél. Általában a tavasz és a késő ősz a legkellemesebb időszak Hongkongban.

8. 2. MACAU

Hongkongtól 60 km-re, a Gyöngy-folyó torkolatának túlsó oldalán található a legrégebbi európai település a Távols-Keleten, a parányi portugál terület, Macau. Macaunak olyan nagy a híre kaszinóiról, játéktermeiről, hogy minden egyéb látványossága és vonzereje csak ezután következik. Mivel Ázsia csaknem összes országában jártunk már, saját tapasztalataink alapján állíthatjuk - ez a terület egyike Ázsia legbájosabb helyeinek. Aki valaha is Hongkongban jár, az ne mulassza el megnézni Macaut.

8. 2. 1. PILLANTÁS A MÚLTBA

Macaunak sokkal régebbi a történelme, mint fiatalabb és valahogy "dörzsöltebb" testvérének, Hongkongnak. E terület európaiak általi fölfedezését is - mint a Földön mindenütt - egy természetes belső kényszer, a megismerés iránti hajtóerő indította el. Az 1500-as évek tájékán a portugá-

lok voltak az egyik legkiválóbb hajósnemzet, és a megismerés utáni vágyuk mellett nagyon is gyakorlatias célok vezérelték őket. Az előző hajósok fűszerekben rendkívül gazdag vidékekről számoltak be, melyek valahol a távoli tengereken találhatóak. A fűszereknek, mint a hétköznapi életben felhasználható új szereknek, praktikus jelentősége volt: élvezeti cikkeknek használták őket, s már akkoriban fontos szerepet játszottak az élelmiszerek tartósításában. Így érthető, hogy értékes termékek voltak. Akkoriban egy gramm fűszer ára megegyezett egy gramm aranyéval. Az akkori Európában a régről ismert selyem, valamint a fűszerek közvetítő kereskedelem nélküli - tehát vámoktól mentes - tengereken történő szállítása nagy vonzerő volt. Korábban a selyem és egyéb áruk évezredek át az ázsiai szárazföldön keresztül, kereskedők százainak a közvetítésével, különböző rablócsapatok által "megvámolva", hosszú-hosszú idő alatt értek el rendeltetési helyükre, Európába vagy a Földközi-tenger keleti medencéjébe - s mire odajutottak, áruk már az egekig ért. A hajósok által egy biztonságosabb és jóval olcsóbb szállítási mód kínálkozott, amin persze rajta volt azért a tisztaság is.

A messzire hajózóknak volt egy másik célja is - a kereszténység terjesztése a távoli vidékeken. Portugál hajósok az 1500-as évek elején jártak először Macau környékén. A folyamatos portugál jelenlét 1557-től számítják itt, miután a portugálok elvülhetetlen érdemeket szereztek a tengermelléknek a kalóztól való megtisztításában. A kínai császár, mintegy viszonzásul, nekik ajándékozott egy parányi területet. Ez Macau, azaz kínaiul: "A Ma Gao" – "A Ma Istennő Kikötője". Ez a terület évszázadokon át közvetítő szerepet játszott Kína és a külvilág kereskedelmében.

Amikor kirobbant az ópiumháború a kínaiak és a britek között, a portugálok diplomatikusan a kínaiak oldalára álltak, minekutána hamarosan hűvösnek érezték kapcsolatukat a jóval dinamikusabban fejlődő Hongkonggal.

A kulturális forradalom idején Macau többet szenvedett, mint Hongkong. Macauban gyakorlatilag az történt, amit a kínai vezetés akart. 1974 után az új portugál hatalom már szívesen visszaadta volna Macaut Kínának, azonban Hongkong akkor még tisztázatlan jogi helyzete miatt Kína ragaszkodott a "status quo" fenntartásához. Amíg a Hongkong jövőjével kapcsolatos tárgyalások folytak, Macau sorsa "takaréklángon" volt. Hongkong helyzetének tisztázása után a kínai vezetés rögtön Macau felé fordult, és a portugál-kínai tárgyalások eredményeként Macau két évvel Hongkong után, 1999-ben kerül vissza Kínához. A csaknem 500 éves folyamatos portugál jelenlét ezen a területen hamarosan véget ér.

8. 2. 2. GAZDASÁG

Macau kiterjedése alig 25 négyzetkilométer (feleakkora, mint pl. Szeged), lakossága 300 ezer. A terület lakóinak 98 %-a kínai - csakúgy, mint Hongkongban - a többi portugál, vagy egyéb nyugati nemzet polgára.

Hogy mennyire az idegenforgalom határozza meg Macau létét, azt számos adat bizonyítja. 1992-ben 8 millió külföldi látogatott ide - s az érkezők száma évről évre növekszik. Az ún. "turistaipar"-ban dolgozik az összes foglalkoztatottak 25 %-a, akik a kereskedelem, éttermek és hotelek alkalmazásában állnak. A nemzeti össztermék 44 %-át a turizmus és a szerencsejáték-bevételek adják.

Macaut Kelet Monte Carlo-jának is hívják. A legkülönbélebb szerencsejátékok évszázadok óta ismert kelet-ázsiai központja. A városnak 8 nagy kaszinója van, közülük 3 éjjel-nappal működik. Szerinte a világon az itteni kaszinók választéka a legnagyobb a legkülönbélebb szerencsejátékokból. De fogadhat a vendég a lóversenyeken, sőt agárfuttatásokon is tehet tétet. A szerencsejátékok, s a különféle fogadások iránti vágy tehetős hongkongiak és más kíváncsi külföldiek millióit vonzza Macauba. A város számos kaszinója közül a Hotel Lisboa épületében található több szinten működő kaszinó a legnagyobb a világon. Emeletenként fölfelé haladva emelkednek a tétek, s lesz egyre elegánsabb a terembelső. Van olyan terem, ahol a legkisebb tét 2 ezer USD, a legnagyobb pedig 300 ezer USD.

A prostitúció is régi, ismert szakma Macaun. Több szálloda hivatalosan is prostituáltak alkalmazásával növeli bevételeit.

Bár a kerék forgatása, s a kockadobás igen fontos szerepet játszik az ország gazdasági életében, vannak más, jelentős bevételi források is. Macau ipara a munkaképes korúak 29 %-át alkalmazza. 1977-ig a városban az ipar egyedül és kizárólag a textil- és ruházati ipart jelentette. Ez az ágazat adta akkoriban a teljes ipari export 90 %-át. Miután Észak-Amerikában és Európában újabban behozatali kvótákat állapítanak meg évente a textilipari termékekre, s ezzel párhuzamosan évről évre erősödik a verseny a textiltermékek világpiacán, Macau kénytelen volt diverzifikálni iparát. A textil- és ruházati termékek ágazata jelentősen visszafejlődött, miközben új iparágak jelentek meg, mint pl. a játékok, művirág, kerámiák, elektronikai cikkek, bőrtermékek és lábbelik gyártása. E szektorok az 1970-es évek második felétől kezdtek fejlődni. Közülük az elektronikai ipar számít a legsikeresebbnek.

Macau nyitott gazdasággal rendelkezik, ami azt jelenti, hogy majdnem mindent exportál, amit megtermel - illetőleg majdnem mindent importál, amit elfogyaszt. Mezőgazdasága nincs - ez Hongkongra is érvényes. Ex-

portjának 70 %-a az Egyesült Államokba és a Közös Piac országaiba irányul.

1992-ben a nemzeti össztermék (GDP) 12 %-kal nőtt. Ugyanebben az évben az egy főre eső GDP 5.800 USD volt. Tehát Macau Ázsia gazdag országai közé tartozik, bár az életszínvonal szemlátomást alacsonyabb itt, mint Hongkongban. Itt is megtalálható minden áru, ami Hongkongban, de valamivel olcsóbbak a termékek és a szolgáltatások.

8. 2. 3. VÁROSKÉP

Macau területének felét a City, maga a város foglalja el a kontinensszegélyen - Kínával a háta mögött. A "birtok"-hoz tartozik még két nagyobb sziget, Taipa és Coloane. Ezeket hidak kötik össze egymással és a City. Még Hongkongban csupán néhány épület - felhőkarcolók mögé bújva - emlékeztet a 100 évvel ezelőtti birodalmi időkre, addig Macau építészete lépten-nyomon magán viseli egy csaknem 500 éves örökség emlékeit. A település történelmi központja az egykori Városházával egy csepp mediterrán Európa a legtávolibb Keleten. Azon kevés helyek egyike a Távol-Keleten, ahol az európai egy kicsit otthon érezheti magát.

A kínai városoktól eltérően itt egyetlen bicikli sincs. Rengeteg az autó - a tömegközlekedést a keskeny, lejtős utcákon kisméretű buszokkal bonyolítják le. A várost a szomszédos szigetekkel két különleges ívelésű, egyenként 4 km hosszú híd köti össze. Ezek ma már szervesen a városképhez tartoznak, ezek Macau szimbólumai.

A City mára már teljesen beépült, nincs egy talpalatnyi szabad hely. Macau a Gyöngy-folyó deltájában szédületes tempóban fejlődik. Taipa szigetén óriási építkezések folynak. 1996-ig bezárólag számos új szállodát adtak át, s azóta is több nagy befogadó képességű szálloda építése van folyamatban. Macau az ezredfordulóra meg akarja többszörözni idegenforgalmát. Ugyancsak Taipa szigetén épült föl az ország új nemzetközi repülőtere, melyet 1995-ben adtak át a forgalomnak. Évi 6 millió utas és több millió tonna teheráru szállítását, illetve fogadását képes biztosítani.

A Taipa és Coloane szigeteket elválasztó sekély öböl mostanra feltöltődött. Ezen a több ezer hektáros, vizenyős területen ipari komplexumot kívánnak létrehozni.

A távolabbi szigetet, Coloane-t még nem csapta meg az óriási változások szele. Persze ott is vannak már gyönyörű szállodák, az öblökben hóféhér sorház-üdülők épülnek, de maga a sziget csendes, pihenésre kiválóan alkalmas. Macau legjobb strandjai is itt vannak. Rengeteg a fürdőző - itt a trópusokon vagyunk. Májusban a Dél-kínai-tenger vizének hőmérséklete kellemes, 25-26 Celsius fok körüli.

A majdnem 500 éves portugál jelenlét e két szigeten sem múlik el nyomtalanul. Évszázados házak - valamikor jómódú portugál kereskedők, esetleg hivatalnokok birtokai - s a keresztény hittérítés emlékei - templomok, Jézus-szobrok, keresztek - láthatók. Ezek a templomok ma is működnek, rendszeresen istentiszteletek vannak bennük.

Macau rendkívül szorosan kötődik Hongkonghoz, ahonnan alig egy óra alatt hajóval el is érhető. Hongkongi hatás érvényesül abban, hogy elfogadják itt a hongkongi dollárt is, baloldali a közlekedés, a nagyarányú építkezések hongkongi cégek irányításával folynak, a legtöbb turista Hongkong felől érkezik, stb. Nincs a Földön még két olyan ország, amelyek között ennyire jó közlekedési kapcsolat lenne. A gázturbinás repülőgéphajtóművel rendelkező, különböző kategóriájú hajók 15 percenként indulnak a nap 24 órájában Hongkongból, csakúgy mint Macauból.

Macau 1999. December 20-án került vissza Kínához. Itt is érezhető volt némi bizonytalanság a jövőt illetően. Beszélgetőpartnerünk, egy helyi autószerelő félti egzisztenciáját - három autója van. Szerinte azok fognak elmenni, akiknek van elég pénzük. A többieknek marad a remény, hogy folytathatják eddigi nyugodt, kiváltságos életüket.

9. UTAZÁS A TRÓPUSOKON - DÉL- ÉS DÉLNYUGAT-KÍNÁBAN

9. 1. ÉGHAJLAT

Dél- és Délnyugat-Kínában - Kanton, Jangsuó, Kujlin - amerre járunk, a szubtrópusi monszunklíma "előnyeit" élvezzük. A hőmérséklet délután 30 Celsius fok fölé emelkedik, de éjszaka sem csökken 20 Celsius fok alá. Ha még ehhez hozzávesszük, hogy a levegő nedvességtartalma állandóan 100 %-hoz közeli, akkor ez már az európai ember számára nagyon nehezen elviselhető klímát jelent. Ugyanis magas hőmérsékleten a hőtermelés fokozottabb, a szervezet erősen izzad, ugyanakkor a magas légnedvesség miatt a párolgás korlátozott - s egyúttal egészségnyi levegőtérfogatban kevesebb az oxigén is. A szervezet a megtermelt hőt nem bírja leadni - megindul a hőpangás, mely hőségutához vezethet, ami szélső esetben agykárosodást is okozhat. A trópusokra utazók számára az orvos általában 2-3 napos akklimatizációt javasol, ugyanis a mérsékelt égövben élők szervezetének víz- és energiagazdálkodása a trópusokon módosul.

Dél-Kínában a csapadék évi összege helyenként meghaladja a 2000 mm-t is. Meglepő azonban, hogy egyes területek évi csapadékmennyiségében nagy eltérések vannak - némelyik évben 600 mm a csapadék, de hullhat ugyanott ennek hatszorosa is. A Jangcétől délre az április-május-június a csapadékos évszak - folyamatosan növekvő csapadékmennyiséggel, s júniusi maximummal. Ez az időszak a "mej-jü", vagy a "szilva-eső" időszaka. Ekkor az otthonihoz képest hihetetlenül nagy csapadékmennyiségek hullanak le. Napjában akár többször is esik. Ilyenkor a legnagyobb a levegő páratartalma is. A Gyöngy-folyó vízszintje - mely Dél-Kína csapadékát gyűjti össze - a csapadékos évszak végére helyenként 20 métert is emelkedik. A part menti településeket magas védőgátak övezik. Évente 3-4 tájfun söpör végig ezen a vidéken, melyek - kínai meteorológusok szerint - az évi összcsapadéknak kb. 20 %-át adják. 1994-ben - éppen kint tartózkodásunk idején - különösen heves "szilva-esők" zúdultak erre a tájra. A Gyöngy-folyó és mellékfolyói kiléptek medrükből, s több millió hektár termőföld került víz alá. Elpusztult a termés, több százezer ember hajléktalanná vált, több ezer volt a halottak száma, s az anyagi kár értéke - egyes becslések szerint -

elérte a 4 milliárd USD-t. Dél-Kínában sajnos nem ritka a hasonló katasztrófa - 15-20 évenként ismétlődik.

9. 2. A RIZSTERMESZTÉS

A talaj itt mindenütt vörös agyag, amit a földrajzi szaknyelv "terra rossa"-nak nevez. A vizet nem ereszti át, így árasztásos növénytermesztésre, nevezetesen rizs termesztésére kiválóan alkalmas. Viszont nagyon kevés benne a tápanyag, mivel a rizs kizsarolja a földet. A jó termés reményében ezért trágyázni kell. A rizsföldek igavonójának, a vízibivalynak a trágyáját és az emberi fekáliát használják talajjavításra. A vízibivaly - igaz, igen lassú - erejénél fogva a legalkalmasabb az iszapos talaj fölszántására - érdekes módon a sárban nem csúszik el. Életeleme a víz - ha napjában egyszer nem tud az iszapos lében dagnyázni, vastag bőre fölrepedezik és az állat hamarosan elpusztul.

Kína azon országok egyike, ahol a legrégebben foglalkoznak földműveléssel. Már 7 ezer évvel ezelőtti kultúra maradványai között is találtak rizst és rizsművelésre alkalmas eszközöket. Abban az országban azonban, ahol már csaknem kétezer éve fölfedezték a selymet, papírt, acélt, lőport, ahol kiásták a Nagy-csatornát és öntözőműveket építettek, ahol először ültettek gyapotot, s fölfedezték a teacserjét, ott még napjainkban is a termőföld jelentős részét úgy művelik, mint kétezer évvel ezelőtt. A parasztok hajnaltól késő estig dolgoznak a földeken. Hogy a betevő falatot előteremtsék, minden talpalatnyi földet - olykor a völgyfenéktől a hegygerincig - művelésbe vonnak. Ez vezet a szemre tetszetős, ámbár kínkeserves munkával járó teraszos gazdálkodás kialakulásához.

A hibrid vetőmagvak és a műtrágya alkalmazásával mára már jelentősen nőttek a terméseredmények. Ma Kína a világ legnagyobb rizstermelője. A rizs a legbővebben termő gabonaféle. Vegetációs periódusában rengeteg vizet kíván. A nagy folyókból kiindulva csatornák sokasága ágazza be a sík vidékeket - lehetővé téve, hogy az ültetés után minden gazda elegendő vízzel árasztthassa el parcelláját. Gyalogos közlekedés csak a szűk gátakon lehetséges, az áruszállítás pedig a csatornákon történik. A parcellákat - a csatorna két oldalán - a zavartalan hajózás biztosítása érdekében a világon sehol másutt nem látható, jellegzetesen kínai építmények, az ún. ívhidak kötik össze. A keskeny és erősen felázott talajú gátakon a fák közül csak a rövid gyökérzetű eperfa él meg, melynek levele a selyemhernyó fő tápláléka. A csatornában lassan áramlik a víz, s folyamatosan képződik az iszap, melynek egy részét a parcellákról leeresztett víz magával viszi. Az iszapot - melynek még

jelentős tápértéke is van - rendszeres időközökben ki kell emelni, részben a feltöltődés megakadályozására, részben pedig a parcellákról távozó iszap pótlására.

Millió hektár területen végeláthatatlan parcellák csodálatos rendszere - évezredek munkája ez! A rizstermesztő területeknek óriási jelentősége, s egyúttal különleges szerepe van az emberi művelődés történetében. A sajátos termelési mód szükségessé teszi, hogy az egyes parcellákon dolgozó parasztok szövetkezzenek a közös feladatok ellátására. A természeti katasztrófák (tájfúnok, aszály, kártevők, stb.) és egyéb veszélyek (emberi rosszakarat, háborúk, stb.) kiküszöbölése megteremtik a monarchikus államforma alapjait. Ha rend van és vagyonbiztonság, akkor nő a népsűrűség, fokozni kell a termelést. Ez maga után vonja a precízebb vízelosztás igényét - pontosabb térképekre, feljegyzésekre van szükség - megjelenik a rovás, majd az írás, a mértékrendszer, a számolás, a számológép, a naptár, a csillagvizsgáló, stb. Mivel úgyszólván csak háromféle termékből van bőséggel - ezek a rizs, a tea, a selyem, s más nincs - következésképp kialakul az árucseré a külfölddel, kibontakozik a kereskedelem. Ezáltal nő a jólét, új szükségletek jönnek létre. Kifejlődnek a művészetek, a tudomány, a technika - azaz magasabb szintre jut a kultúra, a műveltség.

9. 3. A TEAIVÁS

A talajvíz szennyezett, ezért egész trópusi Ázsiában ivásra alkalmatlan. A vizet fogyasztás előtt forralják. Viszont a forralt vízből kicsapódnak a sók - a forralóedény a sokszori forralás után vízkövesedik. A forralt víz - bár fogyasztás céljára már alkalmas - eléggé ízetlen. Szükség van tehát valamilyen anyagra, aminek a segítségével a már iható víz élvezhető is lesz. Egyes följegyzések szerint i.e. kb. 2000 éve egy kínai herceg nyári kertjében a forralt vízzel teli pohárba a szél bele sodort egy levelet. Ez a levél a vizet megszínesítette és megízésítette. A herceg utánajárt, s attól fogva annak a cserjének a szárított levelével ízesítették a forralt vizet. Ez volt a teacserje. Évezredek át féltő gonddal őrizték a titkát. A brit birodalom mindent megtett azért, hogy a teacserjét, vagy a szaporítóanyagát kimentse Kínából. A császári Kína ezeket a próbálkozásokat azonnali halálos ítélettel büntette, s ennek az idők folyamán igen sok áldozata volt. A briteknek végül is sikerült a múlt században kicsempészniük a teát, s attól kezdve a tea megszűnt stratégiai cikknek lenni a brit-kínai kereskedelemben. Elkezdtek termeszteni az ázsiai brit gyarmatokon - Indiában, Ceylonban is.

Kínában a napi folyadékigényt egyedül a tea biztosítja. A teaivásnak óriási kultusza van manapság is. Beleértve a tea-feldolgozás mikéntjét is, több száz féle tea ismeretes Kínában. A vonatokon a kalauz állandóan cseréli a nagy, ötliteres, forró vizes termoszo-
kat. Az utasok előveszik csavaros fedelű üvegjeiket, s a náluk lévő tea-
fűből elkészítik teájukat. A vendéglőkben étkezés előtt teát szolgálnak
fől, s a vendéget is minden háznál teával kínálják. A teaivás itt szertar-
tás, összefonódik a mindennapi élettel, elválaszthatatlan a kínai gon-
dolkodásmódtól, fontos eleme a kínai valóságnak.

9. 4. A DÉL-KÍNAI SZUBTRÓPUSI KARSZTVIDÉK

Aki Dél-Kínában jár, az nem mulaszthatja el programjából a világ legnagyobb kiterjedésű és valószínűleg a legszebb, leggazdagabb formakincsű karsztvidékének a megtekintését. Évmilliókkal ezelőtt ezt a területet tenger borította. Visszavonulásával a szárazzá váló felszín, az összefüggő mészkőtakarót a meleg, csapadékos trópusi éghajlat hatására hamar dús vegetáció lepte be. A bőséges csapadék, a szél, de különösen a növényzet, a gyökerek savas - meszet oldó - hatása következtében megindult a felszín eróziója, feldarabolódása. A mészkőfelszín eltérő keménységének, s a külső hatások eltérő intenzitásának függvényében a legkülönbözőbb formájú és méretű hegycsúcsok végelethetetlen sokasága mesebeli környezetet hozott létre. A csupasz mészkő azonban sehol sem bukkan elő. Buja zöldbe öltözik itt a felszín. Részben trópusi, félig örökzöld, széles levelű monszun-esőerdők, részben félig örökzöld bozótosok, cserjék borítják.

A karsztvidék központi fekvésű települése, s egyúttal legnagyobb városa Kujlin. Fahéjat adó illatos fáiról kapta nevét a város. Dél-Kínában, sík vidéken szétszórt hatalmas mészkőcsúcsok előterében fekszik. Környezetétől eltekintve olyan, mint a többi modern kínai város - hosszú, széles utcák, lakótelepek, gyárak és rengeteg ember. Kujlint bőtermő rizsföldek övezik. Ez a vidék Kína egyik "rizsescsészéjé"-nek számít - Dél-Kínában évente háromszor aratnak. De természetesen itt mást is, pl. ízletes gyümölcsöket (mandarin, mangó, banán). Kujlin mindig is híres volt festői környezetéről. Rengeteg külföldi látogatónak Kujlin maga a kínai táj, a kínaiak számára pedig a legszebb hely a világon - a világ természetesen Kínát jelenti.

Kujlint a Li-folyó köti össze Kantonnal, Kína nagy déli kikötőjével. Az egyik leglátványosabb utazás az országban az a kb. 80 km hosszú hajóút, mely folyásirányban Kujlintól Jangsuo-ig tart. A buja trópusi növényzettel borított mészkőfelszín csodálatos lepusztulásformái látha-

tók itt mindenfelé. Van egy régi kínai mondás: “Kujlin környéke a legszebb a Földön, Jangsuo-é viszont még annál is szebb.” A kivételes formájú mészkőcsúcsok sokasága, mint zöld lótoszok tükröződnek vissza a folyóban - finoman és méltóságteljesen. Ez a vidék a tiszta természet szépségének élvezetét nyújtja. Az i.u. 9. században Han Jü, a híres költő a következőket írta a Jangsuo környéki tájról: “A folyó zöld fátyolcsík, a hegyek mint kék jáde-hajtúk.” A látvány varázsa azonban nemcsak a költőt ragadja magával, hanem az egyszerű szemlélőt is. Szép napokon a csúcsok napfényben fürdenek, az esős évszakban bújócskáznak az alászálló ritka felhőfoszlányokban, kora hajnalban felhőgyűrű övezi őket, s az esti szürkületben párába burkolóznak.

A folyóparton elszórtan falvak, melyek hatalmas bambuszligetek árnyékába települtek. Az emberek megélhetését csaknem teljes egészében a halászat biztosítja. A halászok ruganyos bája az egyensúlyozás művészetének irigylésre méltó érzetét kelti törekeny vízi járművükön. A halászok tutajai úgy készülnek, hogy enyhén hajlított bambuszrudakat összekötöznek. Ezek sokkal stabilabbak és praktikusabbak, mint amilyenek látszanak.

Kujlin és Jangsuo környéke csak parányi része annak a hatalmas mészkővidéknek, amely Dél-Kínát beborítja. Ez a Dél-Kínai Szubtrópusi Karsztok területe. Ennek a látványos formakincsű karsztos felszínnek a kiterjedése több mint 400 ezer négyzetkilométer, s nyugat felé fokozatosan, lépcsőszerűen emelkedik. Míg Kujlin mészkőtornyai alig 150 méter tengerszint feletti magasságban fekvő sík vidéken található, tőle nyugatra Kujcsou karsztja már 1000-1500 méter magasságú fennsík. Még nyugatabbra, Jünnan tartományban a karsztos hegyek lábai már 1800-2000 méter magasságban nyugszanak. Az emelkedésnek megfelelően változik a térség éghajlata is. Keleten, az alacsony fekvésű Kuanghszi (jelentése: a Kuang-folyótól nyugatra) tartományban a szubtrópusi klíma a jellemző, évi 20-22 Celsius fok középhőmérséklettel és 1500-2000 mm körüli évi csapadékösszeggel. A kujcsou-i fennsíkon az évi középhőmérséklet 15-20 Celsius fok, míg az évi csapadék mennyisége csak 1000-1200 mm közötti. Jünnan (jelentése: “a Jünling hegységtől délre”) tartomány éghajlata kiegyenlítettebb. Itt az egész év során tavasz van - az évi középhőmérséklet 15 Celsius fok körüli és 1000-1500 mm a csapadék évente.

Már a 17. század elejétől vannak följegyzések kínai utazóktól e vidék látványos karsztos hegyeiről. Gróf Széchenyi Béla, az 1877-80 közötti kínai tudományos expedícióján Jünnan tartomány nyugati ré-

szén haladt keresztül, s a vállalkozás geológusa, Lóczy Lajos, könyvében elsőként adott hírt magyar nyelven az ott látott karsztjelenségekről.

Dél-Kínát századunk elejétől kezdve egyre több geológus, geográfus kereste föl, s megszorodtak a különleges karsztvidékről szóló leírások. A nemzetközi szakirodalomban az itteni karsztok leírása kapcsán 1925-ben használták először a "kúp-karszt" elnevezést, jóllehet a dél-kínai karsztok leglátványosabb hegyei nem kúp-, hanem torony alakúak. Megszületett tehát az újabb fogalom - a "toronykarszt". Balázs Dénes, neves karsztkutató, e képződményekre együttesen a "sziget-hegyes karszt" összefoglaló elnevezés használatát javasolta. A kínai szakemberek azonban a külföldiek által használt fogalmak helyett a dél-kínai példák alapján új morfológiai nevezéktant alkottak. Elsősorban hidrológiai és alaktani megfontolásokból a karsztos domborzatnak két alapvető típusát határozták meg. Ezek a "fenglin" és a "fengcong".

A "fenglin" jelentése: csúcs-erdő (feng = csúcs, hegy - lin = erdő). A fenglin a sziget-hegyes karsztnak azon típusa, ahol a karsztos maradványhegyek (toronyok, kúpok) egymástól elkülönülten, szigetszerűen emelkednek ki a közel vízszintes letarolt felszínből. Kuanghszi vidékére a meredek, gyakran függőleges, magányos mészkőhegyek a jellemzők. Kujcsou fennsíkjain a kúpos formák uralkodnak. A "fenglin" szónak a közhasználatban kétféle jelentése van: így nevezik az egyedi toronyhegyet, de ugyanezen kifejezéssel illetik az ilyen izolált hegyekkel borított karsztsíkságot is. A fenglineknek két típusát különböztetjük meg: alföldi (kujlini) és felföldi (kujcsoui) fenglin.

A "fengcong" szó szabadon fordítva: hegyhalmaz (cong = csoport, nyaláb, halmaz). Alaktani ismérve, hogy több, azonos talapzaton álló, egymással összefüggő karsztos hegyből áll. Vízrajzi viszonyaira jellemző, hogy az egymással érintkező hegyek között szabálytalan alakú, felszíni lefolyás nélküli mélyedések helyezkednek el, tehát a vízelvezető hálózat a hegytömeg belsejében alakul ki. A fengcong hegyek oldala nem olyan meredek, mint a fenglineké - lejtőszögük 40-60 fok, alakjuk szabálytalan kúp. A fengcongok - fekvésüktől függően - szintén két típusba sorolhatók: alföldi és felföldi fengcong. Természetesen a két fő alaktani típus (fenglin, fengcong) között számos átmeneti forma található.

Mind Kuanghszi tartományban, mind a felföldeken megfigyelhetők olyan lepusztult, csekély (mindössze 3-10 méteres) magasságú sziklahalmok, melyekre nem alkalmazható a fenglin elnevezés. Ezen felszínformák neve: "gufeng", azaz magyarul: karsztmaradvány hegy. Így hív-

ják azokat a karsztos dombokat is, melyek alakjuknál fogva egyik csoportba sem illeszthetők bele.

A dél-kínai szubtrópusi karsztok fejlődésében azok a kéregmozgások okozták a legfőbb változásokat, amelyek a földtörténeti harmadidőszak végi himalájai hegységképződéssel függnek össze. Míg Kuanghszi térsége csak kisebb mértékben emelkedett, addig a tőle nyugatra fekvő Kujcsou és Jünnan szigethegyes karsztjai különböző magasságú fennsíkakká alakultak át.

A különböző tengerszint fölötti magasságokban elhelyezkedő fenglin és fengcong képződmények kialakulásának abszolút kora ma még tisztázatlan.

A dél-kínai karsztok néhol mintegy tízezer méter vastagságú karbonátos kőzetanyaga a földtörténet devon korától a triász időszak közepéig rakódott le (400-220 millió évvel ezelőtt). A felső triászban egész Dél-Kína szárazulattá vált. A júra végén és a kréta időszakban újabb kéregmozgás emelte magasra ismét a karsztos térséget. Ebben az utolsó, 65 millió évvel ezelőtti időszakban feltehetően erőteljes volt a felszín eróziója. A letarolt felszín mélyedéseit végül a negyedidőszak folyóvízi üledékei töltötték föl. A harmadidőszaki kőzetek hiánya nagyon megnehezíti a dél-kínai karsztok fejlődéstörténetének időbeli felvázolását.

Némi támpontot nyújtanak a fenglin-fengcong hegyformák korának megállapításához az utóbbi évek során végzett jelentős számú vízkémiai vizsgálatok. A karsztvizek elemzése révén megállapítható, hogy a jelenlegi éghajlati viszonyok mellett a mészkőfelszín oldódás útján évente mintegy 0,06-0,08 mm-rel lesz alacsonyabb. Ha változatlan feltételekkel számolunk, akkor egymillió év alatt 60-80 m vastagságú kőzettömeg oldásos lepusztulása következhet be. Elméletileg tehát Kujlin és Jangsuó térségének fenglin-fengcong típusú szigethegyes karsztkialakulásához mindössze néhány millió év időtartamra van szükség, vagyis a korábbi elképzelésektől eltérően ezek a hegyek viszonylag fiatalok, a harmadidőszak legvégétől kezdve fejlődtek ki. Az ősnövénytani adatok szerint ebben a térségben a harmadidőszak során is nedves trópusi éghajlat uralkodott.

A dél-kínai fenglin-fengcong képződmények Földünk legnagyobb kiterjedésű és leglátványosabb karsztos formakincsei. Az országot bemutató útikalauzok Kína legszebb látnivalói közé sorolják. Kínai utazásaink során Mandzsúria kivételével az egész országot bejártuk. Számunkra ez a táj volt a legszebb, a legnagyobb hatást ez tette ránk. Turisták milliói keresik föl évente ezt a vidéket. A kisebb és eldugottabb

települések is egyre zsúfoltabbá, zajosabbá válnak. Az élelmesebb helybeliek birtokukba vesznek egyes használaton kívüli barlangokat, s kevés átalakítással színesen kivilágítva borsos áron hirdetik, mint attrakciót. E tájak és látnivalók természetes szépségét a turisták növekvő hada egyre jobban beárnyékolja.

10. TIBETBEN - A FELHŐK FÖLÖTT

Csengtuból, Szecsuán tartomány székhelyéről repülővel utaztunk Lhaszába, Tibet fővárosába. A légvonalban kb. 1300 km távolságot két óra alatt tettük meg. Derült időben, szikrázó napsütésben utaztunk, s hamarosan elénk tárult egy hamisítatlan holdbéli táj - lankás és meredek hegyvonulatok, fennsíkok eleinte érdekesnek ható látványa, mely később monotonná válik. Sehol egy teremtet lélek, sehol egy zöld folt - nemhogy fa, vagy bokor, de még egyetlen fűszál sem látható. Vigasztalanul kopár a táj. Ez Tibet - a Tibeti Magasföld. A repülőgép 10 ezer méter magasan száll, de úgy tűnik, mintha minden a lábunk alatt, a 6-7 ezer méter magas hegygerincek, pedig mellettünk lennének.

10. 1. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Már a történelem előtti időkben éltek különböző törzsek szétszórtan ezen a területen. Az írásos följegyzések az i.u. 7. században kezdődnek, amikor a tibeti hadsereg isten ostora volt a környékbeli népek számára, csakúgy mint a hunok Európának. A tibeti csapatok ekkor elfoglalták Nepált, ellenőrzésük alá vonták Belső-Ázsia sivatagperemi oázisvárosait, a selyemutat, sőt, meglepő módon a 9. században megsarcolták Hsziant, az akkor virágzó és igen erős Kínai Birodalom fővárosát. A hódítások a 9. századdal megszűntek, s a tibetiek azóta évszázadokon át mindent megtettek azért, hogy környezetüktől teljesen elzártan élhessenek magas fennsíkjukon.

Ahogy a világi hatalom gyengült, a buddhista papok szerepe fokozatosan erősödött. Amikor a buddhizmus a 3. században elérte Tibetet, versenyre kelt az itteni népek ősi természeti vallásával, a bon vallással. A buddhizmus átvette a bon vallás számos rituáléját, így pl. az imazászlók lobogtatását, s az imamalmok forgatását.

Az új vallás a 7. században terjedt el teljesen Tibetben, s a buddhista kolostorok a 9. századtól kezdve egyre növekvő politikai erővé váltak. 1641-ben a buddhizmus szigorú kolostori elveit hirdető reformista mozgalom, az ún. "sárgasapkások" szektája a "vörössapkások" fölébe kerekedett. A sárgasapkások vezetője fölvette a "Dalai Láma", azaz a "Bölcsesség Óceánja" címet. Az egyházi és a világi hatalom kibogozhatatlanul összefonódott a Dalai Láma - az istenkirály vezetésével. A buddhizmus tanításai szerint minden élőlény szelleme a halál után egy másik testben újjászületik. Ily módon minden egyes Dalai Láma is egy

előzőnek a reinkarnációja, akinek a halála után szerzetesek járják a vidéket, hogy olyan újszülött gyermeket találjanak, aki az előd szellemének néhány jelét mutatja.

A 18. század elején Kína képviselőket küldött Tibetbe, a külügyek irányítására - ezeknek azonban csupán formális hatalmuk volt. Tibet tényleges önállósága 1950-ig tartott. Ekkor a már kikiáltott Kínai Népköztársaság csapatai megszállták Tibet jelentős részét, bár a helyi lakosság vallási, politikai és mindennapi életébe ekkor még nem avatkoztak be. 1959-ig tartott a vihar előtti csend. Ekkor a kínaiak nyilvánvaló túlkapasai miatt fegyveres felkelés robbant ki. A Dalai Láma kíséretével Indiába menekült, s követte őt kb. 80 ezer tibeti is. A felkelésnek, s azt követően a vörösgárdisták erőszakos cselekményeinek - a cél egy új világ felépítése volt - számos áldozata lett. Az ősi tibeti életforma csaknem teljesen megszűnt. Az 1959 előtti 1600 működő kolostorból 20 évvel később már csak 10 maradt. A szerzetesek közül sokat kivégeztek, másokat a földekre, vagy munkatáborokba küldtek. Erőszakos szövetkeztetés volt, beszolgáltatás, a saját jószágtulajdont korlátozták, stb. Ezek az intézkedések hihetetlen nyomort, éhínséget hoztak magukkal. A változás 1979-ben kezdődött. A kínai vezetők rájöttek az itt alkalmazott gazdálkodási elvek kudarcára, ugyanakkor enyhült a vallás elleni szigor is. A parasztok földhöz jutottak, megszűnt a beszolgáltatás és egyéb korlátozások. Helyreállt a vallási élet - kolostorokat építenek újjá és renoválják őket. Tibet rendszeres központi segélyben részesül évente. Utak, iskolák, kórházak épülnek, új gyárak, üzemek létesülnek. Tibet lassan, de elindult a fejlődés útján.

10. 2. DOMBORZAT

Tibet csaknem akkora, mint Nyugat-Európa. Kívülről minden irányban hirtelen kiemelkedő magashegységek határolják, melyek Tibet természetes határai. Közülük a Himalája (nepáli nyelven: a hó hazája) a világ legmagasabban húzódó hegyrendszere, s egyúttal a legfiatalabb is - a déli határt képezi. Kialakulása azzal magyarázható, hogy az indiai kontinentális lemez folyamatosan alátörlődik az ázsiaiak. A lemezek találkozásánál begyűrődés, s a felszín emelkedése tapasztalható. A folyamat 50 millió éve kezdődött, s jelenleg is tart. Ennek konkrét megnyilvánulásai a Tibeti Magasföldön a gyakori földrengések, a forróvízes források, a gejzírek, s a melegvízű tavak is. Észak-Tibet lefolyástalan - átlagos tengerszint fölötti magassága kb. 4000 méter. Ez egy sziklás, száraz sivatag, mely kb. 1300 km hosszan húzódik nyugat-keleti irányban. Az itt található sós tavak az egykori Thetys-tenger maradványai,

mely kb. 100 millió évvel ezelőtt borította Ázsiának ezt a területét. Dél-Tibet a nagy folyók szülőhazája. Keleti részén ered a Jangce, a Szalven, a Mekong, nyugati részén - a Kailasz hegység előterében, mely a tibetiek legszentebb hegye - pedig az Indus, a Brahmaputra, a Szátledzs és a Gangesz.

10. 3. ÉGHAJLAT

Mivel a Himalája dél felől gátat képez az esőt hozó monszunok előtt, Tibetben kevés a csapadék. Az évi mennyiség észak felé csökken, Közép-Tibetben 250-500 mm esik évente. Az évi csapadék késő ősszel hullik. Mivel a hegységek jelentős része zöld növényzet nélküli, nincs ami felfogja a csapadék egy részét (intercepció jelensége), következésképp a rendszerint nagy intenzitással hulló csapadék erősen kimossa a felszínt, iszapfolyások képződnek, átázott hegyoldalak csúsznak le, órákon belül árvizek keletkeznek. A hidak egy részét elsodorja az ár, hosszú útszakaszok tönkremennek - ilyenkor rendkívül nehéz a közlekedés. Ahhoz képest, hogy Tibetet a hó hazájaként is szokták említeni, rendkívül ritka itt a havazás. Nyáron a hóhatár északon és keleten 5-6000 méter közötti, délen magasabban van - 6000 méter fölé nyúlik. A fagymentes időszak a magasságon alig 100 napos az év folyamán. Ennél fogva azon kevés folyóvölgyben, ahol folytatható mezőgazdasági művelés, a rövid tenyészidejű fajták jöhetnek csak számításba.

Mivel Tibet magasföld, átlagosan 4000 méter tengerszint fölötti magassággal, az egyes éghajlati elemek értékeiben, azok humán bioklimatológiai (emberre gyakorolt) hatásaiban lényeges eltérések vannak a tengerszinti, vagy akár a magyarországi viszonyokhoz képest.

Ebben a magasságban már ritka a levegő, a légáramlások gyorsabbak, hevesebbek. Egyik pillanatról a másikra következik be az időváltozás, s ahogy jött, úgy el is múlik. Az északi monszun hónapokon át söpör végig a platón - por-, homok- és hóviharak, ritkán zivatarok kíséretében. Télen a hőmérséklet gyakran -40 Celsius fok alá száll, s ez a gyakori és hosszan tartó, heves szelekkel rendkívül zord klímát hoz létre, ami nehezen elviselhető. Itt nincsenek átmeneti évszakok, úgy mint mifelénk. A télből hirtelen hóolvadással, illetve fölmelegedéssel jön el a nyár, s ugyanígy, szinte egyik napról a másikra, a nyárból beköszönt a tél. Tibetben a nyár kb. két hónapig tart, a tél kb. 10 hónapos. A nyár kellemes - legelésznek a jakok, zöldellnek a folyóvölgyek. De mit csinálnak az emberek itt télen? Egy helybelit megkérdeztünk. A válasza: "Várjuk a nyarat." Itt már nagyon alacsony a levegő vízgőztartalma. Emiatt igen távoli tereptárgyakat, hegyeket ragyogó éles kontúrok-

kal látunk, s egy kicsit csalóka is a kép. Jóval közelebbinek tűnnek valóságos távolságuknál. A Nap szikrázóan süt, a magassággal fölfelé haladva egyre sötétebb, mélykék az ég, a fény-árnyék kontraszt rendkívül éles - szinte fekete az árnyék. Mindezt a magassággal egyre csökkenő légköri vízgőz- és szennyezőanyag-tartalom és persze az egyre ritkább levegő idézi elő. Szinte az egész év folyamán rengeteg a napsütés, az ember le is éghet, de fázhat is egyetlen nap során. Lhaszát nem véletlenül hívják a napfény városának. Naponta átlagosan több, mint 8 órát süt a Nap az év folyamán. A tiszta levegő és az erős ultraibolya sugárzás megzavarja a fénymérőt, s túlexponáljuk a filmünket. A mutatott értékhez képest egy rekeszegységgel kisebbet kell használnunk fényképezéskor. Lhaszába érkezésünk napján a hihetetlenül erős közvetlen napsugárzástól valamennyiünk szabad bőrfelülete - arcunk és karunk - leégett. A tibetiek közül sokan ezt megelőzendő, jakzsírral kenik vastagon bőrüket, bár a jakzsír télen is jó szolgálatot tesz - védelmet nyújt a hideg ellen. Az erős közvetlen napsugárzás és a száraz levegő hatására egyébként gyorsan és erősen ráncosodik a bőr. A tibetiek ezért is látszanak jóval idősebbnek tényleges koruknál. A száraz levegő miatt kicserepesedik a szánk, kiszárad a torkunk, nő a szervezet folyadékigénye. Nagy a hőmérséklet napi ingása. Nyáron előfordulhat 30 Celsius fokhoz közeli maximum, ugyanakkor hajnalban és este fagy. A két végletet jól mutatja személyes tapasztalatunk. Bármerre is jártunk, napfényben izzadtunk, de közvetlenül utána, árnyékban már fáztunk.

Lhaszában több helyen láttunk fémlemezkből készült Napkollektorokat - hordozható vízforralókat, napkályhákat - melyeket a házak elé, vagy az udvarra teszik. A lemezek által összegyűjtött napsugarak a fókuszpontba tett edény tartalmát igen gyorsan fölforralják, hiszen 4000 méter magasságban a víz már alig több, mint 80 Celsius fokon forr.

Az erős napfény és ultraibolya sugárzás hatására sokszor különleges méretű a termés. Mérték már 28 kg-os fejeskáposztát, a krumpli darabonként elérheti a 2 kg-ot, s Tibetben betakarítottak már fél hektárról 6 tonna árpát is az Ázsiában másutt szokásos 2 tonnás hozamhoz képest.

10. 4. A HEGYIBETEGSÉG

Lhasza tengerszint fölötti magassága 3700 méter, Csengtu-é 600 méter. Repülővel alig két órán belül tehát kb. 3100 métert emelkedünk. Ez a hirtelen és igen gyors emelkedés még az egészséges szervezetet is nagyon megterheli. Egyrészt hirtelen csökken a légnyomás, ugyanakkor

a szervezetben az érfalakra ható belső nyomás nem változik. Ennélfogva a hajszálerek könnyen megrepedhetnek. Különösen orrfújáskor gyakori ez az eset, aminek következményét sajnos többen is tapasztaltuk. Másrészt a magassággal fölfelé haladva a levegő ritkább lesz, csökken a levegőt alkotó gázok mennyisége, így az oxigéné is. Lhasza magasságában - 3700 méteren - a levegő oxigéntartalma 37 %-kal kevesebb, mint a tengerszinten, azaz nagyjából mint idehaza, Magyarországon. Következésképp több levegővétel szükséges ahhoz, hogy a szervezet a kívánt mennyiségű oxigént fölvegye. Ezek a nehézségek a szervezetet igen erős próba elé állítják. Életkorral, edzettségi állapottal közvetlenül össze nem kapcsolható módon a szervezet eltérően reagál. Ha valaki nehezebben alkalmazkodik a gyors változásokhoz, rajta az ún. "hegyibetegség" kezdeti tünetei jelenhetnek meg. Egyik társunknál a hegyibetegségnek egy enyhe változata jelentkezett. Érdekessége, hogy nem azonnal, hanem a Lhaszába érkezést követő 2-3. napon észlelhetők a tünetek. Ezek: fejfájás, szédülés, nehéz légzés, hányinger, étvágytalanság, fáradtság-érzet, mellkasi fájdalom. Utóbbinak oka, hogy a fokozott oxigénhiány miatt a tüdőlebenyek kitérnek, s nyomják a rekeszizom falát. A tünetek észlelésekor azonnal le kell feküdni, s pihenni kell. Ha a tünetek nem múlnak, alacsonyabb szintre kell lemenni, ahol már több az oxigén. Komoly esetben pedig azonnal orvoshoz kell fordulni. Lhaszában a szállodák föl vannak készülve arra, hogy nem minden ideérkezőnek a szervezete alkalmazkodik a hirtelen magasságkülönbség okozta változásokhoz. Lehetőség van oxigén-belélegeztetésre, s szükség esetén orvos is rendelkezésre áll. Csak a mi szálláshelyünkön - az orvos közlése szerint - a vendégek 15-20 %-ánál lépett föl enyhébb fokú hegyibetegség.

Ha a magashegységekben gyalogosan haladunk fölfelé, és rövid idő (legfeljebb egy-két nap) alatt háromezer méter fölötti magasságokba jutunk, szintén fölléphet a hegyibetegség. Többnyire a gyakorlatlan hegymászókön jelentkezik 3-4000 m magasságban. A fáradtság, a túlzott megerőltetés hozzájárul a tünetegyüttes kialakulásához, s a szervezet kiszáradása is hajlamosító tényező. A betegségnek két faja, egymástól eltérő tünetcsoportja van.

Az egyik esetben a vér nitrogéntartalma nő a szervezetben végbenő fokozott fehérjelebontás következtében, ami aztán kábultságot, fejfájást, hideg verejtékezést, hányást, továbbá a vizeletmennyiség csökkenését okozhatja. Súlyos esetben a vizelet-elválasztás teljes hiánya is beállhat, és ez az állapot könnyen halállal végződhet, ha a beteget nem szállítják sürgősen alacsonyabb szintre.

A másik a fulladásos forma. Ez kevésbé súlyos, nyugalomra, vagy oxigén-belélegeztetésre javul. Tünetei: nehéz légzés, elkékülés, szapora szív működés, néha izgatottság. Oka főleg az oxigénhiány, de bizonyos fokig a levegő csökkent széndioxid-tartalma is. Utóbbi ugyanis a legnagyobb élettani ingere a légzésnek.

Megfelelő edzettségi állapot és az optimális (nem túl gyors) emelkedési sebesség viszonylag nagy magasságok (egészen 6000 méterig) elérését is lehetővé teszi. Körültekintő felkészüléssel 7-8000 méter közötti magasságokba is el lehet jutni minden egészségkárosodás nélkül. Ám 8000 m fölött már rendkívüli viszonyok vannak. Mégis volt egy hegymászó (Messner, Ausztria - mindmáig ő az egyetlen, aki Földünk, s egyben a Himalája mind a 14 db, 8000 méternél magasabb csúcsát meghódította), aki oxigénpalack nélkül eljutott a legmagasabbra, a Mount Everestre (8848 m). (Itt már az egységnyi légtérfogatban található oxigén mennyisége a tengerszintinek alig 30 %-a.) Példáját csak nagyon kevesek voltak képesek követni. A magassági teljesítőképesség felső határa kb. 9000 méteren van (ebben a magasságban a belélegzett levegő oxigéntartalma a tengerszintinek már kevesebb mint 30 %-a). A magassági alkalmazkodás zónái és küszöbei azonban csak átlagértékek - ezek életkor szerint változnak. Egyéni eltérések lehetségesek, alkattól és hajlamtól függően.

A magashegységbe utazók számára megszívlelendő tanácsok a következők.

- Miután megérkeztünk (főként, ha repülővel és nem gyalogosan, fokozatos akklimatizáció közepette érünk célt), pihenjünk és keveset mozogjunk az első két napon!

- Sok folyadékot fogyasszunk! Naponta 2-5 litert vegyünk magunkhoz, mivel tiszta, bő vizelet a kívánatos!

- Ne fogyasszunk serkentőszereket (alkoholt, kávé, cigarettát)! Ha valaki krónikus dohányos, csökkentse a minimálisra napi adagját!

A himalájai mentőszolgálatok a *Diamox* nevű enyhe vizelethajtóval látják el azokat a pácienseket, akiknél a hegyibetegség tünetei mutatkoznak. Ez a gyógyszer serkenti az oxigénfelvételt. Ugyanakkor meg is előzhetők a kellemetlenségek, ha utazás előtt, valamint a nagyobb magasságba történő érkezésünkkor, lefekvésnél beveszünk egy-egy tablettát.

A fölfelé haladó teherhordó állatok szervezetében is hasonló fiziológiai változások lépnek föl jelentős magasságkülönbség megtételekor. 3000 méter tengerszint fölötti magasságon túl a tevének és a lónak már semmi hasznát nem lehet venni. A jak az egyetlen állat, amely még öt-

sőt hatezer méter magasságban, szédítő szakadékok fölötti keskeny, csúszós ösvényeken is gond nélkül közlekedik. Csodálatosan biztos járásukkal szemben oly iszonyú lassúságot párosítanak ezek a lusta állatok, hogy az ember türelmét erősen próbára teszik. Haladásra ösztökélő botozásuk, magas hangerőt kívánó nógatásuk, esetleg vonszolásuk komoly fáradságot igényel. Magunk is számtalanszor megcsodáltuk ennek a különös lénynek a hihetetlen lelki nyugalmát. Egykor a karavánok vezetői a jakok és öszvérek homlokát fölsebezték, így csökkentették az állatok vérnyomását, ami nyilván jót tett nekik a magasban. Így készíteték őket a továbbhaladásra.

10. 5. NÉPESSÉG

Az 1982-ben végzett kínai népszámlálás adatai szerint Tibetben 1.9 millió ember él. Földünk állandóan lakott területei közül népsűrűsége a legkisebbek közé tartozik. Egy négyzetkilométerre alig több, mint 1.5 ember jut. Azonban Tibet politikai határain - ezen a kb. 13 magyarországnyi területen - kívül is él még Kínában kb. 2 millió tibeti.

Az átlagos élettartam a rendkívül zord éghajlat és életkörülmények következtében alig 40 év - bár 1950 előtt csupán 30 év volt. A megművelhető földek Tibetben kb. 2 millió ember megélhetését tudják biztosítani. Minden bizonnyal a népességszabályozás módjai voltak itt a többnejűség és a többférjűség (e hagyományok egyébként ma is élnek), melyek részben a családi vagyon egyben tartását is biztosították - valamint a szerzetesek magas száma, akiknek a számára tilos volt a házasság.

Aki ismeretlenül érkezik Tibetbe, az itt élők rongyos és ápolatlan külseje láttán hajlamos arra következtetni, hogy primitív nép a tibeti. Tény, hogy a tisztálkodás foka itt nem változhatott valószínűleg a 15. század óta. Azonban a tibetiek egy sor vallási és egyéb ok folytán nem tisztálkodnak (pl. mert a mosakodás eltávolítja a testfelületről a megszentelt olajat, vagy pl. egyszerűen azért, mert itt túl hideg van).

Tibetben már a 7. században erős, központosított, virágzó birodalom létezett, amikor Európában még csak a népvándorlás különböző hullámai követték egymást. Magas szintre fejlődött a filozófia, az orvostudomány. Már a 10. században tisztában voltak az evolúcióval, tökéletesen ismerték az emberi testet. Tény azonban, hogy a több évszázados elzárkózás, s a különleges életkörülmények miatt a tibeti tudomány más irányba fejlődött, mint az európai.

A tibetiek kedves, rendkívül közvetlen, barátságos emberek - és jó humorérzékük van. A belső-ázsiai természeti népek közvetlensége az övék, ami a nyugati világban sehol sem tapasztalható.

10. 6. A VALLÁS

A tibetiek évszázadokon át a buddhizmus sajátos változatát követték, s követik ma is. A kulturális forradalom időszakának elnyomtatása és üldöztetése ellenére a vallás ma is él, s továbbra is a tibeti élet középpontjában áll.

A buddhizmust megelőzően Tibetben az ősi természeti vallás, a sámánizmus egy változata létezett, melyet *bon* vallásnak hívták. Képviselői a papok, vagy sámánok voltak, akik kiengesztelték a szellemeket, az isteneket és a démonokat. Fontos szerepet játszott a mágia a hegyek, hágók, vizek, források, vagy a szent hegyek szellemeinek megfékezésében. Szertartásaikon állat-, sőt emberáldozatot is hoztak - démoni erőket hívtak, vagy üldöztek el a fekete mágia segítségével. A bon vallás szerint a világ három részre oszlik. Ezek az ég, a föld és az alvilág. Az égben laknak az istenek (tibeti nyelven: Lha), a Naga-k a föld mesterei, s az alvilágban élnek a démonok (tibeti nyelven: Ceu). Rengeteg szellem létezik - többek között a sátor szelleme, a ház szelleme, a tűzhely szelleme, s számos legenda kapcsolódik pl. a hegyek szellemeihez.

A buddhizmus eljövetelkor egy több évszázadon át tartó küzdelem indult meg a vezető vallás rangjáért. A bon idővel elfogadta a buddhizmus számos elemét, s fokozatosan hasonlóná vált a buddhizmushoz. A folyamat azonban kölcsönös volt - a bon is hatást gyakorolt a buddhizmusra. A régi tibeti vallás egyik eleme a jóslás, illetve a Dalai Láma kormánya által évente egyszer megrendelt ún. "Állami Jóslat" kiállta az idők próbáját. A tibeti buddhizmus elismerte a "nirváná"-t, azaz a halandó lét és az újjászületések ciklusától való megszabadulást és a "szamszará"-t, mely az életek és újjászületések egymásra következése. Az ún. "zárt ösvény"-en folytatott életet hangsúlyozzák, azzal a céllal, hogy a nirvánát egy életen belül érjük el, semmint elviseljük a számtalan újjászületést a velük járó fizikai megpróbáltatásokkal.

10. 7. KOLOSTOROK

Több évszázaddal Buddha halála után a vándorló szerzetesközösségek Indiában állandó intézményekben telepedtek meg, melyek fokozatosan két fontos célt tűztek ki maguk elé: a képzés és a menedék központjaivá váltak. Ezek az intézmények a kolostorok.

A tibeti buddhizmus megalapítása nem lett volna lehetséges kolostorok alapítása nélkül, melyek később a politikai, vallási és kulturális élet uralkodó részeivé váltak. Még ma is a kolostorok - bár zömük ro-

mokban hever, vagy éppen most építik újjá - a széles tibeti táj gyűjtőpontjai, s úgy tűnik, korábbi jelentőségüknek egy csekély töredékét fokozatosan visszanyerik.

A tibeti kolostorok általában remetelakokból - a meditáció színtereiből - fejlődtek ki, vagy pedig asztrológusok tanácsára elhagyatott, magas hegygerincekre épültek. A kolostoroknak általában földeket adományoztak, melyeket adóért és terményért cserébe bérlők műveltek. De voltak egyéb bevételi források is. Felkérésre szertartásokat végeztek, pénzadományokat fogadtak el, megadóztatták az útjaikon áthaladó karavánokat. A legkisebb kolostorok egyetlen helyiségből állnak, mely egyszerre a szertartás színhelye, a könyvtár, s a szentély is. A nagyobbakat rendszerint falak veszik körül, s több templomot, meditációs helyiségeket, lakónegyedeket, raktárakat, stb. foglalnak magukba.

A kolostorokhoz bárki csatlakozhat, tetszőleges korban. Léteznek női kolostorok is, persze ezekből jóval kevesebb van. Még ma is szinte minden tibeti család, amelynek legalább két gyermeke van, az egyiket kolostorba adja. A szülő, vagy a támogató befizet valamennyi összeget a gyermek belépésekor, ő pedig leteszi az első esküt. A szerzetesek képzésének három fokozata van. Ezeket végigjárva a jelöltnek még 30-40 esküt kell letennie, s 250-300 szabályt megtanulnia, melyek mindegyikének egész további élete során szigorúan meg kell felelnie. A legmagasabb fokozatot persze csak nagyon kevés szerzetes éri el, és még kevesebben vannak a lámák. A tibeti nyelvben a "láma" kifejezés megfelel a szanszkrit "guru"-nak - pontos jelentése: tökéletes tanító. A nem tanuló szerzeteseket kereskedőknek képezik ki, vagy felügyelik a kolostor földjeit, adminisztratív munkát végeznek, esetleg kezelik az üzleti- és pénzügyeket. Megint mások a konyhában dolgoznak, vagy takarítanak.

A szerzetesi életnek szigorúan meghatározott rendje van, sokszor kora hajnaltól késő éjszakáig tartó imádságokkal, szertartásokkal, s egyéb foglalatosságokkal. Minden két hétben a gyülekezet tagjai közösen és fennhangon idézik föl a szabályokat - kis időt hagyva közöttük, hogy aki megszegte valamelyiket, az meggyónhassa bűneit. A legsúlyosabb büntetéssel, azaz kizárással járnak a szexuális cselekmények, a lopás, a gyilkosság, sőt bármely szerzetestárs különleges képességeinek eltúlzása a többiek előtt. Kisebb büntetéssel járnak pl. a hazugságok, s az alkoholfogyasztás.

Általában a kolostor vezetője, az apát irányítja a tanítást, vezeti a szertartásokat, felügyeli a szerzetesek képzését. Hagyományosan Tibetben öt tudományterületet tanítanak, melyek mindegyike több éves kép-

zést igényel. Ezek a tudományok a következők: logika, a buddhizmus írásainak összehasonlító elemzése, a szélsőségek közötti ösvény, a nem-létező, vagyis az üresség, és a metafizika. A legmagasabb szintű tudományos oktatás jelenleg csak Lhaszában és közvetlen közelében három kolostor (a Drepung, a Szerpa és a Ganden) egyetemében folyik. A képzés legkevesebb 20 évig tart, s a jelölt vizsgáit a buddhista filozófia már említett öt nagy területének legnagyobb mesterei - lámái - előtt teszi le. Sikeres teljesítés esetén a legmagasabb tibeti tudományos elismerésben részesül – "gese" címet kap.

A tibeti buddhizmushoz hozzátartoznak a zarándokok tízezrei is. Hihetetlen távolságokat tesznek meg - nem gyalog, hanem sokkal nagyobb fizikai igénybevétel közepette, számunkra nehezen elképzelhető módon. Előreborulnak, majd a földön hason fekve a fejük fölött kinyújtják karjukat. Utána fölkelnek, s addig lépnek előre, ameddig az imént fekve, kinyújtott karjukkal az ujjuk hegye még érte a talajt. S ez így megy, míg zarándoklatuk céljához nem érnek. Minden tibetinek életében egyszer el kell zarándokolnia Lhaszába és körül kell járnia minden buddhisták legszentebb hegyét, a Nyugat-Tibetben található Kailasz hegységet. Az út hónapokig tart és nem más, mint több száz kilométeres szenvedés. Mi is több alkalommal láttunk Lhaszában, a Dzsokang-kolostor és a Potala-palota - a Dalai Láma palotája - körül az említett módon haladó zarándokokat.

10. 8. LHASZA

Lhasza - Tibet fővárosa - 3700 méter magasan fekszik a tenger szintje fölött, a Himalája láncai közé ékelődve. Mint ahogy maga Tibet, a fővárosa is évszázadokon át zárva volt a külvilág előtt - csak nagyon keveseknek adatott meg a lehetőség eljutni Lhaszába. A Dalai Láma palotája, a Potala mindenkit lenyűgözött, azonban környezete - egybehangzó leírások szerint - szeméttelnek látszott. Amikor 1904-ben Younghusband ezredes vezetésével a brit inváziós csapatok elfoglalták Lhaszát, győzelmes menetelésükben szeméthalmok, posványos víztócsák, nyitott szennyvízcsatornák, s rothadó élelmiszermaradványok után kutató elvadult kutyák és egyéb állatok zavarták őket.

Lhasza akkor lett Tibet központja, amikor az i.u. 6. században Szongcen Gampo király a Jarlung (a Brahmaputra tibeti neve) völgyéből ide tette át a székhelyét. Később vallási központ lett, s 1959-et, a tibeti felkelés leverését követően a főváros és egész Tibet kínai adminisztratív irányítás alá került. Lhasza lakossága ma kb. 150 ezer, s ennek több mint a fele kínai.

10. 9. A POTALA

A Lhasza fölé emelkedő Potala-palota a tibeti buddhizmus ősi központja, a lelki zarándoklatok színhelye, a tibeti építőművészet legkiemelkedőbb alkotása - valóságos építészeti csoda. A Potala név a szanszkrit "Bodala" szóból ered - jelentése: Buddha Hegye. A 7. században Szongcen Gampo király építtetett ide egy meditációs célokra szolgáló épületet, majd később egy palotát. A 9. században ezek az épületek egy villámlást követő tűzvészben elpusztultak. 1645-ben az 5. Dalai Láma utasítására elkezdődött egy új palota építése, mely elkészülte után az egymást követő Dalai Lámák hivatalos téli rezidenciája lett. Az 1959. évi felkelést követően a Potalát kirabolták. A kulturális forradalom időszakában állítólag a vörösgárdisták le akarták rombolni. Csou En-laj, akkori miniszterelnök személyes utasítására sikerült csak megvédeni az elpusztítástól.

A Potala kőből, fából és földből épült, 13 emeletes és több mint 117 méter magas. Az egész építmény szobák labirintusa - több, mint ezer van belőlük, s még kb. ezer szentély és 200 ezer szobor található a Potalában. Az emeletek nem egymásból nyílnak, némelyik különleges terem bejárata oszlopok mögé van rejtve. A falai 2-5 méter vastagságúak, s földrengés ellen úgy biztosították őket, hogy közéjük olvasztott rezet öntöttek. Acélvázat nem használtak, a famunkák egyetlen szögét sem tartalmazzák. Mivel az építkezés idején - azaz a 17. században - nem ismerték a kereket Tibetben, az építőanyagot számárháton, vagy emberi erővel szállították a helyszínre. Az épület trapéz formájú, falai befelé dőlnek. A Potala két fő egységből áll: középen a Vörös Palota helyezkedik el, melyet két-oldalt a Fehér Palota szegélyez.

A Vörös Palotában imatermek, szentélyek, kápolnák, meditációs helyiségek és 7 mauzóleum található. Ezek a mauzóleumok tartalmazzák az 5.-től a 13.-ig (a 6. kivételével) az összes Dalai Láma földi maradványait. Az egyes sírok hihetetlen mennyiségű aranyat, igazgyöngyöt, s különféle drágaköveket tartalmaznak. Az 5. Dalai Láma sírja 3700 kg arany fölhasználásával készült és 20 méter magas, míg a 13. Dalai Láma sírja 22 méteres, mely tömör ezüstből készült, arany- és drágakőborítással.

A Potala nyugati részében valamikor az épületet kiszolgáló szerzetesek laktak, keleti részében pedig a kormányhivatalok, egy szerzetesiskola, valamint a nemzetgyűlés üléstermei voltak. A Potalában őriztek továbbá régi tekercseket, szentírásokat, fegyvereket és hadi felszereléseket, ajándékokat és mindenféle egyéb kincseket. Az éléskamrák és a

pincék a kormány élelmiszer-tartalékait tárolták a tisztviselők, a kolostorok, s a hadsereg számára. Itt voltak egyébként az előkelő származású bűnözők börtöncellái és a kínzókamrák is. A legfelső emeleten a Dalai Láma magánlakosztályai találhatók - imatermek, fogadószobák és hálószobák - ugyanabban az állapotban, ahogyan ő 1959-ben, Indiába távoztakor hagyta őket.

10. 10. A NORBULINGKA

Ez az épületegyüttes a mindenkori Dalai Láma nyári palotája - nevének jelentése: drágakő-sziget. A 7. Dalai Láma idején kezdték építeni 1755-ben, majd 200 év elteltével a jelenlegi - a 14. Dalai Láma számottevően kibővítette. A Norbulingka fallal körülvett hatalmas park, kisebb épületekkel, kápolnákkal, s a közepén egy kis tavacska található. A Dalai Láma minden nyáron ide költözött át a Potalából. Lakosztályai - meditációs szobája, fürdő- és hálószobája, nappalija, fogadóhelyisége, s a trónterem ma múzeum. Rengeteg zarándok és turista keresi föl.

Lhasában a régi tibeti életforma ma már csak az ősi belvárosban, valamint a működő kolostorokban - a Dzsokang-ban, s a közeli Szera és Drepung kolostorokban figyelhető meg. A tibeti élet átalakulóban van. Egyre több, az itteni ősi kultúrától idegen civilizációs hatás éri a tibetieket. Fönnáll a veszélye annak, hogy ez a több ezer éves kultúra eltűnik a történelem színpadáról.

Az életszínvonal, az oktatás, s az egészségügy fejlesztése érdekében tett lépésekkel, a lakosság szellemi központjainak, a kolostoroknak a helyreállításával, újjáépítésével azonban a tibetiek jobb életlehetőségekhez jutottak, s újra szabadon folytathatják vallásukat, mely ma is át-meg átszövi a tibetiek mindennapi életét.

11. A KÖZÉP-KÍNAI LÖSZFENNSÍK

A lösz tanulmányozásának a jelentőségét az adja meg, hogy lösz borítja a Föld szárazföldi felszínének kb. 10 %-át, s a mérsékelt övi régióra, valamint a félszáraz sivatagi peremterületekre koncentrálnak. Az ún. "búzaöv"-et fedi le, mely a világ legfejlettebb ipari és mezőgazdasági térségének számít, egyúttal Földünk sűrűn lakott területei közé tartozik. Az emberiség történelme, s gazdasági fejlődése szoros kapcsolatban van a lösz eloszlásával.

Kínában a lösz hozzávetőlegesen öt magyarországnyi területet borít. Kiterjedése 440 ezer négyzetkilométer, melyből a vastag löszé 273 ezer négyzetkilométer, ami a Sárga-folyó középső szakaszán fordul elő. A másodlagos lösz-előfordulásokkal együtt (beleértve az Észak-kínai-alföldet) a löszterületek kiterjedése meghaladja az egymillió négyzetkilométert, ami az ország területének egytizede, s a művelhető földek több mint egyötöde. Jelenleg több mint 200 millió ember él löszterületeken Kínában, ami az ország lakosságának egyhatodát jelenti. Kína társadalmi fejlődése a régmúlt időktől fogva szoros kapcsolatot mutat a löszvidékkel. A lösz - lévén laza, porózus és homogén - könnyen művelhető, termékennyé teszi a földet, ami kedvező a mezőgazdasági művelésre, következésképp befolyásolta az ősi társadalmak kulturális fejlődését. A paleolitikum nagyszerű prehisztorikus kultúrákat hozott létre a löszterületeken. A neolitikumban a csodálatos "Festett Cserépedény" kultúra hat-hét évezreden át virágzott a lösz régiójában. Az akkor élők nevéhez fűződik a Földünkön legkorábbi öntözés nélküli mezőgazdálkodás megteremtése, a közép-kínai löszfennsík különleges természeti környezetének kiaknázásával, mely következésképp Földünk egyik első mezőgazdasági övévé vált. Az itteni fejlett mezőgazdaság háromezer éven át - a Sang- és a Csou-dinasztiáktól a Tang- és a Szung-dinasztiákig - virágzott. Nem véletlen, hogy Kína politikai, gazdasági és kulturális központja a lösz és a másodlagos lösz térségében volt.

A szél által szállított, majd főlhalmozódott lerakódásokra a kínaiak általánosan használt elnevezése: "huangtu" (jelentése: sárga föld). A "huangtu" elnevezés a kínai irodalomban már kétezer évvel ezelőtt is megtalálható. Pl. Pan Ku (i.u. 32-92), a nagy történetíró az "A Nyugati Han-dinasztia Könyvei" c. művében a következőket írja: "Cseng-ti császár uralkodása során, egy nap reggelén erős szelek fújtak északkelet felől. Vörös és sárga, vékony lebegő felhők lógtak le az égből és sárga

por hullott a földre reggeltől egészen késő éjszakáig.” A jeles írástudó ezen följegyzése arra utal, hogy a régi kínaiak értelmezték a “huangtu”, s a szél keltette por fő sajátosságainak a kapcsolatát.

A kínai “huangtu” magyar megfelelője a lösz, mely német eredetű. A “loesch” vagy “losch”, “los” és “losen” szavakból származik, melyek mind laza, vagy fellazult talajszerkezetre utalnak.

A lösz szürkéssárga, nagy kalciumkarbonát-tartalmú, könnyen erodálódó, porózus, állékony kőzet. A közép-kínai löszfennsík üledékei valószínűleg a tőle északnyugatra lévő sivatag és a gobi (sziklasivatag) térségeiből származnak. Ezek finom törmelékanyagának a szállítása, majd felhalmozódása a különböző kiterjedésű légköri folyamatokkal van kapcsolatban. Szibéria és Mongólia déli részén a kiterjedt hidegfrontok, s az azokat kísérő erős szelek alkalmával a finom por a sivatagban és a gobiban felszáll, s délkelet felé sodródik a hidegfronttal a nyugati áramlásban, majd végül leülepszik a Sárga-folyó középső szakaszánál.

A földtörténet pleisztocén időszakában, amikor a hőmérséklet jelentősen csökkent, s Földünkön a szárazföldi jégtakaró hatalmas területeket borított be, Belső-Ázsia sivatagi és gobi térségei - ahonnan a közép-kínai lösz származtatható - jellegzetesen jégmentes területek voltak. Itt akkoriban igen erős aprózódási folyamatok játszódtak le. Közép-Kínában, a hűvös-száraz éghajlaton kialakult növénytakaró kedvezett a hulló por megkötésének. A leülepedett por idővel lösszé alakult, vastag platókat alkotva, s kiegyenlítve a kisebb felszíni különbségeket.

A közép-kínai löszfennsík három tartományra - Shenszi, Shanszi és Kanszu tartományokra - terjed ki. Egyik központi fekvésű városa Hszian, mely Shenszi tartomány székhelye. A Kínai Tudományos Akadémia hsziáni Löszkutató Intézetének meghívására néhány napot töltöttünk a városban és környékén. A kínai kollégák bemutatták az intézetet, megismerkedtünk munkájukkal, s az egyik nap terepjáróval elvittek minket az innen alig 100 km-re lévő löszplatóra, azaz az Ordoszfennsíkra. Már Hszianban is szokatlanul alacsony volt a látástávolság Kína általunk meglátogatott többi területéhez képest, de a fennsíkon meglepően sejtelmes homály borult a tájra. Köd volt, de mégsem az, hiszen a levegő szinte semmi vízgőzt nem tartalmazott. Töméntelen mennyiségű por lebegett a levegőben, szinte vágni lehetett volna. A löszképződésnek voltunk a tanúi - annak a jelenségnek, amely tízezer évek óta pontosan ugyanúgy zajlik, s napjainkban e folyamat Földünkön már csak egyedül itt tanulmányozható. Kísérőnk, Csou asszony, tudományos főmunkatárs mondta, hogy június elején - amikor ott vol-

tunk - már tisztul a levegő, de látnánk március-áprilisban! “Valószínűleg nem látnánk” - ezt magunkban tettük hozzá. Ekkor ugyanis a viharos erejű tavaszi szelek hatalmas mennyiségű port szállítanak a Góbi, s a többi peremi sivatagi területek felől erre a tájra. Mintha láthatatlan lepel borítaná ilyenkor a löszfennsíkot.

Egész napos terepi kirándulásunkat követően, este a szállásunkon vettük észre, hogy ruházatunkat, hajunkat, karunkat vékony, finom, összefüggő sárga porréteg borította be - a lösz. Véletlenül tapasztaltuk, hogy még a köpetünk is sárga volt. A rendületlenül lebegő és hulló por következtében a légúti betegségek valószínűleg igen gyakoriak ezen a területen.

Az itteni lösz vastagságát illetően számos eltérő becslés született. A legújabb kínai kutatások szerint a lösz átlagos vastagsága a löszfennsíkon 100-150 méter, s csupán néhány helyen haladja meg valamelyest a 300 métert. Utóbbiak a maximális löszvastagságot jelentik az egész világon. Csak összehasonlításként említjük meg, hogy hazánk legvastagabb löszlerakódásai Paks térségében, a Duna jobb partján nem lépik túl az 51 métert.

Felszínformáit tekintve a löszfennsík különböző típusú tájakra osztható. Középső részén található az egykor szinte egységes löszfelszín legépebben megmaradt darabjai. A fennsík legnagyobb részét azonban az erózió már átformálta - erősen hullámos dombvidék, szakadékok és vízmosások hálózatával tagolva.

A fennsík éghajlata szélsőségesen kontinentális - hideg a tél (a januári középhőmérséklet -10 Celsius fok körüli) és forró a nyár (a júliusi átlaghőmérséklet a 25 Celsius fokot is meghaladja). A csapadék kevés, mindössze 300-500 mm évente - az is a nyárra koncentrálódik. Az évi csapadék 70-80 %-a július és szeptember között hullik le - többnyire heves felhőszakadások formájában. Jellegzetesek a Belső-Mongólia felől fújó vad, viharos szelek, különösen tavasszal. Ilyenkor napokig sárgásszürke az ég a kavargó portömegektől. A kevés csapadék, s a lösz vízáteresztő képessége miatt a fennsík vízhálózata nem túl sűrű, s a vízfolyások hozama kiegyenlítetlen. Természetes növénytakarója az idők folyamán erősen átalakult. Egykori erdőségeiből már csak foltok találhatóak. A művelésbe nem vont területeket jórészt pusztai növényzet borítja. A talajpusztulás rendkívül erőteljes - a felszín évente átlagosan 25 mm-nyit veszít legfelső rétegéből. Ha ez a tendencia ilyen ütemben folytatódik, akkor a lösz néhány száz, de legfeljebb egy-kétezer év alatt teljesen le fog pusztulni.

Mégis, mi lehet az oka ennek a rendkívül erőteljes felszínpusztulásnak? Az eredendő ok a felszín ember általi átalakításában keresendő. A löszfennsíkot az első emberi kultúrák létrejöttkor ugyanis még nagy kiterjedésű erdőségek borították, melyek északon kb. a Nagy Fal vonaláig terjedtek. A Vej- és a Fen-folyók völgyeiben letelepedett népesség kb. a 11. században kezdte meg az erdők nagyobb arányú irtását, részben a mezőgazdasági területek növelése, részben épület- és tűzifa, majd később faszén nyerése céljából. Azonban még a 15-16. században is erdők fedték a fennsík zömét. Azóta viszont fölgyorsult az erdőirtás, s a 19. század végére a faállomány végzetesen megritkult.

A viszonylag ritka, de nagy intenzitású csapadék hatására a csupaszra váló felszíneken mind nagyobb szerephez jut az erózió. A lehulló csapadékvíz óriási mennyiségű hordalékot visz magával, miközben esőbarázdákkal, meredek falú vízmosásokkal, löszpiramisokkal tagolja a felszínt.

Fontos szerep jut a szél felszínformáló tevékenységének is. Különösen a száraz évszakban az állandóan erős szelek a fellazított térszínről nagy tömegű talajt szállítanak el.

A lepusztulásban szerepet játszanak a földrengések is. Ezek azért különösen veszélyesek, mert e térségben a lakosság jelentős része napjainkban is löszbe vájt lakásokban él. A nagy földrengések óriási áldozatokat követelnek. Az 1920-as, illetve az 1970-es években a löszfennsíkon bekövetkezett két földrengés egyenként több mint félmillió életet követelt.

A felszín lepusztulásához nagymértékben hozzájárul a kiirtott erdők helyén megindult mezőgazdasági művelés. Mivel a természet növények csak időszakosan alkotnak összefüggő és a talajnak védelmet nyújtó növénytakarót, a szántókon a talajpusztulás mértéke igen nagy.

Vajon hová kerül ez a rengeteg lehordott üledék? A Sárga-folyóba, Kína második legnagyobb folyójába, mely a nevét is a szállított hordaléknak színétől kapta. (Bár Lancsounál, ahol láttuk a folyót, inkább szürke volt, mint sárga. A színe alapján a Jangcét sokkal inkább megilletné a Sárga-folyó elnevezés.) Mivel a Sárga-folyó vízgyűjtőjén a csapadék eloszlása elég szeszélyes, vízjárása kiegyenlítetlen. Árvíz idején vízhozama 10-15-szörösére is megnövekedhet. Ezért partjai mentén az elmúlt évezredek során Földünk egyik legnagyobb gátrendszerét építették ki. Azonban ez sem akadályozta meg a Sárga-folyót abban, hogy jó néhányszor kilépjen medréből, katasztrofális pusztítást hozva környezetére.

Hogy az árvízveszélyt igen nehéz elhárítani, annak a szeszélyes időjárás mellett fő oka a folyó által szállított hatalmas mennyiségű hordalék. A Sárga-folyó (Cholnoky Jenő mérései alapján) 3-4-6 kg hordaléket szállít köbméterenként, attól függően, hogy melyik szakaszán vagyunk. (Ezzel szemben a Rajna által szállított hordalék mennyisége mindössze 1.2 kg, egy köbméter vízben.) Ez az óriási hordaléktömeg a folyó alsó szakaszán a gátak közé zárt medret állandóan feltölti, ezért a mederfenék ma általában 3-4, sőt helyenként 10 méterrel magasabban fekszik, mint a környező alföldek szintje. Ez a tény is jelentősen fokozza az árvízveszélyt.

A szeszélyes vízjárás kiegyenlítésére, az árvizek megfékezésére komplex programot dolgoztak ki, melynek értelmében számos völgyzáró gátat építettek. A vízjárás ugyan kiegyenlítettebb lett, de a lecsökkent sebességű folyószakaszokon, a gátak mögött nagymértékű üledéklerakódás indult meg, melynek hatására egyes víztározók szinte teljesen feltöltődtek. Világossá vált tehát, hogy az alapvető hidrológiai problémák megoldásához a löszfennsík lepusztulási folyamatait kell megfékezni.

A talajpusztulás megfékezésére számos védekezési mód ismeretes. Egy ilyen eljárás a teraszosítás. Ez a módszer azonban a löszfennsíkon nem alkalmazható, hiszen a lejtőszögek itt jóval nagyobbak annál, amelynél ez az eljárás még eredményre vezethetne.

A lehordott lösz elszállítása mérsékelhető a vízmosások kijáratához épített gátak segítségével.

Mivel az eróziós folyamatok felgyorsulásának fő oka az erdők kiirtása volt, kézenfekvőnek tűnik, hogy a legnagyobb sikert az újraerdősítés hozhatná. Erre vonatkozóan készültek már tervek, azonban a megvalósítást igen megnehezíti a vízhiány, az aránytalan népességeszlás, a facsemeték szállításának, utánpótlásának nehézségei, stb. A legnagyobb gond azonban az, hogy az erdők folyamatos kiirtásával folyamatosan megváltozott a térség klímája is - szárazabbá, szélsőségesebbé vált. S egy módosult éghajlatú térségben az erdők visszatelepítésének a sikere kérdéses.

12. KÍNAI TURKESZTÁN - AZAZ A HSZINCIANG-UJGUR AUTONÓM TERÜLET

12. 1. MEGÉRKEZÉS AZ UJGUROK FÖLDJÉRE - URUMCSI

Hszianból vasúton indultunk tovább Lancsoun, a történelmi Kína nyugati kapuján át Urumcsiba, a Hszincsiang-Ujgur Autonóm Terület székhelyére. A "Hszincsiang" szó jelentése: nyugati területek, ami közvetve arra utal, hogy ez a vidék egészen a legutóbbi történelmi időkig nem volt Kína szerves része, s bekapcsolódása az ország közlekedési hálózatába - meglepő módon - csupán az 1940-es évek elejétől kezdődött el. A japán megszállás miatt Nankingban székelő kínai kormány 1933-ban megbízta a svéd Sven Hedint, Belső-Ázsia akkorra már világhírűvé vált kutató-felfedezőjét azzal a feladattal, hogy a hozzá kirendelt geodéták segítségével jelölje ki Lancsou és Urumcsi között egy majdan megépítendő autót út nyomvonalát. Még az 1950-es évek végén is, ha egy kínai tisztségviselőt Urumcsiba helyeztek át, akkor először Japánon át Vlagyivosztkba kellett hajóznia, majd a transzszibériai vasúttal át kellett szelnie a Szovjetuniót, míg végül teherautón és lóháton utazva, egy hónap múlva elérte célját. Ma már ilyen gondok nincsenek. A repülőút Pekingből Urumcsiba alig négy órát vesz igénybe, de ha vasúton szeretnénk megtenni ezt az utat, az is "mindössze" három napig - pontosan 72 óráig - tart. A Lancsouból Urumcsiba vezető vasútvonal megépítése sokáig húzódott, végre 1962-ben elkészült. Az 1900 km hosszú Lancsou-Hszincsiang vasútvonal átszeli a Tiensan hegyvonulatait, végeláthatatlan és reménytelenül kopár homok- és kősivatagokat, s ezután éri el Urumcsit. Kétségtelen, Földünk egyik legnagyobb életidegen térségén haladunk keresztül. Eleinte még az újszerűség varázsával hatnak a sivatag különböző megjelenési formái, valamint formakincsei, de egy idő után hihetetlenül nyomasztó a látvány - sehol egy zöld folt, fücsomó, vagy fűszál.

Végre megérkezünk Urumcsiba. Mivel a város észak felé, a Dzsungáriai-medence irányába nyitott, viszonylag kedvező a csapadékellátottsága, bár klímája szélsőségesen kontinentális - forró nyarak és rendkívül zord telek jellemzik.

Lekászálódunk a vonatról. Leírhatatlan káosz. Hullámszik a tömeg és mi haladunk az árral. Egyszer csak észreveszünk egy kis táblácskát: "Magyar Földrajzi Expedíció" (angolul) - valaki fölemelve tartja a kezében. Tehát mégiscsak várnak minket! Lancsouból ugyanis küldtünk

Urumcsiba egy telexet a könnyebb kapcsolatfelvétel reményében. A Kínai Tudományos Akadémia Urumcsi Földrajzi Intézetének a munkatársai vártak bennünket a peronon. A bemutatkozás rövid és boldog percei után irány az állomás előtti parkoló, ahol terepjáróba ültünk, s a Déli Pekingi úton lévő intézeti szálláshelyünkre hajtottunk. A szállás el volt látva minden kényelemmel, de a szobák egyágyasak voltak, amin egy kicsit meghökkentünk, hiszen az aznapi történések megbeszélése és a másnapi programok előkészítése állandó beszédtemákat adtak esténként. Később megtudtuk, hogy az egyágyas szobák az irántunk megnyilvánuló különös kínai figyelmesség részét képezik (meg hogy többet fizessünk - de ez csak később derült ki).

Az elhelyezkedés és tisztálkodás órái után egyikünk szobájában fogadtuk vendéglátóinkat nyugat-kínai tudományos programunk, s a vele kapcsolatos összes hivatalos részlet megbeszélése céljából. Megjelentek Csappar professzor, az intézet igazgatóhelyettese, Han Teling és Csen Janing professzorok, Jang tudományos segédmunkatárs, Jü Tin kisasszony - a tolmács (kínai-angol), valamint mi hárman - magyarok. Először átadtuk ajándékainkat. Tudnivaló, hogy Kínában és általában Ázsiában az ajándékozásnak ősi hagyományai vannak. Az ajándék értéke és mennyisége befolyásolhatja a házigazda jóindulatát. Takaros kis csomagjaink átnyújtásakor vendéglátóink szemében meleg mosoly csilant. Gyenge szabadkozás, aztán túlaradó köszönet. Majd az elmaradhatatlan pohár tea melletti beszélgetés a szokásos udvarias formulákkal indult. Kölcsönösen beszéltünk munkánkról, majd kérdeztek addigi kínai élményeinkről, tapasztalatainkról. Szóba kerültek a kínai nevek. Kiderült, hogy Jang úr neve magyarul birkát jelent - harsány nevetés. Csak magunkban jegyeztük meg, hogy némi külső hasonlóság is fennáll. Türelme pedig közös munkánk ideje alatt kiemelkedő volt. Mind vendéglátóink, mind pedig mi meglepődtünk, amikor kiderült, hogy egyformán használjuk nevünket - a kínaiaknál is első a vezetéknev, s azt követi a keresztnév. Kínában a leggyakoribb családnevek a "Csang" (jelentése: "hosszú"), a Csen (jelentése: "érett, idős") és a "Vang" (jelentése: "herceg"). Összesen 300 millió kínait hívnak e három név valamelyikén. Csen professzor és Jang úr később a terepi méréseink során végig velünk voltak Nyugat-Kínában - jó barátság alakult ki közöttünk. Keresztnevünkön szólítottuk egymást, de azt mondták, nyugodtan hívjuk őket vezetéknevükön - azt könnyebb és egyszerűbb kimondani.

Csakhamar rátértünk a beszélgetés lényegi részére: hogyan valósítjuk meg kutatási programunkat, mennyit kell fizetni, s milyen szolgáltatásokat kapunk érte cserébe? Lakonikus tömörséggel hangzott a válasz:

fejenként, a hivatalos tartózkodás minden egyes napjára 150 USA dollár fizetendő, s ezért az összegért biztosítják számunkra a kijelölt - egymástól több ezer km távolságra lévő - mérési pontokhoz a terepjárót a sofőrrel, s a teljes ellátást (szállást és étkezést), kísérőként pedig Csen professzor és Jang úr fog a terepi mérések egész időszaka alatt a rendelkezésünkre állni. Az ár igen magas volt, viszont nem tehattünk mást, egyezsége kellett jutnunk. Egy kikötésünk azonban volt: a költségek egyharmadát kínai pénzben, jüanban szeretnénk volna kifizetni. Mikor mindezt Jü Tin kisasszony angolról kínaira lefordította, a kínaiak között nagy vita alakult ki, percekig hatalmas hangzavar uralkodott a szobában. Csak jóval később derült ki, hogy Csappar professzor - aki származására nézve ujjur (s akiket az itt élő kínaiak nemigen szívelnek), s arcára nézve rókaképű (meglehetősen ravasz vonásokkal) - semmiképpen sem akart belemenni ebbe az alkuba. Erre mi azt válaszoltuk, hogy akkor másnap már sajnos vissza kell utaznunk Magyarországra, ugyanis más fizetési konstrukciót nem tudunk elképzelni. Végül is, hosszú viták után elfogadták javaslatunkat, megegyeztünk. Másnap kiváltottuk a tartományi központi vámraktárból a hónapokkal azelőtt, "post restant" elküldött műszereinket és felszereléseinket, majd fölkerestük a tartományi rendőrkapitányságot, ahol a kínai kollégákkal előzetesen és közösen kijelölt műszeres mérési pontok ismeretében útvonalengedélyért folyamodtunk. Harmadnap korán reggel, gondos előkészületek után minden szükséges műszert és személyes holmit bepakoltunk a terepjáróba. Irány a már oly sokszor elképzelt fantasztikus világ - Legbelsőbb Ázsia!

12. 2. LEGBELSŐBB ÁZSIA - MADÁRTÁVLATBÓL

Előbb röviden áttekintjük azt a hatalmas területet, ami Ázsia igazi szíve, majd részletesen bemutatjuk kutatásaink színtereit élményeinkkel, tapasztalatainkkal, s történelmi visszapillantásokkal.

Legbelsőbb Ázsiát lényegében Kínai Turkesztán és a vele szomszédos térségek jelentik. Ez az óriási, kietlen szárazulat magába foglalja azokat a nagy kiterjedésű, lefolyástalan medencéket, melyek végignyúlnak Ázsia középső övéen, keletről nyugatig. Az alkotó medencék hosszanti kiterjedése 2500 km, míg szélességük 1000 km. Minden irányban magashegységek határolják. Így nemcsak az óceánoktól való nagy távolság, hanem a határoló hegyvidékek szárító hatása is Földünk legszárazabb térségei közé emeli. A csapadék annyira esetleges, hogy arra számítva gazdálkodást nem lehet folytatni. Az élet forrásai - az oázisok

- kizárólag annak köszönhetik létüket, hogy a környező magashegységek csapadékát elvezető folyók vizét öntözésre fogják.

Nézzük, melyek ezek a peremi magashegységek? A számbavételt kezdjük a legnyugatibb határoló hegységgel, a Pamírral. Ez északon a Tiensan láncaihoz, délen a jégborította Hindukushoz csatlakozik. A klasszikus világban "Imaos" néven ismerték. Ptolemaiosz helyesen írja földrajzában, hogy ez választja el a két Szkítiát, azaz Intra- és Extra Imaont. E meghatározások pontosan megfelelnek Belső- és Külső Tatárország fogalmának - ahogyan szépapáink nevezték - vagyis Orosz- és Kínai Turkesztánnak, mai elnevezésük szerint.

A belső medence déli szegélyén nyúlik végig a Kunlun hatalmas hegyvonulata. A Pamír felől kiindulva több magas, párhuzamos láncot alkot. Közöttük található a Karakorum jégborította vízválasztója. Rajta túl kezdődik az Indus vízgyűjtő területe. Ezeken a hegyláncokon vágja keresztül magát a Jarkend-folyó és mellékvizeti, melyek a medence fő folyójának, a Tárimnak a tápláló erei. Ami kevés kopár legelő akad fenn a legmagasabb völgyekben, azon alig néhány kizigiz sátoros pásztor nyájai tengődnek. A völgyeken át fölfelé vivő utak mind a 4934 m magas Karakorum-hágóban futnak össze. Innen vezet az út Pakisztán és India felé. Keletre a Kunlun áthághatatlan gátat emel a forgalom elé. A Hotan-oázist öntöző két folyó, a Karakas és a Jurungkas a legészakibb hegyláncon tör keresztül, amely innen kezdve 6000 m körüli magasságú gerincben fut tovább mintegy 500 km hosszúságban északkelet felé. A hegyláncnak a nagy belső medencére, a Tárimra néző északi lejtőjének lába mentén mindenütt tökéletesen puszta kavicsos sivatag húzódik 60-70 km-nyi szélességben.

A Tárim-medence legszélső keleti végén túl a Kunlun észrevétlenül beleolvad a Nansanba, a kínaiak "Déli hegylánc"-ába, amit az ujugurok Csilin-hegységnek hívnak. A Tárim-medencét kelet felől a Pejsan ("Északi hegység") kopár domborulatai és fennsíkjai zárják le. A Pejsan a Kuruktag (ujgur kifejezés, magyar jelentése: Száraz hegyek) hasonlóképpen teljesen sivar hegyvidékében folytatódik nyugat felé.

A Hami-oázistól keletre kezdődik a Tiensannak, a kínaiak "Ményeyi hegység"-ének hatalmas lánc, mely a Tárim-medence északi bástyafala. Megszakítás nélkül messze túlnyúlik a Tárim-medencén nyugati irányba. Magasságra, szélességre jelentékenyen változó, de mindenütt erősen szembeötlő éghajlati választóvonal ez a hegység a nagy medence és a Tiensantól északra elterülő vidékek között. A Tiensanhoz északon kapcsolódó területek magukba foglalják Dzsungária tágas medencéjét egészen Szibéria déli széléig, s azokat a nagy, termékeny völgyeket,

amelyek közül az Ili, Narin, Julduz és Tekesz völgye a legismertebb. A Tiensan északi lejtője mentén mindenütt határozottan nedvesebb az éghajlat. A síkokon és a völgyekben található gazdag legelők mindig csábították a pásztorkodó népeket. Egymást érték itt a nomád népek hullámai a hunoktól a törökökig, és a tatárokig.

Jóllehet a Tiensan lánc összefüggő és megszakítatlan bástyaként mered a magasba, ezt a hegyvonulatot helyről-helyre hágók szelik át, s e hágók az év tekintélyes részében járhatók. A történelmi idők folyamán segítségükkel járható út nyílt az északon élő nomád törzsek portyázó csapatai számára, hogy alkalomadtán le-lecsapjanak a déli oázisokra és a kereskedők karavánjaira. Ilyen nyitott kapuja volt mindenkor a Julduz-hegyi legelők felől induló nomádok beözönlésének a széles Karasár (ujgur eredetű szó, jelentése: fekete város) völgy a Tárímedence északkeleti részén. Tovább, nyugat felé ugyanilyen útvonalak veszélyeztették a Tiensanon túlról Kucsá és Kasgar nagy oázisait.

A közrefogó hegyvonulatokról áttérve a Tárímedencére, annak óriási kiterjedéséről némi fogalmat ad az a tény, hogy mintegy másfél ezer km hosszúságban nyúlik el nyugattól keletig, legnagyobb szélessége pedig teljes 500 km. Azonban bármily nagyok is ezek a méretek, az uralkodó természeti viszonyok egyformasága megkönnyíti, hogy mádtávlatból áttekintsük és röviden leírjuk a medence formakincseit és két jól elkülöníthető régióját: a Takla Makán sivatagot, legkeletibb részén pedig a Kuruk-, vagy Lop-sivatagot.

A hófölte Kunlunból alászálló számos folyó közül egyik sem tudja elevenen átszelni a Takla Makánt, kivéve a Hotan-folyót és ez is csupán a nyár egy-két hónapjában. Valamennyi többi belevész a homoktengerbe, kisebb-nagyobb távolságra a mai oázisok, vagy a hozzájuk csatlakozó sivatagi növényzet vonalától. Pedig még a történelmi időkben e folyók közül nem is egy jóval messzebb, északra hordta a vizét. Egyértelműen igazolják ezt azok a romhelyek, amelyeket Stein Aurél tárt föl a 20. század elején a Takla Makán déli peremén.

A Takla Makán sivatag jellege egész óriási kiterjedésében mindvégig ugyanaz. Saját tapasztalataink alapján is elmondhatjuk, hogy ez a földkerekség legrettenetesebb futóhomok-sivatagja. Akárhonnan is hatoljon belé az utazó, az oázisok megművelt földjei, vagy a folyómedreket szegélyező ligetek felől, előbb egy olyan zónán halad át, amelyen még némi sivatagi növényzetet talál - többnyire tamariszkuszt, vadnyárfát, vagy nádat, majd az élet egyre ritkuló, sorvadó, halkuló jelei után a végeláthatatlan homok, a csend és a halál következik. A tökéletes némaságot a még késő tavasszal (április, május) is dermesztően hideg,

napokig tartó szélviharok zúgó moraja töri meg, nyomában a mindent átható porföregtetéssel.

Az állandó emberi letelepedés lehetősége a Tárím-medencében a hegyek és a sivatag között húzódó gyér oázisok szalagjára korlátozódik. A Takla Makán sivatag óriási méreteihez viszonyítva ez az oázisszalag rendkívül kis kiterjedésű. A nagyon is száraz éghajlat következtében a földművelést csakis az öntözőcsatornák teszik lehetővé.

A csapadék hiánya folytán a legeltetés is csak a folyók menti keskeny, bozótos öveken lehetséges. Ezek pedig a történelmi időkben soha nem adtak módot számottevő nomád népesség megélhetésére. Ez magyarázza, hogy a Tiensan északi lejtőin egymást érő vuszun, szaka, jüecsi, hun, török, tatár és egyéb vándortörzsek miért elégedtek meg mindig azzal, hogy végigportyázzák és megsarcolják a Tárím-medence oázisait, de soha állandóan meg nem szállották ezeket a hegyen túli területeket.

Végezetül látogassuk meg a Tárím-medence keleti csücskében a Kuruk-, vagy Lop-sivatagot. Ennek a vidéknek földrajzi tekintetben különös tájéka az a nagy, sókéreg-borította tófenék, mely mintegy 260 km hosszúságban húzódik délnyugat-északkeleti irányban, legnagyobb szélessége pedig megközelíti a 150 km-t. A történelem előtti korban hatalmas sóstó terült itt el, melyet a Tárím-medence folyói tápláltak, amikor még hozamuk jóval meghaladta a jelenlegi szintet. E terület maga viszont már azokban a régi időkben is, amikor a kínaiak megismerkedtek vele - több mint kétezer évvel ezelőtt - ugyanilyen sivár pusztaság képét mutatta.

12. 3. A BELSŐ-MONGÓLIAI PUSZTÁK - A DZSUNGÁRIAI-MEDENCE

A Dzsungáriai-medence a Tiensan és az Altáj hegységek között terül el. Hossza nyugat-keleti irányban eléri a 850 km-t, legnagyobb szélessége pedig északról dél felé mintegy 400 km. A térség délkelet felől északnyugati irányban enyhén lejt. Napjaink geológiai tevékenységének eredményeként a medence keleti része kiemelkedett, s ennek felszínét nagy kiterjedésű "gobi", azaz a medence belseje felé finomodó törmelékes üledékek borítják. Dzsungária középső részét a Gurbantungut-sivatag foglalja el, mely Kína második legnagyobb sivatagja. Mivel az évi csapadék mennyisége itt eléri a 100-150 mm-t, s télen hull némi hó, a fűfélékkel és szárazságtűrő cserjékkel teljesen beborított sivatagban a legeltetés feltételei egész évben adottak. A medence peremén pedig a fű oly dús, mintha szőnyeggel volna borítva a

föld. A hegyekből lezúduló megolvadt hó ugyanis nedvesen tartja a talaját.

Ez a föld a vándorló nomádok hazája. (A "nomád" idegen eredetű szó. Görög megfelelője a "nomasz" - jelentése: pásztor.) Már ősidőktől mongol sátoros pásztorok élnek ezen a tájon. Birkát, lovat, kecskét, tevét, valamint szarvasmarhát legeltetnek. Terepjárónkkal egy meleg júniusi napon jártunk itt, s műszeres méréseink befejeztével, alkonyatkor fölkerestünk sátrában egy mongol családot, amelynek állatai a közelben legelésztek. Szállásuk a belső-ázsiai lovas pásztornépek ősi szállása - a kerek-sátor, mongolul: "ger". A magyar nyelvben orosz eredetű megfelelője - a "jurta" - terjedt el. Évezredek óta változatlanok elemei: könnyű, szétszedhető faváz, melynek alsó része hengeres, a felső kúp alakú. A vázat nemezfal és nemeztető borítja. Nincs egyetlen fölösleges darabja, minden részében a legelőváltó pásztorkodás életmódjához, s az azt meghatározó természeti adottságokhoz igazodik. Az egész sátor szétszedett és szállításra kész állapotban elfér egy kétkerekű, öszvérvontatta kordén. Fölállításra két-három embernek alig egy órányi munkájába kerül. A fejet előre hajtva, a küszöböt érintetlenül hagyva bújnak be az alacsony faajtón. Középen vaslemez-tűzhely áll, melynek kéménye a koszorúfán belül, a nemeztetőn át vezet a szabadba. Körben, a jurta belső peremén fekhelyek, ősi mongol mintás sublótók, s a földön szőnyeg. A nomád népek számára a szőnyeg nem kényelmi, hanem használati cikk. Védelmet nyújt a pókok, skorpiók és egyéb rovarok ellen. Feltételezhetően a gyapjú szaga riasztja el őket. A nemeztető a kémény körül felnyitható, ezzel a szellőzést biztosítja. Viharos időben viszont jól leszorítják a jurta nemezborítását, esetleg kövekkel, cölöpökkel is védekezve a sátorborító szelek ellen. Télen többszörös nemeztakarást alkalmaznak, prémekkel fedik be a jurtát, a peremén gondosan szigetelik. Tüzelőnek erdőközelben fenyőfát, félsivatagi tájakon, ahol bővebben fordul elő, a karvastagságú, girbe-gurba szakszaul kémény, jól égő fáját használják. A pusztákon pedig, ahol több száz kilométeres körzetben nincs fa, mert a klimatikus viszonyok nem teszik lehetővé, hogy megteremjen, ősszel a jószág száraz, napszitta ganéját gyűjtik zsákokba, s halmozzák fel télire. Ez gyorsan égő, jó tüzelőanyag. A dermesztő hidegben, amikor kinn -30, esetleg -40 Celsius fok a hőmérséklet, a jurtában kb. este 9 óráig fűtenek. Reggel 6 óráig még így sem csökken benn +10 Celsius fok alá a hőmérséklet.

Sayyid Ali-Akber Khitayi, arab utazó, i.u. 1500 körül ezen a vidéken átutazván, a következőképpen ír egy sátoros pásztorcsaládról: "Ez egy barbár család sátra, évről évre itt áll a fűben. Nyáron nemezzel bo-

rítják be, télen szőrmés bőrt akasztanak rá. Nehézséggel érteni meg beszédüket. Egyik reggelről a másikra legeltetik lovaikat a dombok ugarain. Cobolyszőrmébe öltöznek. Nyáron kifelé fordítják a szőrmét, télen befelé. Sok másfajta szőrméjük is van, de mindegyiket ugyanúgy viselik. Ágyneműjük és szőnyegek is szőrméből és juhbőrből áll. Varrófonaluk a juhideg, kötélük pedig a juhbél. Az acéltű náluk luxustárgy, ami nagyon sokba kerül. Egy darab tűért egész birkát adnak. Nagy csordáik vannak törpelovakból, tevékből és juhból. Gazellákkal, vad törpelovakkal és vadtevékkel táplálkoznak, továbbá a földjeiken bőséggel tenyésztő egyéb vadakkal.”

Az itteni emberek életmódja nemcsak néhány száz, hanem egy-kétezer év távlatában is mit sem változott. Ahogy belépünk a jurtába, “szambajno”-val (mongol nyelven: “jó napot kívánunk”-kal) köszöntjük a háziakat, s az 50 év körüli házigazda mosolyogva üdvözlő benünket. Arcunkról rögtön lerí, hogy messziről jött vándorok vagyunk. Mindjárt leültetnek, s előkerül a mongol ember legfontosabb itala, a “szütej cáj”, a tejes-sós tea. Úgy készül, hogy a vaslemez-tűzhely üstjében lévő forró vízbe mozsárban apróra tört tealeveleket szórnak, majd nyers tejet öntenek belé és vele együtt forralják. Később sóval ízesítik és helyenként birkafehérjét is tesznek hozzá. Majd előkerül az “ájrag”, vagyis az erjesztett kancatej, amit oroszról átvett szóval “kumis”-ként ismerünk, valamint a “simijn arhi”, vagyis a tejpálinka, ami kumiszból készül lepárlással. Szó szót követ - elmondjuk, magyarok vagyunk. A szeme fölcsillan, s rögtön felkiált: “Hiszen akkor mi rokonok vagyunk!” És mi rábólintva soroljuk rokon szavainkat: “sár” = sárga, “balt” = balta, “batar” = bátor, “szahall” = szakáll, stb. Meglepődik a nem várt bizonyítékoktól, majd elzárkózva átölel minket, s ünnepélyesen bocsánatot kér a tatárjárásért. Közben felesége keze alatt készül a “banys”, azaz a húsos táskák. Sodrófával kerekre nyújtja a tésztát, darabokra szaggatja, rizzsel kevert darált húst tesz mindegyikbe, s azután a tésztát a töltelék körül fodrosan összezárja, s kifőzi. Ahogy készül az étel, a kinyújtott tésztán hemzsegnek a legyek. Mi persze hessegetjük őket rendületlenül. A feleség nem állja ki, megszólal: “Csak nincs valami bajunk?” “Á, dehogy. Ez csak egy régi magyar szokás. Olyankor lengetjük a karunkat, amikor jól érezzük magunkat.” A meleg fogadtatás és a szíves vendéglátás órái után, mint igaz rokonoktól búcsúzunk tőlük.

12. 4. A TIENSAN ÉSZAKI OLDALA

A Tiensan Ázsia egyik legnagyobb hegységrendszere. A Hszincsiang-Ujgur Autonóm Területet nagyjából középen szeli át mintegy 1700 km hosszan, nyugat-keleti irányban. A hegységrendszer nyugati része kb. 400 km széles, míg keleti szelvénye (Urumcsitól keletre) 100 km körülire keskenyedik.

A Tiensan északi oldalának legnagyobb csúcsai 4-6000 m magasságba nyúlnak. A hegységrendszert párhuzamos vonulatok, fennsíkok, alacsony belső medencék teszik változatossá. Mivel az északi lejtők a páradús északnyugati légáramlatok számára nyitottak, itt bőségesen hullik csapadék. Dúsan terem a kövér fű, nagyjából 1200 m magasságig, afölött pedig erdő tenyészik csaknem a 3000 m-es szintig - köztük az alsóbb régiókban a 25-30 m magasságot is elérő hatalmas lucfenyők, melyek karcsú koronájukkal, mint hegyes tornyok törnek az ég felé.

Ez a vidék a mennyei lovak hazája. Valamikor a vuszun-törzsbéliek éltek a Tiensan északi lejtőin, akik messze földön híresek voltak lovaikról. Az itt járt császári követek - többek között - egy csodálatos "vért izzadó" lófajta létezéséről is beszámoltak a császárnak. Az akkori kínai lovasság apró, pusztai mongol lovakon nyargalászott, akárcsak a hunok - a birodalom ősi ellenségei. E "vért izzadó" lovaknak tehát hadászati jelentősége lett, s ez fokozta a kínai császárok érdeklődését az ismeretlen vidék iránt. Vu-ti császár, a Han-dinasztia uralkodója ezért követet küldött nyugatra. A régi történelemkönyvek szerint Csang Csien, a követ több tucat lóval tért vissza a vuszunoktól. Vu-ti császár el volt tőlük ragadtatva és "hszi tyi ma"-nak, azaz "távoli nyugati lovak"-nak nevezte őket. Több száz évvel később az első Tang-császárt, Taj Cu-ko-t hat legkedvesebb lovával együtt temették el, s őket a Tangok hatalmát jelképező istenekké is emelték. Valószínű, hogy a hat istenné emelt ló is távoli nyugati fajta volt.

A Tiensan északi lejtőin élő emberek mindig is lóhúst ettek, kanca-tejet ittak, szerszámaik és ruházatuk pedig lóbőrből készült. Lovon közlekedtek, s a messzi múltban még lóhátról is háborúztak. A hun-, vuszun-, tücsüe törzsek ősi földje ez a térség. Egyik kései utódjuk a mongol Dzsingisz kán azt mondta: "Ha nem volna lovam, nem tudnék élni. Ha leesem a lóról, nem tudok harcolni tovább." Ez a vidék ma is számos lovas népnek ad otthont. Közülük a legnagyobb lélekszámúak a kazahok. A régi krónikák azt írják róluk, hogy állandóan úton vannak és követik a vizet, s a legelőket, hogy állataikat etetni tudják. Állandó lakhelyük nincs. Jurtaszerű sátruk a "pao". Belépés után először keztem az ember. A kézmosás után nem szabad lerázni a vizet, hanem le

kell törölni törülközővel. A kínálat főtt birkahús. A helyi szokás szerint a vendég a birka füleit levágja, s a házigazda unokájának adja. A fejet a pao gazdája kapja, s a vendég pedig a birka bármely testrészéből hasíthat magának kedvére valót. A birka a kazahok legkedveltebb csemegéje és évszázadok óta ilyen szertartások szerint fogyasztják.

A kazahok - mint a többi nomád nép - a kancatejből túrót és sajtot készítenek. Ugyanúgy isszák a lótejét és a belőle készített sajtot, mint mások a tehéntejet, s az abból készített termékeket. A ló azonban sokkal fontosabb a kazahok számára, mint más népeknek a tehén.

Télen a hőmérséklet itt -40 Celsius fok alá süllyed, ezért e nomád embereknek létfontosságú a lótejből is kinyerhető zsiradék. A régi mongolok joggal mondták, hogy az ember nem tud élni a lova nélkül. A nomádok életmódját a 2000 évvel ezelőtti kínai történelemkönyvek a következőképpen írják le: "Ezek az emberek állandóan úton vannak, legelőt keresnek nyájaiuknak. Rengeteg lovuk, tehenük, birkájuk van, de tartanak néhány tevé is. Sohasem készítenek írásban szerződéseket, de a szóbeli egyezségeket mindig megtartják. Már a kisgyerekek is megtanulnak madárra és egérré vadászni, birka hátáról nyilazni. Amikor már egy kicsit nagyobbak, rókát és nyulat is lönek. Mindenki - a király és a közember is - húst eszik, állatbőrökbe öltözködik. Minden év májusában nagy ünnepeket tartanak őseik és isteneik tiszteletére. Ősszel, amikor az állataik kövérek, megszámlálják őket, s ilyenkor népszámlálást is tartanak." Ezek az emberek ma is ugyanúgy élnek, ahogyan őseik - 2000 évvel ezelőtt.

A legenda szerint e nomád férfiak páncélt viseltek, a fegyverük íj és nyíl volt, a közelharcban pedig kardot használtak. Ha elfogyott a nyíluk, készítették íjakat a lovaik csontjából. Ha elfogyott a vizük, a lovaik vérére itták. Ha megsebesültek, felnyitották a lovak hasát és behelyezték sebesült végtagjukat. Olyan gyorsan száguldottak, mint a szélvész és olyan vérszomjasak voltak, mint a farkas.

Műszeres méréseink során több alkalommal jártunk a kazahok földjén, a Tiensan északi lejtőin. Amerre a szem ellátott, mindenütt kövér, buja legelők zöldelltek. Valóban igaz az itt élők mondása, miszerint: "A Tiensan két kézzel szórja az áldást az ember számára." A közlekedés azonban még ebben az ősi, szinte lakatlan világban sem olyan egyszerű, mint ahogy gondolhatnánk. Igaz, hogy minden egyes régióba - ahol méréseket végeztünk - rendelkezünk hivatalos, a tartományi rendőrség által jóváhagyott útvonalengedéllyel, de mivel célpontunk katonai terület (mi nem az Kínai Turkesztánban?), Csen professzor azt tanácsolta, hogy a katonai ellenőrző pontoknál a nagyobb biztonság kedvéért húz-

zuk le a fejünket. Ezt a mozdulatot utunk során elég sokszor végre kellett hajtánunk, de azért szerencsére mégis láttunk valamit Hszincsiang tartományból.

A "Tiencse", azaz a "Mennyei-tó" a Keleti Tiensanban, szintén kazahok által lakott területen található. Itt egy alkalommal lovakat béreltünk, s több mint 1000 m szintkülönbséget megtéve jutottunk el a 3000 m-nél nagyobb tengerszint fölötti magasságon található hóhatárig. Ezek a lovak bámulatosan ügyesek a meredek emelkedőknél, hihetetlen biztonsággal kapaszkodnak egyre följebb és följebb. A magashegységi lovaglás valószínű, hogy a lovakat viselte meg kevésbé. Minket még egy héttel az esemény után is a lovaglózimunk emlékeztetett rá, hogy merre jártunk.

A Mennyei-tó fölötti hegyi tisztáson, de később is, amikor kazahokkal találkoztunk, igen kedvesek voltak, barátságosan fogadtak. Ahogy segítőköt figyeltük, s ő később mesélte, a kazahokkal való találkozásor elhangzó két fontos köszöntés a következő: "Maljaning amanba!" ("Az ég tartsa egészségben és biztonságban az állataidat!"), "Ujiseng amanba!" ("Az ég tartsa egészségben és biztonságban a családodat!") Érkezésünkör mindig friss kancatejjel kínáltak bennünket. A vendéget mindig szállással várják, tiszteletére mindig birkát vágnak. Ugyanúgy, ahogy a régi krónikák írták róluk. A szokások, a hagyományok az égvilágon semmit sem változtak - ugyanúgy élnek, mint ezer évekkel ezelőtt.

Minden júliusban a kazahok nagy ünnepeket tartanak. Több ezer kazah gyűlik össze ilyenkor: lóversenyeket, birkózóbajnokságot, s népszerű hegyi játékokat szerveznek. Egyik vad, ősi sportjuk a "buzkasi". A versengő lovasok egy döglött birka fejéért küzdenek. Ahogy a szerencsétlen állat fejével körbe-körbe száguldanak, mindenfelé spriccel a vér. A régi időkben ez a játék komolyan, életre-halálra ment. Ma is eltart a küzdelem két-három óra hosszat. Másik kedvelt játékuk ilyenkor a "lányvadászat", melyben deli kazah legények űzik a lányokat a "fogj magadnak menyasszonyt" című ősi népi játékban.

A nomád életnek egy alapszükséglete van: összhangban kell élni a természettel, másképpen nem tudnának életben maradni. És ez a körülmény sohasem változik. Ezzel szemben a földművelő élete mindig fejlődik és változik.

12. 5. A DÉLI TIENSAN

A Tiensan déli hegyvonulatai magasabbak az északiaknál. Számos csúcs eléri az 5-6000 m-es tengerszint fölötti magasságot, s közülük is a

legmagasabb a Tomul-hegység (7439 m). A hófödte csúcsok a déli oldalon csak 5000 m magasságban kezdődnek. Ezeket az egész éven át hóval borított hegyeket a hunok réges-régen állítólag "Fehér Hegyek"-nek hívták. Egy legendás könyv szerint, amikor mellette elhaladtak, leszálltak a lóról és tisztelettel meghajoltak. Az ősi nomád népek imádták az eget, és számukra a nagy hegyek a még hatalmasabb ég szimbólumai voltak. A hegységrendszer kínai elnevezéséből ("Tien San" - magyar jelentése: Mennyei Hegyek) szintén a tartózkodó tisztelet érződik.

Mivel a Tiensan déli lejtői a száraz és nyáron forró Tárímedencére néznek, s a hegységrendszer magas vonulatai megakadályozzák a nedves északnyugati légáramlatok áthaladását - itt hihetetlenül nagy a szárazság. A Tárímedencét uraló sivatagi klíma mélyen benyomul a Tiensan belsejébe. Hegyvidéki sivatag ez a táj. Megdöbentő volt látni, hogy Korlától, a Poszten-tóhoz (ujgur nevén: Bagraskoll) közeli nagy oázistól nyugat felé haladva a Tiensan déli láncai, melyek jó 1000 méterrel magasodnak ki sivatagperemi törmeléklejtőikből, 100 km-eken át teljesen csupaszok! Nemhogy némi zöld foltot, csenevész bokrot vagy fücsomót, de egyetlen fűszálat sem lehet látni rajtuk! Vigasztalanul kopár, holdbéli táj ez. Nem véletlenül vívta ki magának a tiszteletet az itt élő népek körében.

A Déli Tiensanban egyik méréspontunkat Kucsá városától kb. 20 km-re szemeltük ki a hegyek között, egy időszakos vízfolyás közelében, melynek medre éppen tökéletesen száraz volt. A hegylábi térség "jardang"-jai, azaz a homokos, gipszes agyagból a szél eróziója által létrehozott különös, a legkülönbözőbb formájú halmok után gyűrt és dőlt rétegszerkezetek, vetődések, lankás és függőleges falakkal felénk forduló hegyvonulatok láthatók körülöttünk. A Déli Tiensan földruhája hiányában szabadon tanulmányozható. Jól nyomon követhető a különböző földtörténeti korok tevékenysége ebben a térségben, mely ma sincs nyugalomban. A gyakori földrengések és tektonikus mozgások hatására a hegységrendszer képe állandóan változik, változtatva ezzel tágabb környezetét is.

Kísérőink - Csen professzor és Szu, a sofőr - úgy döntöttek, hogy nem maradnak velünk a műszeres mérés befejeztéig (vagyis nem várnak ránk kb. 6 óra hosszat). Hatodik érzékükkel valószínűleg megsejtették, hogy itt - ebben a meredek hegyvonulatokkal körülvett katlanban - ahol már reggel 10 órakor, odaérkezésünkkel bágyadtak vagyunk a hőségtől, délután négy óráig, a mérés befejezéséig kevés gyönyörűség vár rájuk. Visszamentek Kucsába azzal, hogy majd jönnek értünk. Dezső

filmezett, mi ketten pedig a műszer körül dolgoztunk. Körülnéztünk - sehol egy zöld folt, sehol semmi élet. Annak, aki először lát ilyet, eleinte érdekesnek hat, de hamarosan hihetetlenül nyomasztóvá válik. A hőség egyre elviselhetlenebb. A környező hegyek világos kőzetanyaga két kézzel szórja vissza ránk a Nap áldását. Sehol semmi árnyék - csak a sajátunk látványa jelent némi enyhülést. Most derül ki, hogy nem hoztunk magunkkal teát, ráadásul a folyómeder is porzik a szárazságtól. Július eleje van - október közepéig, amíg az őszi esők hatására újra megjelenik a víz a folyómederben, mégsem várhatunk.

Azért különös, hogy Kucsá ősi városát, a Déli Tiensan és a Takla Makán sivatag találkozásánál, ahol a víz minden cseppjéért keservesen meg kell szenvedni, ahol júliusban éppen hogy csak keresztülsordogál rajta a vele azonos nevű Kucsá-folyó, ennek a vízfolyásnak egy őszi árvize döntötte romba 1957-ben. (Azóta a város a folyótól kissé távolabb, egy magasabb térszínen épült újjá.) Az árvízveszéllyel itt mindig számolni kell, ugyanis még a nem túl jelentős őszi esőzések hatására is a Déli Tiensan csupasz felszínéről - mivel növényzet hiányában nincs vízvisszatartás - gyorsan leszalad a víz, mellyel az időszakos vízfolyások medre hamar telítődik, s azok a Kucsá-folyóba ömölve oly mértékben megemelik a víz szintjét, hogy az félelmetes áradatként érheti el a várost.

Ólomlábakon járnak a percek, nyálelválasztásunk fokozatosan csökken. Ha leülünk, az sem hoz enyhülést, mert forrón sugároz alattunk a talaj. A hőség miatt nem lehet okunk panaszra. Hőmérőnk nincs, de egyetértésre jutunk abban, hogy a hőmérséklet 40 Celsius fok körüli lehet. Elfogadjuk, hogy a látvány pazar, de az érzés... . Szervedünk a boldogságtól. És még csak délután két óra van. S ekkor hirtelen történik valami. Áramfejlesztőnk monoton zaját egy - az úton közeledő - jármű motorhangja teszi színesebbé. Háromkerekű vontatót húz egy traktor, amin jó két tucat helybéli - ujjurok. A helyzet akkor kezd izgalmasabbá válni, amikor a jármű letér az útról, s egyenesen felénk tart. Gyorsan körbepillantunk, de miután meggyőződünk arról - amit egyébként már pár órája sejtettünk - hogy senki sincs itt rajtunk kívül, akiket meglátogatnának, hirtelen - enyhén szólva - tanácstalanokká váltunk. S akkor váratlanul felötlük bennünk egy kínai mondás, miszerint: "Minden helyzetre 36 megoldást lehet találni, de a legjobb megoldás a futás." Szerencsére aggodalmunk feleslegesnek bizonyult. Környékbeli útfenntartó munkások voltak, akiket fölöttébb érdekelt, ugyan mit keres itt, a világ végén három idegen. Elmagyaráztuk nekik a kamera, s a műszerek működését, készítettünk róluk egy csoportképet, majd sűrű integetések

közepette elbúcsúztunk egymástól. Az idő ugyan gyorsabban telt, de szomjúságunk is fokozódott. Talán soha nem örültünk úgy kínai kísérőinknek, mint azon a júliusi napon, amikor délután négy órakor visszajöttek értünk.

Második mérőhelyünket e körzetben a Déli Tiensan magas régiójában jelöltük ki. Ez a Tiensan 1. számú gleccsere volt, mely Urumcsitól alig 120 km-re, de 3370 m-es tengerszint fölötti magasságban található.

Úgy tűnt, hogy az úton semmi gondunk nem lesz azon a júliusi napon, de amikor rátértünk a gleccserhez vezető kapaszkodóra, néhány kilométer megtétele után váratlanul megálltunk. Előttünk hosszú kocsisor. Előrementünk, hogy megtudjuk a kényszerpihenő okát. Kiderült, hogy jó 20 m hosszan beszakadt előttünk az úttest. Ennek kapcsán két dologra figyeltünk föl. Az egyik az, hogy a beszakadás metszetét figyelve, az út itt, úgy látszik, a szó szoros értelmében "minden alap" nélkül készült: elsimították a talajt, s rögtön arra öntötték rá az aszfaltot. A másik ennél jóval nagyobb gond, s ami ténylegesen a csuszamlást okozta, a következő. Az út mentén és egyrészt azzal párhuzamosan nem épültek meg a vízelvezető árkok, másrészt keresztirányban az út alatti vízátervezés is teljességgel hiányzott. Ilyen helyzetben csak idő kérdése, mikor telítődik meg a talaj akár hóolvadás, akár egy kiadós esőzés következtében a hegyoldalról lefolyó vízzel úgy, hogy az akár a saját súlya által is megcsússzon, s az említett csuszamlás bekövetkezzen. Az ilyen, s az ehhez hasonló útleszakadások, útelzáródások elég gyakoriak a Tiensanban, s a többi magashegységben, úgyhogy a helyiek számára ezek sohasem okoznak különösebb meglepetést. Ezek a természeti jelenségek az általuk előidézett akadály méreteitől függően 1-2 órás, 1-2 napos, esetleg több hetes kényszerpihenőre készíthetik az utazókat. Nekünk szerencsénk volt - kb. félórás várakozás után a hiányzó útszakaszt a hegy felőli lejtőn kikerülve, sikerült továbbmennünk. Egyre jobban emelkedünk, kanyargó serpentineken haladunk egyre följebb. Az út két oldalán hatalmas lucfenyők, egyre gyakrabban jelenik meg a hó és jég, egyre sűrűbb-sötétebb összefüggő rétegfelhő borítja az eget. Végre, háromórás út után megérkezünk a kutatóbázisra, mely állandóan működik, s a gleccserrel kapcsolatosan végeznek itt megfigyeléseket. Hideg van, a hőmérséklet alig több 10 Celsius foknál. Jólesik a meleg leves. Ebéd után a terepjáróval fölszállítjuk a műszereket a gleccser peremére, majd beindítjuk a mérést. Alig 10 perc múlva elkezd szállingózni a hó, a szél megélenkül. Egyre sűrűbben, egyre nagyobb pelyhekben esik, a szél meg orkánszerűvé erősödik. A rettenetes hóvihárban úgy kell lefogni a műszereket, hogy el ne fújja őket a szél. Szörnyen

fázunk, ujjaink meggémberedve, egész testünkben remegünk, kékülünk-lilulunk. Alig várjuk, hogy vége legyen (a mérésnek)! Ugyanis a lábunkon szellős szandál, rajtunk könnyű pulóver, mivel Urumcsiban - ahonnét indultunk - kellemes 18 Celsius fokot mutatott a hőmérő. Utólag derült ki, hogy az Urumcsi fölötti felhős ég a Magas Tiensanban már semmi jót nem ígér. A munka végeztével terepjárónkból boldog megvetéssel tekintettünk vissza a már annyi vihart megért büszke magaslatokra.

Legkeserveesebb és talán épp ezért legemlékezetesebb méréseink - a két végét: egyrészt tikkasztó hőségben folyadék nélkül, másrészt hóviharban nyári felszereléssel - a Déli Tiensanban történtek.

12. 6. A SELYEM ÚTJA

Az egykor Kínából Belső-Ázsián át a Római Birodalomba vezető fontos kereskedelmi útvonal jelentősége természetesen már rég a múlté. Viszont a kietlen, halott tájakat, a magányos oázisokat, melyeken áthalad, még ma is rejtélyük kísérti. A selyemút minden utazóban más képzeteket ébreszt - néhányan újraélik Marco Polo utazásait, mások a 19. és a 20. századi felfedezők és régészek kalandjaival hozzák kapcsolatba.

Kína északnyugati részének, azaz Kínai Turkesztánnak a földrajzi elszigeteltsége és az állandó politikai nyugtalanság századokon át táplálta az érdeklődő nyugati elmék kíváncsiságát a térség titkai iránt. A selyemút kereskedői időről időre ezeréves használati eszközök, s írásos emlékek töredékeivel tértek haza, de mivel avatatlan értői voltak a régészetnek, csak tovább fokozták az érdeklődést a titokzatos Belső-Ázsia iránt.

Bár a "selyemút" kifejezés csupán a 19. századból származik - báró Richthofen, német geográfus használta először 1877-ben - az út maga már legalább az i.e. 2. század óta létezik, amikor Csang Csien, kínai különleges megbízott közreműködésével jelentős kereskedelmi kapcsolatok jöttek létre Kína és a Római Birodalom között. A nyugati területek királyságai (Fergana, Szogdiana, Baktria, Partia és Észak-India) felé tett kezdeti kínai lépések nyomán kereskedelmi utakat nyitottak, melyek a Föld felszínének a legbarátságosabb területeit keresztezték.

Ekkor még kevesen ismerték föl, hogy ezek az utak, melyeket emberi és állati csontok jeleztek csupán, az ismeretek közvetítői lesznek, véglegesen és alapvetően átalakítják a Kelet és Nyugat kultúráját. Ezen az úton került először selyem nyugatra - ami a *Bombyx Mori* nevű selyemhernyónak áttetsző terméke - mely belopódzott a római polgárok

szívébe, akik selyemből készült “üvegtógá”-val borították be magukat, ami a “szeresz”-ek földjéről származott. A szőlőtermesztés mestersége, s az első szőlőoltványok viszont a Mediterráneum vidékéről jutottak el Kínába. Kínából került át a papírkészítés, a nyomtatás, a porcelán, s a lőpor. Nyugatról származik a zománc és az üvegekészítés. Közép-Ázsiából érkezett a tömjén és a mirhaolaj, a ló és az indigófesték. Indiából ered a gyapot, a bors, s az illatos szantálfa. S a lista csak nőtt és nőtt. A Közép-Ázsián keresztül Kínába eljutott gyümölcsök és zöldségek - mint pl. az őszibarack, görögdinnye, dió, uborka, szezám, sárgarépa - mindegyikének a kínai nevében szerepel a “nyugati” szó, jelezve, hogy a selyemúton érkeztek a birodalomba.

Kína e kapcsolatokkal nemcsak a kereskedelemből profitált, hanem a filozófia, a művészetek és a tudományok területén is. A selyemúton indiai buddhisták, bizánci nesztorianusok, perzsi zoroasztrianusok és arab iszlám-hívők érkeztek Kínába.

A mai utazó számára a selyemutat nem csupán történelmi levegője teszi érdekessé. Akár Pakisztánból a Himalája vonulatain át, a Kundzserab-hágón keresztül utazik Kasgarba, majd onnan kelet felé, akár Hszianból, az ősi császári fővárosból halad nyugatnak - látnivalók, tájak, szokások sokasága várja az embert.

Hszian, Senhszi tartomány székhelye ma modern város széles sugárutakkal, lakótömbökkel, s külföldi-kínai vegyes tulajdonban üzemeltetett szállodákkal. Régi nevén Csangan (azaz: “a Hosszú Nyugalom Városa”) az egykori Kínai Birodalom jelentős fővárosa volt. Tizenegy dinasztia tizenegy évszázadon át kormányozta innen az országot. Innen indult ki a Belső-Ázsián át a Római Birodalomba vezető híres selyemút, s az első évezred második felében milliós lélekszámaival az akkori világ legnagyobb városának számított. Hszian még ma is őrzi dicső múltjának emlékeit, mint pl. a régi városfalakat, templomokat és pagódákat, melyek a város legvirágzóbb időszakából, a Tang-dinasztia korából (i.u. 610-907) maradtak fenn. Ezen időszak során palotáiban Kucsából származó közép-ázsiai zene visszhangzott, szamarkandi és taskenti művészek táncoltak, s az udvar gyakran török ruhákba öltözött. Piacai zsúfoltak voltak külföldi kereskedőkkel, importált luxuscikkekkel, kolostorai tudós szerzeteseknek adtak otthont, akik a szanszkrit buddhista szentírások fordításai fölé görnyedtek naphosszat.

Ibn Vahab, arab utazó i.u. 815-ben járt itt, s a következőképpen ír a Tang kori fővárosról: “A város nagyon nagy volt és lakosai különösen sokan voltak. Egy hosszú és széles utca két tágas részre osztotta a várost. A császár, a miniszterei és azok testőrei, továbbá az eunuchok és

mindazok, kik a császári udvarhoz tartoztak, a város keleti részén laktak. A népnek semminemű összeköttetése nem volt hozzájuk és be sem léphettek a gazdagon öntözött városrészbe, ahol is a csatornák partjain fákat ültettek és hatalmas uradalmi házak tornyosultak. A nép és a kereskedők a város nyugati felén éltek. Ott óriási terek voltak, minden megtalálható volt, ami az élethez kellett. Kora reggel a császári ház hivatalnokai, szállítói és cselédei a magas rangjuknak megfelelően öltözött személyek udvarából a nyugati városrészbe indultak a kereskedőkhöz, hogy mindent beszerezzenek, amire uruk vágyakozott és hogy majd másnap újra jöjjenek.”

A Hszian és Lancsou közötti úttól északra a tájat jórészt sárga lösztornyok képezik. Az itteni emberek löszbe vájt lakásokban laknak, búzáat termesztenek.

Lancsou a legnagyobb település Északnyugat-Kínában, s egyúttal Kanszu tartomány székhelye. Ma fontos ipari centrum - itt található Kína nukleáris iparának is a központja. Lancsou ugyanakkor jelentős közlekedési csomópont. A valamikori selyemút a várost elhagyva kigyózott tovább Közép-Ázsia felé. A település már első látásra egy határváros különös érzetét kelti bennünk. Bár han-kínai az össznépeség túlnyomó része, számos muszlim huj nemzetiségű lakosnak megkülönböztető arab arcvonásai vannak, mely eredetükre utal. Török, tibeti és mongol arcokat is láthatunk ebben a Sárga-folyó-parti városban, ahol a vízen egykor - felfűjt kecskebőrből készült - tutajokkal közlekedtek.

Lancsou városát elhagyva a selyemút a Kanszu-folyosó mentén halad tovább északnyugat felé. A mintegy 1200 km hosszú folyosó legnagyobb szélessége kb. 200 km, legkeskenyebb részén viszont alig 10 km széles. A folyosót északról a Tengri-homoksivatag határolja (a “tengri” török eredetű szó, a mi “tenger” szavunk innen származik), déli határa pedig a Csilien- (vagy: Csilin-) hegység. (A “csilie” szó jelentése a hunok nyelvén: mennyország. Ez egyúttal a kínaiak “Nansan”-ja, azaz a Déli hegység.) A Kanszu-folyosó egy üdezöld csík a sivatag és a magashegység szorításában. A Csilien-hegységből a nyár folyamán bő vízmennyiség jut a völgybe, ahol nemcsak lovak legelnek, de megterem a szőlő és a dinnye is.

Ez a térség valamikor türk eredetű nomád törzsek otthona volt. Őket a hunok hajtották el legelőikről. A Kanszu-folyosó menti városok virágkorukat élték a selyemút-kereskedelem aranykorában. Karavánszerájok szolgálták a nyugat, illetve kelet felé tartó hosszú karavánokat. A Nagy Falon túli barbárokkal háborúzó kínai dinasztiák fenntartották a

császári legelőket a folyosóban. Cserekereskedelmet folytattak: selymet és teát adtak ménesekért cserébe.

Valamikor a Csilien-hegység északi oldala a nomád hunok földi paradicsoma volt. Santan nagy legelőin a kínai-hun háborúskodások időszakában egyes följegyzések szerint mintegy 100 ezer lovuk legelészt (ma ugyanott kb. 200 ezer lovat tartanak). A hunok a Jancsi-hegység környékén éltek, melynek jelentése: Vörös-hegység. Nevét az azt borító vörös színű növényről kapta, melyet a mongol nők pirosító szerként használtak arcuk festésére. A hunok egyik nagy vereségének emlékét egy mongol dal őrzi, melyet még ma is énekelnek. Így hangzik:

*“Elűzettünk a Csilien-hegyvidékről
Elvesztettük juhainkat, lovainkat, teheneinket
Elűzettünk a Jancsi-hegyvidékről
Így nincs már mivel vörösre festeni asszonyaink arcát.”*

A Csilien-hegységben ma is élnek nomádok. Ők a huj-, szunan- és jugu törzsek tagjai, akik folytatják őseik életét. Közülük a jugu-, azaz jogur törzsbeliek mintegy tízezren élnek a Csilien- (Mennyei-) hegység északi lejtőin. A “jogur” szó jelentése: gazdag és erős. Saját nyelvükön így nevezik magukat. A türk népek közösségéhez tartoznak, vallásuk a lámaista buddhizmus. Télen állataikkal együtt leköltöznek a völgyekbe, ahol kő- és vályogházakban laknak. Gabonafélék és kecskehús a fő táplálékuk. Apró, gömbölyű szárított tésztájuk a “targana”. Szárított tejtermékük a “csuró” (túró). A jogurok ősei valaha együtt éltek és talán rokonságban voltak a magyarok őseivel a török törzsszövetség keretei között. Itt járt magyar kutatók által az antropológia, népművészet, zene, étkezés, népszokások, nyelv, stb. területén végzett összehasonlító vizsgálatok a rokonságot feltételezik. Ismertté vált az oszakai orvostudományi egyetem tanszékvezető professzorának, Hideo Matsumoto-nak a bejelentése is. Eszerint a budapesti Országos Haematológiai Intézet által kiküldött vérmintákból megállapították, hogy jelzőgénjeink (markerek) nem az európai, hanem a mongolid népek sajátosságait mutatják - olyanokat, amelyek a finneknél nem mutathatók ki. Következésképp az Uralnál messzebb lehet az őshaza, ahogy Kőrösi Csoma Sándor írta: “... kétségtelenül Kínai Tatárországnak beljebb eső részei azok a helyek, ahol a magyar nemzet bölcsőjét kell keresnünk ...”. Tehát az őt követőknek végrendeletül hagyta, hogy menjenek az általa el nem ért célhoz, a “jogurok országába”.

A Nagy Fal ma már nem képezi az ország határát, bár a nagyszerű látványt nyújtó, de ma már elhagyott Ming-dinasztiabeli (1368-1644) Csiajükuan-erődítmény (nevének jelentése: "a legnagyobb átjáró az ég alatt") mégis földrajzi határt jelöl a Kanszu-folyosó északnyugati bejáratánál. Bátyáin állva az ember láthatja az erős kontrasztot a környező tájak között. Nyugat felé üres a horizont - kőszivatag, amerre a szem ellát, mindenütt. Kelet felé fás ligetek és megművelt földek nyugtató zöldje terpeszkedik. Itt végződik a Nagy Fal 500 esztendővel ezelőtt kiépített szakasza. Csiajükuan a Ming korban a kínai civilizáció utolsó védőbástyájának számított. Aki kilépett rajta, az ismeretlenbe távozott. A továbbhaladó karavánokat a sivatag várta. A kapu melletti falszakasz apró mélyedésekkel van tele. Szokásban volt, hogy a kilépők (többnyire kereskedők) egy követ hajítottak a falra. Ha koppant, azt jelentette, hogy a távozonak van reménye a visszatérésre. Ha nem, idegenben fog meghalni. A jó ezer éve és még korábban itt áthajtott kínai politikai foglyok és közönséges bűnözők falba vésett félelmei és keserőségei ma is olvashatók.

Csiajükuanból tovább, nyugat felé a selyemút eléri Jümenkuant (nevének jelentése: Jåde-kapu átjáró). Ez egy megerősített katonai bázis volt. Nevét onnan kapta, hogy a híres hotani jáde e kapun keresztül jutott be Kínába.

Kínai geográfusok szerint Anhszi kicsiny városa - Jümenkuantól nyugatra - épp Ázsia szívében található. A Fekete-tenger felé induló karavánok Anhsziból Hami (régi neve: Komul) felé haladtak, majd útvonaluk a Tiensan északi oldalán, Jiningtől nyugatra, Orosz Közép-Ázsián át vezetett tovább, az Isszik-kultól északra.

Hsziantól Hami-ig 1500 km hosszú az út, vonattal másfél napig tart. Hami a Hszincsiang-Ujgur Autonóm Terület keleti részén fekszik. Csiucsüan oázisában van egy harangtorony, amelynek a felirata a következő: "Ha elértél Jivo-ba, elértél a messzi nyugatra." Hami oázisa maga az ősi Jivo. Hami egész Kína-szerte híres az ősi idők óta itt termesztett dinnyéiről. Egyszer egy mongol uralkodó küldött a termésből a Ming-dinasztia egyik császárnak, aki nagyon finomnak találta és kíváncsi volt, hogy melyik vidékről származik. A követ elmondta neki, hogy Hamiból. Így lett híres legelőször a hami dinnye.

A Stein Aurél által Tunhuangban feltárt régi iratok egyike a következőképpen mutatja be az ősi Hami (azaz Komul) lakóit: "Nyáron-télen lapos lepényt esznek. Semmiféle konyhai eszközük nincs. Se pohár, se tányér, se kanál, se pálcika. Ha megszomjaznak, csak lehajolnak és a földről isznak." Lényegesen később Marco Polo is a komuli lakosok

érdekes szokását jelentette: “Ha egy átutazóban lévő idegen meg akar szállni, annak nagyon örülnek. Rettentő szolgálatkészek és minden lehetőt elkövetnek, hogy vendégük kellemesen érezze magát. Feleségeiknek, lányaiknak, testvéreiknek és minden női rokonuknak megparancsolják, hogy vendégük minden kívánságát teljesítsék, még jobban, mint saját magukét. A vendéglátó akár még saját házát is elhagyja, s átadja az idegennek feleségét is. Két-három napig távol marad, s onnan küld minden olyat a vendégének, amit az kíván, de csak fizetség ellenében, s amíg az idegen a házában tartózkodik, addig nem tér vissza.”

Egy régi történelemkönyv szerint: “Az északi selyemút Hamiban kezdődik, átmegy Barkolon, áthalad a folyón és Rómában ér véget.” A messzi múltban ez az út gyakran volt véres csaták színhelye. A Handinasztia egyik uralkodója, Vu-ti, hadseregét a hunok ellen küldte, s erre a későbbi Han-császárok is többször rákényszerültek. Az egyik kínai krónika így ír le egy csatát: “Tou Ku a Tiensanhoz érkezett, megtámadta a hunokat és ezer embernek levágta a fejét. A hunok visszavonultak, de Tou Ku egészen Barkolig (a mai Csenhszi városáig) üldözte őket.”

A Barkol-tó mellett régi jelzőtoronyok romjai láthatók. Ezek a toronyok valamikor végigkísérték teljes hosszában a selyemút kínai szakaszát. Elsődleges céljuk a térség katonai megfigyelése, valamint veszély esetén füstjelek továbbítása volt. Barkol, azaz Csenhszi városa 2000 km távolságra található Hsziantól, de az innen füstjelekkel továbbított üzenetek alig egy nap alatt a fővárosba értek. Ugyanakkor a jelzőtoronyoknak, mint útjelzőknek a selyemúton haladó karavánok is hasznát vették. A Tang korban volt olyan időszak, amikor 20 ezer katona is állomásozott ebben a térségben, hogy védje a selyemút északi szakaszát. Egy korabeli költő, aki egy darabig itt időzött, rövid leírást ad e területről: “Az északi szél lefekteti a sápadt füvet és már augusztusban esni kezd a hó. A katonáknak ez igen megnehezíti a bőrpáncél fölvetését és az új megfeszítését.”

A Hszianból nyugat felé tartó selyemút Haminál két ágra szakad. A Tiensan északi részén haladó út Barkol és Urumcsi érintésével Orosz Közép-Ázsia felé halad, míg a Tiensantól délre vezető út Turfán, Korla, Kucsza és Akszu oázisain át Kaszgarba vezet.

A Tien Men Kuant, vagyis az Égi Kapu Átjárót a kínaiak a világ legfélelmetesebb hegyszorosai közé sorolják. Némi túlzással azt mondják, hogy egyetlen ember is képes lenne akár tízezrekkel szemben megvédelmezni. A Tiensan déli részén átvezető selyemút-szakasznak ez volt a legfontosabb stratégiai pontja. Utazásaink során mi is többször

átkeltünk ezen a hágón. Hírét nem hazudtolja meg. Hihetetlen méretű függőleges sziklafalak, szűk szurdokok között kígyózik a szerpentin órákon át, míg végre a tetőn vagyunk. És természetesen életnek semmi nyoma, minden teljesen kopár, mint ahogy a Déli Tiensanban már megszoktuk. A selyemút ezen szakasza, melyet északról a Tiensan, délről a Takla Makán sivatag határol, ma a Hszincsiang-Ujgur Autonóm Területen keresztülhaladó főközlekedési út része.

A hágótól 300 km-re nyugat felé a selyemút kínai szakaszának legnagyobb oázisába, Kucsá városába jutunk. Kucsá, melynek régi neve Kujce, s ahol kelet és nyugat találkozik, mindig eleven, virágzó hely volt. Nemcsak a megművelt területek nagysága és a gazdasági források tekintetében nevezetes ez a térség. Földrajzi helyzete is különösen kedvez kereskedelmi forgalmának. Gazdasági jelentőségét a Tiensanból leszaladó vizek által táplált öntözőcsatornáinak köszönheti. A kereskedelemben játszott vezető szerepét pedig az biztosítja, hogy itt találkozik a hegyeken át északnak, Dzsungária gazdag vidékére vivő út, meg a déli út, amely a Hotan-folyó medre mentén, a Takla Makán sivatagot átszelve, közvetlenül Hotanba visz. Ez magyarázza az oázisnak a gazdaságban, a kereskedelemben, s a kultúrában betöltött vezető szerepét hosszú történelmi korokon át. Ez az oázis hajdan egy birodalom központja volt, amelynek - írásos források szerint - hatalmas, pompás palotája volt Kucsában, s vára a birodalmi főváros, Csangan várának nagyságával vetekedett. Az i.u. 7. században Kucsá volt a legnagyobb nyugat-kínai buddhista központ. Több mint száz templomában összesen ötezer pap működött. A város ősi lakói valószínűleg tokár nyelven beszéltek, ami a nyugati indoeurópai nyelvekkel - a latinnal és a göröggel - állt rokonságban. Hszüen Cang, a híres szerzetes, aki a buddhista szutrákért utazott Indiába, a 7. században így ír erről a virágzó országról: "A királyi gazdagságú Kucsá földjén vörös kölest és búzát természetnek, ezenkívül rizst, szőlőt, gránátalmát, körtét, szilvát és mandulát. Megtalálható itt az arany-, réz-, ólom- és ónbánya. A klíma enyhe. Az írást az indiaiaktól vették át, kétségtelenül könnyű ragozni. A lakosok gyapjú-, vagy selyem anyagú ruhákban járnak. Kopaszra vágatják a hajukat és fejfedőt hordanak. A kereskedelemben arany-, ezüst- és réz-érméket használnak." A régi kucsai birodalomnak a 8. században egy Tibet felől érkező hódítás vetett véget. Őket követték az ujugurok, Kucsá mai lakói.

A Kasgar felé haladó karavánok már Anhszínál délnyugat felé vették útjukat. Hszüen Cang innen indult el a hivatalos tilalom ellenére - suttyomban - kalandos útjára, a "Nyugati vidékek"-re. A kegyes zárán-

dok vakmerő vállalkozása már a kezdet kezdetén csaknem az életébe került, amikor eltévedt a Lop-sivatagban észak felé, s hajszála hű, hogy szomszédja nem veszett, mielőtt elérte Hami messze oázisát. A kereskedők Anhszitól háromnapos járóföldre elérték Tunhuangot, ahol tevékre cserélték lovaikat, s felszerelést-élelmiszert vásároltak. A víz nélküli Takla Makán sivatag járhatatlan homokdűnéi álltak előttük, melyek a Kaszgar felé vezető közvetlen utat borították, s olyan akadályt képeztek, amely-nél még a madarak is kénytelenek voltak megváltoztatni útirányukat. Ahhoz, hogy körülnavigálják ezt a természetes akadályt, a karavánút kettévált.

A kedvezőbb fekvésű északi selyemút északnyugati irányban, Turfán felé indult, itt találkozott a Haminál elágazó déli útszakasszal, s a Tiensantól délre vezetett tovább a sivatag peremén fekvő oázisvárosokon át Kaszgarba. Ennek az útnak még ma is használatos kínai elnevezése: "Tien San Nan Lu", azaz "a Tiensantól délre vezető út" - földrajzi helyzetét tükrözi. (Egyébként egy magára manapság valamit is adó kínai városnak legalább kétezzer éves történelme van és minimum egy utcája, mely a "Tien San Nan Lu" nevet viseli.)

A déli selyemút egy igen nehéz szakasza nyugat felé, az egykor virágzó Loulanba vezetett, majd délnyugati irányban Zsocsiang (ujgur neve: Csarklik), Csiemo (Cserszen), Minfeng (Nija), Jütien (Kerija), Hotan és Jarkend oázisain át egyesült az északi úttal Kaszgarban. Ennek az útnak az első harminc napja szinte elviselhetetlen szenvedés volt. A derék Marco Polo így ír a selyemút legveszélyesebb szakaszáról, a Lop-sivatagról: "Olyan hosszú ez a sivatag, hogy lóháton - így mondatik - egy esztendőbe, vagy még többbe kerülne az út egyik végéről a másikra. És itt, ahol szélessége legkisebb, egy holdig tart az átkelés. Az egész csupa homokból való hegy és völgy és nincsen benne semmi ennyivaló. De egy napi és éjszakai lovaglásnak utána friss vizet találhatsz, elegendőt talántán ötven, avagy száz ember és oktalan barmaik részére, de nem többet. ... Barom itt nem találhatik, mert semmi sincsen, amit egyenek. De csudálatos dolgot beszélnek erről a sivatagról, tudnivalóan azt, hogy ha utasok éjnek idején haladnak benne és valamelyikük hátramarad, avagy elalszik, avagy más efféle és megest megkísérli, hogy utolérje az ő társait, akkor lelkeket hall megszólalni, s azt hiszi, hogy az ő társai azok. Néha nevének szólítják őt a szellemek és illetéknéppen gyakorta téves útra vezetetik az utas, úgyhogy soha rá nem talál többé az ő csapatára. És ilyen módon már sokan elvesztek. Néha az eltévedt utazó, mintha nagy lovascsapat vágató dobogását és zivajját hallaná, távol az igazi útvonaltól, és azt vélvén, hogy ez az ő csapata, követi a hangot, és

minekutána megvirrad a nappal, azt találja, hogy csalódás esett meg vele és keserves vészbe jutott. Sőt még nappal idején is hallani azoknak a szellemeknek a szavát. És néha különféle hangszereknek zengését fogod hallani és még közönségesebben a doboknak pergését. Éppen ezért ezen az utazáson az a szokás, hogy az utasok szorosan egymás közelében maradnak. Valamennyi állatnak is a nyakán csengő lóg, avégből, hogy így ne egykönnyen tévedhessenek el. És lefekvés idején egy mutatójelet raknak, hogy az irányt a következő nap menetében mutassa. Ezen a módon kelnek át a sivatagon.” Biztonsági megfontolásokból és nyáron a nagy meleg miatt a tevekaravánok általában éjszaka voltak úton. Azonban az utazónak ekkor is vigyáznia kellett. Ha ugyan is a teve álomba ringatta, s így róla lefordulva a homokba huppant, menthetetlenül odaveszett.

A selyemút bármely szakaszát is vették igénybe az utazók, kereskedők, hihetetlen megpróbáltatásoknak voltak kitéve. A szélsőséges természeti viszonyok mellett a lesből zsíros falatokra ácsingózó rablóbandák állandó életveszélyt jelentettek számukra. És egy-egy utazás nem-hogy hónapokig, de évekig tartott! Még a 13. században, Marco Polo korában is az utazás Itáliából Pekingbe a selyemúton több, mint egy évet vett igénybe! A selyemútról talán azért vannak romantikus és izgalmas elképzeléseink, mert ősi vonzódás él mindannyiunkban egy még napjainkban is titokzatos világ iránt, mely valószínű, még sokáig rejtve marad a közönséges halandó számára.

12. 7. FÖLDÜNK LEGRETTENETESEBB SIVATAGJA - A TAKLA MAKÁN

Mielőtt északnyugat-kínai megpróbáltatásaink nevezetes területéről, a Takla Makán sivatagról beszélénk, néhány szóval beágyazzuk őt szűkebb környezetébe, a Tárím-medencébe, mely Kína legnagyobb belső medencéje. Minden égtájrányból magashegységek veszik körül, csupán kelet felé nyitott - egy 70 km széles kapu köti össze a Kanszú-folyosóval. A medence kb. 1500 km hosszan nyúlik el nyugat-keleti irányban, legnagyobb szélessége pedig eléri a 600 km-t. Térszíne délnyugatról északkelet felé enyhén lejt, miközben tengerszint fölötti magassága 1400 m-ről 800 m-re csökken. A Tárím-medence legnagyobb részét kitöltő Takla Makán sivatag domborodó homokdűnéi három és fél magyarországnyi (330 ezer négyzetkilométer) területen hullámzának, s fodrozódnak az uralkodó szelek szeszélyei szerint - mintegy a tengerre emlékeztetve, mely itt húzódott több mint 15 millió évvel ezelőtt. A Takla Makán sivatag keleti határa a Juli sivatagi településnél

délnek forduló Tárím-folyó, amelytől keletre található a Kuruk- (ujgur eredetű szó, jelentése: száraz), vagy Lop-sivatag. A Tárím-medence részét képezi még keleten az Altin-hegység északkeleti lejtőire fölkapaszkodó Kumtag- (Homokhegy-) sivatag is. A medencét övező peremi törmeléklejtők, azaz a gobik térszíne a határoló magashegységek napjainkban is tartó emelkedése miatt folyamatosan változik.

Mivel a medencét minden égtájrányból magashegységek veszik körül, éghajlata szélsőséges. Az évi csapadékmennyiség kb. 50 mm, de a Lop-sivatagban még ennél is jóval kevesebb hull. Nyáron itt felhő sincs az égen, zavartalanul süt a Nap. A világos felszín jól visszaveri a sugárzást - szinte vakít a homok.

Urumcsiból indultunk 5000 km-es sivatagi utunkra. Miután minden szükséges felszerelést összepakoltunk, Turfán felé vettük az útirányt. Első este egy különös helyen tértünk nyugovóra. Az alkonyi szürkületben annyit állapítottunk meg, hogy egy viszonylag fiatal településen - városban - vagyunk. A kisebb házak téglából, a lakótelepek épületei előregyártott betonelemekből készültek. De sehol egy fa, vagy virágok. A növényi életnek semmi nyoma. A házak mellett rögtön kezdődik a sivatag. Egyhangú-szürke minden. A finom sivatagi por belepíti a környezetet, testvériesen juttatva magából mindenhová. A kiábrándító táj mélyen rányomja bélyegét az itt élők hangulatára - a szürke munkásarcokon sehol egy mosoly, az emberek minden mozdulata szinte gépies. Innen a városból egy jó fél óra járóföldre két vegyiüzem található a sivatagban. A város lakói ott dolgoznak. A gyárak, üzemek vidékre telepítése - mely az 1960-as évek elején történt - Mao elnök azon tételén alapult, hogy az elkerülhetetlenül bekövetkező III. világháború során az ellenség először Kína nagyvárosait fogja bombázni, hogy tönkretegyje az ország ipari potenciálját. Ezt kivédendő, rengeteg gyár került vidékre, netán lakatlan területekre, sivatagokba, magashegységekbe. Ez persze ma már óriási nyűg és kolonc a nemzetgazdaság hátán, hiszen - figyelembe véve a jelentős szállítási költségeket - tekintélyes hányaduk veszteségesen üzemel.

Érkezésünk estéjén - szombat lévén - szállodánk földszinti nagytermében zenés-táncos összejevetelt, azaz diszkót rendeztek, melyre mi is ellátogattunk. Kínában az a szokás - ezt több helyütt is tapasztaltuk - hogy rendezvényeken igen gyakran nők nőekkel, s - ami számunkra meglepő volt - férfiak férfiakkal táncolnak. Ha nők teszik ezt férfiakkal, ők általában házasok, vagy pedig már igen előrehaladott kapcsolatban vannak. Azonban a hagyományok ereje folytán ez utóbbi jelenség napjainkban házasságkötés előtt még meglehetősen ritka. Az esten kelle-

mesen éreztük magunkat, különösen akkor, mikor tapasztaltuk, hogy néhány csinos női szempár hosszasan ránk szegeződik. Az előkelő idegenek - azaz a jelenlevő magyarok - tiszteletére a rendezvényt egy órával meghosszabbították. A döntéssel az est valamennyi résztvevője messzemenően egyetértett. Búcsúzáskor őszintének hatottak szavaik - jöjjünk el máskor is. Egyikük csendesen hozzátette: - ha lehet, egy szombaton. Ottjártunk biztosan vitt némi kellemes színt abba a szürke világba.

Másnap korán reggel indultunk tovább. Úticélunk Zsocsiang (Csarklik), ahová Jencsi és Korla oázisain keresztül vezetett az út. De még mielőtt rátérnénk továbbutazásunk viszontagságaira, egy előző nap történt nem kívánatos eseményre kanyarodunk vissza. Műszereink fölállításában közben a Szu-tól, sofőrünkötől kölcsönkért öntöttvas szerszám eltörött. Bűnbánóan bevallottuk neki tettünket, de amikor meglátta, hogy két részletben akarjuk visszaadni a szerszámát, elvörösödött, elkezdett üvöltözni, őriöngeni, majd a haját tépte, s a történetekkel kapcsolatban hosszasan ecsetelte a véleményét. Sajnos nem értettük kristálytisztán minden szavát, de az látszott rajta, hogy nem érzi jól magát. Csen professzornak jó néhány órájába tellett, míg sikerült valamennyire lecsendesítenie. Mi pedig, hogy enyhítsünk fájdalmán, 100 jüant ajánlottunk föl neki, a családja megsegítésére. Ez nem volt kis összeg, ha figyelembe vesszük, hogy ez az akkori viszonyok közepette egy helybéli munkás nagyjából egyhavi keresetének számított. Másnap reggel a "nyihao"-nkra (jó napot kívánok) adott közömbös morgása már jelezte, hogy följánlásunk elérte célját, s mi is gazdagabbak lettünk egy tapasztalattal. Bár egy kínai mondás szerint: "A tapasztalat fészű, akkor adja kezünkbe a természet, amikor már megkopaszodtunk."

Tehát útnak indultunk. Első állomásunk Jencsi volt. A valamikori selyemút híres gazdasági és kereskedelmi csomópontja - az egykori Karasár - ma is fontos településnek számít a Poszten-tó (ujgur nevén: Bagras-koll) északi partján. A város főút menti gyümölcsárusainál álltunk meg, s a napi bazár portékáit méregettük. Derék sofőrünk elővárszolta nehéz idegmunkával megszerzett 100 jüanját, s hatalmas mennyiségű kajszit és körtét vásárolt rajta. Egyébként július, továbbá augusztus és szeptember (a szőlőt ekkor szüretelik) a gyümölcsérés időszaka Kínai Turkesztánban. Minden oázisban széles a választék és rengeteg a felhozatal. A nyári nagy forróság miatt a gyümölcsök itt a mifélelénk szokásos méreteknél jóval kisebbek és szinte már a fán megaszalódnak. A szerte Hszincsiangban méltán híres hami dinnye mindenütt kapható. Ezek is kisebbek, mint a mi dinnyéink, de ízük mézédés és

májustól decemberig tart a szezonjuk. Nagy halmokban láthatók az utak mentén, az autón és szekéren utazók, s egyéb vándorok megkísértésére. Minden gyümölcs aszalt változatához is hozzá lehet jutni, sőt aszalt sárgadinnye is van a piacon.

Jencsiben egy kissé kellemetlen eset is történt velünk. Mivel mindenütt, amerre jártunk, végig nagy hőség volt, az egész úton rövidnadrágban és félmeztelenül utaztunk, s az oázisokban gyalogosan is így közlekedtünk. Ahogy kiszállunk a terepjáróból, s a bazárban bámészkodunk és böngészünk, hozzánk lép egy helybeli ujjur - feltehetően a település önkormányzatának egyik képviselője - aki pofinkat gyengéden megpaskolva bár, de határozott hangon és taglejtésekkel hozta tudomásunkra, hogy Jencsiben más a szokás, s láthatóan arra inspirált bennünket, hogy a rajtunk lévő ruhadarabok mellé valamit öltünk még magunkra. S miután tapasztalta, hogy a szavának van még súlya Jencsiben, elégedett böfögések közepette távozott.

Korla városában még csak meg sem álltunk. Pedig ez a település a "Tien San Nan Lu", azaz a "Tiensantól délre vezető út" ma is legnagyobb központja. Kerületi székhely, s a Tárím-medence egyre izmosodó iparának fellegvára.

Korlát dél felé elhagyva már a Takla Makán homoktengere áll előttünk. Izgalommal teli várakozás él bennünk - vajon milyen lesz a sivatag?

Az éjszakát Juli településén töltjük, mely Korla felől a Takla Makán északi kapuja. Szállodánk egy valamikori karavánszeráj, mint csaknem az összes ezt követő szálláshelyünk a sivatagperemi oázisokban. Ezek az épületek jellegzetesen azonos tervek alapján készültek. A földszintes épület közepén egy széles-tágas folyosó halad keresztül, ahonnan kétoldalt, egymással szemben nyílnak a szobák. A falak vastagok, a mennyezet boltíves, a padló döngölt föld. A helyiségek télen a folyosóról fűthetők, komfort nincs. Este petróleumlámpával világítunk, a vécé és víz az udvaron van. Mi vagyunk az egyedüli vendégek. Vacsoránkat a fogadó étkezőjében fogyasztjuk el. Körülöttünk 8-10 asztal, a padló itt is földes. A konyha felőli falon egy festmény lóg a nagy vezérről. Alatta Mao-idézet. Helyi ételt rendelünk - a neve: pámien (ujgur nevéen: latyóza). Úgy készül, hogy birkahúst apróra vágunk, forró olajban, serpenyőben kisütik, majd ugyancsak apróra vágott hegyespaprikával és fokhagymával összekeverik, végül gyúrt, sodrott tészta tesznek hozzá, s rögtön tálalják. Nem kell sokat várni, az egész néhány perc alatt elkészül.

A vacsora után az udvaron beszélgetésbe elegyedünk a személyzetel. Ők ujjurok - néhány asszony, barázdált arcú férfiak, szép lányok és suttyó fiúk. Kérésünkre a gyönyörű szőlőlugas alatt ellejtik ősi táncaikat - Dezső hosszú perceken át filmez. Csodálatos dalokat énekelnek. A régmúlt elődök eget-földet megmozgató szerelmes dalai ezek. (Egy kínai mondás erre az érzésre úgy utal, hogy: "Az ész nagyobb földet bejár, mint a szív, de kevesebbre jut.") Az ember fizikai valóságában múlandó ugyan, de szerelmes érzései évszázadok, évezredek távlatában mindig ugyanazok. Följegyeztünk két meseszép dalt. Az egyikben a szerelmes nő így énekel választottjához:

"A szellemek szebbnek alkottak Téged, mint bármely más férfit. Midőn hazádba visszatértél, utánad röpültem volna, mint egy lúd, csak-hogy nem volt szárnyam, s kiabáltam, mint a vadlúd. Nem tudtad, hogy egész évig vártalak, s visszatértedet várva más férfit nem szerettem. Régóta várlak, s mindenkit, ki Hozzád utazik, arra kérek, hogy Téged, ki énem másik fele vagy, tízszeresen üdvözöljön. Te mindenkit fogadsz, ki arra vonul, s Hozzád jön, s Te énekelsz és játszol, de ha énekelsz és játszol, nem szabad ott lennem. Lábad meg van-e kötözve, hogy nem jössz hozzám? Ha nem is szeretsz engem, mégis elmegyek Hozzád, s cseléded leszek. Minden asszony azt tanácsolja, menjek Hozzád. Miat-tad egy évig nem bírtam mosolyogni, mert valótlan mondottál, nem okoztál nekem semmi örömet, s szemem könnybe lábadt. Isten nem ren-delte el, hogy egymásé legyünk. Szemöldökid és szempilláid a legszeb-bek, amik léteznek."

A férfi szerelmes dala így szól:

"Mióta lóháton eltávoztál, itt bolyongok és vágyódom fekete szem-öldökeid után. Ha alkalmam akad, e hónapban utánad utazom, hogy énekeljek, játsszam és doboljak. Még fiatal vagy, s szüleid jó férfiúnak adtak. Vadabb vagy az ördögnél, szahib szűz, keményszívű vagy, nem érted szavamat, vad ördög! Szesélyes vagy, mint az időjárás, majd borús, majd napos. Szüleid sokat tartottak Felőled, s finom puha ru-hákba öltöztettek. Tudasd velem, mikor leöz lakodalmaid, hogy eljöjjenek, s részt vehessek benne. Anyád sokkal jobb volt Imám Pattmá-nál, s tisz-ta volt, mint a jü-kő (jåde). Imám Pattma szeret Téged. Midőn fiatalok voltunk, egymással játszottunk és jó barátok voltunk. Te ide-oda himbá-lóztál, mint az okkár-madár tarkótolla és híred Csimenig elhatott. Ha ősszel a Tárímrá megyünk, szemeink találkozni fognak. Apátlan-anyátlan vagy most, de mindenki többet fog adni, mint amennyit apád, anyád adhatott. Ha felöltöztél, olyan vagy, mint a csillagbogár (szent-jánosbogár)."

Késő estig beszélgettünk, beléptünk az életükbe, a régmúltba. Valahogy nem hiányzott az evilági kényelem. Megtudtunk valamit abból, hogy milyen volt itt az élet néhány száz, sőt ezer évekkkel ezelőtt. Az emberek kedvesek, nyíltak, szinte naivan őszinték és - boldogok. Micsoda kontraszt! A legsivárabb sivatagi környezetben élnek, és mennyire szeretik az életet! Biztosak vagyunk benne, hogy egyikük sem adná oda harmonikus, kiegyensúlyozott életét egy kétezer évvel későbbi kor, a mi nyugati világunk kényelméért, technikai fölényéért. És nekünk is megnyugvás ez a világ. Közöttük elfelejtjük mindennapos gondjainkat, nehézségeinket.

Szobánkba visszatérve, a petróleumlámpa pislákoló fényénél ki-mostuk nadrágunkat, majd a szék támlájára terítettük, hogy száradjon. Alig egy óra múlva, kényelmesen hátradőlve a széken bevillant, itt valami nem stimmel. Végre rájöttünk, a nadrág - megszáradt! De éjszaka is, s innen kezdve minden éjjel fölébredtünk a Takla Makánban, mert kiszáradt a torkunk, kicserepesedett a szánk. S mivel - ahogy a kínai mondás tartja – "Távoli vízzel közeli tüzet nem olthatsz" - az első sivatagi éj után, lefekvés előtt jó előre teát készítettünk az ágyunk mellé egy-egy csavaros fedelű üvegben, ami elmaradhatatlan társunk lett sivatagi utazásunk végéig. Itt még csupán a Takla Makán peremén vagyunk, de a levegő nedvességtartalma alig több 20 %-nál. (Minálunk ugyanebben a nyári időszakban 60-70 % a szokásos érték.)

Másnap - kétség sem fért hozzá - ragyogó napsütésre ébredtünk, ám - akkor még nem tudtuk - sűrű viharfelhők gyülekeztek napi programunk egén. A reggeli után még vidáman álltunk föl az asztaltól, s indultunk Juli központjába, egy kis ismerkedésre, de nemsokára különös dolgok történtek. Báméskodásunk közben megállítunk az úton egy barázdált arcú, hosszú fehér szakállú apót (az ujugurok őket "akszakáll"-nak, azaz "fehér szakállú"-nak hívják, bár a szó átvitt értelmű, s jelentése: vezető, főnök, előljáró), aki készségesen beleegyezik abba, hogy sokat tapasztalt arcáról közelképet készítsünk. A szemünk elé emeljük a gépet, de arra már nincs idő, hogy elkattintsuk a gombot. Hosszan jajgató fékcsikordulással megáll mellettünk egy helybéli civil ruhás motoros, majd élénken gesztikulálva elkezdi velünk ujugur nyelven hosszasan üvöltözni. Próbáljuk fárasztani, arra a régi kínai mondásra gondolva, hogy: "Útja elején erős a nyílvevő." Majd miután elegendő időt hagytunk neki, hogy összeszedje a gondolatait, a mellettünk álló Csen professzorhoz fordultunk, s megkérdeztük: "Netán a kedves úr be szeretne mutatkozni?" Csen professzor azt mondta, hogy baj van, mert ezen a településen nem szabad fényképezni. És ő különben is megmondta,

hogy vigyázzunk, mert Juli tiltott város (vagyis ilyen helyekre külföldiek nem látogathatnak). Nem mondta, de azért megkérdeztük tőle, honnan lehet megtudni Kínában, hogy egy település tiltott városnak minősül? Válaszát - ő ezt nem tudja - jó előre sejtettük. Az üvöltöző úr, akitől hamarosan kiderült, hogy közeg, nem tágított. Kénytelenek voltunk bemenni vele a rendőrségre. A járási székhely központjában, a kevés emeletes épületek egyikébe vonultunk. Az emeleten aztán megkezdődött a tényfeltárás. Hiába mondtuk, hogy az öreg beleegyezett, hogy lefényképezhessük, ráadásul még csak el sem kattintottuk a gépet. Közegünknek tökéletesen elegendő volt a fényképezőgép látványa a cselekmény súlyos voltának a kinyilvánításához. Hiába, ahogy egy kínai mondás tartja: "Ha egy ujj a Holdra mutat, az ostoba az ujjat nézi." Már órák óta folyt a huzavona, s kezdtük eléggé unni a helyzetet, amikor Csen professzor, valószínűleg egy hasonló következtetés után eskü alatt vallotta, hogy tisztességesek a szándékaink, s rögtön utána derék közegünket a barátjává fogadta. Ez hatott. Talán sejtette, hogy Csen professzor keze messze elér. Elvégre - egy régi kínai mondás szerint - "A legbüszkébb tornyok is a földből nőnek ki." Hát, ezt a pár órát megspórolhattuk volna! Távozásunk közben Csen professzor még halkán maga elé dörögte - sok pénzébe fog kerülni neki ez a barátság. Meg kell hívnia Urumsiba a túlbuzgó biztost, s legalább egy nagy traktóra vendégül kell látnia. Az egész hercehurca háttérben állítólag az állt, hogy nem sokkal korábban egy francia turista kedélyesen fényképezgetett gépével Kaszgarban, miközben - nem tudni mi okból - a körülötte lévő mozlim ujugrok földühödtek, a gépet kitépték a kezéből, s összetörték, őt pedig kellekppen megfutamították. Az egészből komoly rendőrségi ügy kerekedett. A franciát még néhány hétre le is csukták. Mindenesetre mi egy kicsivel jobban jártunk, mint ő, mivel a gépek épek, s ahelyett, hogy mi lennénk lecsukva, az ügy lett lezárva. Ha ezzel kezdi derék rendőrünk, akkor nem csodálkozunk rá, mert ahogy a kínai mondás is tartja: "Semmiféle tilalom, intés, fenyegetés nem riaszt úgy, mint az intő példa."

Végre a déli órákban sikerült Juliból továbbutaznunk. Több mint 400 km hosszú út állt előttünk. De micsoda út!? Szu, a sofőrünk még nem járt erre. Eleinte túrhetően palástolta kétségbeesését, de néhány óra elteltével kiütközött arcán a fájdalom. Ez az útszakasz a Takla Makán sivatag északi, illetve déli peremén haladó selyemutakat köti össze. Eredendően fő közlekedési út. Teljes hosszában zúzottkő borítja, de a rajta haladó járművek kerekei már mélyen kikezdték, hatalmas kátyúk lyuggatják. Sokszor az volt a benyomásunk, hogy egyetlen hosszú ká-

tyúban utazunk. A derék Szu, aki eleinte a tisztas, óránkénti 50 km-es sebességgel próbált robogni, hamar rájött, hogy az itt nem tartható. A biztos 25-30 km-es sebességgel kalimpáltunk előre. Szu-nak, aki jó sofőrként úgy vigyáz a Toyotájára, mint anya a gyermekére, ez az útszakasz maga volt a rettenet. Két-háromóránként megálltunk. Ilyenkor néhányszor körbejárta, végigsimogatta, megpaskolta kocsiját. Kezén a hivatásos sofőröknél Kínában elmaradhatatlan kesztyű, ami valamikor évekkkel ezelőtt még fehér volt, s napról napra egy enyhe árnyalattal lesz szürkébb. Meglepő módon, néhányszor élére helyezett téglával kirakott útszakaszokon haladunk. Ezek minősége jó, de hosszuk egyenként nem több egy-két kilométernél. Egyre gyakrabban az út melletti homokban nyomulunk előre. Itt bizony az út már olyan poros, mint amilyen széles.

Az út többé-kevésbé a Tárím-folyó közelében halad, néha mellette, néha több kilométerrel távolabb. Akszutól délre, ahol a Jarkend-, a Hotan- és az Akszu-folyó találkozik, s ahonnan kezdve Tárímnak hívják, még jó kilométer széles, bár ott is sekély a folyó. Juli és Zsocsiang között, ahol most haladunk, a Tárím egyre keskenyebb és egyre kevesebb vizet szállít. Partján vízínövények, vadnyárfa-ligetek, legelők keskeny csíkja húzódik. Hol van már az az idő (még az 1950-es évek elején is!), amikor a folyóparti buja őserdőkben szárnyasok serege, kisvadak (nyúl, róka), antilopok, sőt vaddisznók és tigrisek tanyáztak! Mégis, "zöld folyosó"-nak hívják ezt a Juli és Zsocsiang közötti keskeny sávot. Az 1950-es évek második felétől, de különösen az 1970-es évek elejétől ezen a vidéken igen intenzív öntözéses gazdálkodásba kezdtek. A Tárím-folyó mentén tavak füzérét hozták létre, részben a folyó szélsőséges vízjárásának kiegyenlítésére, részben pedig öntözés és haltenyésztés céljából. Zöldségféléket termeszteneek itt, valamint óriási gyapotföldeket alakítottak ki. S ahogy az öntözött területek kiterjedése növekszik, a Tárím vize úgy apad. Tikanlik és Argan között, ahol mi láttuk a folyót, s ahol vize még nem is olyan rég szélesen hömpölygött, ma már csak gyenge utánezata egykori önmagának. Utunk mentén a Tárím alig fele olyan széles, mint a Tisza Szegednél, s oly lassú a folyása, hogy szinte észre sem venni. Innen már 200 km-re sincs a vég - egyre posványosodó vize a hátrább és hátrább araszoló mocsaraiban lassanként elvész. Visszamarad egy száraz meder, egy vízbővebb periódusra emlékeztetve, s egy olyan időszakra, amikor az ember együtt élt a természettel, nem törekedett annak nagyarányú átalakítására.

A rövid pihenőkön kiszállunk a kocsiból, hogy megmozgassuk elgémberedett tagjainkat, s egy kis friss vidéki levegőt szippantsunk. Ahogy körülnézünk, néhány facsoport, száraz fű és kóró - s amerre a

szem ellát, mindenütt csak homok és homok. Körös-körül gyönyörűsége csendesség honol: előljárója a sivatagnak, mely oly közel van már ide.

Késő éjszaka érkezünk Zsocsiang (Csarklik) településére, mely a Tárim-medence délkeleti részének legnagyobb oázisa. Ez nem mond ellent annak, hogy az oázis központja egy szegényes, puszta falu, ahogy az illik is egy csaknem sivatagos terület fő helyéhez. A település lakóinak 90 %-a ujjur származású.

Határozott bizonyítékok erősítik meg, hogy Zsocsiang oázisa már akkor központja volt a Lop-vidéknek, amikor Hszüen Cang, a híres buddhista zarándok itt időzött néhány napot Indiából hazatérőben, az i.u. 645. esztendő tájékán. Akárhogy is, az egykori Csarklik fontos hely volt, hiszen ez volt az első lakott helység a hajdani Loulan felől vezető úton.

Szállásunk a már Juliból ismert valamikori karavánszerájnak szinte a pontos mása a település központjában. Miután lepakoltuk a műszereket és a személyes holmikat, a közeli vendéglőbe mentünk vacsorázni. Csen professzor megkérdezte, mit szólnánk, ha "pámien"-t ennénk. Ellenjavaslatunk nem volt, így a rendelés automatikusan életbe lépett. Közben kiváló vezetőnk beszédbe elegyedett a néhány ülő alkalmas-ságot számunkra előzékenyen átengedő helybéli ujjur fiatalokkal. Azaz, csak elegyedett volna, mert nagy meghökkenésére hamar kiderült, hogy a fiúk egy árva kukkot sem tudnak kínaiul. Egyébként a gyerekek hét éves koruktól kezdik az iskolát Kínai Turkesztánban, s a nemzetiségiek az általános iskola 4. osztályától kezdve tanulnak kínaiul.

Másnap délelőtt ellátogattunk egy ujjur családhoz. Nagyon kedvesen fogadtak bennünket, s előzékenyen föltárták előttünk kis birodalmuk minden zegét-zugát. Minden ház előtt egy magas fal védi a belső udvart, s a lakókat a kíváncsi kukucskálóktól. A kapu a homokos belső udvarba vezet, ahol virágágyások láthatók, a ház bejáratánál pedig egy hatalmas szőlőlugas képviseli a verandát - jótékony árnyat adó zöldjét a háziak igen megbecsülik. A róla lelógó hatalmas fürtök duzzadó bogyói előrevetítik a közelgő szüret örömeit. A ház ajtaján belépve rögtön a konyhába toppanunk. Onnan kétoldalt nyílnak a szobák - kettő, három, vagy négy - a háziak anyagi helyzetétől függően. Közülük az egyik az ún. "tiszta szoba". Ide terelik az igen kedves, vagy rangban magas vendégeket. Az ujjurok általában nagycsaládban élnek. A házban - melyet meglátogattunk - az anyától, apától az ükunokáig együtt élt a család. Sőt, ahogy észrevettük, még a testvérek is a kis pulyákkal.

Zsocsiangtól jó 300 km-re keletre kezdődik, s egészen az Altin-hegység északi lejtőire kapaszkodik föl a Kumtag-sivatag. Messze szárazabb akár a Takla Makán-, akár a Kuruk-, vagy Lop-sivatagnál. Az utóbbi két sivatag dühöngő tavaszi szelei a Kumtagban teljességgel ismeretlenek. Itt évezredek óta legfeljebb lágy szellő lengedez. Stein Aurél 1907-ben járt először ezen a vidéken. S amikor hét évvel később, harmadik kínai expedícióján visszatért ide, tisztán fölismerte saját lábnyomát, sőt még a kuttyájának a lába nyomát is! Évszázadok, évezredek történelme van itt a homokba írva. A dűnék alól származó növénymaradványok radiokarbon analízise szerint a Kumtag homokanyagának abszolút kora 4600 év - jelezve, hogy a sivatag nem régi képződmény.

Zsocsiangban egy folyamodvánnyal fordultunk Csen professzorhoz. Arra próbáltuk rábeszélni, hogy látogassunk el az innen alig 300 km-re lévő Sorköl településre, ahol az út kettéválk. Az egyik keletnek halad tovább Tunhuangba, a másik délkelet felé fordul, s a Cajdam-platón át vezet Tibetbe. Sorköl, az Altin-hegység bejáratánál, egy további ideális helynek tűnt a méréseink számára. Csen professzor azt válaszolta, hogy nem célszerű arra mennünk, mivel ott egy különleges természetvédelmi terület található fehér majmokkal, fehér antilopokkal, s a csoda tudja még, hogy miféle egyéb fehér állatokkal, s ennél fogva nem tartja valószínűnek, hogy oda fehér emberek bebocsátást nyerjenek. Mit volt mit tennünk, másnap reggel indultunk tovább, kelet felé a déli selyemúton Csiemo (Cserscen) oázisába.

Az út Zsocsiangtól (Csarklik) Csiemo-ig (Cserscen) több mint 400 km hosszú, s egy szakaszon egészen az Altin-hegység lábánál halad. Az útminőség jobb, mint az előző napi - persze, annál rosszabbat el sem lehetne képzelni. De Csen professzor is meglepődve jegyzi meg, hogy sokkal rosszabbat várt. Ő már járt erre néhány évvel korábban - időközben új út épült ezen a szakaszon. Az alépítményt kb. két méter magasra kiemelték a környező gobi törmelékes sivatagi felszínéből. Majd kellő vastagságú zúzottkő ágy fölé finom szemcsés követ terítettek, s azt lehengerték. Nincs aszfaltborítás, ennek ellenére ragyogó sima az út, 70 km-es óránkénti sebességgel is tudunk haladni. Az út felszínét azért volt szükséges kiemelni a környezetéből, hogy a közeli Altin-hegység csupasz, növényzet nélküli északi lejtőin lezúduló nyári záporok vizét összegyűjtő folyókat át lehessen vezetni alattuk. Igen ám, de az átvezetéshez tervezett keresztmetszet sajnos nem mindig elegendő. A kivételesen nagy esőzéseket, felhőszakadásokat követően irtózatos áradat indul el a kis hegyi folyókon a Takla Makán felé. Ilyenkor a víz alá-mossa az utat, hidakat sodor magával, nagy tömegű törmelékanyagot

szállít, esetleg vastag iszapot rak le, nehezítve, netán hosszabb ideig meg is akadályozva a közlekedést. A Takla Makán sivatagot megkerülő selyemút déli szakaszán, tehát Zsocsiang (Csarklik) és Kasgar között többször tapasztaltuk, hogy eltűnt előttünk a híd. Ilyenkor araszolva ereszkedtünk le oldalt a meredélyen, néha a víz sodrásában is kerülgettük a nagyobb folyami köveket, majd általában a túlpartra, ugyanúgy srégen fölkapaszkodtunk az útra. A legkellemetlenebb mégis egy egyszerű iszapfolyás volt számunkra, ami vagy 50 m hosszúságban betértette előttünk az utat. Semmit sem tehattünk, hiszen ha mégis nekivágunk, tengelyig belesüppedünk és ott maradunk, ki tudja meddig. A szandált, cipőt levetjük, s előremegyünk tájékozódni. Térdig cuppogunk a dagonyában, még sincs senkinek semmi előremozdító gondolata. És lám, egyszer csak - mintha a sors küldte volna - megjelenik előttünk egy öreg ujjur, vállán kapával. Éppen hazafelé tart a munkából. (Egyébként megjegyezzük, hogy a gyalogos ember oly ritka ezen a tájon mint a fehér holló. Az ujjurok vagy lóháton, vagy szekéren közlekednek. Gyalog járni olyatén megerőltetés errefelé, amely csak a legszegényebbekhez méltó. Itt csak a koldusok járnak gyalog. Ők is csak néha, mert legtöbbször nekik is van egy-egy szamaruk.) Szu, a sofőrünk tisztelettudóan köszönti, majd az arcára erőltetett nyugalommal tapintatosan megkérdezi az öregtől, mit tegyünk, hogyan juthatnánk át? A társalgás kicsit akadozva halad, a sors küldötte nem beszél jól kínaiul. Ahogy kísérőink a szavait értelmezik, az öreg azt mondja, semmi gond, sofőrünk kapcsolja terepbe az autót, majd lassan, nagy ívben kormányozzon és sikerülni fog átjutni. Szu hosszú percekig himbálja a fejét, nem akar hinni az ujjurnak. Ki tudja, hány napja csúszott ide ez az iszapfolyam, de hogy autó ezen át nem ment előttünk, az biztos. Semmi támpont, semmi nyom. Szegény sofőrünk véresre vakarja a fejét, de hát nincs jobb javaslat. Végre elszánja magát. Beül a kocsiba, majd úgy ahogy az öreg tanácsolta, lassan, bár bizonytalanul, ide-oda csúszkálva, hosszú, idegőrlő másodpercek után mégiscsak átért. Sikerült! Mindenki boldog, nagy az öröm. Az ujjurnak gratulálunk, barátságosan hátba veregetjük, majd kísérőink cigarettával kínálják. Ez utóbbi Kínában úgy szokás, hogy a fölbontott pakliból kihúznak egy szálat, s azt átadják. Még néhány perc könnyed beszélgetés, majd elköszönünk egymástól. "Jól bolszun!" (Legyen arra út!) - kiáltotta kegyes segítők búcsúzóul. Sokatmondóan csengett a fülünkbe ez a turki istenhozzád.

A váratlan nehézséget leküzdve, jókedvűen robogtunk tovább nyugat felé. Környezetünk már igazi sivatagi táj, de nem unalmas a látvány. Egy régi kínai mondás szerint: "Az igazságnak sok arca van." Ugyanígy

a Takla Makán sivatag is más és más arcát mutatja felénk. Egyes helyeken durva törmelék, vagy kavics borítja a felszínt (ezek a gobik), másutt szinte szabályos egymásutánban homokhalmok láthatók. Közülük a csupaszok a mozgó dűnék. A Takla Makán Földünk legnagyobb futóhomok sivatagja. Területének nagyjából 85 %-át a mozgó homok uralja. A futóhomok dűnék többnyire 100-150 m magasak, de a legmagasabbak közülük elérik a 200-300 m-t is.

A sivatagperemi oázisokban manapság is az egyik legnagyobb gond a mozgó homok megkötése, védekezés a bődületes erejű tavaszi szelek, s az általuk előidézett - a mezőgazdasági termelést sújtó - homokverés ellen. Minden tavasszal, március-április folyamán gyakorta igen nagy viharok kerekednek, melyekben 90-100 km-t is elér az óránkénti szélsébség. Ez a vihar a kínaiak elnevezése szerint: "a repülő homok és a futó kövek vihara". Fa Hsien, a híres kínai buddhista szerzetes az i.u. 5. század elején nyugat felé haladva ezen az úton, ezt írta: "A sivatag közepén, mikor erős szél fúj, minden halottnak tűnik. A vihar mindent eltüntet a föld színéről." Egy kiadós homokverés teljesen elpusztíthatja az oázisok veteményeit, súlyos károkat okozva a gabonafélékben, s a gyümölcsösökben.

A homokverések megfékezésében, az oázisok határainak kiterjesztésében kétségtelenül egyfajta hibrid nyárfa játssza a legfontosabb szerepet. Ezeket a fehér nyárfákat előre kiásott öntözőárok két oldalára, egymáshoz rendkívül sűrűn, mindössze 1-2 m távolságra ültetik. A módszeresen ültetett nyárfák beárnyékolják az utat, kellemesebb környezetet biztosítva a járókelőknek, s az igavonóknak egyaránt. A faültetési programok segítenek a talajerózió mérséklésében is, s megvédik az oázisokat az állandóan terjeszkedő sivatagtól. Mindenütt nyárfát ültetnek, egyrészt igen gyors növekedése, másrészt széles árnyat adó lombzata miatt. A nyárfát építőanyagként is használják.

A homok megkötésére több helyütt alkalmazzák a nádat és sást. Hat-nyolc párhuzamos sorban ültetik őket a mozgó dűnékre. Ezek a vízínövények azonban csak ott hasznosíthatók, ahol magasan van a talajvíz. Ellenkező esetben kiszáradnak, s gyorsan belepí őket a homok.

Az álló dűnék területe elenyésző, hasonlóan jelentéktelen a magasságuk is - mindössze legfeljebb 6-10 m körüli. Általában ott találhatók, ahol magas a talajvízszint - tehát a sivatagperemi területeken, valamint folyók és tavak közelében. Felszínüket egy jellegzetes sivatagi növény, a tamariszkusz borítja, melynek nyár eleji virágzásakor gyönyörű pirosban pompáznak e dombocskák. Innen ered kínai elnevezésük is: "a vörös fűz halmái".

Ezek az álló halmok a következő módon keletkeznek. A tamariszkusz körül lassan, de szüntelenül halmozódik a futóhomok. A növény nem akar meghalni, tehát fölfelé nő, amíg végre az általa felfogott homok a kezdetben egészen alacsony kidudorodásból az évszázadok folyamán tíz méter és még nagyobb magasságot is elérő dombbá növekedik. Mélyebben benn a sivatagban már csak a porladó, elfehéredett, időtlen idők óta kihalt fatörzsek dugják ki fejüket a futóhomok fölé, meg azok a tamariszkusz növényzetet rejtő homokkúpok, amelyekből az élet merőben elköltözött. Végül ezek is eltűnnek a homok halálos tengerében, amelyben a hullámvölgyyszerű mélyedések fölött helyenként százméternyi magasságba, s még följebb szökő hullámgerincek tarajosodnak. Ezeknek a hatalmas homokhegyeknek az anyagát az erodált löszagyagból keletkezett finom és önmagában igen termékeny port a szél vájó munkája formálta ilyenné. A sivatagi medencén az év jelentékeny időszakában nagy hevességgel dúló, főként északkeleti szelek folytonosan pusztítják a puha, agyagos talajt - mindenütt, ahol az a felszínen van, s nem védi homokbucka, vagy sivatagi növényzet.

A sivatagba való behatolásunk során kétségtelen, először egy olyan zónán haladunk át, ahol még megterem némi növényzet: elsősorban a már említett tamariszkusz, aztán a nád, esetleg a vadnyárfá (ujgur néven: "tograk"). A Takla Makán bennszülöttei szerint a vadnyárfá "ezer évig él, ezer évig szárad, s ezer évig ledöntve fekszik, mielőtt elkorhad". Valójában e veteránok néhány évszázadot hordoznak a nyakukban. Törzsük nem magasabb egy méternél, feljebb különös ágak nyújtózkodnak ki belőlük. Az ilyen fák előfordulása bizonyítja, hogy évszázadokon át folyó vette erre az útját. A vadnyárfá számtalanszor előbukant sivatagi utazásaink során. Láttunk hangulatos tograk-ligeteket a Tárím-folyó partján, ritkás, még élő vadnyárfá csoportokat kiszáradt folyómedrek mentén, ahol egykor szélesen hömpölygött a víz, s kiszáradt fáik hosszan elnyúló ritkás sávjait, ahol a rég volt folyómedret már betemette a homok, nyomai még épp hogy felismerhetők.

A sivatagot évezredek óta tartózkodó tisztelet övezi a helybeliek körében. A "Takla Makán" ujjur eredetű szó, jelentése: "a hely, ahonnan élők nem térnek vissza". Stein Aurél, aki háromszor vezetett régészeti-feltárási expedíciót Kínába, 1907-ben így írt erről a tájról: "Most léptünk a Földnek arra a részére, ahol nincs nyoma élőlénynek, és kétségtelen, hogy kezdettől fogva nem is volt itt élet. Amikor megpillantottam egy kiszáradt, fehér farönköt, mely a szikes talajon hevert, az volt az érzésem, mintha egy kihalt városon mennénk keresztül a pusztaság felé, ahol az élet megszűnik."

Azért nem teljesen halott ez a világ! A Kunlun és az Altin-hegység csupasz északi lejtőiről néha kecses antilopok tévednek erre a forró földre, majd pár óra elteltével rogyadozó léptekkel vonulnak vissza. A teve viszont természetes tartozéka e tájnak - ő a sivatag hajója. A ritkás tograk-ligetekben, bozótosokban bóklászó, tevesarkantyút cserkésző méltóságteljes állatok minduntalan föltűntek - látványuk egyáltalán nem hatott eseményszámra. Egy régi kínai történelemkönyv a következőket írja róluk: "A teve egy szokatlan háziállat, mely egy húsnyerget hord a hátán. A homokban él, könnyen halad benne előre, a források helyeiről titkos tudással rendelkezik. Megállja a helyét veszélyes helyzetekben is és nagyon kifinomult érzéke van. ... Nyáron, mielőtt a meleg szelek elkezdenének fújni, megfigyelhető az, hogy az egyedülálló tevék rögtön morogni kezdenek, csoportosulnak és pofájukat a homokba ássák. Az emberek megértik ezt a jelet, s elfedik orrukat és szájukat. A szél hirtelen jön és csak rövid ideig tart, de az, aki nem védekezik ellene, akár meg is halhat." A teve az egyedüli teherhordó, mely alkalmas a sivatag átszelésére. Lassan halad, nagyjából öt kilométert tesz meg óránként, de rettentő igénytelen, jószérével hét napig is kibírja víz nélkül. 200 kg terhet is képes elszállítani, s általában nem hajtják messzebbre napi 40 km-es távolságnál.

A sivatag lényei közül a vadtevék élnek a legkisebb példányszámokban. (Az ázsiai tevék - akár vadon élnek, akár háziasítottak - mind kétpúpúak.) Vad kétpúpú tevék Földünkön kizárólag a Takla Makánban és a Góbi-sivatagban tenyésznek. Kínában már régóta a legvédettebb állatok első kategóriájába tartoznak. A sivatagi vadászok évszázados tapasztalatai szerint: "A vadteve fél a tanyák füstjétől, az emberszagot 20 km-ről is megérzi. Gyakran magányosan, párosan jár, de a négy-hat állatnál nagyobb csorda ritka. Minduntalan változtatja útjait, e tekintetben ravaszabb a tigrisnél, mely könnyen csapdába kerülhet, mivel mindig egyazon úton jár."

Késő délután érünk Csiemo (Csercsen) oázisába. Szállodánk, azaz a karavánszeráj ugyanaz, mint az előzőek, akárha el sem utaztunk volna. Zsocsiangban összefutottunk egy másik fehér emberrel, egy csinos, fiatal német nővel, aki ujjur kísérettel járja körbe a Takla Makánt. Csiemóban ismét találkoztunk vele és Kasgarig együtt utaztunk. Az oázisokban más vendégfogadó nem lévén, ugyanazokban a szerájokban szállunk meg. Elmondása szerint néprajzos. Kutatóútjának a költségeit egy hongkongi műgyűjtő fedezi, aki cserébe azt kérte tőle, hogy régi ujjur szőnyeget szerezzen be számára. Nehéz a dolga - mondja - mivel a pakisztániak itt már mindent fölvásároltak.

Csiemoban, s a nagyobb oázisokban, de szerte Kínában is, ahogy leszáll az est, a település központjában megjelennek a két keréken guruló kis maszek kifőzdék, s a messziről jött vándor tátott szájjal nézi a tarka kavalkádot, a hihetetlen árubséget, az óriási ételválasztékot. Itt minden ingere a szemnek és a szájnak. A kifőzdék tulajdonosai a területi önkormányzat hivatalos engedélyével rendelkeznek, adót fizetnek, s - a velük való beszélgetés alapján - nap mint nap csinos kis jövedelemre tesznek szert.

Csiemoból Minfeng (Nija) oázisáig jó 350 km az út. Déltájban egy fogadónál megállunk ebédelni. Körbe a látóhatáron sehol semmi, ami kiemelkedne a csupasz sivatagból, s magától értetődően, sehol egy zöld folt. Ilyen árván ház még nem állott. Mit ház? Rogyadozó viskó. Csen professzor megszólal: "Mi lenne, ha most - a változatosság kedvéért (ezt mi tesszük hozzá) - pámient fogyasztanánk?" Megadóan legyintünk. Itt úgy sincs más, legföljebb egyetlen szamarát vághatná le szegény asszony. Órajta és szamarán kívül senki sincs a telepen, s mi vagyunk az egyedüli vendégek. Amíg az ebéd készül, beszélgetünk. Egész nyáron egyedül van ebben az egy szál fogadóban, férje a földeken dolgozik. Panaszodik - kevés az utas, kicsi a bevétel. Közben hozzálátunk az ebédhez. Megdicsérjük, milyen csinos! Elmosolyodik, kihoz még egy adagot.

Alighogy befejezzük az ebédet és újból útra kelünk, megélénkül a szél, majd óriási vihar kerekedik. Nagy hirtelen föltekerjük a kocsizablakait. Még éppen időben, mert a szél olyan erővel kavarja, sodorja a homokot, port, hogy szinte már látni sem lehet. Előbb lassítunk, majd végképp meg is állunk. Hiába vagyunk az autóban körbereteszelve, a finom homok mindenén áthatol. Csendesen szüremkedik befelé, majd lassan, megadóan ülepszik, finom takarójával beborítva a teljes kocsibelsőt. A por még ebben a zárt térben is bekerül szemünkbe, orrunkba és korgog a fogunk alatt. A vihar óriási homok- és portömeget szállít. A kövér homokszemek és apró kavicsok sűrűn kocogtatják a Toyota karosszériáját. A vihar csak jó óra elteltével csitul, de a finom por még napok múltán is benne van a levegőben - igen lassan ürül ki belőle.

Késő délután érkezünk Minfengbe. Itt egy japán turistacsoporttal találkoztunk, akik három terepjáróval érkeztek. Amint vezetőjünkkel beszélgetünk, céljuk, hogy megkerüljék a Takla Makánt, s élményeket, tapasztalatokat szerezzenek. A japán-magyar barátság jegyében kölcsönösen megajándékozzuk egymást - ő díszítőkővel, mi egy-egy pólóval lettünk gazdagabbak.

A vacsoránál megelőztük Csen professzor ajánlatát. Biztosítottuk afelől, hogy mi igen szeretjük a pámiént, de ha lehet - mivel már hónapok óta nem volt hozzá szerencsénk - sült krumplit fogyasztanánk. A konyháslegény jelentette, hogy egy jó fél óra múlva már találják is. Kiemelkedő üzleti érzékére vall, hogy miután előkelő idegenek ették, az ára háromszorosa lett a szokásosnak. Más kérdés, hogy a krumpli csak félig sült meg, ennek ellenére - ha nehezen is, de - sikerült leküzdenünk.

Szombat lévén, a szerájjal szemközti művelődési házban zenés-táncos összejövetel, azaz diszkó az esti program. Kísérőinkkel ellátogatunk a rendezvényre, ahol - mint rendes helyen szokás - bennünket, mint messziről jött nemes urakat, megajándékoznak figyelmességükkel - a fő helyre ültetnek, s üdítővel vendégelnek meg. Kellemes környezetben pihenjük ki a nap fáradságait.

Minfengből Jütien (Kerija) oázisa alig 100 km. Másnap nem is indulunk túl korán. Az út remek, röpke két óra alatt oda is érünk. A szerájban rögtön fehér emberek nyomaira bukkanunk. Az egyik szoba ajtaján öntapadós matrica hirdeti a röviddel előttünk itt megszálló francia-kínai "Kerija Régészeti Expedíció"-t. A nyugati országokból, illetve Japánból igen gyakran érkeznek tudományos expedíciók Hszincsiang tartományba, hiszen ez a terület különleges régészeti emlékek, egyedi földrajzi jelenségek valóságos aranybányája. Külföldi kutatók egy tapodtat sem tehetnek meg egyedül Északnyugat-Kínában, szakmai kísérő vigyáz minden mozdulatukra. Ily módon a különböző kutatócsoportok itt külföldi-kínai expedícióként működnek. A mi vállalkozásunk hivatalos neve: "Magyar-Kínai Környezetvédelmi Expedíció". A tartományi kormány igyekszik kellő bevételre szert tenni ezekből a kapcsolatokból. Csen professzor mesélte, hogy egy japán kutatócsoport a Takla Makán homokjával kívánta odahaza modellezni e sivatag mozgó homokdűnéinek fejlődését. Két mázsa homok elszállításáért a tartományi vámhatóságnak 20 ezer dollárt fizettek. Vannak sportcélú expedíciók is. Egy másik szoba ajtaján angol fiatalok matricája hirdette, hogy ők a közeli Hotan-folyó mentén tervezik átszelni a sivatagot.

A késő délutáni órákban elsétáltunk a település központjába. A guruló konyhák már fősorakoztak, a szokatlan sokadalom a tér sarkában pedig egy öreg mutatványos produkcióját figyelte. Nem csinált különös dolgokat, feltehetően fiatal korában jóval komolyabbat teljesített, de mégsem ült le sokadiknak a koldusok sorába. Ő megdolgozik a pénzéért.

Az étkezőnegyedből igen finom illatokat sodort felénk a szél. Ki-nyomoztuk honnan erednek, s fenséges birkahúsleves élményével let-tünk gazdagabbak, aminek értékét a mellé fogyasztott friss cipó csak tovább növelte. Egyébként a főzés az ázsiaiak legkedvesebb foglalkozá-sa. Mesterei a konyhaművészetnek. Még a közönséges utcai kerek konyhák-nál is fantasztikus ízeket élvezhetnek az ínycselek.

Másnap délelőtt a Kunlun északi lejtőin fekvő Arjidake falu felé vettük utunkat. Itt mérést terveztünk, s az ujjur falusi környezettel kí-vántunk megismerkedni. Beköszöntünk egy házba a falu szélén. Kicsi volt, barátságos és természetesen - tiszta. A háziasszony meséli, hogy férje sofőr, van ezer birkájuk, s most éppen egymillió jüan készpénzük van félretéve a bankban. (Akkoriban 1 jüan 18 forintot ért.)

Mivel Jütien (Kerija) és Hotan oázisai között mindössze kb. 150 km a távolság, ismét elegendő időnk volt arra, hogy - mielőtt hotani szállásunkra érkeznénk - mérést végezzünk a Kunlun magasabbra hajló északi lejtőjén. Tulake falut jelöltük ki célpontnak, mely nagyjából 2000 m tengerszint fölötti magasságban található, s a Kunlun felé a legdélibb település ebben a térségben. Ide is csak terepjáróval lehet el-jutni. Megkíséreltünk dél felé továbbhaladni, de erre a falu Kunlun felő-li határától már semmilyen esélyünk nem volt.

Tulake a világ vége. Amint megérkezünk, rögtön terepszemlére indulunk. A helybeliek, az őslakos ujjurok hamar észreveszik, hogy távoli idegenek is vannak a csapatban. Gyorsabban terjed a hírünk, mint a rágalom. Az egyutcás faluban a kapuk kitérülnek, s kidülledt szemek-vel figyelik a csodát. Pillanatokon belül csoportosulás támad körülöt-tünk, s a báméskodók serege egyre növekszik. Ahogy vonulunk végig a falun, kíséretünk már-már sereggé duzzad. Élvezzük a helyzetet. Tisz-tes távolságból követnek minket, s ha megállunk, ők is megállnak. Ar-cukon döbbenet, s félelemmel vegyes csodálkozás tükröződik. Csak lassan oldódnak a görcsök. Vidám és mosolygós arckifejezésünk láttán végre megjelenik az első pár halvány mosoly. Közelebb húzódnak, ta-pogatnak minket. Barátságosan megrázzuk a mellettünk lévők karját, majd kedvesen hátba veregetjük őket. Itt már senki sem beszél kínaiul. Ennek ellenére meglepően gyorsan halad az ismerkedés. Percek alatt megtanulunk néhány alapszót (szalim alejkum - jó napot kívánok, kos - vizszontlátásra, jaksi - jó, jok jaksi - nem jó, ah - igen, emesz - nem, jaksimaszez - köszönöm), s az ujjurul számolás sem jelent már gondot egytől tízíg (ber, cske, öcs, töt, bes, alte, jete, szekez, tokuz, on).

Ellátogatunk egy gazda portájára. Hamarosan glédában áll a család. Tolmácsunk Jang, a fiatal kínai kísérőnk, aki valamelyest beszéli az

ujgur nyelvet, lévén kucsai származású. Vendéglátóink teával és “nan”-kenyérrel kínálnak bennünket. A kenyér éppen most készül - a gyúrt, kelesztett tésztát laposra, kerek formájúvá sodorják, majd rányomják egy mintára, aztán rácsapják a ház udvarán, szabad ég alatt üzemelő agyagkemence belső falára. Amikor megsült, a kenyér onnan leperreg, de még mielőtt lepottyanna a kemence aljára, egy hosszú piszkavassal kiszedik. A “nan” az itteni népek ősi eledele. Ugyanígy hívják, s ugyanígy készül a szomszédos belső-ázsiai országokban is.

A családnak három gyermeke van - egy ötéves forma kisfiú és két süldő leány, közülük az idősebb egészen szemrevaló. Ő föl is veszi legszébb ruháját, de anyjával és testvéreivel visszahúzódnak a sarokba. A házigazdával beszélgetünk. A lányaira tereli a szót. Mondja, szívesen odaadná az idősebbiket, de mellékesen megjegyzi, sokba került a neveltetése. A gondolatok kezdenek kikristályosodni. Fölveti, hogy ezer dollárért hajlandó lenne lemondani gyermeke további neveltetésének örömeiről. Alkuszunk. Szó szót követ, s az egyre izgalmasabbá váló disputa végére megállapodunk 400 dollárban. Csak tegyük le a pénzt, s már vihetjük is a lányt - bánja is ő, hová. De hát nekünk családunk van. Ahogy a kínai mondás tartja: “Egy madár nem ülhet több ágra. Egy egér sem ihat többet a folyóból, mint ami belefér.” Közöljük tiszteletre méltó vendéglátónkkal, hogy a kocsink sajnos éppen tele van, most nem tudnánk elvinni a menyasszonyt. Hát jó, egy évet még várni fog - feleli. Egy ígéretesnek induló beszélgetést nem akartunk mindjárt az elején hamvaiba fojtani. Meleg jókívánságok közepette búcsúztunk el. Talán egyszer még találkozni fogunk!

Tulake falujából, a béke és megnyugvás szigetéről Hotan és Jecseng oázisain át jutunk el Kasgarba, ahonnan a Takla Makánt északról megkerülő selyemúton haladunk tovább Akszu felé. Ez az út már egy közelebbi világot vetít elénk. Itt jóval nagyobb a gépjárműforgalom, az itteni oázisokban jóval több kínai él, s a mai technika jóval több vívmányával találkozhatunk, mint a déli selyemútra fűződő oázisok mentén.

Ebédünket útközben, egy fogadóban fogyasztjuk el. Az étel - természetesen - pámien. Utunkat továbbfolytatva Akszu felé, hamarosan egy bájos kis oázisnál állunk meg. Annyira kicsi, hogy csupán egyetlen család portája fér el rajta. A ház mellett fészer, szerszámoskamra, csirkeól, s az udvaron rengeteg gyümölcsfa. A kerítés túlsó fele pedig már a sivatag. Beköszönünk a kerítésen, ahogy illik, a ház ajtaján tiszteletudóan kopogunk - de sehol senki. Valószínűleg bekocsiztak a háziak a faluba, a napi bazárba.

A késő délutáni órákban érkezünk Akszuba, mely Korla után a második legjelentősebb oázis a Tárím-medence északi peremén. Innen délnek fordulunk - nádas, vízínövényekkel benőtt, mocsaras területen haladunk, míg az Akszu-folyó fölveszi a Jarkend- és a Hotan-folyók vizét, azaz míg a Tárím-folyó kezdődik. Itt működik a Kínai Tudományos Akadémia Urumcsi Földrajzi Intézetének egyik kutatóbázisa, melynek feladata a Tárím-folyó hidrológiai viszonyainak tanulmányozása.

Meleg fogadtatásban részesültünk Csen professzor közvetlen kollégái részéről. A telepen hamarosan fölállítottuk, majd működésbe hoztuk műszereinket. S mivel Csen professzor tudta, hogy egyik kedves ételünk a hal, kiadta a napiparancsot - irány a tó, a halászok. Útközben átkelünk a folyón. A túlparton, a hidat őrző katona meséli, hogy épp itt kezdődik a Tárím-folyó, innen indul kb. ezer kilométeres útjára, míg végképp elenyészik a sivatagban. A tó nem más, mint egy közeli víztározó, melyet a Tárím vizével töltöttek föl. Vizét öntözésre fordítják, de emellett halat tenyésztenek benne. Mire odaérünk, a halászok már kivették a hálót. A fogás szegényes, de nekünk jut belőle annyi, amennyi a vacsorához szükséges. A szakács tíz ember számára főz, s legalább tízféle halétel kerül az asztalra. A nálunk ismerteken kívül különleges halgömböcskék, párolt hal, különféle zöldségekkel tálalt, helyi fűszerekkel ízesített fogások mosolyogtak ránk szépérezkünk, illat- és ízlelőszerveink maximális meglegedésére.

Az Akszut követő másik nagy állomásunk a Tien San Nan Lu, azaz a Tiensantól délre vezető út mentén az innen jó 300 km távolságra fekvő Kucsza oázisa. Maga a város jóval kisebb, mint Akszu, de ezer évek óta fontos kulturális és kereskedelmi központ. Jang, a fiatal segítőnk innen származik. Kínában nem mindenki talál odahaza munkát. Sokan ezer kilométernyi, vagy még nagyobb távolságra dolgoznak szülőföldjüktől. Az országban hagyomány, hogy a január-februárban bekövetkező holdújévhez kapcsolódóan az egyedül élő dolgozók háromhetes szabadságot kapnak, s ekkor meglátogathatják távol lakó szüleiket. Jangnak szerencséje volt, hogy utunk Kucsán is átvezetett. Így egy jó fél év múltán - ha csupán egy háromórás villámlátogatásra is, de - újra hazajuthatott. Szülei munkában megfáradt tisztas öregemberek, akik egy - a Tiensanba telepített - hatalmas cementgyárban dolgoztak egész életükben - ma nyugdíjasok. Lakuk egyszerű, földszintes házikó. A konyha, s az onnan nyíló két szoba tiszta, egyszerűen berendezett, mindegyik burkolata döngölt föld. A parányi udvart az utcafront felől magas kőkerítés zárja le. Pár csirkét nevelnek, s némi zöldséget ter-

mesztenek. Jöttünk gyorsan levágnak két csirkét, dinnyét hoznak. Lehetőségeikhez képest nagyon kitesznek magukért. Igen nagy megtiszteltetés számukra - mondják - hogy távoli idegenek jöttek hozzájuk látogatába.

Az esti órákban indulunk tovább a szállásunkra, a belvárosba. Estére Csen professzor programot szervez. A kerületi pártbizottság első titkárának, s Kucsua polgármesterének meghívására vacsorára vagyunk hivatalosak. Ugyanilyen kellemes esemény már előfordult velünk Zsocsiangban, Csiemoban, Jecsengben, s Akszu közelében is. Majd később Urumsiban, valamint Csangcsi és Sihoce városaiban voltunk a helyi vezetők vendégei. A kínai illem szabályai szerint előkelő idegenek meghívása kötelező, és ha az áldozat jó modorú ember, akkor egyszerűen lehetetlen az ilyen meghívásokat visszautasítani.

Egész kínai turkesztáni utunk valóságos diadalmenet volt, mely a konyhaművészetek iránt elkötelezett legnagyobb ínyencek igényeit is kielégítette volna. Pazar fogadásokon vettünk részt, s a fogások olyan gazdag választékával (esetenként legalább 15-20 fogásos menü), olyan különleges ízekkel ismerkedtünk meg, amikre korábban nem is gondoltunk. Az összes közül talán a lehangulatossabb meghívásnak a kucsai vacsoránkat követő napon, délben tettünk eleget. A Déli Tiensan egy jó 2000 m körüli tengerszint fölötti magasságú fennsíkján, ragyogó tiszta levegőjű, üde zöld környezetben, bővizű, zúgó patak partján találkoztunk előző napi vendéglátóinkkal. Barátaink szintén terepjárókkal érkeztek a helyszínre. A magukkal hozott nemes női személyzet szorgalmasan térült-fordult körülöttünk. Csak tillárom, s a kocsiból máris finom húsokkal s egyéb érdekes dolgokkal térnek vissza. Asztalunk a zöld rét, finom damasztal leborítva. S ahogy nő az asztalunkra helyezett ételek választéka és az italok mennyisége, a hangulat úgy emelkedik. Körülöttünk, a dús fűvű, kövér legelőkön kazah pásztorok lovai és marhái legelésznek. Ám a polgármester úr távolabbra mutat. "Mi lehet az az állat?" - kérdi. Csen professzor pillanatnyi meditálását kihasználva, szinte azonnal rávágjuk kínaiul: "mao nyu" (jak). Először döbbenet az arcokon, minden szempár ránk szegeződik, majd hatalmas nevetés. Hát persze! - reagál a polgármester. Attól kezdve nagyot nőttünk a szemében, s a búcsúzáskor a szokottnál is nagyobb tiszteletet éreztünk hangjában.

A messzi távolból érkező idegenek iránti tiszteletnek és vendégszeretetnek régi hagyományai vannak Kínában. Kung Fu-ce (azaz latin nevén Konfuciusz) így szól az emberi kapcsolatok eme oldaláról tanításaiban: "Van-e nagyobb öröm, mint messziről jött vendéget üdvözöl-

ni?” Ezen elv alkalmazásának Kínai Turkesztánban különösen nagy jelentősége van, hiszen ha az itteni gyér népsűrűségű hatalmas pusztákon, vagy a sivatag peremén a vándort nem fogadják be, éhen hal, vagy a szélsőséges időjárás végez vele.

Két hónap elteltével, miután műszereinkkel körbemértük a Takla Makán sivatagot, s visszaérkeztünk Urumcsiba, fáradtan rogytunk le szállodai szobánk foteljébe. Még napok múltán is sivatagi port lehelve, s a Takla Makán hőségétől kábultan gondoltunk vissza egy különös világra, ahol nap mint nap keservesen meg kell küzdeni az életért, s ahol ma is úgy élnek az emberek, mint több száz, vagy talán ezer évvel ezelőtt. Életük harmonikus, kiegyensúlyozott. És boldogok.

12. 8. OÁZISFÜZÉREK A SIVATAG PEREMÉN

A Takla Makán sivatagot megkerülő utunk során bár a selyemút északi, illetve déli ágát övező minden egyes oázisban megfordultunk, könyvünkben lesznek olyanok, amelyekről nem beszélünk, más oázisokat épp hogy csak megemlítünk, netán röviden írunk róluk, viszont három oázist kiemelünk. Turfánt, Hotant és Kasgart részletesen bemutatjuk - történelmi visszapillantásokkal, megfigyeléseinkkel, személyes tapasztalatainkkal kiegészítve. Ezeket a városokat az elmúlt ezer év történelme során az általuk betöltött politikai, gazdasági, kereskedelmi és kulturális szerepük, a jelenlegi súlyuk, valamint a hozzájuk fűződő sok-sok élményünk miatt emeljük ki.

12. 8. 1. TURFÁN - AZ UJGUR KATLAN

A Turfáni-medencét a Tiensan keleti vonulatai zárják közre. A határoló hegyvidékek közül a legjelentősebb a medencét északról övező Bogdasan (a mongol-kínai eredetű szó jelentése: “Az Istenek hegye”), melynek csaknem öt és félezer méterig magasodó gerincéről tekintélyes gleccserek ereszkednek alá. Nyáron a megolvadt hólét összegyűjtő gleccserpatakok szállítják ide az életet jelentő vizet, hacsak el nem nyeli őket a hegylábi vastag törmeléklejtő, vagy a nagy párolgás.

A csaknem Alföld-méretű hegyközi medence harmadidőszaki szerkezeti süllyedék. Ősi, prekambriumi aljzatára a környező hegyvonulatokról származó üledékek rakódtak le. A medence felé, a hegységek lábánál völgyek által felszabdalt felszín képződött. A hegylábi lépcsők mélyen benyúlnak a száraz mélyföld belsejébe. A lefolyástalan térszín Turfántól 40 km-re délkeletre éri el legalacsonyabb pontját, mely 154.4 m a tenger szintje alatt. Földünkön ez a Holt-tenger után a második

legmélyebben fekvő szárazulat, Kínában viszont az első helyen áll. A Tiensanból lefutó, rendszerint időszakos vízfolyások itt vesznek el az Ajding-kol (Holdfény-tó) sós mocsárvilágában. Nyáron az agyagos, sós mocsár - azaz a kevir - teljesen kiszárad, s felületét kéregszerűen vonja be a kicsapódott só. Ez a só a rég múlt időkben az itt élők egyik fontos kereskedelmi cikkének számított.

Turfántól 40 km-re északkeletre húzódik a híres Lángoló-hegység, mely a 16. századi kínai író, Vu Cseng-en regényének, a "Nyugati utazás" egyik történetének feltételezett színtere. A cselekmény szerint ahhoz, hogy Szun Vu-kung, a Majomkirály és társai eljuthassanak Indiába, a buddhizmus földjére, egy tüzes akadályt kell legyőzniük - a Lángoló-hegységet. Ez csak egy bűvös legyező segítségével sikerülhet. Ennek egyetlen suhintására kialszik a tűz, másodszor szél támad, harmadszorra elered az eső. S így minden nehézség nélkül át tudnak kelni a hegységen. A bátor és eszes Majomkirálynak sikerült legyőznie a gonosz Bikadémon fejedelmet, s elvenni tőle a csodás legyezőt. Csatájuk jelenete ma is kedvenc témája a kínai operának. A regény Hszüen Cang, a híres szerzetes és társai küzdelmes útjának állít emléket, akik a Tang-dinasztia idején itt fordultak délnek, India felé. A bezekliki "Ezer Buddha" barlangok előtt, a vörös homokkőből álló hegység lábánál pedig egy szoborcsoport hirdeti a zarándokok emlékét.

A 19. század végén egy orosz expedíció tagjai vulkáni működésre utaló jeleket figyeltek meg itt. A valóság azonban egészen más. A nyugat-keleti csapásirányú, 8-900 m átlagmagasságú vöröshomokkő hegyvonulatnak a Turfáni-medencére néző déli oldalát a csapadékvíz öblítő eróziója egyenetlenül barázdálta föl. Nyáron, az erős besugárzás hatására a növényzet nélküli, csupasz, sötét lejtők felszíne 80 Celsius fokra is fölmelegedhet. Az utazók mindig rettegtek tőle, s a meredek lejtőről fölszálló forró, vibráló levegő miatt a tűz hegyeinek nevezték el.

A mélyföld több ezer km távolságra fekszik az óceánoktól, s minden irányból magashegységek határolják. Ennélfogva jellegzetesen kontinentális sivatagi éghajlat alakult itt ki. Forró és száraz a nyár, illetve rendkívül hideg és száraz a tél, s nagy az évi és napi hőmérséklet-ingadozás. Tavasszal gyorsan melegszik az idő, mert a zord tél ellenére is ritkán hull hó, s így a besugárzás energiamennyisége nem kötődik le a hóolvasztásra és a párologtatásra. A legmelegebb hónap, a július középhőmérséklete 32.7 Celsius fok, de a hőmérséklet abszolút maximuma 47.6 Celsius fok (ami egyúttal kínai rekord is). Kevés hely létezik Turfánon kívül Földünkön, ahol évente átlagosan 146 napon emelkedik

a levegő hőmérséklete 30 Celsius fok fölé. Ezért az oázist a Jüan-korszakban Huecsou (Tűzföld) néven jegyezték a krónikák.

A napsütéses órák magas száma, a hosszú tenyészidőszak lehetővé teszi a gabonafélék évi kétszeri betakarítását. Nyáron az óceánok felől, több ezer kilométer távolságból ideérkező légáramlatok már elveszítik nedvességtartalmukat, s a határoló magashegységeken átkelve forró, száraz fónszélként jutnak a medencébe. A késő tavasszal, illetve nyáron gyakorta előforduló északi-északnyugati fürgeteg, a burán óriási homokviharokat okoz, ami hónapok munkáját teheti tönkre a megművelt földeken. Az ellenük való védekezés az oázisok lakóinak létérdeke. 1960 óta elsősorban gyorsan növe hibríd fehér nyárfák telepítésével, erdősávok létrehozásával sikereket értek el a homok megkötésében, sőt az oázisok határainak kiterjesztésében is. Ugyanakkor a homokot az ujjurok barátjának is tekintik. Gyakran látni idős embereket az oázis peremén, a sivatag homokdűnéi között, akik apró sátraik védelmében üldögélnek, lábaikat a homokba temetve. A homok hőmérséklete 80 Celsius fok. Ez az ún. "forró homok kúra". Azt mondják segít a reumán és az ízületi betegségeken.

A szélérozó mellett a másik nagy probléma az aszály. Turfánban a csapadék átlagos évi mennyisége 16 mm, de 1968-ban mindössze 3 mm-t mértek. Ugyanakkor a lehetséges párolgás mértéke meghaladja az évi 3000 mm-t. A Turfáni-medence a legszárazabb terület egész Kínában. Előfordul, hogy évekig szinte semmi sem esik, majd egy rövid időszakon belül özvíz zúdul a tájra.

Tehát valamilyen módon le kell küzdeni a szárazságot, vízhez kell jutni! A megoldást a rég múlt idők belső-ázsiai népeinek zsenialitása szolgáltatta, s a megoldás neve: karéz. Emberek százezrei köszönhetik ennek az ősi rendszernek életüket, virágzó gazdaságaikat. Ezek az oázisok lüktető erei. Ha karéz nincs, élet sincs, de az emberi gondoskodás hiányában a karézek is elenyésznek. A Turfáni-medencében napjainkban is stratégiai fontosságú a szerepük.

A karéz földalatti vízgyűjtő csatorna, amellyel a sivatagok peremén, a hegyek törmeléklejtőiben megbúvó vizet gyűjtik össze és hozzák a felszínre. Tavasszal és nyáron a Tiensan hó- és jégtakarója olvadásnak indul. Az olvadékvíz egy része elpárolog, a maradék a hegylábi törmelékbe szivároghatva elraktározódik.

A karézrendszereket a sűrűn lakott területeken elsősorban öntözési célokra építették. A karéz perzsa találmány, melyet a legkorábbi írásos följegyzések Urartu-ból (Kelet-Anatólia) származtatnak. Az i.e. 6. század óta a karézépítés kiterjedt az egész Iráni-felföldre. Hszincsiang tar-

tományon kívül ma ezt a rendszert használják még Észak-Afrikában, Irakban, Iránban és Afganisztánban is.

Turfán környékén a karézek építésének feltehetően már a város alapításakor, vagyis több mint kétezer évvel ezelőtt el kellett kezdődnie. A karéz építése a következő módon történik. A törmeléklejtő tetején kutat ásnak, amíg el nem érik a talajvizet. Ez az első kút, a főakna, amely itt fenn nagyon mély. Aztán a lejtő mentén lefelé ismét kiásnak egy kutat, majd a két aknát egy általában 0.2-1 ezrelék esésű alagúttal összekötik. S így mennek tovább, lefelé a törmeléklejtőn. A kutak mind kisebb és kisebb mélységűek, míg az alagút kijut a szabadba, a törmelékkúp lábánál. A karéz szájnyílásától az oázisba a vizet nyílt csatornákon vezetik, amelyek behálózzák az egész települést. Ebből a vízből isznak, ezt használják a háztartásokban, s ebből öntöznek.

Az egyes karézrendszerek hossza 10-15 km, de vannak Turfánban 30 km hosszú karézalagutak is. Az alagút magassága 80 cm körüli, s az egyes aknák egymástól 30-50 m távolságra találhatók.

Emberek egy csoportja felelős a karéz tisztántartásáért, nehogy elduguljon a csatornarendszer. A kutak alján kosarakba pakolják a behullott köveket, homokot, s aztán a kosarat csörlővel, ökörrel a felszínre húzzák, majd a kiürítés után újból leeresztik. A karéz építésekor, évszázadokkal ezelőtt ugyanezt a módszert használták. A mesterség azóta is apáról fiúra száll. Bár az alapelv egyszerű, az elkészítés fáradtságos, nehéz és veszélyes. Jóllehet egyidejűleg több építési szakaszon dolgoznak, egy 30 km hosszú karéz építési ideje 7-10 esztendőig, esetleg még tovább is eltarthat.

A karéztechnológiának számos előnye van. A rendszer nagyon jó talajvízvezető, állandó, s egyenletes vízkínálatot nyújt, továbbá a földalatti vezetés megakadályozza az elpárolgás révén keletkező vízvesztést. Hátránya viszont az állandó talajvízelfolyás, amit kis víz esetén nem lehet megakadályozni. A talajvíz szintjének ingadozását a karéz építésekor figyelembe veszik. A talajvíz szabadeséssel folyik a felhasználóhoz. A víz tisztán és hidegen éri el az oázist.

Turfáni tartózkodásunk során Csen professzor kíséretében ellátogattunk egy karéz kijáratához, s megmutatta az alagút belsejét is jó 30-40 méter hosszúságban. Bent a hőmérséklet alig 15 Celsius fok, s a bokáig érő és áramló víz oly hideg, hogy átjár minket a fájdalom. Az elemlámpa fényénél sem volt sok látnivaló a föld alatt. Ennek ellenére hasznos volt a személyes tapasztalás. A felszínen uralkodó hőség és szárazság után ez egy egészen más világ.

A jó kétezer esztendő múltára visszatekintő oázis létrejöttében meghatározó szerepe volt a kedvező természeti földrajzi viszonyoknak köszönhető folyamatos és bőséges vízellátásnak. Turfán fontos közlekedési csomópont, hiszen itt válik ketté a Tiensan északi, illetve déli oldalán haladó selyemút, valamint a Takla Makánt délről megkerülő út is könnyen megközelíthető innen. Kelet és nyugat találkozott itt hosszú évezredek óta, s nemcsak termékek cseréltek gazdát, hanem szabadon terjeszkedtek a különböző vallások, a kultúra és a művészetek magas szintre jutottak.

A Han-dinasztiától (az i.e. 1. századtól) a Jüan-korszakig (az i.u. 13. századig) Turfán városának ősi magjai - Kaocsang és Csiaohe egykori települései - Belső-Ázsia fontos katonai, közigazgatási és kereskedelmi központjai voltak. Kaocsang virágkorát a Tang-dinasztia idején (az i.u. 7-9. században) élte. A 9-13. századok között az ujgur birodalom székhelye volt.

Vang Jante, császári küldött, aki i.u. 982-ben járt az ujugroknál, a következő megfigyeléseket tette Turfánról: "Ebben az országban sem eső, sem hó nem esik és túlságos a forróság. Minden évben a legforróbb évszakban a lakosok a földalatti lakjukba költözködnek vissza. A házak fehér földdel vannak beborítva. Van egy olyan folyó, amely a Csinlinghasadék felől folyik. Ennek vizét elvezetik azért, hogy a földeket és a kerteket öntözzék és a malmok kerekeit forgásban tartsák."

Az oázis gazdagságát a Tang korból származó régészeti leletek bizonyítják. A halottak szájára bizánci aranypénzeket, szemükre ezüst pénzérméket helyeztek. Stein Aurél az 1915. évi asztanai ásatásakor csaknem mindegyik tetemen talált pénzérméket. A holttesteket finom, festett selymekbe csavarták, melljük ételt, s használati tárgyakat tettek. Évszázadokon át Asztana volt Kaocsang ősi királyságának a temetője. Néhány sírkamrát a látogatók számára hozzáférhetővé tettek. Hosszú lépcsősoron lehet lejutni - földalatti múzeumnak is hívják őket. Ottjártunkkor a holttesteknek hült helyét találtuk. A kamrákban elég szegényes a látnivaló - régi használati tárgyak: törött korsók darabjai, üveg pohár, pénzérmék, agyagszobrocskák, s más semmi. No de kétezer év néz vissza itt ránk! A feltárt sírokból a múmiákat a város múzeumba szállították. Sajnos nem minden sírkamrát találtak épen a régészek. Kínában ugyanis - kis túlzással - ha valaki valahol ásni kezd, majdnem biztos, hogy csakhamar kétezer éves sírokra és használati tárgyakra bukkan, majd az értékeket továbbadja. A sírok kifosztása itt virágzó iparág. A sírablókat Kínában diszkréten úgy említik, mint: "azok az emberek, akik hagyományosan sírkereséssel foglalkoznak".

Turfán oázisáról először a Polo-testvérek (Marco Polo édesapja és annak a bátyja) tudósítottak. Jó hat évszázadnak kellett még elteltie utánuk, hogy megjelenjenek itt a tudomány mindenesei is. 1889-ben a Turfáni-medence belsejében, Lukcsun oázisnál Roborovszkij orosz kutató barométere 170 lábat jelzett a tenger szintje alatt. Ettől kezdve jelölték a térképeken a Turfáni-mélyedést. Stein Aurél volt az első kutató, aki a mélyföldet tudományos pontossággal térképezte föl (1907, 1914-15). A kultúrának és művészeteknek e messze földön híres központja a 19. század végén és a 20. század elején orosz, német, angol és japán földrajzi és régészeti expedíciók célpontjává vált. A forró és száraz éghajlat segítette több száz éven át megőrizni Turfán világhírű régészeti emlékeit, amiket aztán jobb esetben szakavatott régészek, de botcsinálta műgyűjtők, s a haszonlesés reményében műkincsrablók magukkal vittek. Ami maradt, azokat pedig a mohamedánok pusztították el. Az iszlám ugyanis tiltja a bálványimádást, s azt hirdeti, hogy a művészi festmények emberalakjainak tekintete rontást hoz a hívőkre. Ezért hát a festett alakok szeméit eltüntették, fejét levakarták. A parasztok pedig földjeiket a romok vályogfalainak a maradványaival trágyázták, házaikat ebből építették.

Kaocsang romjai a mai Turfántól 40 km-re délkeletre találhatók. A négyzet alaprajzú egykori települést ma is feltűnően ép, 6 km hosszú városfal övezi. A nyugati tartományok régi oázistelepí erődvárosok voltak. Kaocsangot három fal vette körül - közülük a külső vastagsága 4-5 méter. A nagy területen található romokat erre a célra bérelhető ujjur taxival (számárvontatta kétkerekű kordéval) jártuk végig. Köz- és lakóépületeinek, templomainak falait vályogból döngölték, illetve vályogtéglából építették. Ezen a mára szinte a felismerhetetlenségig lepusztult településen egykor kb. 30 ezer ember élt.

A Turfáni-medence nyugati oldalát Csiaohe vára védte, mely az oázis központjától 10 km-re található. Ez az erődítmény egy hatalmas löszképződményre épült, mely kb. 50 méterre emelkedik ki környezetéből, 300 méter széles és jó másfél kilométer hosszú. Miután a kínaiak feldúlták Kaocsangot, akkor létesítették Csiaohe városát. A feljegyzések szerint mintegy hétezeren éltek a falain belül. A központ a templommal a település északi részén, a hivatalok közepén, míg az egyszerű földművelők házai a város déli részén helyezkedtek el. Ez a legépebben megmaradt romváros egész Hszincsiang tartományban. Több helyütt a vályogtéglából rakott falak az ablakokkal még ma is teljesen épek. A tikkasztó déli hőségben hamar körbejárjuk a romokat. A Csiaohe számára egykor természetes védelmet nyújtó löszfalak a ma is zöldellő

oázisra néznek. A telep valamikori földtulajdonosai többnyire kínaiak voltak, bérlők pedig vagy szegényebb kínaiak, vagy más népek tagjai. A feljegyzések szerint a bérlők a termés nagyságától függetlenül, évente fizettek adót. Ha szőlőt béreltek, akkor borban fizettek, ha eperfákat, akkor selyemben, ha napszámosok voltak, akkor pedig tűzifában, vagy kölesben rótták la az adót. Egy korabeli szerződés szövege így szól: "A kapott földön rizst és árpat termeszték. Adót az aratás után, ősszel fizettek. Ha nincs miből, kárpótlásul fölkinálom feleségemet és gyermekeimet." Azokban az időkben egy tízéves gyermek is hasznos munkaerőnek számított. Azok között, akik nem tudták kifizetni az adót, volt olyan, aki elmenekült, de olyan is aki börtönbe került.

Amikor a Tang-dinasztia összeomlott - a 10. század elején - több belső-ázsiai nép szemet vetett erre a gazdag vidékre. Végül - 50 évnyi harc után - az ujgurok kebelezték be.

A legfontosabb kereskedelmi utak ma is a selyemút ösvényét követik. A Turfáni-mélyedés útvonalhálózata a kedvezőtlen természeti feltételek és gazdasági okok miatt kezdetleges. Turfán városának nincs közvetlen vasúti összeköttetése sem a külvilággal - a Peking-Urumcsi vasúti fővonal kikerüli.

A városnak, s a hozzá tartozó mezőgazdasági körzetnek - azaz a Turfáni oázisnak - valamivel több mint 200 ezer lakosa van, s az össznéesség 70 %-a ujgur. Kínai turkesztáni utazásaink során több alkalommal ellátogattunk Turfánba. Hol Urumcsi, hol Korla felől ereszkedtünk alá a medencébe. Csen professzornak a terepjáróban elhangzott szavai alapján Turfán négy dologról nevezetes Kína-szerte. Ez a legforróbb, s egyúttal a legszárazabb, valamint a legmélyebben fekvő vidék a birodalomban, továbbá a valamikori selyemút híres kereskedelmi csomópontja, mely máig megőrizte jelentőségét. Bármely irányból is közeledtünk a sivatagon át a Turfáni oázis felé, a legszembetünőbb különbség az összes többi oázishoz képest, hogy itt hihetetlen a forróság. Kezünket a mozgó kocsiból kinyújtva érezni, hogy szinte perzsel a levegő. Minden esetben a város első - és egyetlen - szállodájában helyezkedtünk el. Csen professzornak, Hszincsiang tartomány jó ismerőjének köszönhetjük, hogy többnyire a kora esti órákban érkeztünk meg, amikor a hőség már valamelyest alábbhagyott. A szállodában sikerült légkondicionált szobákat szerezni, de az egész nem sokat ér. Éjszaka is folyik rólunk a víz. Hiába nyitunk ki ajtót-ablakot, áll a levegő, s kintről áramlik be a hőség. Odakinn még éjszaka is 30 Celsius fokot mutat a hőmérő, s forrón sugároznak a falak. Ekkor értettük meg, miért alusznak az itteni emberek az udvar lugasa alatt, vagy a háztetőn, s azt, hogy

miért van a házaknak alagsora, ahol a hőmérséklet néhány fokkal alacsonyabb, mint a szabadban. Ezek a pincehelyiségek nemcsak éléskamrák, hanem ide vonul vissza délutáni pihenőre a család, hogy védekezzen a tikkasztó hőség ellen. A napi munkarend is a szélsőséges éghajlathoz alkalmazkodik. Déli egy órakor van az ebéd, s délután négy óráig elő sem jönnek alagsori hűvösükből.

Turfán városa a mélyföld mezőgazdasági központja. Az oázistelepülés körül kialakult öntözött területek nagysága több tízezer hektár. Legfontosabb termesztett növényei a gabonafélék, hosszú szálú gyapot, szőlő és dinnye. Az erős besugárzás és a rendelkezésre álló jelentős hőenergia- mennyiség következtében ez a vidék Kína egyik fontos gyümölcsstermesztő központja.

Turfán messze földön híres szőlőtermesztéséről. Hszincsiang tartományban a szőlőkultúrának több mint kétezer éves hagyományai vannak. Az első oltványokat a Han-dinasztia idején hozták a Mediterráneum vidékéről. A szüret után a termés jelentős részét kifejezetten erre a célra épült aszalókba viszik. Az aszaló úgy készül, hogy egy alaptéglasoron minden második vályogtéglá helyét kihagyva réseket képeznek, s így húzzák föl a falakat. E réseken keresztül szabadon áramlik a forró és száraz levegő, de nem hatol be a napsugár (mivel az építmény fedett). A forró és száraz klíma miatt a szőlőszemek negyven napi aszalás után is zöldek maradnak. 100 kg friss szőlőből 20-25 kg mazsolát nyernek. A szőlőtermesztés központja a "Szőlők Völgye", a város centrumától néhány kilométerre található. Útközben az aszalók jellegzetes látványa sejteti, hogy hamarosan odaérünk. A kiváló környezeti feltételek következtében ragyogó szemű, mézédés, minőségi szőlő terem itt hatalmas fürtökben. A helyiek között él egy mondás, miszerint: "A turfáni szőlő olyan, mint a gyöngy és az achát." A helyi borok nagyon jó minőségűek. Csen professzor vendégeként az egyik fajtát megízleltük. Ez kiváló aromájú testes, édes bor, leginkább a tokaji aszúra emlékeztet. A turfáni borokat majdnem teljes egészében exportálják. A "Szőlők Völgye" a leghíresebb, de szőlőt másutt is termesztnek a turfáni oázisban. Szemgyönyörködtető látvány Turfán városában - amit sehol másutt Kínai Turkesztánban nem láttunk - a járdák fölé magasodó és hosszan elnyúló szőlőlugasok rendszere. Túl azon, hogy a kövér szemű hatalmas fürtök csodálatos esztétikai élményt nyújtanak, a lugasok árnyéka segít elviselni a tikkasztó turfáni hőséget.

Turfán méltán nagy hírét nemcsak Kínában, hanem szerte a világon az adja meg, hogy a hihetetlenül szélsőséges környezeti feltételek ellenére itt már több mint kétezer éve élnek emberek, fejlődik a kultúra és a

művészetek. A turfáni oázis küzdelme a létért és a magasabb szintű emberi kapcsolatokért példa értékű az összes többi sivatagperemi oázis számára.

12. 8. 2. HOTAN - A JÁDE, A SELYEM ÉS A SZŐNYEG ŐSI VÁROSA

A Takla Makán sivatagot dél felől megkerülő selyemút legnagyobb és legfontosabb települése Hotan. Észak-északkeleti irányból a Takla Makán határolja, míg dél-délnyugat felől a Kunlun láncai magasodnak, melynek legmagasabb csúcsai jóval 6000 m fölé nyúlnak. Hotan egy igazi sivatagi város, hideg téllal, tűzforró nyárral. A levegő szinte oly száraz, mint a por, de utóbbiból sincs hiány. Jobbára tavasszal és nyárelőn förtelmes homok- és porviharok dúlnak errefelé. A csapadék átlagos évi mennyisége mindössze 24 mm.

A város a történelmi időktől napjainkig virágzó gazdasági, kereskedelmi és kulturális központ. Lakossága valamivel több mint 100 ezer fő, s hogy mennyire bennszülött hely, azt mutatja, hogy lakóinak 95 %-a ujgur.

Tulake faluból visszatérőben, a kora esti órákban érkeztünk Hotanba. A város első hoteljében szállásoltuk el magunkat (mint mindenütt, amerre jártunk). Ám a hotel itt a település rangjához méltó kényelmet nyújtott. Európában a háromcsillagos kategóriába lehetne sorolni: kétágyas szobák, padlószőnyeg, tévé, zuhanyozó, vécé. Az étkezés pedig a szálloda vendéglőjében svédasztal rendszerű (mi csak a reggelit és a vacsorát vettük igénybe). Mindannyian elégedetten állapítottuk meg, hogy jó a konyha. Mindössze egyetlen szerény bökkendő kerekedett - kétnapos ott-tartózkodásunk során nem volt víz. "Mejó süe, mejó süe" (Nincs víz, nincs víz) - ismételtük egykedvűen. "Sajnos, túl közel a sivatag" - jegyezte meg Csen professzor mélabúsan.

Hotani tartózkodásunk második napján - ahogy terveinkben is szerepelt - műszerállásunkat a várostól kelet-északkeleti irányban, tőle néhány kilométer távolságban, a Fehér-Jáde-folyó (Jurungkas) közelében jelöltük ki. Ahhoz, hogy a település naggyá nőjön, kétségtelenül vízre volt szükség. Ezt Hotan két legjelentősebb folyója, a várost kelet felől határoló - s az imént említett - Fehér-Jáde-folyó, valamint a település nyugati határát képező Karakas (Fekete-Jáde-folyó) biztosítja. E vízfolyásokat a Kunlun magas gleccsereinek nyári olvadékvize táplálja, s ilyentájt, júliusban, s augusztusban hozamuk jelentékenyen megnövekszik.

A korábbi napok hatalmas homok- és porvihara után a levegő még nem tisztult ki. Erre az időjárási helyzetre csak azt lehet mondani, hogy förtelmes. Az ember közérzete ilyenkor a legalacsonyabb szinten áll. Mintha köd ülné meg a tájat, de mégsem köd, hiszen e sivatagi levegőben szinte semmi vízgőz sincs. A hulló por ereszkedik alá igen nagy sűrűségben. Egész nap a szabadban tartózkodtunk, s este a szálláson vettük észre, hogy testünket és ruhánk minden redőjét egyenletesen finom por fedi. Hotelszobánkban pedig föltűnt, hogy a por csukott ablakok mellett is zavartalanul megérkezett, s tiszteletre méltó alapossággal, vékony, szürke réteggel lepette be mindent.

Miután működésbe hoztuk a műszereket ebben a tökéletes sivatagban, s miután az égvilágon semmi látnivaló nem volt, amit ráadásul még az ülepedő por is elhomályosított, elhatároztuk, hogy Jang kíséretében meglátogatjuk a tőlünk alig 500 méterre lévő Jurungkas-folyót, a híres hotani jáde egyik lelőhelyét.

A jáde a neolitikum óta ismert szerte Kínában. Mindig is a nemeség, a szépség, a tisztesség, s a gazdagság szimbólumának tartották. S a híres kő Hotanból és környékéről származik.

Nem titkolt célunk az volt, hogy neves és kevésbé neves elődeink nyomán jádéra leljünk a folyó kavicságyában. A kissé meredek partról aláereszkedve, a nagyméretű kavicsok jelezték, hogy időszakosan jelentős munkavégző-képességű folyóval van dolgunk. Végre - a szakértelem arcunkra erőltetett komolyságával - elkezdtük mérgetni a kavicsokat - vajon melyikük jáde? Egy régi kínai mondás szerint: "Ha át akarsz kelni a folyón, ki kell tapogatnod a köveket." Jelentése pedig: ha az élet valamely területét meg akarjuk ismerni, akkor sok kis követ kell kitapogatnunk, azaz sok kis ismeretet kell szereznünk, míg végül átkelünk a folyón, azaz az adott terület ismeretanyagának a birtokába jutunk. Mi a Jurungkas vizében a szó szoros értelmében tapogatjuk a köveket, s várjuk a Felsőbb Segítséget, hogy a tudás birtokába juthassunk, azaz hogy fölismerhessük a jádét, s képesek legyünk megkülönböztetni egyéb kövektől. Mert így, ez a jáde utáni bóklászásunk teljesen értelmetlen. És megdöbbenő - ebben a halott világban, ahol kilométereken át sehol egy lélek, egyszer csak a folyó kanyarulata mögött, a túlparton váratlanul fölbukkan egy fehér sapkás, mezítlábas, borostás képű öreg ujjur. Láthatóan a kavicsok között matat - fölveszi, visszadobja, némelyiket az iszákjába rakja. Tehát "jádahalász"! Integtetünk egymásnak, Jang és az öreg beszélgetnek. Nehézkes a társalgás, a folyó vagy 80 méter széles. Az öreg üzeni, hogy mindjárt indul hazafelé, keressük föl a folyóparti lakjában a túlparton. Lejjebb, kb. öt kilométerre innen van

egy híd, azon átjuthatunk. Majdnem két óra hosszat gyalogolunk, míg végre a hírhoz érünk. A túlparton, tőlünk néhány száz méterre pár házból álló falucskát látunk. Az öreg fogad minket, épp az imént ért haza. Betessékel szerény hajlékának ajtaján. Ahogy ruházatán sejtettük, egyszerű körülmények között él. A lakószobában egy ágy, egy szekrény, asztal, szék - és más semmi. A padló döngölt föld. A másik helyiség, amire a bejárati ajtó nyílik, raktár. Ez üres - azaz mégsem. Meseszép jádekövek vannak itt egymásra hányva a pénzérme méretűtől a 15-20 kg-os példányokig, a fehértől a zöldig, a színek legkülönbözőbb árnyalatáig. Csodáljuk gyűjteményét. Nyugdíjas, egyedül él - mondja. Havi illetménye annyit ér, mint két embernek egy közepes kínai étteremben elfogyasztott ebédje. Leülünk mellé, s az öreg mesél. Ilyenkor, nyáron naponta kijár a folyóra, s mindig talál kisebb-nagyobb jádedarabokat. Azt mondja, fényesebb és csillogóbb, mint bármely más kő. A legkönnyebb a dolga holdtöltekor, ugyanis a jáde erősebben veri vissza a ráeső sugárzást. Fénye elüt, világosabb a többi kavicsnál. Meséli, hogy a folyami jáde sokkal szebb - görgetett, sima felületű, tiszta fényű, selymes csillogású - így értékesebb is, mint a Kunlun bányáiból származó, mely természeténél fogva matt és darabos. Néha köveket visz be a város jádepiacára, s onnan egészíti ki nyugdíját. A hotani "jádepiac" heti egy alkalommal működik, s az egyetlen ilyen intézmény egész Kínában. Megalkuszunk az öreggel néhány kőre, s a kölcsönös elégedettség látható jelei közepette elbúcsúozunk egymástól. Tehát ő volt a Felsőbb Segítség! Szavai alapján kétségtelenül némi ismeretanyagra tettünk szert a jádekeresés terén. Ha nem velünk történik az eset, valószínűleg el sem hinnénk.

A valamikori Hotan-királyság, avagy "Jütien" a nemes ásványnak köszönheti hírét a Mennyei Birodalomban (a jáde kínaiul: "jü"). A jádehoz kétféle módon lehet hozzájutni: a hegyekben mélyített bányákból termelik ki, vagy pedig folyók kavicsüledékeiből válogatják. A kunluni jáde a hegyvonulat északi lejtőinek bányáiból származik. A folyami jáde pedig a Hotan környéki három híres jáde-folyó (Fehér-Jáde-folyó, Zöld-Jáde-folyó és Fekete-Jáde-folyó) kavicsüledékei között búvik meg.

A régi Kínában úgy hitték, hogy a jáde különleges hatalommal bír - talán mert az idő múlásával egyre csillogóbb lett. A jádét a kínaiak mindig is csodálták, s a Mennyei Birodalomban mindig is többre becsülték, mint bárhol egyebütt a világon. Egy kínai szótár így definiálja a jáde jellegét az i.u. 2. században:

*“A jáde a legszebb kő.
Öt erénnyel van felruházva:
Hírneves és szerény, fényes és élénk,
Áttetszősége el nem mondható,
Mely föltárja színét és mintázatát.
Tisztasága maga a bölcsesség,
S a fájdalom hangja szól, amikor eltörik.
Nem hajlik,
És bátorság kell hozzá, hogy eltörjük.
Éles peremei maga az igazságosság,
Melyek senkit sem sértenek.”*

A taoista alkimisták remélték, hogy örök életűek lesznek, ha porított jádét fogyasztanak. Úgy hitték, segít a betegségek és a gonosz szellemek ellen. Szívesen készítették a jádéból különböző tárgyakat. Azt gondolták, hogy a jáde-amulettek megvédik testüket a pusztulástól, s így a lélek egyszer majd visszatér bele. Néhány nagy királyt egyenesen jádepáncélban temettek el.

A jádénak persze ma is nagy kultusza van Kínában. Hotan főutcáján kis túlzással egymást érik a “jåde-szaküzletek”. Választékuk hagy némi kívánnivalót maguk után, ellenben az árak figyelemre méltóak. A legnagyobb állami jáde-szaküzletben viszont pazar példányokat láthatunk, csodálatos színekben és minőségben. Igaz, annak is a tudatában lehettek, hogy a kiállított darab mit ér.

Hszüen Cang, buddhista szerzetes Indiából hazajövet, i.u. 649. körül megpihent Hotanban, s így írt a városról: “Ez a föld remek gabona- és gyümölcsstermő vidék. Az emberek selyem- és pamutruhákban járnak és rettentő ügyesek a szőnyegszövés terén.”

Hszüen Cang leírta a selyem idekerülésének ősi legendáját is. A régi időkben tilos volt a selyemhernyókat kivinni Kínából. Hotan királya feleséget kért magának a Keleti Királyság hercegétől, s a következő útravalóval indította el követét: “Mondd meg a hercegnőnek, hogy a mi országunkban sem selyem, sem gyapot, sem eperfa, sem selyemhernyó nincs és sohasem volt. Ezért ha nálunk ruhát akarna készíttetni, hozzon magával ilyesmit.” Mihelyt a fiatal hölgy ezeket a szavakat meghallotta, titokban eperfamagokat és selyemhernyópetéket hozatott magának, amiket fejdíszének bélésében rejtett el. A selyemhernyó-tenyésztés természetesen nem pontosan így honosodott meg ezen a vidéken. A régi kínai történelemből szerint a Hotan-királyság területén már az i.e. 6. században termesztettek eperfát és szőttek selymet. Stein Aurél az

1900-1901. évek fordulóján megtalálta ennek a legendának a festmény-változatát a Hotantól 100 km-re északkeletre lévő Dandan Uilik (az Elefántcsont(kincsek) Háza) nevű romvárosban, egy buddhista templom maradványai között. A festmény - melyen egy szolgálólány a hercegnő lopott gubókkal teli fejdíszére mutat - ma a British Múzeumban látható.

Hotanban a szőnyegkészítés hagyománya a selyemszövésével egyidős. A helyi gyapjú vastag és hosszú, s a szőnyegek kézi szövésűek, akár odahaza állítják elő őket, akár az üzemben készülnek. Az itteniek a perzsa módszerrel csomózzák a szálakat. Öt-hat ember készít egy szőnyeget. Egy-egy szőnyeg elkészítéséhez több száz festett gyapjúgombolyagot használnak föl. A legtapasztaltabb szőnyegszövők - akik gyerekkoruk óta ezt a munkát végzik - sem haladnak többet naponta 2 cm-nél. Ez a munka hihetetlen türelmet igényel.

Hétvégére érkezünk Hotanba, ami különös örömünkre szolgált, hiszen a vasárnapi bazár szerte Kínai Turkesztánban ünnepszámba megy. Délelőtt 10 óra körül taxit béreltünk, ami egy kétkerekű, számárvontatta kordé képében jelent meg előttünk. Az oldalára pattantunk, s Csen professzor kíséretében elkerekeztünk a vásár helyére, a városközpontba. Ez a színes kavalkád - bár kisebb, mint a kasgari bazár - hangulatában messze egyedülálló. A szűk helyre összezsúfolt üzletek bódék, mozgóárusok, s a kerek konyhák között helyenként oldalazva lehet csak közlekedni. Óriási a tömeg. Araszolva haladunk - bármerre is indulunk. Gyönyörű, saját készítésű szőnyegek, cipők, manufaktúrák termékei - itt minden megtalálható. Ezerféle fűszer kicsiny zsákokban, előttünk vágják a birkát és a marhát, amott faszénparázs fölött nyárson sül a siskebab, az egyik bódénál hatalmas kősodarabot fűrészelnek, házilag kotyvasztott üdítőt kínál üvöltözve az eladó, miközben frissen sült "nan" kenyér illata terjeng, egy sarokban kézi hajtású géppel készül a fagylalt, borbélyok csapata hajat nyír és borotvál kint a tömegben, egyikük páciensének velőtrázó üvöltése hallik - kihúzta a fogát. Hszincsiang tartományban, de még az apró kínai falvakban is a borbélyok az orvos feladatát is ellátják. Az ujjgur család vasárnap délelőtt ünneplőbe öltözik, s elmegy a bazárba. Akár vásárolni kíván, akár eladó portékát visz magával, akár ha csak nézelődni szeretne. A bazár itt ünnep, a helybeliek életének igen fontos eleme, ami évszázadok óta szinte semmit sem változott.

Abel Remusat, aki a 9. században járt erre, így ír Hotan lakóiról: "Ebben az országban szőlőből készítik a bort. Megtalálható itt az ibolyakék színű bor és más kékes színezetű is. Nem tudom, hogyan készí-

tik, de az íze nagyon kellemes. A lakosok rizst esznek mézzel édesítve, valamint gyakori étel a köles is. Ruhájuk vászonból és selyemből készül. Kertjeik vannak, ahol virágzó fákat nevelnek. Hódolnak a szellemeknek is, de elsősorban Buddhának. Szokás ennél a népnél, hogy a nők alsónadrágot és rövid ruhát hordanak, amelyet övvel fognak össze. A lovat és tevét egyaránt megülik, úgy mint a férfiak. A halottakat elégetik, aztán összegyűjtik a csontjaikat, elássák és a síron egy kápolnát építenek Buddha tiszteletére. Aki gyászol, kopaszra vágja a haját és összekarmolja az arcát. Amikor a hajuk öt hüvelyk hosszú lesz (1 hüvelyk = 2,54 cm), visszatérnek a megszokott életükhöz.”

Hotannak sajátos hangulata van, amit a 20. század sem tudott elsodorni. Itt érezni és látni az elmúlt századokat, melyek csakis Hotanra jellemzők.

12. 8. 3. KASGAR - AZ OÁZISOK GYÖNGYSZEME

A selyemútnak a Takla Makánt megkerülő északi és déli elágazásai Kasgarnál ismét összefutnak. Kasgar 3700 km-re fekszik Csangantól (a mai Hszian városától), s a régi időkben a selyemútnak csak ez a szakasza több, mint egy évig tartott.

Kétezer évvel ezelőtt, mielőtt még megnyílt volna a selyemút, a kasgari oázis neve: “Sule Földje” volt. A Han-dinasztia krónikáiban az áll, hogy: “Sule népe több mint 18 ezer főt számlál. Országuk nyugat felé egészen “Tajüeszi”-ig, “Tajüan”-ig és “Kancsü”-ig terjed.” Mindhárom hely azonosítható. Tajüeszi ma Szamarkand. A másik két hely, amelyek szintén a selyemút mentén találhatóak, ma kisebb jelentőségű települések Afganisztánban és Kirgizisztánban. Kasgar sok éven keresztül a nyugat és kelet kultúrájának a keveredési pontja volt.

A város lakói eredetileg buddhisták voltak, de valamikor a 10. század környékén áttértek az iszlám hitre. Nyugat-Kínában ez a város volt az első iszlám terület.

Belső-ázsiai utazásai során Marco Polo is járt Kasgarban, s így ír a városról: “Kasgar egy független királyi birodalom volt, de most ez a nagy kán alá tartozik. Az emberek ott Mahometet tisztelik. Számos ruhadarab és áru származik onnan. Az emberek a kézműiparból és a kereskedelemből élnek, de mindenekelőtt a gyapotfeldolgozásból. Nagyon szép szőlős- és díszkertjeik, valamint gyümölcsöseik vannak. A föld termékeny és minden, ami a kényelmes élethez szükséges, megterem. Erről a környékről sok kereskedő költözik el, hogy bejárják az egész világot.”

A 17. század folyamán Kasgart egy Hodzsa nevű család uralta. Ők egyenesen a prófétától származtatták magukat. Sírjaikat gyönyörű kerámialapok díszítik. Maga a "Kasgar" név jelentése is: "a szép mozaiklapok városa". A Hodzsa családról fennmaradt egy legenda. A 18. században a Csing-dinasztia egyik császára, Csienlung ágyast keresett magának a nyugati tartományokban. Embereket küldött ide, hogy kutassanak föl neki egy szép lányt, s azok végül a Hodzsa családjában találtak a császár számára megfelelőt. Azt mondják, a teste olyan illatos volt, hogy amikor Pekingbe vitték, "Hsziang Fej"-nek, azaz "az Illat Császárnőjé"-nek nevezték el. A lány azonban a császár szerelmét visszautasította. Az uralkodó első asszonya ezért gyűlölte Hsziang Fejt és egyszer, amikor férje távol volt, megfenyegette, hogy megöli. Hsziang Fej olyan magányosnak érezte magát, hogy elfogadta a halált. Az ujjurok számára a Hodzsa család sírjai szent helyek. Gyakran járnak ide ujjur asszonyok, hogy szalagot kössenek a síremlék épületének ablakára, s imával esedezzenek a gyermekáldásért.

A 19. század végén és a 20. század elején a két nagy birodalom, Oroszország és Nagy-Britannia vetélkedett Közép-Ázsia ezen területéért. Oroszországban a mindenkori cárok, s a későbbi vezetés hő vágya volt kijutni a meleg óceánra, az Indiaira. Ugyanakkor Nagy-Britannia számára nem volt közömbös a kínai felügyelet lazulása, s az ezzel együtt járó állandó zavargásokkal sújtott Kínai Turkesztán politikai jövője. Mind az oroszok, mind a britek saját hírszerző hálózatot működtettek ebben a térségben. A társasági élet, persze háborítatlanul folyt ezekben a zavaros időkben is. Azonban nem is számított említésre méltó rendezvénynek az a fogadás, ahol a szemben álló felek lövöldözései legalább két-három halottat nem produkáltak. Az orosz és a brit konzulok egykori diplomáciai központjai ma hotelekként üzemelnek.

Kasgar szíve az Ajdak Mecset körül található, ahol ezüstművesek, csizmakészítők, borbélyok, s vándorkereskedők gyűlnek össze kávéházak, selyemüzletek és kalapboltok előterében. Különös, századokkal ezelőtti látvány. Ők szolgálják ki az ezernyi hívőt, akik legszebb ruhájukba öltözve, szamarasfogatokon érkeznek a pénteki imára.

A selyemút déli szakasza Hotantól Kasgarig már aszfaltozott, jó minőségű fűt. Ahogy közeledünk a jó 200 ezer főt számláló Kasgarhoz, egyre több a gépjármű és sokasodnak a számárvontatta két-kerekű kordék is. A város már több ezer éve Közép-Ázsia legnagyobb kereskedelmi központja, ősi bazárjának pedig a legnagyobb híre van a térségben.

Szerencsénkre, kasgari tartózkodásunk során egy hétvégét is itt töltöttünk. Vasárnap - vásárnap. A vasárnapi bazár a legizgalmasabb, s valamikor a hétvégi piacra távoli országokból is érkeztek árusok és vásárolni vágyók egyaránt.

Vasárnap dél felé már rettenetes a hőség. Csen professzor azt mondja, hogy ő ezt már nem bírja tovább, csak nyugodtan menjünk ki magunk a bazárba. De vigyázzunk, az ujugurok kiszámíthatatlan természetűek, nehogy valami bajunk essék! Külföldi kutatókat, vagy akár vendégeket Hszincsiang tartományban a kínai vendéglátók általában nem szoktak magukra hagyni. Ennek nem feltétlenül az az oka, hogy netán tiltott helyre merészkednének, hanem a helyi ujugur lakossággal való érintkezés esetleges kellemetlenségeitől kívánják megóvni őket. Tehát kíséret nélkül indulunk. A bazár messze van, jó öt kilométerre szállodánktól, a város szélén. Bérelhetnénk egy kétkerekű számárvontatta kordét, amelyek itt taxiként üzemelnek a városi forgatagban. Az oldalára pattanva, vele percek alatt kigaloppozhatnánk a sokadalomba. Mégis, inkább gyalog megyünk. Alaposabban szemügyre akarjuk venni a várost. Ez - Urumcsit kivéve - egész Kínai Turkesztán legnagyobb települése. A városközpont épületei az 1950-es évek szocialista realista stílusában, az egykori szovjet-kínai barátság jegyében itt dolgozó szovjet tervezők irányításával készültek. A modern épületekre jellemző, hogy mindet kerámiaburkolattal látták el. A régi Kasgar háza-it zűrzavaros összevisszaság jellemzi - kanyargós, szűk, girbe-gurba utcácskák. S mint az általában lenni szokott, a városközpontból kifelé haladva, ahogy csökken az épületek magassága, úgy nő a patinájuk.

A mind sűrűbbé váló forgalom, s a bokáig érő por mutatja, hogy jó irányba haladunk. Egy jó órás bágyasztó poroszkálás után végre megérkezünk a bazár bejáratához. Hihetetlen a zsúfoltság és beljebb, ha lehet, még nagyobb a zűrzavar. Az ujugur parasztok áruval féloldalasan megpakott szamarasfogatai sorba állítva, róluk a termékek részben a földre pakolva várják a szerencsés vásárlókat. A kajszzi, füge, körte, s a "kanca csöcse" szőlő fürtjei halmokban magasodnak az árusok körül, akik guggolva tárgyalják szomszédaikkal a nap eseményeit. A legtöbb árus asszony, némelyikük barna vállkendővel fátyolozza le arcát. Ahogy megfigyeltük, egyformán őrzik pénzüket - szoknyájuk alatt, a harisnya felső részébe tömik a bankjegyeket. Teljes a hangzavar. A bazár a folytonosan kavargó és szüremkedő por ködfátylába burkolózik. Iszonyatos a hőség - patakokban csorog rólunk az izzadság. Körülöttünk az emberek jókedvűen lökdösődnek az irdatlan tömegben. Néhány száz év köszön itt vissza ránk. Az egész bazár olyan, mint évszázadokkal, netán

ezer évekkel ezelőtt. Az emberek ruházata is a múltat idézi. De Rhin, D. és Grenard, P. a 19. század végén így írják le az ujugurok által jórészt ma is hordott viseletet: "A férfiak ruhája övvel összefogott bő pamut-ingből áll, mely a lábszárúig ér. Ehhez tágas pamutnadrágot hordanak, melyet zsinórral kötnek meg. Nadrágos lábukat csizmába bújtatják, amely elöl széles és szögletes, magas sarkuk rendkívül nehéz és kényelmetlen. Az "elegáns urak" csizma helyett lágy bőrből készült harisnyát hordanak. Egy pár pamutharisnyával, egy kör alakú kalappal, amely többé vagy kevésbé díszes, már kész is van a nyári öltözék." Ázsia felülmúlhatatlan a fűszerek választékában. Zavarba ejtő sokféleségük pompás látványt nyújt és különleges illatokat áraszt a bazárban. De Rhin, D. és Grenard, P. a következőket írják a Kínai Turkesztánban használatos fűszerekről: "Mértéken felül alkalmaztak szagos növényeket, úgymint ánizst, koriandert, fokhagymát, vörös borsot, vagy mentát. Az Indiából származó fűszerek nagyon értékesek, de magas árak megakadályozza túlzott használatukat. Számos gyógyító tulajdonságuk oda vezetett, hogy ezeket inkább gyógyszerként, mint konyhai fűszerként alkalmazzák." A mifelénk szokásos piaci termékek mellett árulnak még itt a bazárban különleges cikkeket is: hímzett kalapokat, gyógynövényeket, birkabőrt, nyeregtáskát, nemeztakarót, bojtos lószerszámokat, bőrcsizmát, barna cukordarabkákat, kősót nagy darabokban - amiket otthon mozsárban törnek majd össze, gyapjúzsákot, mezőgazdasági eszközöket, gyönyörűen festett bölcsoket, s még sorolhatnánk. Kisebb nyáját terelő juhász próbál keresztülhatolni a tömegben. Amott lovakat vezetnek, s barmokat hajtanak az állatvásárba, ami szintén a bazár része. Ezen a területen kecskék, birkák és marhák versenyeznek az életért lovakkal, szamarakkal és tevékkel. A rozoga karámban érdeklődők tesztelik a kiválasztott lovak teherbíró képességét. A hőség, a por, s a legyek sem csüggesztik el az éhezőket, akik kóklerül összetákol, árnyat adó fészert alatt csoportosulnak, s olyan helyi csemegéket eszegetnek, mint a főtt birkafej, zsíros tüdő fűszeres mártásban, piláf, s az ökörhúsból készült saslik. Némely kínai étel - leves "üvegtésztá"-val, paoce (a darált húst tésztába teszik, fodrosan összezárják, majd kifőzik), kao paoce (ugyanaz, mint a paoce, csak a darált húst hagymával ízesítik), pámien (melyhez már volt szerencsénk párszor), caomien (az olajban kisült fokhagymás birkahúsdarabkákhöz kézzel csipentett főtt tésztát kevernek) - szintén népszerű. A közelben mozgóárusok tojást kínálnak. A jól ismert "száznapos" tojás mellett keresett a pirosra festett kemény tojás is. A piros szín az ujuguroknál a szerencse és a gazdag-

ság szimbóluma. Egyik kedvelt játékuk a piros tojások dobálása. Az a nyertes, aki eltalálja a szomszéd tojását.

Kasgar - mint a többi oázis a Takla Makán peremén - a múltat hozza elénk. Bár ez a legnagyobb város messze vidéken és számottevő könnyűiparral rendelkezik, a település még mindig a múlt. Nem a modernnek ható belvárost jártuk, hanem a régi Kasgarban és a bazárban éreztük jól magunkat. Föltárult előttünk az a kor, melyet elődeink hagytak maguk mögött, midőn indultak tovább, nyugat felé.

12. 9. A TITOKZATOS LOP-NOR

A Lop-tó és szomszédos területei a Tárím-medence keleti részén található, s ez a föld tele van még ma is rejtélyekkel. Az itt végbemenő változások több, mint egy évszázadon át különböző feltételezések tárgyai voltak a térséget kutatók körében. A 19. század második felétől orosz, brit, svéd és japán szakemberek tettek erőfeszítéseket, hogy feltárják a Lop-tó titkát, de ezek egyike sem vezetett eredményre a nem megfelelő kutatási feltételek, s a tudósok előítéletei miatt, minthogy a kutatásaikból származó számos félreértés különböző nézetekhez, s számos ellentmondáshoz vezetett. Pl. a Lop-tó vándorlása, Loulan városának fölemelkedése és pusztulása, a Tárím-medence éghajlatának esetlegesen változó trendje - mindezen fontos földrajzi jelenségek és problémák megoldásában nem jutottak közös nevezőre.

Ezen a területen volt valamikor Kína második legnagyobb belső tava, mely időszakosan változtatta helyzetét - a Lop-Nor (az elnevezés mongol eredetű, jelentése: "számos folyó vízgyűjtője"). A Csing-dinasztia (1644-1911) előtti időszakból származó az "A hegyek és vizek könyve" c. krónika írta le először a Lop-tó helyzetét: " ... Kunglingból nézve észak felé számos hegység található. Megmászva a hegységeket kelet felé, a Sós tóhoz jutunk, mely a Sárga-folyó forrása." Az idézet arra utal, hogy a Lop-tó a Kungling-hegységtől (a kínaiak régen így hívták a Pamírt) keletre található. (Akkoriban még téves elképzelés élt a Sárga-folyó eredetéről.) A Csing kori tudós, Hszu Szung a következőket írta az "A nyugati területek vizei" c. könyvében: "A Lop-tó Turfán mellett egy hatalmas tó volt. Jarcsangtól, Kasigartól számítva több, mint 60 folyó ömlik bele."

Az ősi időkben volt itt egy város, Loulan, mely mindig is szorosan kötődött a Lop-tóhoz. A sűrűn lakott település a belső-ázsiai oázisfüzerekhez kapcsolódó selyemút egyik fontos láncszeme volt. Híre eljutott Kína-szerte, s az egész akkori világba. Állandó harc volt érte a kínaiak és a hunok között fontos helyzete és gazdagsága miatt. "Ha tiéd Loulan,

tiéd az egész selyemút” - így tartották. A Jümen-hágón át kereskedők, utazók, tudósok, tisztviselők, zarándokok, s küldöttek érkeztek ide, s keltek útra innen az év minden szakában. Loulan városa virágzott. A Tang kori költő, Vang Vei (i.u. 701-761) így ír költeményében:

*“Győzködlek, hogy igyál még egy pohár bort
mert a Jang-átjárótól nyugat felé már nem találsz barátokat
akik megkönnyeznék az embert.”*

(A költő a versrészletben a Loulan felé vezető utat említi.) Az i.u. 4. századot követően Loulan, mely egykor annyira prosperált, eltűnt a történelem süllyesztőjében. Az itt elhaladó ősi selyemút forgalma fokozatosan lehanyatlott, s a térség a feledés homályába merült. Végtelen homokdűnéekkel körülvéve, s elzárva, szél-gyalulta sókéreggel mindenütt beborítva - ez ma az egész tómedence. Hogy mi történt a Lop-tóval, s Loulannal - sokáig rejtély maradt. Eltelt 15 évszázad a város eltűnése óta, s 1900 márciusában Sven Hedin, Belső-Ázsia kiváló kutatója ujjur segítőivel újra fölfedezte az egykori várost. Loulan múltját azonban sokáig nem sikerült hitelesen föltárni.

A szárazság, a futóhomok, a jardangok, s a sókéreg gondoskodnak róla, hogy a közönséges halandó ne érezzen égő vágyat arra, hogy fölkeresse a Lop-tavat, s ez a tartózkodó megközelíthetlenség még rejtélyesebbé teszi a térséget. Útban a Lop-tó felé Fan Hszien, a híres szerzetes a Jin-dinasztia idején (az i.u. 5. században) szörnyű leírást adott e tájról az “A Buddhista Királyság bemutatása” c. könyvében: “... gonosz szellemek, s forró szelek uralkodnak a Homok-folyóban. Akik szembeállnak velük, a biztos halálba mennek. Nem repül madár az égen, nem szaladnak állatok a földön. A messzi távolság fürkésze, hogy átjárót leljünk, mind hiábavaló, csak a holtak megaszott csontjai jelzik az utat, melyen az utazók egykoron haladtak.” A Lop-tó rejtélye vonzza az embert, s a titkok föltárására készíti. Ha valaki eljut ide, megrészeget a békés, s egyúttal sivár tájtól, s a fenséges látványtól. Csensen (i.u. 715-770), a Tang-dinasztia híres népi költője így írt e csodálatos vidékről költeményében:

*“A császári hadsereg nyugat felé elhagyta Loulant
A táborokon túl hidegen néz alá a Hold
Reggeli fagy dermeszti a lovak farkát
A Kungsan havát hordja a szél az éji zászlókra.”*

A Lop-tómedence kialakulása a késő harmadkorra tehető, ami kb. kétmillió évvel ezelőtt történt. A Csinghaj-Tibeti Plató kiemelkedésével, mely a Cenozoikumban kezdődött, s jelenleg is tart, a Tárím-térség ellentétes irányban mozdult el, oly módon, hogy az így kialakuló depresszió délnyugat felől északkeleti irányban lejt. Ilyen mozgások tették a legmélyebbé a Lop-tó térségét, mely ennél fogva a Tárím-medence vízgyűjtőjévé vált. A neotektonikus mozgások hatására a tómedence délről észak felé fölhajlott és számos kis depresszióra bomlott. A jelenlegi Lop-tó medencéje ezen depressziók közül a legkisebbet és a legnagyobbat foglalja magába. A 900 km magasságból készült Landsat-műholdképek alapján, melyek a lop-tavi medencét mutatják, a depresszió mélypontjára 780 m tengerszint fölötti érték adódott. A depresszióban lerakódott üledék vastagsága eléri a 2-5 km-t. A Lop-tóvidék, s a Tárím-medencét övező magashegységek napjainkban is erős tektonikus mozgások hatása alatt állnak.

A Lop-tómedence északi részének jellegzetes felszínformái a meredek agyagteraszok, s a közben-közben élesen bemetsződő árkok rendszere. Ezek az agyagteraszok a Lop-tóvidék lakóinak ősi nyelvén a jardangok (a "jar" jelentése: árok, a "jardang" magyar megfelelője: agyagterasz). A 19. század végén és a 20. század elején néhány kínai és külföldi kutató, akik ezt a térséget tanulmányozták, ezen kifejezést használták az ilyen, s az ehhez hasonló terep leírására. Ily módon a "jardang" elnevezés általánosan elterjedt a geomorfológiában. E formakincseket a kínaiak a korai Han-dinasztia, valamint az Északi Veidinasztia idején "Pajlungtuj"-nak, azaz Sárkányváros-nak nevezték (a kifejezés pontos fordítása: "A Fehér Sárkány Dűnéi"). A jardangok alkotó anyaga a Lop-depresszió területén a késő harmadkori, valamint kora negyedkori eredetű tavi üledék, melybe kemény agyag és gipszes homokkő ágyazódott. A jardangokat a szél faragta ki a talajból, véső szerszáma a homok volt: a szél kergette homok csiszolta simára őket. Valamennyi kelet-északkelet felől nyugat-délnyugatnak csap, s így világosan jelzi a leghevesebb, s a legtartósabb szelek uralkodó irányát.

*"Mint égbe mutató árbocrudak
Vagy fölfordított medencék
Mint egy sas
Mely merészen szárnyal a magasba
Mint összetört falak
Melyek túl súlyosak hogy összeomoljanak
Mint szorosan összenőtt fák."*

Ezt a költeményt Jiu Lian írta a Csing-dinasztia idején, hogy a lop-tavi depresszió lenyűgöző jardangjainak szépségét hirdesse. Kora reggel a magasföldön, ha a messze távolba nézünk, ezernyi ragyogó pont szikrázik a hatalmas sivatagban. Ez a felkelő Nap aranyló fénye, mely visszatrökröződik a jardangcsoportokon. A fehér Kínában a gyász színe. Ezért a selyemút vándorai úgy féltek ezektől a fehér dűnéktől, mint a haláltól. Hszüen Cang, a híres buddhista szerzetes India felől hazatérőben, Loulant elhagyva átkelt a rettenetes Lop-sivatagon. Itt szerzett tapasztalatairól a következőképpen számolt be: "Sok ember tévedt el itt, ezen az óriási területen. Bármerre nézünk, emberi csontvázakat láthatunk, melyek az utat jelzik. Nincs víz és semmi sem nő itt. És ha erős szél támad, valakinek biztos, hogy nyoma vész. Néha kísérteties hangokat lehet hallani - nyögéseket, sóhajokat. De ha követnénk ezeket, hamarosan eltévednénk. Ezek csak a démonok csábításai."

A Tárím-medence legjelentősebb vízfolyása a róla elnevezett Tárím-folyó, mely a Jarkend-, a Hotan-, a Kasgar- és az Akszu-folyók vizét egyesíti. Hossza 2180 km - ez Kína leghosszabb belső folyója. A Lop-tó depressziója felé haladó folyók sok kis tavat hagynak maguk mögött folyásirányban. Közülük a Tajtema- és a Karahosun-tó a legnagyobb, a Lop-tótól délre. Számos folyó veszi útját a Tajtema-tóba, a Karahosun-tóba és a Lop-tóba. A Tárím- és a Csercsen-folyó vize, miután a Tajtema-tóba ömlik, a Karahosun-tó felé veszi irányát. A Karahosun- és a Lop-tó között a folyó 40 km-t tesz meg, torkolatában 800 m a szélessége, a folyamágó mélysége pedig 1 méter. A víz szétterül, mire a Lop-tóhoz érkezik. A folyamágó a torkolatban helyenként csak 30-50 cm mély, a két tó magasságkülönbsége 10 méter.

Felvetődik a kérdés: vajon mi lehetett a helyét változtató - oszcilláló - Lop-tó rejtélyének a magyarázata? A tómeder áthelyeződése két lényeges okra vezethető vissza. Eszerint, egyrészt a tóba ömlő folyók időszakosan változtatták medrüket. Erre oly módon nyílhatott lehetőség, hogy a Takla Makán futóhomokja állandó mozgásban van, főleg érvényes ez a pusztító erejű tavaszi szelek idején. Ezek a szelek térszint mélyíthetnek, de az aktuális folyómeder feltöltésében is tevékenyen részt vehetnek. A nyári nagy árvizek idején aztán könnyen túlcsondulhat a víz, új mederbe kerül, azaz irányt vált a folyó. A Tárím-folyónak a történelmi időkben tapasztalt mederváltozásai mindig a Lop-tómeder helyváltoztatását vonták maguk után. Ugyanakkor az egész térség folyamatos tektonikai mozgások hatása alatt áll. Pl. a Pejsan (Északi hegység) fölemelkedése következtében - 1932 és 1942 között - a Lop-tó

medencéje 30-50 km-t elmozdult nyugat felé. A Tárím-folyó mederát-helyeződései, illetve a neotektonikus mozgások hatására a Lop-tómedence egy másik kis depressziója töltődik meg a folyó vizével - így vándorol a Lop-tó.

Sajnos ez a probléma már a múlté. 1952-ben Jingmari-nál, a Tárím-folyó alsó szakaszán egy nagy gátat építettek a Tárím- és a Koncse-(Pávakakas) folyók összefolyásánál, ami által a Tárím-folyót dél felé térítették. Az 1950-es évektől a Tárím felső és középső szakaszán létesített víztározók elvágták a depresszió vízutánpótlását. A mezőgazdasági termelés kiterjesztése, a fokozott vízkihasználás visszafordíthatatlan környezeti változást idézett elő. Az elhagyott folyómedrekben a talajvíz szintje 1969 óta helyenként öt métert is süllyedt. A Lop-tó hatalmas volt bár, de sekély. A tó vize 1962-től kezdett fokozatosan fogyni, míg nem 1972-re teljesen kiszáradt.

A régi időkben a Lop-tó térsége a víz és az ingovány földje volt, mégis gyönyörű képet mutatott. A "Han Könyv"-ből vett idézettel: "A tó határtalan a halaknak, az ég végtelen a madaraknak." Ez a hely valamikor vadállatok paradicsoma volt, s egykor a növények is aranykorukat éltek itt. A "Han Könyv" följegyezi, hogy: "A térség bővében van náddal, vadnyárfával, tamariskusszal, s dudvakkal. A pásztorok követik a legelő nyájukat, s a nyájak legelőről legelőre vándorolnak évszaktosan. Szamarak, lovak és tevék köszálnak mindenütt." Micsoda boldog és gazdag föld volt ez egykoron! A 18. század végén a Csing kori tudós, Hszu Szung, aki megfordult a Lop-tónál, az "A nyugati területek vizeinek könyve" c. munkájában leírja, hogy: "... a hely, bár homoksíksággá változott és bár a homoksíkság hatalmas, mégis van még jó néhány hely, ahol a vadnyárfa oly sűrűn nő, mint az erdő." A 19. század végén és a 20. század elején a svéd Sven Hedin járt erre kutatótársaival, s leírta, hogy virágzó fákat látott a kiáradt Tárím síkságán, s "a folyóparton a nád olyan vastag, mint a fal", "szarvasok, vaddisznók, s vadkecskék futkároznak a sűrű erdőben". Az 1950-es évek elején Mulzajev orosz kutató festette le élénken a lop-tavi depresszió vadvilágát: "Tavasszal madarak köröznek a tó fölött. Naphosszat, megállás nélkül zajonganak, míg leszáll az est. A tóparton félénk vadtevék és gazellák lábnyomai láthatók. A Tárím-delta magas nádasaiban tigrisek vaddisznókra vadásznak." A kiszáradó medence teljesen megváltoztatta az ottani természetes környezetet, s hatással volt az állatcsoportokra is. A legtöbb víziszárnyas, s a halak eltűntek, nagy állatokat már nem találni ott. Életfeltételek hiányában a madarak sietős utasokká váltak a térség-

ben. A vad kétpúpú tevéknek azonban még ma is a Lop-tó vidéke a fő élőhelye Kínában. Mindössze 2-300 vadteve él itt.

Az egykor szélesen hömpölygő folyók mára el vannak zárva forrásaiktól. A valamikor hatalmas tó mára már kiszáradt. Egyes növényfajok visszaszorultak, illetve kiszáradtak, más fajok örökre el is tűntek. Az állatok fokozatosan elvesztették természetes környezetüket. Fokozatosan a Fa Hszen által leírt kép: "nem repül madár az égen, nem szaladnak állatok a földön" vált uralkodóvá e terület bizonyos részein, mely mára már nagy térségekre kiterjed. Napjaink gazdasági tevékenysége - az egyre nagyobb területekre kiterjedő öntözéses gazdálkodás, valamint a fejlődő ipar egyre növekvő vízigénye - megbontotta a Lop-tóvidék ökológiai egyensúlyát. Örökre eltűnt egy gyönyörű világ.

12. 10. KISZÁRAD-E BELSŐ-ÁZSIA?

Sivatagi utazásaink során a Takla Makán peremén néhány alkalommal a rég volt élet kétségtelen nyomaira bukkantunk. Halott vadnyárfák a kiszáradt folyómedrek partján, egykori gyümölcsösök kerítésének maradványai, összeszikkadt gyümölcsfák elfehéredett törzsei - melyek a Római Birodalom idejében virágoztak. Ez arra utal, hogy a gazdasági viszonyok és az éghajlat lényegében semmit sem változott. Most is ugyanilyen körülményeket figyelhetünk meg a Tárím-medence jelenlegi végoázisaiban (azokban az oázisokban, amelyeken már nem folyik keresztül az éltető víz, az odaérkező folyóvizet teljes egészében fölhasználják). Azokon a régi, elhagyott telepeken is teljes egészében az öntözéstől függött a földművelés. Akkor is szélsőséges szárazság uralkodott, máskülönben nem maradhatott volna fenn annyi emlék azokból az időkből, melyeket a 20. század elejének régészeti expedíciói, különösen Stein Aurél kutatásai föltártak. A helységek elnéptelenedését közvetlenül megelőző időkben éppoly száraz kellett, hogy legyen az éghajlat, mint azóta - mind a mai napig.

Ez a megállapítás tereli rá a figyelmet egy nagy fontosságú és a 20. század elején sokat vitatott földrajzi kérdésre: Belső-Ázsia kiszáradásának a kérdésére.

Ha az éghajlat 17 évszázaddal ezelőtt éppolyan száraz volt, mint ma, akkor mivel magyarázható, hogy a régi telepek lakói elhagyták földjeiket, fölthagytak művelésükkel? A magyarázatot a folyók víztömegének megcsappanása szolgáltatja. Ez tette lehetetlenné a földek további művelését. A víz megfogyatkozásának legvalószínűbb oka pedig az, hogy a folyókat tápláló gleccserek a magashegységek hó- és jégvilágában összezsugorodtak. A Takla Makánt övező magashegysé-

gek gleccsereiben tekintélyes jégtömegek vannak elraktározva. Ezek még az utolsó jégkorszak maradványai. E jégtömegek a mostani interglaciális időszak enyhébb éghajlati viszonyai következtében lassan, de állandóan csökkenőben vannak. Ez a folyamat kielégítően magyarázhatja az öntözőcsatornák táplálásához szükséges víz megfogyatkozását a történelmi korokban, jóllehet magának a Tárím-medencének az éghajlata az eltelt periódus alatt mit sem változott.

A sivatagperem egykori végoázisainak elhagyásához egy másik környezeti tényező is kétségtelenül hozzájárult. Ez pedig a művelés alatt álló földek feltöltődése. Ugyanis a hegyekből leszaladó folyók vize, melyet a település környezetében csatornába irányítanak az öntözés érdekében, folyamatosan hordalékkal telíti a mederágyat, s a csatornák is feltöltődnek. Ezeket az öntözőrendszereket állandóan tisztítani kell, s a termékeny iszap a művelés alatt álló földekre jut. Emiatt a termőföld szintje a csatornavíz szintjéhez képest egyre magasabbra kerül, s egy idő után már lehetetlenné válik az öntözés. Az addig virágzó oázis kiszárad, lakói kénytelenek elhagyni.

Az oázisok léte és élete azonban nemcsak a környezeti feltételeken múlik, azt a mindenkori politikai helyzet is nagymértékben befolyásolja. A nagy politikai megrázkódtatások a Tárím-medencében mindig az apró, távol eső oázisokban éreztették legjobban a hatásukat, mivel ezek teljes egészében az öntözésre vannak utalva, s az öntözőberendezéseket csak a szilárd és gondos közigazgatás tarthatja fenn. Egyes oázisokban a sivatagnak átengedett régi telepre évszázadokkal később megint lakók telepedtek. Az a kor, melyben a selyemutat védő erődök épültek, s ismét élet költözött a néptelen romok közé, egybeesik a békét és biztonságot teremtő kínai uralom újrakezdésével a Tárím-medencében.

Cholnoky Jenő, Kína nagy ismerője a következőképpen vélekedik Belső-Ázsia kiszáradásának kérdéséről: "Ázsia belseje a történelmi időkben nem száradt ki" - mint ahogy a deszikkációs elmélet magyarázta a száraz, elnéptelenedett vidékek településromjait - " ... és már az ember földi megjelenése előtt, a pliocén korszakban éppen olyan száraz volt, mint ma. Meggyőztem Stein Aurélt is, hogy ez tévedés. A kelet-turkesztáni oázisok pusztulását történelmi események és hidrográfiai változások okozták, s nem egyidejűek."

Végezetül szolgáljon néhány konkrét bizonyíték arra vonatkozóan, hogy a történelmi korokban Belső-Ázsia klímája nem változott. A Lop-tó aljzatáról származó fűrasminták elemzése igazolta, hogy a középső pleisztocén időszak óta léteznek itt xerofiták, azaz szárazságtűrő növények, mint pl. az Ephedra (csikófark) és a Chenopodium (libatop) nem-

zetségbe tartozó fajok, továbbá az üröm. Egy négyezer éves női múmia feltárt sírjában a Tamarix (tamariska) nemzetségbe tartozó növényfajokat találtak. A lop-kender - ahogy a Takla Makán őslakói nevezik - akkoriban temetkezési kelléknek számított. A Han-dinasztia idején - kétezer évvel ezelőtt - Loulanban nád, tamariszkusz-bokrok, vadnyárfa és pázsitfűfélék termettek. Ezek a növények ma is megtalálhatók a Tárímedencében.

A xerofiták fennmaradása bizonyítja, hogy tartósan száraz a klíma e térségben a negyedidőszak óta. Tehát nem állja meg a helyét az a megállapítás, miszerint határozottan szárazabbá vált itt az éghajlat az ember megjelenését követően. A jelenkori környezet gyökeres változásai a gazdasági tevékenység közvetlen beavatkozásának tulajdoníthatók.

12. 11. A VILÁG TETEJE - A PAMÍR

Első kasgari éjszakánkat követően korán kelünk, hiszen hosszú út áll előttünk. Célállomásunk Taskurgan, amely dél felé az utolsó nagyobb kínai település, s amely után már a pakisztáni határ következik. Kasgar és a hozzá legközelebb eső pakisztáni város - Gilgit - között, az évezredek óta használt kereskedelmi út nyomvonalán a két ország közös erőfeszítéseinek eredményeként 1979-ben átadták a forgalomnak a modern "Karakorum utat". Az út 700 km hosszú, teljes egészében aszfaltozott, s négy napot kíván, míg Kasgarból Gilgitbe érkezik rajta az utas. Ennek előtte emberemlékezet óta mindig tevével bonyolították le a Kasgar és Kasmír közötti kereskedelmet. 3000 méter tengerszint fölötti magasságon túl pedig jak és öszvér szállította tovább az árut. A Gilgit és Hszincsiang tartomány közötti határ menti kereskedelem szinte kizárólag barter formájában bonyolódik le, azaz árut cserélnek áruért. A fő árucikk, ami Gilgitből érkezik, az aszalt gyümölcs - elsősorban kajszi, azonkívül mogyoró, dió, mandula. Hoznak azonban néha műszálas kendőket, gyógyszereket és egyéb apró cikkeket is. A Gilgitbe küldendő csereáruk elsősorban szerszámok, pl. kalapácsok, harapófogók, aztán termoszkok, lámpák, kerámia termékek és tea. Az árucseré legfontosabb tárgya azonban évszázadok óta változatlanul a híres kínai selyem, mely a külföldieket mindig is elkápráztatta.

Verőfényes júliusi reggelre ébredünk, s már előre örülünk, hogy kiszabadulunk Kasgarból, a nyári hőség eme nevezetes városából. Átkelünk egy sekély, bár viszonylag széles folyón - ez a Kizil-szu, azaz a Vörös-patak - majd jól termő, öntözött földek között kanyarog, s enyhén emelkedik az út. Jó 20 km megtétele után a folyó völgy, amiben haladunk, beszűkül - egyre meredekebbé válik az út. Szerpentineken

kúszunk egyre följebb és följebb. A medence belseje felé néző lejtők csupaszkok, vörös sziklák meredeznek az ég felé. De másutt is alig van élet. A szűk folyó völgyben egy-két korcs fa és némi zöld pamacs látszik. Ahogy emelkedünk, a levegő is kellemes-frissítővé válik.

Jó négyórás kocsikázás után megérkezünk a "Kara-kul"-hoz (az ujjur szó jelentése: Fekete-tó). Itt lépünk a Pamírok területére, s rögtön egyik gyöngyszeme bukkan elénk. A tó 3600 m-rel fekszik a tenger szintje fölött, mélysége 30 méter, s északkelet felől fenséges, hófödte gerincek övezik. Ezek a Kungur (7719 m) és a Musztagata (7546 m) (a "Musztag Ata" ujjur szó, jelentése: "a Jéghegyek Atyja") vonulatai. A tavat eredetileg egy morénagát hozta létre, mely nyugat felől jelenleg is szegélyezi. A levegő hőmérséklete 15 Celsius fok. Hol van már ide az előző napi 35 Celsius fokos kasgari délután!

A Kara-kul környékén kirgizek élnek - lovat, birkát, tevéket legeltetnek. Vad, kegyetlen emberekként emlegetik őket a selyemútról szóló leírások. A 9. században a kirgizek leigázták a helyi békés buddhistákat és hatalmas nomád birodalmat hoztak létre, amely a Bajkál-tótól a Tarasz-folyóig terjedt.

A tóparton - egész kínai turkesztáni utunk legszebb helyén - fölállítjuk műszereinket, s hozzáfogunk a mérésekhez. Majd a tó partján álló faházak egyikébe bepakoljuk holmijainkat, s felfedező útra indulunk a tó körül. Kisvártatva kirgiz fiúk jelennek meg körülöttünk degeszre tömött zsebekkel. Az általuk gyűjtött környékbeli ásványokat próbálják nekünk eladni. Nem vagyunk jó vásárlók, de aztán a szebb példányok barter formájában mégiscsak gazdát cserélnek. Egyikük diszkréten megkérdi - honnan jöttünk? Mondjuk - Magyarországról. Majd folytatja - "És hány birkátok van?"

Napnyugta előtt vagy húsz tevéből álló karaván halad el mellettünk, miközben a lemenő Nap sugarai a tavon túl, a hófödte hétezres csúcson még épp visszatükröződnek. A fiatalok sikerén fölbuzdulva még sötétedés előtt néhány öreg kirgiz jelenik meg portánkon. Előhúzzák bugyellárisukat, s elénk rakják féltve őrzött köveiket. Néhány ép kristályszerkezetű darabra vevők vagyunk. A csereáru pár konzerv, amivel mindegyikük igen meg van elégedve.

Szállásunk étkezdéjében vacsoraként Csen professzor rendíthetetlen ajánlata vár ránk - a pámien. Amíg az étel készül, két fiatal nővel, szállodánk alkalmazottaival beszélgetünk. Egészen jól tudnak oroszul. Azt mondják, Hszincsiang tartományban a középiskolában az angol mellett az orosz nyelvet is tanítják. Mondják, szép-szép a táj, de hosszú távon itt lenni unalmas. Kevés a vendégük. Itt csak utazók szállnak

meg, s nagy ritkán nyugati országbeli és japán hegymászók, akik a tavon túli hétezres csúcokat ostromolják. Szeretnének visszamenni Kasgarba, az ígéret földjére, mely innen, a "Kara-kul"-tól alig 190 km-re van.

Másnap délelőtt, reggeli után indulunk tovább Taskurganba. A város nincs messze, alig 120 km-re vagyunk tőle - de sofőrünk szerint mégis jó háromórás útra számíthatunk. Hamarosan kiderült, hogy igaza volt. Meredek emelkedőkön, több száz méter magas, függőleges sziklafalak között haladunk, s egyszer csak elfogy az út. Sziklatörmelék zúdult le a magasból, s vagy száz méter szélességben és kb. két méter vastagon az utat is beterítette. Szu előremegy, föléri a terepet, majd keserves hurrogások közepette a Toyota nekiindul. Lassan kalimpál át a mély, bizonytalan állagú törmeléken, de végül is sikerül. S utánunk jönnek sorban a többiek. Célunk felé közeledve még egy hasonló akadály képződött előttünk, de hála Istennek, azt is leküzdöttük. Csen professzort meginterjúvoltuk - miért nem építenek a törmelékfolyás által veszélyeztetett útszakaszok fölé betonlagutakat, a völgy felőli oldalukon esetleg oszlopos megoldással. Kiváló kísérőnk szerint a gondolatunk jó, csak sajnos nincs rá pénz, hogy megvalósítsák.

A sofőrünk által jelzett időben meg is érkezünk Taskurganba. A város nevének jelentése: Kőtorony. Taskurgan oázisa valójában egy csodaszép nyitott völgy 3600 méter tengerszint fölötti magasságban. A település nem más, mint egy nagyobbacska falu, földszintes házakkal. Széles főutcája épp a várossal azonos nevű folyót átölelő dús völgy fölött ér véget. A kövér legelőkön nomádok sátrai, körülöttük lovak, marhák, birkák legelésznek.

Taskurgan a központja a Pamírban található Tadzsik Autonóm Területnek, melyet három ország határol: Kirgizia, Afganisztán és Pakisztán. E területen kb. húszezer tadzsik él, de ugyanennek a népnek a tagjai laknak Tadzsikisztánban, Afganisztánban és Iránban is. A tadzsikok a selyemút egyéb népeihez képest nyugatias kinézetűek. A tadzsik nyelv az indoeurópai nyelvcsalád török ágának a tagja.

A mindenkori császár már a Han korban is küldött ide katonákat. A Tang-dinasztia idején várában körzeti katonai parancsnokság kapott helyet. Itt volt Kína nyugati határa. A hellenisztikus kor görög földrajztudósa, Ptolemaiosz (i.u. 2. század) azt írja, hogy egy macedón kereskedő elmondta neki, hogyan juthat el "Servica" selyemországába. Ezen ő természetesen Kínát értette. Át kell menni a "Torisulapidea"-n, aminek jelentése görögül: Kőtorony. Sőt - még Ptolemaiosz előtt - Tiruszi Marinusz, a nagy geográfus úgy ismerte e telepet, mint "Szeriké", va-

gyis a Kínai Birodalom legszélső nyugati határán fekvő kereskedőváros. A Han- és Tang-dinasztiák idején főleg perzsák szerveztek karavánokat görög kereskedők számára. Egykor, a Han korban feltehetően ez a telep volt "Puli" városállam. Hszüen Cang, a kegyes buddhista zarándok "Csiepantou" néven írt erről a királyságról: "Meglehetősen primitív népek lakják. Az erkölcsök semmi esetre sem a lovagiasság szabályait követik. Kevés az írástudó. Könnyűvérű, hirtelen haragú, indulatos emberek, ugyanakkor tüzes vakmerőség jellemzi őket."

Hszüen Cang húsz napig pihent itt Indiából hazatérőben. Itt tartózkodása alatt nagyon sok legendát följegyzett a várossal kapcsolatban. Az egyik legenda egy perzsa királyról szól, aki egyik követét Kínába küldte, hogy onnan hozzon neki feleséget. A követ egy hercegnővel indult vissza Perzsiába, de a Pamírban meg kellett állniuk, mert háború folyt. A követ a hercegnőt a hegy tetején lévő vártoronyban helyezte biztonságba és éjjel-nappal őrizte. Amikor a háború véget ért és folytathatták volna útjukat, kiderült, hogy a hercegnő várandós. A követ kétségbe volt esve, de egy cselédlány elmagyarázta neki, hogy egy Isten jött le minden nap a Napból, s az látogatta meg a hercegnőt. Megszületett a gyermek, aki uralkodni tudott a szeleken és a felhőkön. Amikor felnőtt, király lett, s királysága nagy felvirágzást hozott az országra.

Bár csak alig két éjszakát töltöttünk Taskurganban, a helyi népek egy érdekes szokását figyeltük meg. Valahányszor, amikor láttuk, hogy két tadzsik férfi találkozik, kezet ráznak, s úgy ahogy fogják egymás kezét, kezet is csókolnak egymásnak. Ellenben ha egy férfi és egy nő találkozik - megfigyeléseink szerint - a nő megcsókolja a férfi tenyerét. Érdekes tapasztalásainknak utána érdeklődtünk. Szállodánk kedves recepciós hölgye megerősítette, hogy mindez régi tadzsik hagyomány. Majd hozzátette - a nő minden esetben megcsókolja a férfi tenyerét, függetlenül attól, hogy ismerik-e egymást, s ez a helyzet akkor is, ha a nő meglátogatja a férfit, vagy éppen a férfi a nőt.

Itteni tartózkodásunk alatt végig borongós, hűvös idő volt. Kisebbség nagyobb intenzitással végig esett az eső. A műszeres mérést nem halogathattuk a végtelenségig. Kedvetlenül hagytuk el biztos fedelet nyújtó szállodai hajlékunkat, hogy nekimenjünk a nedvességnek. Úgy voltunk vele, mint a fürdéssel - akárhogy csináljuk is, szárazak csak nem maradhatunk.

Taskurgan határában, egy tiszteletet parancsoló fehér, háromszintes épületben, s annak udvarán történik a Kínába beérkező, s az innen távozó teherrakományok és utasok elvámoltatása, továbbá itt működik a határőrség parancsnoksága is. A kínai-pakisztáni határ azonban innen még jó 130 km-re, délre húzódik.

A határőrizeti szervek különleges engedélyének a birtokában lehetőségünk nyílt arra, hogy - útleveleink leadása mellett - a kínai-pakisztáni határra látogathassunk. Az út - mint az előzőek alapján már tudjuk - ismét háromórás menetidőt jelentene, ha menet közben nehézségekbe nem ütköz-nénk. A nehézséget most nem a természet, hanem maga a határőrség jelen-tette számunkra. Miután Taskurgant elhagytuk, öt(!) alkalommal zárta el sorompó az utat előttünk, míg a kínai-pakisztáni határra értünk, s mind az öt alkalommal ellenőrizték hivatalos papírjainkat.

A kanyargós szerpentinén, ahogy fölfelé haladunk, egyre több a kifagyás okozta útrongálódás. A folyóvölgy egyre szűkül, s kezd lassan kiemelkedni. Fa nincs sehol. Cserjék, bozótosok, gyér fűvű rétek körü-löttünk, s a hozzájuk és hozzánk egyre közelebb tolakodó hófödte hét-vezresek jégnyelve már az úthoz ereszkedik. Ez a Pamír. A szó perzsául azt jelenti: A világ teteje. Ez a hatalmas fennsík négy óriási hegyvonu-lat közé ékelődik - a Tiensan, a Hindukus, a Karakorum és a Kunlun veszi körül. Az ősi Kínában a Pamírt "Kungsan"-nak hívták, s a fennsí-kot nyugat és kelet határának tekintették.

Egy kínai történelemkönyv (szerzője Hou Han Shou, i.u. 96.) így ír a Pamíron történő átkelés nehézségeiről: "Az utazóknak meg kell mászniuk a Nagy Fejfájás-, valamint a Kis Fejfájás hegyeit, a Láz- és a Vörös Föld lejtőit. Lázások is lesznek és elvesztik színüket, migrénben és hányingerben szenvednek, amit a kigőzölgő mérges gázok okoznak. Ugyanez áll a szamarakra és a marhákra is. És akkor ott van még a Három Tó és a Nagy Sziklák lejtői, ahol az ösvény csak egy láb és hat, vagy hét hüvelyk széles (kb. 40 cm) és ez harminc li (kb. 17 km) hosz-zúságban. Az ösvény magasan, mérhetetlen mélységű szakadékok fö-lött vezet. Az utasok gyalog, vagy lóháton összekapaszkodnak és köte-lek mentén vonulnak. Csak kétezzer li után érik el a Függőhíd-hágót (a Kundzserab-hágót). Ha egy állat lezuhan, darabokra szakad, még mie-lőtt a sziklahasadék feléig leérne. Ha ember zuhan is le, nem tudnak rajta segíteni. Ezeknek a szakadékoknak a veszélyeit szóval egyszerűen ki sem lehet fejezni."

A régi időkben egy egész hónapig tartott az átkelés a Kungsan he-gyein. Hszüen Cang - aki a buddhista szentírásokért utazott Indiába az i.u. 7. században - így ír a Pamíron keresztül tett utazásáról: "Ez a jég-hegy (Musztagata) nagyon veszélyes. A csúcsa az égig ér. A hó a világ kezdete óta halmozódott ott fel, s vált jégtömbökké, amelyek se tavasz-szal, se nyáron nem olvadnak el. Zord és csillogó területek tárulnak fel a végtelenségig, s olvadnak egybe a felhőkkel. Ha odatekintünk, elvakít a ragyogás. Megfagyott hegycsúcsokra bukkanunk, amelyek az út olda-

lán keresztbe süllyednek. 1-100 láb magasak és néhány tucat láb szélesek. Ezért nem lehet rajtuk könnyűszerrel áthaladni és veszélytelenül megmászni. Meg kell még említeni a szellőkéseket és a hóvihart, amik rendületlenül meglepnek bárkit. Tehát béléses cipőben és szőrmés ruhában csak vacogni lehet. Ha enni, vagy aludni szeretnénk, nem találunk olyan helyet, ahol megpihenhetnénk. Nem marad más, föl kell akasztani az üstöt, hogy elkészítsük az ételt. Alváshoz pedig gyékényszőnyeget kell a jégre teríteni.” A rendíthetetlen szerzetesnek sok nehézsége támadt az úton. Rablók ütöttek rajta, útitársai vagy megfagytak, vagy magára hagyták, elefántjai pedig - melyek az értékes szutrákat vitték a hátukon - elsüllyedtek a mocsárban.

Marco Polo - útban a Kínai Birodalom felé - édesapjával és nagybátyjával a 13. század második felében utazott keresztül a Pamíron. Leírása oly élénk és pontos a részletekben, hogy teljes idézetben ide kívánczok: “És minekutána elhagyod ezt a kis országot (“Vakhan”-t, mely Afganisztán Kínával határos északkeleti nyúlványa a Hindukus völgyében) és három napig lovagolsz északkeletnek, mindig hegyeknek közötté, olyan magasságba jutsz, hogy azt mondják, ez a legnagyobb pontja a világnak! És amikor felértél ebbe a magasságba, egy nagy tavat találsz két hegynek közötté és belőle egy szép folyó ömlik ki a síkságra, amelyet a világnak legpompásabb legelője borít. A sovány marha tíz nap alatt olyaténképpen meghízik rajta, hogy öröm nézni. Nagy számban vannak a vadállatok - egyebek között óriási vadjuhok, amelyeknek szarva jó hat arasznyi hosszú (1 arasz = 10.5 cm). Ezekből a szarvából a pásztorok nagy ibrikokat csinálnak, hogy belőlük egyenek, és arra is használják a szarvakat, hogy cserényeket csináljanak belőlük a jószágnak, éjszaka idejére. Marco uramnak azt is mondták (Marco Polo tollba mondta az emlékiratait), hogy sok a farkas és sok vadjuhot megölnek. Ezért egész csomó juhszarvat és csontot találtak és ezeket nagy halmokba hordták az útszélen, hogy az utazókat irányítsák, amikor hó borítja a talajt. ... A síkságnak neve Pamír, és tizenkét nap lovagolsz rajta egyfolytában, nem lelvén egyebet, csak sivatagot és semmi lakóhelyet, avagy bármi zöld holmit, úgyhogy az utazóknak mindent magukkal kell vinniök, amire szükségük vagyon. A vidék olyan magas és hideg, hogy még madarat sem látni repülni. ... A tűz sem olyan hevesen és forrón ég, s a színe sem olyan, mint más helyeken, így a hús sem tud itt jól megsülni.”

A Kundzserab-hágó, mely Kína és Pakisztán határán található, egyúttal nyugat és kelet határa. A hágó tengerszint fölötti magassága 4934 méter. A két ország által épített Karakorum-utat 1979-ben adták át a forgalomnak. Az építkezés emlékét a gerincen álló határkő hirdeti.

Egyik oldalára a kínai és a pakisztáni zászlókat festették föl. Alattuk az angol nyelvű szöveg: "Ez a főút a népeink közötti békét és egyetértést szolgálja." A Karakorum út építése állítólag rendkívül nehéz volt, s legalább háromezer ember halálát követelte, amíg elkészült. Az út fölötti meredek, néhol több száz méter magas csupasz sziklafalak nem biztonságosak. Az aprózódás és fagyás hatására gyakori a törmelékfolyás és sziklaomlás. Az olvadó hólé gyors patakokban ömlik az útra, s egyes szakaszokon szinte folyó hömpölyög. A Kundzserab-hágó csak májustól októberig használható. El kell hagyni, mielőtt mindent belep a vastag októberi hó.

A hágón csak a kínai, illetve a pakisztáni hatóságok külön engedélyével lehet tartózkodni. Nekünk ez birtokunkban volt, így nyugodtan hozzáláthattunk a mérés előkészítéséhez. Miután a műszereket működésbe hoztuk, végre időnk megengedte, hogy alaposan körülnézzünk. A határköt a hágó tetején emelték. Tőle kétoldalt, a gerincen gleccsernyelvek nyújtózkodnak egymás felé. Szinte összeérnek, s csak az út választja el őket. Természetesen csupasz minden. Ahol nincs hó, ott a kő az úr. Körülöttünk enyhe emelkedők. No de mi is csaknem ötezer méteres magasságban vagyunk! Itt egy lankás dombocska is hatezer méter fölé nyúlik. A túloldalt Gilgit, az első nagyobb pakisztáni település - 120 km odáig az út. Beborul, lassan elkezd szemerkélni az eső. A túloldalról, egy tőlünk kb. 500 méterre lévő házikó mellől elindul felénk egy terepjáró. Mellettünk megáll, s egy barna bőrű pakisztáni határőr száll ki belőle. Mosolygós arc, barátoskodunk. Mondja - menjünk el Ravalpindibe, vagy akár Karacsiba. Nincs nálunk útlevél - válaszoljuk. Nem baj - kontrázik - elenged minket! Hosszasan beszélgetünk, majd a kocsijában visszakísérjük a posztjához. Szu, a sofőrünk láthatóan élvezi a helyzetet. Nem a kivételes táj köti le. Ő most van életében először külföldön. Mindenkiről készül egy fotó, a végén egy csoportkép, majd meleg kézfogások közepette búcsúzunk el derék pakisztáni barátunktól. Gyalogosan indulunk vissza a tetőre, műszerállásunkhoz, ami a határtól néhány méterre, éppen már pakisztáni területen található. Mire visszaérünk csuromvíz mindenünk. Az eleganciát lelkiismeretesen lemosta rólunk az eső.

12. 12. EPILÓGUS

Az ujugurok ősei a nomád türkök voltak, akik a mongol sztyeppékről származnak, s a 9. században hódították meg a mai Kínai Turkesztán területét. Az egykori lovas pásztornép a nyugati földeken telepedett le, s némi állattartás mellett elkezdett földműveléssel foglalkozni. Erre

utal a Tárím-medence elnevezése is, mely az ujgur "tarimak" szóból származik, s jelentése: szántani.

Ez a nép történelme során valamikor feltehetően kapcsolatba került a vándorló magyar törzsekkel. Hozzájuk, az ujugurokhoz akart eljutni Kőrösi Csoma Sándor, hogy megkeresse a magyarok őshazáját. Az ujugurok aztán hamar a kínai császár fennhatósága alá kerültek. Vigyázó szemét a birodalom - kisebb-nagyobb szünetekkel - napjainkig rajtuk, s az ujugurokénál jóval kisebb egyéb, itt élő népcsoportokon tartja. A szünetekben, azaz amikor a Kínai Birodalom a belső gyengeségei miatt átmeneti időre kénytelen volt innen visszavonulni, nemsokára oda lett a béke - népcsoportok közötti viszálykodások, csetepaték, zavargások robbantak ki, megszűnt a biztonság és a rend. Amikor a kínai hatalom újra kiterjesztette szárnyait e terület fölé, helyreállt a nyugalom, erősödött a gazdaság, virágzott a kultúra és a művészetek. Nem véletlen, hogy ebben a térségben a kínai jelenlét időszakai mindig egybeesett a selyemút-kereskedelem, s a jórészt ebből profitáló út menti oázisvárosok felvirágzásának az időszakával. Csodálatra méltó, hogy az itt állomásozó, mindig is csekély létszámú katonai erő ellenére a kínai adminisztráció fenn tudta tartani a rendet. Ez valószínűleg annak tulajdonítható, hogy az összes belső ügyek vezetését meghagyták a helyi főnökök kezében. Az adózás könnyű volt, a nép pedig elégedett.

A belső-ázsiai mozlím népek - így az ujugurok is - kiszámíthatatlan természetűek, amire kínai kísérőink többször is figyelmeztettek minket. A helyi lakossággal történő kapcsolatfelvétel során a legártatlanabbnak tűnő előzmény is súlyos következményekkel járó konfliktussá fajulhat. Prinz Gyula, a kiváló kutató és felfedező, aki a 20. század elején két alkalommal járt Hszincsiang tartomány nyugati területein, a következőket írja az itteni lakosságról: "Lelki egyensúlyuk könnyen fölborul, s harcias szándékukat rettenetes ordítással jelzik. Alapjában véve azonban nagyon gyávák. A hidegvér és a nyugalom az, ami a legjobban meglepi és lefegyverzi őket." Kasgari tartózkodásunk alatt meglátogattuk a település első számú mohamedán templomát, az Ajdak Mecsetet, ahová belépőjegy ellenében nyertünk bebocsátást. Ahogy ámulunk és bámulunk a csodálatos építészeti és kultúrtörténeti emlékek között, egyszer csak odacsapódik hozzánk egy suhanc és tört angolsággal kérdezi, illetve mondja: "Kik vagyunk? Honnan jöttünk? Hogyan merészeltük az ő szent templomukba betenni a lábunkat? Takarodjunk és tűnjünk el Turkesztánból, mert itt minden az övék!" Kínai Turkesztán egyes nagyobb településein manapság is néha előfordulnak zavargások, melyek hol faji, hol vallási színezetet öltenek. Ezek az események az

1980-as évek elején Kaszgarban több száz halottat, 1990-ben ugyanitt 50 halottat produkáltak. A történések forgatókönyve mindig ugyanaz. A felheccelt tömeg kínaiakat mészárol, majd egy idő után megjelenik a katonaság és rendet teremt. Hszincsiangban kétféle nevelési eszköznek van általában csak tekintélye: a verésnek és az agyonlövésnek.

A tartomány 14 millió fős lakosságából a mintegy 6 milliót kitevő ujjuroknak - mint a legnagyobb helyi nemzetiségnek - három fő követelése van a kínai központi kormánnyal szemben, melyek a következők.

1. Szüntessék be a Lop-Nor térségében lévő atomkísérleti telepen a földalatti atomrobbantásokat! (Kína 1996 nyarán robbantotta föl kísérleti jelleggel az utolsó nukleáris töltetét, s rögtön utána csatlakozott a "Atomcsend Egyezmény"-hez. Tehát ez a feltétel már teljesült.)

2. Szüntesse be a kormány a kínaiak napjainkban is folyamatosan zajló beköltöztetését Hszincsiang tartományba! (Az 1950-es évek elején mindössze 200 ezer kínai élt a nyugati földön, az 1990-es évek közepén pedig már több, mint 6 millió. Tehát lélekszámuk ekkorra már meghaladta a legnagyobb helyi nemzetiséget, az ujjurok létszámát.)

3. A Kínai Turkesztánban kitermelt ásványi nyersanyagokat ne vigyék az anyaországba, hanem helyben hasznosítsák, illetve az azok eladásából származó tőkét helyben fektessék be! (Nem nehéz megjósolni, hogy a kínai kormány aligha megy bele a 2. és 3. követelés teljesítésébe.)

Kínai Turkesztán óriási ásványi erőforrásokkal rendelkezik, pedig szinte csak napjainkban kezdődtek a feltárások. Óriási készlekek, nemesfémek, s ritkafémek ércei találhatók itt, s akkor még az olajról szót sem ejtettünk. 1977-ben végezték az első sikeres fúrást a Takla Makánban. Azóta angol, amerikai, olasz és japán olajcégek szállták meg a sivatagot - Csen professzor elmondása szerint - olyan szerződések birtokában, melyek szerint a kutatás kockázata teljes egészében az övék, a kitermelt mennyiségből pedig részesedést kapnak. De hát itt nincsen kockázat! Hszincsiang tartomány összes eddig feltárt olajtartalékainak a mennyisége eléri a 12 milliárd tonnát! Ez az Egyesült Államok bizonyított olajtartalékainak a háromszorosa! Az 1990-es évek közepén már 360 kút működik, s ötezer olajmunkás dolgozik a térségben! Ez óriási gazdasági potenciál!

A kínai központi vezetés nyilván ezen adatok és információ birtokában bejelentette, hogy a 21. század elején a gazdasági újjáépítés súlypontját a keleti, tengerparti övezetből Kínai Turkesztánba helyezi át. Hszincsiangban rohamléptekben haladó óriási változások kezdődtek el. A térség fölébredt több évezredes álmából, s ahogy belép a 21. század-

ba, egy teljesen új kor fogja köszönteni. Néhány évized alatt itt többet fog változni a világ, mint a megelőző néhány évezred alatt együttvéve.

Egy modern kor víziója lebeg előttünk. Hszincsiang tartomány meg fogja előzni az anyaországot a gazdasági fejlettség terén. A helyi emberek elszakadnak a természettől. Az oázisokat természetvédelmi területekké, nemzeti parkokká nyilvánítják. S a közeli jövőben Kínai Turkesztánból néprajzosok, s más humán tudományterületek képviselői indulnak expedíciókra Közép- és Kelet-Európába, hogy tanulmányozzák az emberiség múltját, néprajzi emlékeket, régi népdalokat gyűjtse- nek, s hogy tanulmányozzák rég elszármazott elődeik életét, mely - alig változott.

IRODALOM

- A day in the life of China. 1989. Collins Publisher's, Inc., San Francisco.
- An outline of China's physical geography. Ed.: Ren Meifei, Yang Renzhang and Bao Haosheng. Foreign Languages Press, 1985., Beijing.
- A selyemút, I-XXX. rész. Ed.: Yukihiko Amagi, JTV, Japán
- Bakonyi Péter 1990: Kalandok keleten. Interart, Budapest.
- Balázs Dénes, 1990: Új fogalmak a Karsztalaktanban. Természet Világa, 121/7, 305-310.
- Baracs Dénes 1976: A fál mögött: Kína. Gondolat, Budapest.
- Butchelor, S. 1988: Der Grosse Tibet Führer. Steiger Verlag, Berwang, Austria.
- China. A Guidebook to Xinjiang. Xinjiang Education Press, 1988, Urumqi.
- China. Hildebrand's Travel Guide. K+G, Karto + Grafik Verlagsgesellschaft mbH, 1985, Frankfurt.
- Cholnoky Jenő: A Föld és élete. Franklin-Társulat Kiadása, Budapest.
- Cholnoky Jenő: A sárkányok országából. I-II. rész. A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára, Franklin-Társulat, Budapest.
- Cholnoky Jenő: Égen, földön. A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára, Franklin-Társulat, Budapest
- Climates of Northern and Eastern Asia. In: World Survey of Climatology. 1969. Vol. 8, Ed.: Arakawa, H., Elsevier Publishing Company. Amsterdam - London - New York.
- Domrös, Manfred - Peng Gongbing, 1988: The Climate of China. Springer-Verlag, Berlin - Heidelberg - New York.
- Drege, Jean-Pierre - Bühner, E. M., 1986: Seidenstrasse. Köln, Deutschland.
- Filchner, W., 1941: Kínából Indiába. Athenaeum, Budapest.
- Gaál Gergely, 1993: A felelősségi rendszer kialakulása, formái és a továbbfejlesztés lehetőségei Kína agrárrendszerében. Közgazdasági Szemle, XL/10, 900-910.
- Gál András, Gregus Dezső és Makra László, 1991: Kínai mozaik. Útifilm, I-II. rész. MTV-2.
- Gáspár Ferenc, 1908: A Föld Körül. V. kötet. Singer és Wolfner kiadása, Budapest.
- Guidebook of Scientific Investigation and Expedition in Xinjiang. Ed.: Huang Wenfang, 1994. Xinjiang Institute of Geography, Chinese Academy of Sciences, Urumqi.
- Hedin, Sven, 1903: Ázsia szívében. I-II. kötet, Lampel R. Kk. RT. Könyvkiadó Vállalata, Budapest.
- Hedin, Sven, 1910: Transzhimalája. A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára. Lampel R. Kk. RT. Könyvkiadó Vállalata, Budapest.
- Hedin, Sven, 1924: Pekingtől Moszkváig. Franklin-Társulat Kiadása, Budapest.
- Hedin, Sven, 1936: A selyem útja. I-II. rész. A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára, Franklin-Társulat Kiadása, Budapest.
- Horváth Gergely, 1987: A kínai Lősz-fennsík. Természet Világa, 118/8, 331-333.
- Kiss Judit, 1993: Külföldi tőkeberuházások Kínában. Külgazdaság, 6, 57-69.
- Kovács Ágnes, 1991: Turfán, az ujjur "tűzföld". Természet Világa, 122/2, 59-62.
- Kozma János - Makaruk Ludwik, 1990: A kínai-magyar gazdasági kapcsolatok perspektívái. Tanulmányok a gazdaság irányításáról és szervezetéről. A Magyar Tu-

- dományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézete, Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest
- Landor, Henry, S., 1898: Utazás a rejtelmes Tibetben. Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat RT, Budapest.
- Ligeti Lajos, 1988: Sárga istenek, sárga emberek. Kentaur Könyvek, Budapest.
- Liu Tungsheng, et. al., 1985: Loess and the environment. China Ocean Press, Beijing.
- Maitland, Derek, 1987: The insider's guide to China. Merehurst Press, London.
- Makra László, 1995-1996: Az ébredő birodalom. Földrajzi expedícióval Kínában. A földrajz tanítása, III/2 - IV/3, 1-7. rész.
- Polo, Marco, 1983: Il Milione. Die Wunder der Welt. Zürich.
- Polonyi Péter, 1982: Diák voltam Pekingben. Gondolat, Budapest.
- Polonyi Péter, 1986: Kína. Panoráma, Budapest.
- Polonyi Péter, 1986: Kínai filmkockák. Kossuth könyvkiadó, Budapest.
- Prinz Gyula, 1911: Ázsia szívében. Az Utazások Könyvtára, Budapest.
- P. Szabó József, 1986: Kínai kaleidoszkóp. Panoráma, Budapest.
- Qi Wen, 1984: China. A general survey. Foreign Languages Press, Beijing.
- Samagalski, S. - Strauss, R. - Buckley, M., 1988: China - a travel survival kit. Lonely Planet, Hongkong.
- Stein Aurél, 1908: Homokba temetett városok. A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára, Lampel R. Kk. RT. Kiadó, Budapest.
- Stein Aurél, 1911: Belső-Ázsia általános kiszáradásának kérdése. Földrajzi Közlemények, XXXIX. kötet, II. füzet, 1-8, Különlenyomat.
- Stein Aurél, 1932: Ősi ösvényeken Ázsiában. I-II. rész. A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára, Franklin-Társulat Kiadása, Budapest.
- Stein Aurél, 1985: Ázsia halott szívében. Válogatott írások. Helikon Kiadó, Budapest.
- Széchenyi Béla gróf Kelet-ázsiai útjának tudományos eredménye, 1877-1880. I-V. kötet.
- Tálas Barna, 1992: Kínai Közös Piac - vízió, vagy perspektíva? Külgazdaság, 9, 25-43.
- The mysterious Lop lake. The Lop lake Comprehensive Scientific Expedition Team, the Xinjiang Branch of the Chinese Academy of Sciences. Ed.: Xia Xuncheng, 1985. Science Press, Beijing.
- Tibet. China Travel and Tourism Press, 1992. Beijing.
- Yip, J. - Bonavia, J., 1988: The Silkroad. The Guidebook Company Limited, Hongkong.

A hátsó borítóra kerül az alábbi a három vélemény.

“Az útikönyv szerkesztését a gondosság, a témák kiválasztását a sokrétűség, a szöveg nyelvezetét az olvasmányosság jellemzi. Ez a szerzőknek az alkotásban tanúsított szabatosságát és a művészethez való kitartó ragaszkodást tükrözi.

Meg vagyok győződve arról, hogy e könyv igen értékes anyagot ad a Kínát megismerni szándékozó barátaink kezébe és elnyeri majd tettségüket.”

Csen Koujen
a Kínai Népköztársaság budapesti
nagykövete

“Engem teljesen lekötöttek az útikönyv gyönyörű képei és színes szövege. A szerzők az ismertebb tájakon kívül olyan helyeken is jártak, ahol turisták nemigen fordulnak meg, ezért több felvétel ritkaságszámba megy, ami sajátos karaktert kölcsönöz a könyvnek. Nekem, mint egy a szép tájakat kedvelő kínainak, nem volt még alkalmam sem a helyszínen, sem pedig más, hasonló kiadványokban gyönyörködni bennük.”

Csang Fengcsü
a Kínai Népköztársaság
budapesti nagykövetségének
első tanácsosa

“Magyarországon a szerzőkön kívül eddig még senkinek sem adott meg, hogy több kínai utazása során összesen mintegy 50 ezer km utat tegyen meg Kínában. Ilyen lehetőségre valószínűleg a közeli jövőben is kevesen számíthatnak. A szerzők útirajzukban különösen széles körű és átfogó ismereteket nyújtanak Kína történelmi múltjáról, ennek ma látható emlékeiről, a kínai táj változatos szépségeiről és különleges képződményeiről.

A könyvben található felvételek olyan szépek és egyediek - külön kiemelendők a dél-kínai, valamint a tibeti és belső-ázsiai tematikájú fotók - olyan tartalmi és esztétikai értékűek, hogy hivatásos fotóművészeknek is becsületére válna.

Az említettek adják meg a szerzők fényképes útbeszámolójának a különleges értékét és kivételességét.”

Tálas Barna
a politikatudomány doktora
a Magyar-Kínai Baráti Társaság
elnöke

1. kép, méret: 1/1

A Nagy Fal, Pataling. A kínaiak úgy mondják, hogy: “Aki nem látta a Nagy Falat, az nem is járt igazán Kínában.”

1949-től a Népköztársaság kormánya teljesen helyreállította a Nagy Fal egy szelvényét a Pataling környéki hegyekben, főként a külföldi látogatók csodálatára. A Nagy Fal kínai neve: “Van Li Csang Cseng”, azaz “A tízezer li hosszú fal” (1 li 570 méternek felel meg). Légvonalban mérve Sanhajkuantól, a Sárga-tenger partjától Csiajükuanig, Kanszu tartomány északi részéig kb. 3000 km hosszú, ha azonban hozzá vesszük teljes kiterjedését összes kanyarulataival, hossza csaknem eléri a 6500 km-t.

A valamikori katonai főútvonal elsődlegesen védelmi rendszernek épült, teljes hosszában egymást sűrűn követő megfigyelő- és őrtornyokkal. A katonák ezeken az őrpontokon füstjeleket használtak külső veszély esetén. Építőinek célját a kínai mondás szimbolizálja: “A nagy fa felfogja a szelet.” Valódi célját, a birodalom védelmét azonban sohasem sikerült maradéktalanul teljesítenie.

2. kép, méret: 1/1

Li-folyó, Dél-Kína. Kujlint a Li-folyó köti össze Kantonnal, Kína nagy déli kikötőjével. Az egyik leglátványosabb utazás az országban az a kb. 80 km hosszú hajóút, mely folyásirányban Kujlintól Jangsuo-ig tart.

A buja trópusi növényzettel borított mészkőfelszín csodálatos lepusztulásformáit láthatjuk itt mindenfelé. Van egy régi kínai mondás:

“Kujlin környéke a legszebb a Földön, Jangsuo-é viszont még annál is szebb.”

Szép napokon a csúcsok napfényben fürdenek, az esős évszakban bújócskáznak az alászálló ritka felhőfoszlányokban, kora hajnalban felhőgyűrű övezi őket, s az esti szürkületben párába burkolóznak.

3. kép, méret: 1/1

A Potala, Lhasza. A Lhasza fölé emelkedő Potala a tibeti buddhizmus ősi központja, a lelki zarándoklatok színhelye, a mindenkori Dalai Láma hivatalos téli rezidenciája, a tibeti építőművészet legkiemelkedőbb alkotása - valóságos építészeti csoda.

4. kép, méret: 1/1

A selyemúton, Pamír. Azt a nagy kereskedelmi utat, mely az ősi császári fővárosból, Hszianból Belső-Ázsia kietlen sivatagjain keresztül Rómába vezet, selyemútnak nevezik. A “selyemút” elnevezés Richthofen német földrajzkutatótól származik.

Ezen az úton a Kínából külföldre szállított kereskedelmi áruk között mennyiségben és jelentőségében egyaránt a nemes kínai selyem volt a legértékesebb. Már kétezer évvel ezelőtt nagyra becsült és keresett áru volt a nyugati országokban. A mai Nyugat-Kínában egykor élt népek számára fizetési eszközül is szolgált.

Ennél az egész ókori világot átszelő kereskedelmi útnál kultúrtörténeti szempontból jelentősebb, népeket és világrészeket összekötő kapocs nem volt a Földön.

A képen a tevekaraván a Kundzserab-hágó felé tart. A háttérben a Kungur (7719 m) és a Musztagata (7546 m) csúcsai tornyosulnak.

5. kép, méret: 1/2

Boltozatos kőívhid, Nyári Palota - Peking. A boltozatos kőívhidak jellegzetesen kínai építmények. Dél-Kínából származnak, ahol az elárasztott rizsföldek között az egyetlen közlekedési lehetőséget a csatornák szolgáltatták. Ezek a kőívhidak - a folyók, vagy a hajózható csatornák esetében - középen igen magasra emelkednek, hogy a hajókat át lehessen eresztetni alattuk.

6. kép, méret: 1/2

Li-folyó, Dél-Kína. A kivételes formájú mészkőcsúcsok sokasága, mint zöld lótuszok tükröződnek vissza a vízben - finoman és méltóságteljesen.

Ez a vidék a tiszta természet szépségének élvezetét nyújtja. Az i.u. 9. században Han Jü, a híres költő a következőket írta a Jangsuo környéki tájról: "A folyó zöld fátyolcsík, a hegyek mint kék jáde-hajtúk."

7. kép, méret: 1/2

A kantoni piac. Sok piacot megnéztünk a nagyvárosokban, kisebb településeken, falvakban, s a kantonit is láttuk. Az utóbbi méltán nagy híret személyesen is megerősíthetjük. A számunkra különös és meghökkentő látnivalók mellett a legkülönfélébb friss halakat élve kibelegzik, s egyik oldalukról lehúzzák a húst. Mindegyik csurom vér és még mozognak - így kínálják őket.

8. kép, méret: 1/2

Rizstermesztés, Dél-Kína. A termelés fokozása érdekében ma már nem kényszerítik a parasztokat arra, hogy a termés bizonyos hányadát eladják az államnak. Az 1980-as évek közepétől a szabadpiacon magasabb áron értékesíthetik portékáikat, így ösztönözve őket a termelés növelésére.

A bőtermő, sík vidékeken fokozatosan kezd kialakulni egy módosabb paraszti réteg. A Kínai-Alföldön a falvakban ma már nem ritka az emeletes családi ház - benne tévé, rádió, mosógép és varrógép.

A képen a paraszt ősi módon emeli át a vizet parcellájára.

9. kép, méret: 1/2

Részlet a bazárból, Kasgar. A képen látható kajszi, s a többi, fán termő gyümölcs a rendkívüli nyári forróság miatt igen kis méretűek Kína belső-ázsiai területein, viszont az ízük oly édes, mint a méz.

10. kép, méret: 1/2

Udvari kemence, Turfán. A kerekre nyújtott tésztát mintára teszik, s annak segítségével tapasztják rá a kemence belső falára. A kemence közepén, alul izzó parázs termeli a hőt. A "nan" kenyér, mikor megsül,

lepereg a kemence belső faláról. S még mielőtt a parázsba pottyanna, piszkavassal kiemelik onnan.

11. kép, méret: 1/2

Nyárfasor egy oázis peremén, Takla Makán sivatag. Az oázisok határainak kiterjesztésében, a homokverések megfékezésében egyfajta hibrid nyárfa játssza a legfontosabb szerepet. Ezeket a fehér nyárfákat előre kiásott öntözőárok két oldalára, egymáshoz rendkívül sűrűn, mindössze 1-2 méter távolságra ültetik. Mindenütt nyárfát ültetnek, egyrészt igen gyors növekedése, másrészt széles árnyat adó lombozata miatt.

12. kép, méret: 1/2

Szamárháton - útban a Magas Pamírok felé. Kína belső-ázsiai területein rengeteg a szamár. Itt ez a fő igavonó és a fő közlekedési eszköz - a lovat is megelőzi. Áruval rakott szekereket szállítanak, de a kétkerekű szamarasfogatok taxiként is üzemelnek a helyi forgalomban.

13. kép, méret: 1/2

Kolostor romjai, Tibeti Magasföld. A tibeti kolostorok általában remetelakokból fejlődtek ki, vagy pedig asztrológusok tanácsára elhagyatott, magas hegygerincekre épültek. Két fontos célnak tettek eleget: a képzés és a menedék központjai voltak.

1959 után az 1600 működő lámakolostorból csupán néhány maradt épen. Napjainkban ismét helyreállt a normális vallási élet - kolostorokat építenek újjá és renoválják őket. Ma újra a kolostorok a széles tibeti táj gyűjtőpontjai, s úgy tűnik, korábbi jelentőségüknek egy csekély töredékét fokozatosan visszanyerik.

14. kép, méret: 1/2

Utcai borbély, Kasgar. Kína belső-ázsiai területein a borbélyoknak hagyományosan nincs saját műhelyük. Az utcán, a bazárban dolgoznak. Ugyancsak hagyományosan, nemcsak borotválást és hajvágást végeznek, hanem fogat húznak, s egyéb orvosi feladatokat is ellátnak.

15. kép, méret: 1/4

Tienanmen tér, Peking. Csaknem 40 hektáros területével Peking központjában található ma a világ egyik legnagyobb tere. Északi részén a Tienanmen kapubástya magasodik. Ez a fővárossal egyidőben, a 15. század elején épült.

A kapubástyára kifüggesztették Mao elnök hatalmas arcképét - mely állítólag az egyedüli köztéri Mao-arckép egész Kínában.

16. kép, méret: 1/4

Márványhajó, Nyári Palota - Peking. Ce-hszi anyacsászárnő építtette ezt a csodálatos márványhajót a Kunming-tó partján. Úgy mondják, ez egyedül 155 tonna ezüstbe került. Tekintettel a pénz eredetére (az Államtanács eredetileg a haditengerészet fejlesztésére különített el egy hatalmas összeget, melyet a császárnő teljes egészében a második ópiumháború idején az angol-francia csapatok által lerombolt Nyári Palota újjáépítésére fordított), talán úgy érezte, hogy abból valamennyit legalább félig-meddig "tengerészeti" célra kell felhasználni.

17. kép, méret: 1/4

Sanghaj. Sanghaj kelet Párizsa. A Kelet-kínai tenger partján, a Jangce torkolatánál ideális fekvése volt ahhoz, hogy korán kereskedelmi kikötővé fejlődjék.

Ma - Mexikóváros után - a világ második legnépesebb városa, belső magvának népsűrűsége pedig alighanem a legnagyobb a világon.

A képen látható Nanking Lu, azaz a Nankingi utca a világ leghosszabb és legforgalmasabb bevásárló utcája.

18. kép, méret: 1/4

Szucsou. Szucsou ősi város a Nagy-csatorna partján. Az európaiak egykor "Kelet Velencé"-jének hívták, mivel a számos kis csatorna, a szűk utcák az itáliai városra emlékeztették őket. A kínaiak Szucsout földi paradicsomként emlegetik, s a régi kínai mondást idézik: "A mennyekben van a Paradicsom, de a Földön van Szucsou."

A város parányi, mégis gyönyörű kertjei a rendelkezésre álló szűk területen tökéletes harmóniában gyűjtik egybe a lehető legkülönbözőbb természetes tájakat, melyek mindegyike lehetőséget nyújt a pihenésre és a kikapcsolódásra, s egyúttal a valóságos méretek és terek illúzióját keltik.

19. kép, méret: 1/4

Szent Pál Templom, Macau. Jezsuita tervek alapján japán menekültek kezdték építeni 1602-ben. Egy tűzvész nyomán a templomtest és a vele egybeépült kolostor 1835-ben leégett. Csupán a templom homlokfala maradt épen, mely azóta is áll.

20. kép, méret: 1/4

Kerékpár, Dél-Kína. Egy olyan országban, ahol kevés embernek van autója, a kerékpár a legfontosabb közlekedési eszköz, s a legtöbb kínai család számára hosszú ideig ez volt a megszerezhető javak netovábbja. Ma Kínában több, mint 220 millió bicikli található. A kínai kerékpár személy- és teherszállításra egyaránt alkalmas. A kínaiak számára használatuk jogosítványhoz kötött, sőt némely városban a bicikliket rendszám táblával is ellátják.

A képen sajtóosan csomagolt két süldő vár szállításra.

21. kép, méret: 1/4

Kőerdő, Kunming mellett. A kínaiak szerint az ország legfantasztikusabb látványossága a Kőerdő.

Ezen a vidéken 200 millió évvel ezelőtt tenger volt. Majd a földkéreg gyűrődései következtében a felszín kiemelkedett, s az alapzatot képező mészkő a karsztosodás (a mészkő lepusztulásformája) eredményeként csodálatos formákra bomlott. Ezt a hatalmas átalakító munkát a csapadék végezte el.

22. kép, méret: 1/4

Rizstermesztés, a Jangce síkja. A Jangce-folyó völgye, továbbá Észak- és Kelet-Kína az ország legfontosabb mezőgazdasági területei, s egyúttal itt a legnagyobb a népsűrűség. Az Európa méretű ország területének mindössze 12 %-a alkalmas mezőgazdasági művelésre - és ennek a területnek kell eltartania 1,2 milliárd embert!

23. kép, méret: 1/4

Szántás vízibivallyal, Szecsuán tartomány. A vízibivallyok a kínai mezőgazdaság munkalovai. Még ma is kiterjedten használják a rizsföldek műveléséhez, éppúgy, mint egész Délkelet-Ázsiában. Ennek az állatnak lételeme a víz. Ha napjában egyszer nem dagonyázhat az iszapos vízben, vastag bőre fölrepedezik és hamarosan elpusztul.

24. kép, méret: 1/4

Rizsültetés, Szecsuán tartomány. Az 1950-es évektől napjainkig az élelmiszertermelés a duplájára nőtt, azonban a népesség ugyanezen időszak során szintén csaknem megduplázódott. Így az egy főre jutó mennyiség alig növekedett mostanáig.

Kína a világ legnagyobb rizstermelője, de némely rossz termésű évben behozatalra szorul.

25. kép, méret: 1/4

Tadzsik jurta, Pamír. A belső-ázsiai lovas pásztornépeknek - így a tadzsikoknak is - ősi szállása a jurta. Elemei: könnyű, szétszedhető faváz, amit nemezfal és nemeztető borít. Középen vaslemez-tűzhely áll, melynek kéménye a nemeztetőn át vezet a szabadba. A jurta nemezborítását jól leszorítják, kötéllel lekötik, esetleg kövekkel, cölöpökkel is védekeznek a sátorborító szelek ellen. Télen többszörös nemezborítást alkalmaznak, a peremén gondosan szigetelik.

26. kép, méret: 1/4

Kenyérsütés, Pamír. A tadzsikok, s általában a nomád népek igen vendégszeretőek. A megfáradt vándort étellel kínálják, szállást adnak neki - lesik az előkelő idegen minden pillantását.

A képen látható tadzsik asszony a szabad tűzön készült kenyérrel kínált bennünket.

27. kép, méret: 1/4

Romváros, Turfán mellett. Turfán mellett található a sivatagperemi romvárosok egyike, Csiaohe. Az ősi telep függőlegesen kiemelkedő magas lösz-szigeten fekszik, két kis folyócska összefolyásánál. Innen származik a neve is.

A Han-dinasztia idején a kínaiak alapították, mint helyőrséget. Célja a Kínát Európával összekötő "selyemút", az elmúlt évezredek fontos kereskedelmi útvonala egy szakaszának a védelme, valamint a határvidék biztosítása.

Dzsingisz kán hadjárata ezt a várost is elpusztította, s azóta - több mint hét évszázada - lakatlan. Az ősi utcák és falak mind egy virágzó kor letűnt emlékei.

28. kép, méret: 1/4

Részlet a bazárból, Hotan. A kasgari a legnagyobb, a hotani pedig a legősibb hangulatú bazár nemcsak egész Belső-Ázsiában, hanem az egész iszlám világban. A vasárnapi piac a legfontosabb közéleti eseménynek számít errefelé már évezredek óta, egyúttal a gazdaság és a kereskedelem gyűjtőpontjai. Európai ember számára ez maga a hamisítatlan középkor - vagy talán még régebben megállt itt az idő.

29. kép, méret: 1/4

Részlet a bazárból, Kasgar. Az ujjur paraszt favillát kínál eladásra.

30. kép, méret: 1/4

"Nan" kenyér, Urumcsi. Belső-Ázsia jellegzetes mindennapi étele a "nan" kenyér. A péksegéd éppen tisztítja a frissen sült kerek cipókat, s máris megvásárolhatók. Íze igen kellemes, a mi friss, ropogós kenyereinkére emlékeztet.

31. kép, méret: 1/4

Homokkőhegység, Tibeti Magasföld. A Tibeti Fennsík átlagos tengerszint fölötti magassága meghaladja a 3000 métert. A belőle kiemelkedő homokkővonulat teljesen kopár, növényzet nélküli. A jórészt a napsugárzás, a fagy és a szél hatására könnyen aprózódó kőzet hamar alkotóelemeire bomlik - a hegy lábánál finom homok halmozódik fel.

32. kép, méret: 1/4

Átkelés a Brahmaputra-folyón, Tibet. A Brahmaputra (tibeti nevén: Jarlung) a Tibeti Magasföld legnagyobb folyója.

A tibetiek csónakja úgy készül, hogy favázra jakbőrt feszítenek, majd azt szorosan rákötözik.

33. kép, méret: 1/4

Zarándokhely, Tibeti Magasföld. Tibet régi társadalmában az egyházi és a világi hatalom összefonódott a Dalai Láma - az istenkirály vezetésével.

A képen látható imazászlók minden vallási célt szolgáló épületen és zarándokhelyen megtalálhatók. A zászlókon, s az épületeken minden egyes szín külön jelentéssel bír.

34. kép, méret: 1/4

Szera kolostor, Lhasza. A kolostorokban történő oktatás részét képezi a délutáni vita az udvaron. Ilyenkor a lámatanulók párokba rendeződnek, s az egyikük mindig kérdez. A megszerzett ismeretek mélységét ellenőrzik, s a vitakészségüket fejlesztik ily módon.

35-46. kép, méret: 1/6

Arcok.

47. kép, méret: 1/1

Ez a címlapra kerül. Ehhez külön szöveg nincs.

48-49-50. kép, méret: 1/3

Ezek a hátsó borítóra kerülnek. Ezekhez külön szöveg nincs.

A kínai nagykövet, a kínai tanácsos és Tálás Barna véleménye a könyvről erre a három képre, mint háttérre lesz rányomtatva.

ÖSSZEFOGLALÓ, KÉPEK

Sorszám Méret Cím

1. 1/1 A Nagy Fal, Pataling
  2. 1/1 Li-folyó, Dél-Kína
  3. 1/1 A Potala, Lhasza
  4. 1/1 A selyemúton, Pamír
-
5. 1/2 Boltozatos kőívhid, Nyári Palota - Peking
  6. 1/2 Li-folyó, Dél-Kína
  7. 1/2 A kantoni piac
  8. 1/2 Rizstermesztés, Dél-Kína
  9. 1/2 Részlet a bazárból, Kasgar
  10. 1/2 Udvari kemence, Turfán
  11. 1/2 Nyárfasor egy oázis peremén, Takla Makán sivatag
  12. 1/2 Szamárháton - útban a Magas Pamírok felé
  13. 1/2 Kolostor romjai, Tibeti Magasföld
  14. 1/2 Utcai borbély, Kasgar
-
15. 1/4 Tienanmen tér, Peking
  16. 1/4 Márványhajó, Nyári Palota - Peking
  17. 1/4 Sanghaj
  18. 1/4 Szucsou
  19. 1/4 Szent Pál templom, Macau
  20. 1/4 Kerékpár, Dél-Kína
  21. 1/4 Kőerdő, Kunming mellett
  22. 1/4 Rizstermesztés, a Jangce síkja
  23. 1/4 Szántás vízibivallyal, Szecsuán tartomány
  24. 1/4 Rizsültetés, Szecsuán tartomány
  25. 1/4 Tadzsik jurta, Pamír
  26. 1/4 Kenyérsütés, Pamír
  27. 1/4 Romváros, Turfán mellett
  28. 1/4 Részlet a bazárból, Hotan
  29. 1/4 Részlet a bazárból, Kasgar
  30. 1/4 "Nan" kenyér, Urumcsi
  31. 1/4 Homokkőhegység, Tibeti Magasföld
  32. 1/4 Átkelés a Brahmaputra-folyón
  33. 1/4 Zarándokhely, Tibeti Magasföld
  34. 1/4 Szera kolostor, Lhasza
-
- 35-46. 1/6 Arcok

-----
47. 1/1 Ez a kép a címlapra kerül. Ehhez külön
szöveg nincs.

48-49-50. 1/3 Ezek a képek a hátsó borítóra kerülnek.
Ezekhez külön szöveg nincs.

A kínai nagykövet, a kínai tanácsos és Tálás
Barna véleménye a könyvről erre a három képre, mint
háttérre lesz rányomtatva.